

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — JANUARI 1954

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN AMSTERDAM

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

R E D A C T R I C E
Dr I. H. VAN EEGHEN

EEN EN VEERTIGSTE JAARGANG

1954

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

41 e JAARGANG

JANUARI 1954

„AMSTELODAMUM” IN HET NIEUWE JAAR

Het begin van het nieuwe jaar, tevens dat van het nieuwe verenigingsjaar en van de nieuwe jaargang van ons maandblad, valt ongeveer samen met het optreden van een nieuwe voorzitter van ons genootschap. Degene, die door zijn medebestuurders tot deze waardigheid geroepen is, acht het een voorrecht van deze plaats de leden zijn beste wensen bij de jaarwisseling aan te bieden, de hoop uit te spreken, dat het Amsterdam en ‚Amstelodamum’ in het nieuwe jaar goed moge gaan, en tevens de verzekering te geven, dat hij zich tot het uiterste in zal spannen voor het welzijn van het genootschap.

In het afgelopen jaar leed ‚Amstelodamum’ een onherstelbaar verlies door het smartelijk verscheiden van onze beminde voorzitter, die gedurende zovele jaren de stempel van zijn rijke en geestige persoonlijkheid gedrukt heeft op alles wat de vereniging betrof. Zijn liefde voor stad en genootschap zullen ons steeds een lichtend voorbeeld zijn. Dat de weg, die ‚Amstelodamum’ te begaan heeft, zo duidelijk afgebakend voor ons ligt, is het resultaat van de krachtige leiding van onze beide voorzitters Brugmans en de Bussy. Bevordering van de kennis van Amsterdam is ons doel: door bestudering van de geschiedenis, maar ook door gestadige aandacht voor het heden en door niet aflatende strijd voor het behoud van de monumenten en het stadsschoon. Van wat ‚Amstelodamum’ voor de historie deed, legt de statige reeks van de jaarboeken een welsprekend getuigenis af, terwijl het maandblad door kortere artikelen en actuele documentatie de band met de leden onderhoudt. De excursies in voor- en najaar bieden de leden gelegenheid om persoonlijk kennis te maken met monumenten, instellingen, en oude en nieuwe bedrijven in de stad en ook daarbuiten. Door deze activiteiten, die wij gaarne zullen uitbreiden, heeft ‚Amstelodamum’ zich een eigen vaste plaats verworven in het culturele bestel van de hoofstad.

‚Amstelodamum’ is een volkomen onafhankelijke vereniging, die direct noch indirect subsidie geniet. Al zijn onze banden met de stedelijke overheid even hecht als hartelijk, getuige het zo gewaardeerde, traditionele beschermheerschap van de Burgemeester, toch dient, volgens onze overtuiging, een vereniging, die de tolk wil zijn van wat leeft in de burgerij op het stuk van stadsaanleg, monumentenzorg en behoud van het stadsschoon, in volle vrijheid een oordeel uit te kunnen spreken.

Deze onafhankelijkheid heeft echter een keerzijde. De middelen, waarover ons genootschap te beschikken heeft, zijn beperkt en juist die activiteit, waar zij zich het meest op toelegt: het publiceren van het jaarboek (dat al tweemaal per jaar is geworden) en het maandblad, kosten in de huidige omstandigheden onevenredig veel. In de laatste jaarvergadering is er uitdrukkelijk op gewezen, dat de werkzaamheid van het genootschap ingekrompen zal moeten worden, als de inkomsten niet in belangrijke mate stijgen. Een stijging is slechts mogelijk door vermeerdering van het ledental. De ijverige commissie voor de ledenwerving heeft enige middelen aan de hand gedaan om dit te bereiken, die alle ernstig beproefd

zullen worden. Het eenvoudigste en tevens het beste middel is echter het volgende: laat ieder lid in het nieuwe verenigingsjaar minstens één nieuw lid aanbrenge. Als dit geschiedt, kunnen we ons mooie werk onbelemmerd voortzetten en zelfs uitbreiden.

In de afgelopen maanden zijn er vele dwaze en nutteloze discussies gevoerd over de vraag of Amsterdam inderdaad de hoofdstad des lands is, of Amsterdam wel actief genoeg is, enz. Het opwerpen van dergelijke vragen vloeit meestal voort uit jaloezie dan wel dient om eigen tekortkomingen te bemantelen. Beter dan de praat is de daad — een daad, zoals we thans van onze leden vragen. De kennis van Amsterdam, die „Amstelodamum” bevorderen wil, berust op de liefde voor onze stad. Laten de leden bedenken, dat wat zij voor ons genootschap doen, Amsterdam te goede komt. Beseffen wij dit allen, dan is er geen twijfel mogelijk, dat „Amstelodamum” met een verdubbeld ledental een goede toekomst tegemoet gaat !

H. DE LA FONTAINE VERWEY

KENTERING IN DE GEMEENTELIJKE MONUMENTENZORG

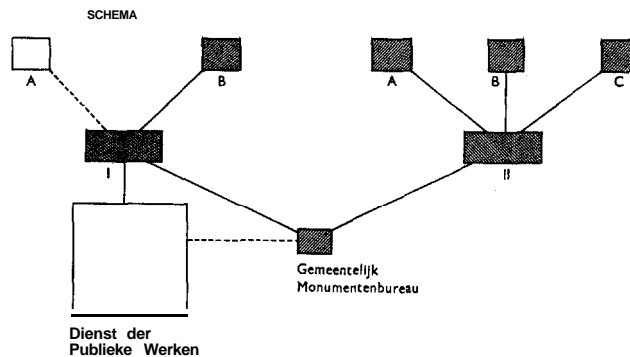
Het feit, dat de monumentenzorg een van de met name genoemde taken vormt, welke aan de zorg van de Wethouder voor de Volkshuisvesting zal worden toevertrouwd, mag men ongetwijfeld beschouwen als een nieuwe phase in de ontwikkelingsgang van het hoofdstedelijk beleid op dit terrein. Immers tot op heden droeg de Wethouder voor de Publieke Werken de volle verantwoordelijkheid voor deze zaak, hierbij steunend op de denkbeelden, welke in dezen door de Dienst der Publieke Werken ontwikkeld werden.

Wie een inzicht wil hebben in de veelzijdige taak, welke de Dienst der Publieke Werken in onze samenleving vervult, verzuime niet kennis te nemen van de inhoud van het Februari-nummer 1950 van „Ons Amsterdam”, hetwelk aan „Honderd Jaar Publieke Werken” is gewijd. Ongetwijfeld zal hij al lezende met bewondering vervuld worden voor het technisch vermogen van deze diensttak. Anderzijds moet hem evenwel een gevoel van onbehagen bekruipe, wanneer hij in het overzichtelijke organisatie-schema de bescheiden plaats ontwaart, welke ergens aan de peripherie aan het Monumentenbureau wordt toebedeeld: de dienst wordt namelijk onderverdeeld in 14 afdelingen en van de Afdeling Gebouwen vormt dan het Monumentenbureau één van de zeven secties ! De samenstelling van de staf van Publieke Werken is volledig in overeenstemming met de ondergeschikte plaats, welke aan het Monumentenbureau is toebedeeld: Onder de ± 45 academici telt men wel ongeveer 40 ingenieurs, doch men zoekt er tevergeefs naar een kunsthistoricus. Voorwaar reeds op papier vertoont de Dienst der Publieke Werken een overwegend technisch klimaat, waarin cultureel-historische facetten kwalijk tot volle wasdom kunnen komen.

De rampspoedige gevolgen van deze in theorie minder gelukkige opzet zijn in de praktijk niet uitgebleven: het verval van de binnenstad is in de loop der jaren met progressieve snelheid toegenomen. Ten zeerste door deze gang van zaken verontrust hebben de vier oudheidkundige verenigingen zich in het begin van het jaar 1952 gezamenlijk tot het College van Burgemeester en Wethouders gewend met een request, waarin de stichting van een afzonderlijke Gemeentelijke Dienst voor de Monumentenzorg werd bepleit. Nog in het zelfde jaar is afwijzend op dit verzoek beschikt mede op grond van de overweging, dat de *technische* outillage van Publieke Werken in dezen onmisbaar zou zijn. Over het gemis van cultureel-historische outillage werd echter met geen woord gerept, al werd de toezegging gedaan, dat het Monumentenbureau met een adviseur en enkele technische krachten zou worden uitgebreid. De gevolgde werkwijze achtte men overigens volkomen bevredigend.

In dit chronologisch overzicht van hoofdstedelijke monumentenzorg mag de maand Januari 1953 niet worden overgeslagen, omdat op dat tijdstip het wel zeer ingrijpende

wederopbouwplan Nieuwmarkt als schakel tussen het plan voor een Oostelijke invalsweg en het Tunnelplan van de hand van Publieke Werken het levenslicht aanschouwde. Deze creatie heeft wel op bijzonder pijnlijke wijze aangetoond, wat de gevolgen zijn van een koers, welke aan verkeers-technische belangen onvoorwaardelijk voorrang verleent. Verwezenlijking van dit plan zou namelijk het verdwijnen betekenen niet alleen van een aanzienlijk aantal panden van de Monumentenlijst doch bovendien van een nog veel groter aantal op het oog onbetekenender percelen, die ter plaatse echter juist aan het stadsbeeld zijn sfeer en luister verlenen. In hoeverre het Monumentenbureau hier nog schuchter enig tegenwicht in de schaal heeft mogen werpen, is nimmer bekend geworden. Zulks is natuur-

lijk ook slechts een interne aangelegenheid van de Dienst der Publieke Werken, welke zich naar buiten als eenheid manifesteert.

Wij schrijven thans een jaar later. Een afzonderlijk Gemeentelijk Monumentenbureau heeft inmiddels zijn intrede gedaan en het loont de moeite de status hiervan aan de hand van het hierboven geplaatste schema nader te bestuderen. Hierarchisch bezien staat het hoofd van het nieuwe bureau rechtstreeks zowel onder de Directeur van de Dienst der Publieke Werken (1) als onder de Monumentenstichting (11), waarin Rijk (II A), Provincie (II B) en Gemeente (II C) zeggenschap uitoefenen.

Belangwekkend is het de evolutie te aanschouwen, welke van „Sectie” Monumentenbureau tot de stichting van een „Gemeentelijk” Monumentenbureau heeft geleid. Voorheen niet meer dan een onderdeel van een bij uitstek technische dienst, thans een afzonderlijke eenheid, nevensgeschikt aan de Dienst der Publieke Werken, waarvoor deszelfs Directeur alleen aan de Wethouder voor de Volkshuisvesting (I B) verantwoording verschuldigd is. Vroeger een onvermijdelijk technische druk van het P.W.-apparaat op een volledig afhankelijk cultureel-historisch onderdeel, nu een mogelijk cultureel-historische beïnvloeding van het technische apparaat door een onafhankelijk nevensgeschikt Monumentenbureau ! Zulks kan een niet te onderschatten winst betekenen, wanneer de resultaten van deze beïnvloeding in de toekomst gaan inwerken in de geest der opbouwplannen, welke nog van de hand van Publieke Werken te verwachten zijn. En al moge de taak van het hoofd van het nieuwe bureau thans nog niet te vergelijken zijn met die van de stadsconservator, in ieder geval is in theorie de eerste schrede in de goede richting gezet, terwijl het eindpunt van een dynamisch proces zich meestentijds in de aanvang moeilijk laat voorspellen. In hoeverre het Gemeentelijk Monumentenbureau overigens daadwerkelijk een rol van betekenis gaat spelen zal in de praktijk voor een niet gering deel afhangen van de persoonlijke instelling van de Wethouder voor de Volkshuisvesting (I B), die rechtstreeks middels de Directeur van de Publieke Werken en indirect middels de gemeentelijke vertegenwoordiger in de Monumentenstichting (II C) een invloed ten goede op de gang van zaken kan uitoefenen. Wij kunnen slechts hopen, dat hier in de toekomst een eenheid van inzicht zal groeien, opdat Amsterdam's binnenstad het lot van Saguntum bespaard blijve en niet tijdens de beraadslagen over de middelen tot behoud te gronde ga.

MR J. H.A. RINGELING

SINTERKLAAS DRIEKONINGENAVOND EN VASTENAVOND

Wanneer zoals tegenwoordig gebruikelijk is op een Zaterdagmiddag van het laatst van November Sinterklaas zijn plechtige intocht in onze stad doet, staat dat wel in schrille tegenstelling tot de viering van het feest van Amsterdams beschermheilige in de 17de eeuw. Walich Sieuwerts, ouderling der Gereformeerde Kerk, schreef in 1604 in zijn „Roomsche Mysterien ondeckt“: „T'is oock om te verwonderen ende te beclaghen, dat vele onser kerckganghsters dese afgoderie die Sinte Nicolaes alhier placht aenghedaen te werden (ende andere meer superstition des Pausdoms) in memorie ende gheheughenisse soecken te houden, door haere sotte ende onghefondeerde maniere van de kinderen haere schoenen in sijnen name (al ontkenen sij dat) op sijn vyer-avont met allerlei snoeperie ende slickerdemick te vullen, ende dat tot eene Sinte Nicolaesgifte haer te gheven.”

Het is een van ouds bekend feit,¹⁾ dat de Gereformeerde Kerkeraad tegen het vieren van „de dach Nicolai” steeds hevig heeft geijverd. Elk jaar eind November of begin December zond de Kerkeraad afgevaardigden naar Burgemeesteren met het verzoek tegen de Sint Nicolaasmarkt op te treden. Berucht is Fredrick de Vrij, die als presiderend burgemeester voor de overleden schout moest inspringen en in 1620 „op S^{ter} Claas-avond persoonlijk, geassisteert met alle de substituyten en dinaers, de kinderpopegoet-vercoopers, op den Vijgendam voorstaende, deed opstaen en vertrecken, welcke kramen alle jaaren bij klokkeslach Wierden verboden, als smaeckende nae het pausdom, doch noyt soo hardt daarin was geprocedeert”. Sedertdien droeg de geleerde burgemeester Fredrick de Vrij de bijnaam van Schout Sinter-Nicolaes.

Gedurende de gehele 17de eeuw werden keuren afgekondigd en blijkbaar even vaak in de wind geslagen, die het venten van poppengoed, snoeperijen en andere eetbare waren op de Dam en elders in kramen en op kruiwagens in stoepen en voor deuren na het luiden van de poortklok op 5 en 6 December verboden op een boete van 3 gulden of inbeslagname van het goed. Voor de laatste maal is een dergelijke keur afgekondigd op 29 November 1698. Ook de acta van de Gereformeerde Kerkeraad zwijgen daarna erover. In de Sinterklaasmarkt kwam in de 18de eeuw een kentering, toen het deftiger publiek zich terugtrok en uitsluitend in winkels ging kopen. De enkele overgebleven kramen verdwenen, toen in 1836 een houten hulpbeurs op de Dam verrees.

Een ander overblijfsel van vóór de alteratie was de vastenavondviering. Ook deze vond uiteraard bij Walich Sieuwerts afkeuring: „Wilde Godt dat die welke haer Ghereformeert noemen ende daer voor aenghesien willen zijn, de selfde godtloosheyte ende heydensche lichtveerdicheyt die ons van 't Pausdom aengheerft is, niet nae en volchden.” Bij de Gereformeerde Kerkeraad vond zij bestrijding, al was die minder actief dan de bestrijding van de

17DE EEUWSE GEVELSTEEN
HOEK DAM-DAMRAK

¹⁾ Vergl. J. ter Gouw, Amstelodamiana II 323 etc. ; J. ter Gouw, De volksvermaken 252 etc. ; J.H. Rössing, Sinterklaas te Amsterdam (Oude Tijd 1874, 17-19); Bontemantel (uitgave Kernkamp) I, 3.

viering van het Sint Nicolaasfeest. Zo besloot de Kerkeraad op 20 Febr. 1631 de Burge-meesteren aan te spreken over „de vastelavondts mommerijen welcke dagelickxs toenemen, dat hare Edelen gelive de selve te weeren.”

Een derde volksvermaak van Katholieke oorsprong, dat Walich Sieuwerts noemt, was de viering van Driekoningenavond: „Ghelijck sij oock mede doen op Derthienden¹⁾ avont, als sij coningsken speelen (twelc sommighe publike persoonen die het Pausdom versaect hebben, haar voor Godt ende de menschen niet en schamen naet te volghen ende te onderhouden; om alsoo op der leerkinderen beurssen die bij hen in de cost besteeet zijn, met haren huysgesinnen, eenen vetten muyl daer van te hebben).”

Hiertegen is van de kant der Kerkeraad waarschijnlijk oorspronkelijk ook verzet gekomen, zoals Ter Gouw ons tenminste mededeelt; later echter kwam dit verzet van andere zijde. Naast het aanrichten van feestgelagen en het rondtrekken van de drie koningen met een ster was het namelijk bij de jeugd de gewoonte om over de zogenaamde koningskaarsjes heen te springen, die op kleine blakertjes of in potaarde in de grond werden gezet. Dergelijke driekoningenkaarsjes, hetzij drie aaneen, waarvan soms de middelste zwart was, hetzij drie losse, zien wij afgebeeld op de Driekoningenavonden van Jan Steen. Deze koningskaarsjes plachten de kaarsenmakers bij wijze van reclame aan hun klanten cadeau te doen. In 1714 richtten zich echter de gezamenlijke kaarsenmakers van de stad, 52 in getal, met een request²⁾ tot het gerecht en zetten daarin uiteen, hoe dit schenken van koningskaarsjes langzamerhand in een misbruik was ontaard, zozeer, dat de mensen, die hun traan en lampolie bij hen kwamen halen, niet alleen de kaarsjes eisten, maar die zelfs met geweld en tegen de zin der kaarsenmakers uit hun huizen weghaalden. Daarbij was het voorgekomen, dat ruiten werden ingeslagen, zodat de dienaren van het gerecht er tegen hadden moeten optreden. Om hier voorgoed een eind aan te maken verzochten de kaarsenmakers het gerecht een keur uit te vaardigen, waarbij het maken, verkopen of wegschenken van deze kaarsjes werd verboden.

Indedaad heeft het gerecht een keur van deze strekking opgesteld en afgekondigd op 19 December 1714. Op een boete van 100 gulden werd de kaarsenmakers verboden koningskaarsjes te maken of te verkopen, noch deze of andere kaarsen en ook traan en lampolie³⁾ weg te schenken. Omgekeerd werd het de klanten op een gelijke boete verboden deze kaarsen te eisen.

Deze keur heeft sneller uitwerking gehad dan de Sinterklaaskeuren. Wagenaar schreef vijftig jaar later, dat het oude gebruik sedert het verbod van 1714 allengskens was verdwenen.

Ditmaal waren het dus geen religieuze beweegredenen, die een einde maakten aan een oud gebruik, zoals Ter Gouw, die het request niet kende, meende. Trouwens het gebruik was niet zo volkomen verdwenen als Wagenaar dit voorstelde. Uit een brief van Jhr J. F. Backer uit het begin van de 20ste eeuw blijkt, dat hij en zijn broer en zusters in hun jeugd — dat was zo omstreeks 1860 — even opgetogen als de kinderen van Jan Steen op 6 Januari bij hun oom en tante Alewijn kaarsje sprongen, de meisjes met opgespelde rokken. De kinderloze oom liet zich daarbij ook niet onbetuigd.⁴⁾

Enschede vertelt in 1916,⁵⁾ dat de drieledige Driekoningenkaarsjes nog in de volksbuurten te koop waren en dat hij tal van Katholieke Amsterdamse gezinnen kende, waar het gebruik in volle ere was en door het opgroeiend geslacht met verlangen werd verbeid. Thans is dit gebruik voor zover mij bekend in onze stad geheel verdwenen. Misschien echter is deze constatering evenals die van Wagenaar, nu bijna 200 jaar geleden, te voorbarig en zijn er nog lezers van ons maandblad, die ons van het tegendeel kunnen overtuigen.

I.H.v.E.

¹⁾ Dertiendag was een oude benaming voor de Driekoningendag.

²⁾ R.A. 684, 21.

³⁾ Deze twee artikelen waren in het request niet genoemd als artikelen, die cadeau werden gegeven, maar in geheel andere zin. Hieruit blijkt, hoe slordig het gerecht te werk ging bij het opstellen van dergelijke keuren.

⁴⁾ Familie-Archief Backer 333.

⁵⁾ Maandblad Amstelodamum 1916, pag. 14.

DE AANLEG EN GEDEELTELIJKE DEMPINGEN VAN DE REGULIERSGRACHT

De Reguliersgracht neemt in de annalen van ons Genootschap een bijzondere plaats in. Het was in de strijd om het behoud van deze unieke gracht, nu ruim een halve eeuw geleden, dat Amstelodamum voor het eerst in het openbaar zijn stem verhief en sedert dien is de Reguliersgracht als het ware tot symbool van ons streven naar conservering van het stads-schoon geworden. Men zou dus wellicht verwachten, dat juist deze gracht en haar geschiedenis reeds zoveel belangstelling van onze medewerkers hadden ondervonden, dat daarover niets nieuws meer zou zijn te vertellen. Toch is dit niet het geval, zoals uit onderstaande, ten dele onbekende feiten moge blijken. Merkw aardigerwijze kan men daaruit niet alleen leren — wat trouwens in hoofdzaak reeds bekend was — dat het dempingsplan van 1901 slechts de laatste van een reeks van aanslagen op het ongerepte voortbestaan van de gracht is geweest, maar ook, dat zelfs ten tijde van haar ontstaan ernstige bezwaren tegen de aanleg zijn geopperd.

De Reguliersgracht ligt in het stadsdeel, dat bekend staat als de uitleg van 1658. Op de plattegrond van Daniël Stalpaert van 1665, waarop het plan van deze uitleg is afgebeeld, is duidelijk te zien, hoe de gracht oorspronkelijk was geprojecteerd. Zij loopt daar van de Lijnbaansgracht tot aan de Amstel bij de Kloveniersburgwal; men denke zich dus de tegenwoordige gracht in rechte lijn doorgetrokken via Thorbeckeplein, Rembrandtsplein en Halvemaansteeg. ¹⁾

Toen echter in 1664 met het graven van de gracht moest worden begonnen, legden burgemeesteren aan de vroedschap de vraag voor, of men niet liever in plaats van een gracht een straat zou aanleggen. Ten gunste van dit denkbeeld voerden zij aan, dat een gracht ter plaatse niet bijzonder noodzakelijk was, dat men zich dus de kosten van bruggen en wal-muren zou kunnen besparen en dat bovendien een straat aanmerkelijk smaller kon zijn dan een gracht, zodat meer grond voor bouwterrein beschikbaar zou blijven, waarvan de stad bij de uitgifte der erven zou profiteren. Men ziet, dat de heren goed konden rekenen: lagere kosten bij hogere opbrengst! Maar deze bezuinigingsdrang vond in de vroedschap weinig bijval: zij verwierp het goedkope, maar minder fraaie plan weliswaar niet, doch stelde de zaak ter dispositie van burgemeesteren en thesaurieren „omme daerin zodanig te doen als voor de meeste oirbaer van de stadt bevonden zal werden te behoren”. De gewoonlijk volgzaam vroedschap wilde burgemeesteren blijkbaar niet voor het hoofd stoten door het haar onwelgevallige voorstel ronduit af te wijzen. ²⁾

De zachte wenk werd begrepen. Burgemeesteren en thesaurieren lieten bij nader inzien hun bekrompen plan varen en besloten de gracht te doen graven overeenkomstig het oorspronkelijke ontwerp. ³⁾ Men mag hun thans nog hulde brengen voor dit royale besluit, dat „voor de meeste oirbaer van de stadt” de verfraaiing van het stadsbeeld zwaarder liet wegen dan de daaraan verbonden kosten, en de vroedschap, die hen op zo heuse wijze tot dit inzicht had weten te bekeren, moge in deze posthume hulde delen. De vroede vaders hadden zich gelukkig ook niet laten beïnvloeden door de overweging, dat men in ambtelijke kringen ten stadhuize blijkbaar reeds had gerekend op een „Reguliersstraet”; in het register van de verkochte erven, waarin een ietwat eigengereide klerk der thesaurie deze benaming

¹⁾ D. C. Meyer, Amsterdam in de 17e eeuw: Groei en bloei der stad, blz. 185.

²⁾ Vroedschapsresolutiën 22 Maart 1664.

³⁾ Resolutiën v, thesaurieren 23 April 1664.

DE BOTERMARKT MET DE WAAG OMSTREEKS 1775, GEZIEN VAN DE HALVEMAANSTEEG. RECHTS OP DE ACHTERGROND HET STUKJE REGULIERSGRACHT, DAT IN 1784 ZOU WORDEN GEDEMPPT WEGENS BOUWVALLIGHEID VAN DE NOG JUIST ZICHTBARE BRUG.

Tekening van J. Spaan. — Verzameling - Mr. Chr. P. van Eeghen

reeds bij voorbaat had gebezigd, werd zij doorgehaald en verbeterd met de woorden: „Nu Reguliersgracht”.¹⁾

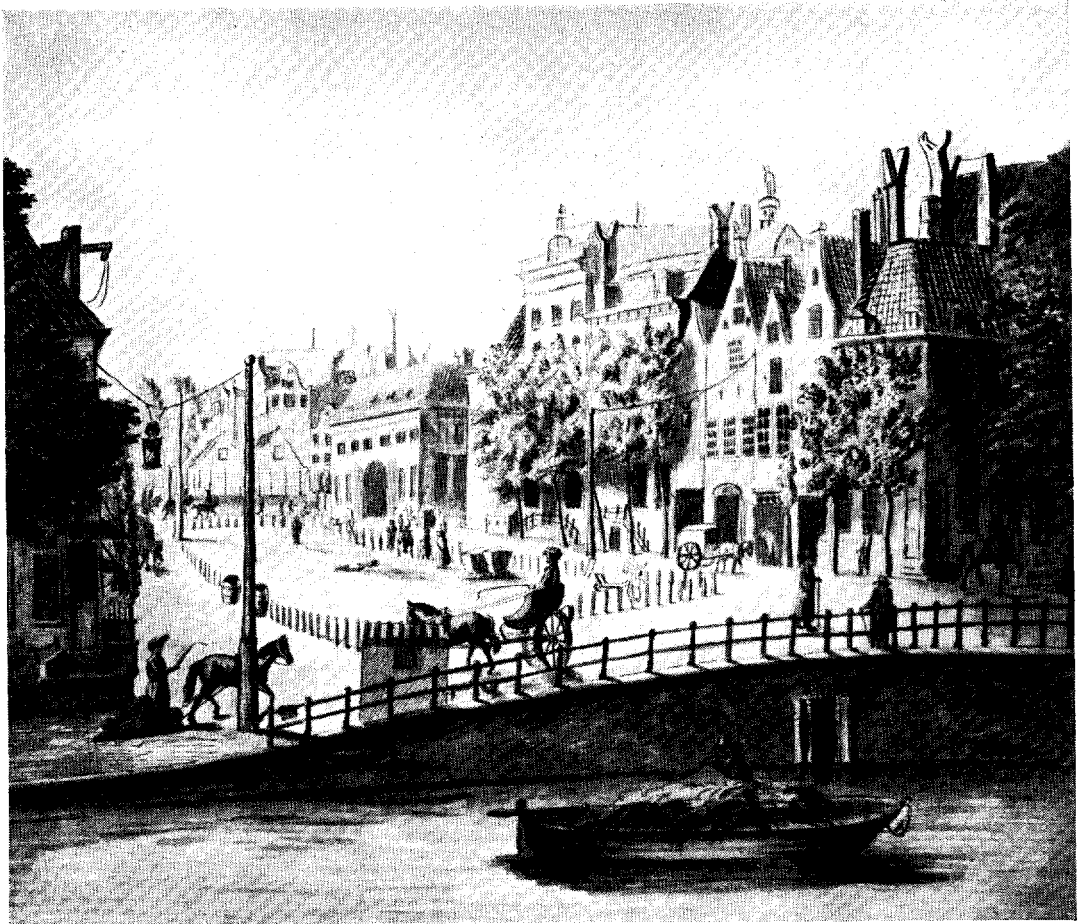
Zou dus de gracht een gracht blijven, geheel ongeschonden kwam zij er toch niet af. De doorgraving via de Halvemaansteeg naar de Amstel bleef namelijk achterwege; de reden daarvan is onbekend, maar het vermoeden ligt voor de hand, dat deze in de daar reeds bestaande bebouwing moet worden gezocht. De in 1664 gegraven gracht liep dan ook dood ter plaatse, waar thans de Korte Reguliersdwarsstraat op het Rembrandtsplein uitmondt. Het moet daar een schilderachtig hoekje geweest zijn: het nieuwe ruime plein aan één zijde begrensd door het water, waarin de voormalige Regulierspoort, die weldra Boterwaag zou gaan heten, zich spiegelde.

Maar zo zou het niet lang blijven. In 1669 werd de boter- en kaasmarkt van de Dam naar het nieuwe plein verplaatst. Dit kwam de zindelijkheid van het aangrenzende, doodlopende grachtgedeelte niet ten goede; blijkbaar werd het al spoedig een vergaarbak van marktafval.

In 1682 klaagden de bewoners van de huizen aan de westzijde van de Botermarkt (het korte stukje gracht dus) hierover bij het stadsbestuur met het resultaat, dat een keur werd uitgevaardigd, waarbij werd verboden aldaar vuilnis te storten „omtrent de Waag of ten eynde van de Reguliersgracht”, behalve in de vuilnisschuit, die daar onder een schuine luifel zou worden neergelegd.²⁾ Deze maatregel heeft blijkbaar niet afdoende geholpen;

¹⁾ Thes. Ord. 158 fo. 162, 184.

²⁾ Noordkerk, Handvesten van Amsterdam, 11, 736. A. Halberstadt, in Jaarboek Amstelodamum VIII, blz. 159, meende ten onrechte, dat hier sprake is van het grachtgedeelte, dat thans Thorbeckeplein heet.

HET REGULIERSPLEIN (NU THORBECKEPLEIN) IN HET BEGIN DER VORIGE EEUW, GEZIFEN VAN DE HERENGRACHT. OP DE ACHTERGROND DE IN 1794 AFGEBROKEN BOTERWAAG. HET DOOR PAALTJES AFGEZETTE GEDEELTE WAS VOOR 1784 WATER. *Anonieme tekening. — Atlas v. Gem. Archief*

waarschijnlijk kwam er toch nog evenveel afval naast als in de schuit terecht en vervuilde het grachtje steeds meer. Hieraan zal men het dan ook wel moeten toeschrijven, dat in 1694 werd besloten de Reguliersgracht te dempen van de hoek van de Reguliersbreestraat tot aan de Reguliersdwarsstraat.¹⁾ Daarmee kreeg dus de Botermarkt de omvang, die het Rembrandtsplein thans nog heeft, maar de Reguliersgracht had opnieuw een veer moeten laten.

Bijna een eeuw lang bleef de toestand nu ongewijzigd. Hoe het laatste stukje gracht, dat nu Thorbeckeplein heet, er in de achttiende eeuw uitzag, is op nevensgaande afb. 1 nog juist te zien. De boogbrug op de achtergrond, waar de Reguliersgracht in de Herengracht uitmondde, verdient daarbij de aandacht: de toestand van deze brug was namelijk aanleiding dat in 1784 ook dit grachtgedeelte werd gedempt. Het drievoudige bruggencomplex op de Kruising Herengracht-Reguliersgracht verkeerde in 1783 in zo slechte staat, dat het noodzakelijk moest worden vernieuwd. Dit gebeurde in het volgende jaar dan ook werkelijk met de twee thans nog bestaande bruggen over de Herengracht en over de Reguliersgracht bezuiden de Herengracht. Maar van de derde brug, die van onze afbeelding, vermeldt het officiële overzicht van de toestand der bruggen, sluizen en waterkeringen over het jaar

¹⁾ Resolutiën v. thesaurieren 10 Febr. 1694.

1784 : „Is geamoveert en het gedeelte van de Reguliersgracht tot aan de Botermarkt gedempt”.¹⁾ Men had dus ditmaal — anders dan bij de aanleg in 1664 — de goedkoopste oplossing gekozen en de gracht dichtgegooid om de kosten van herstel van de brug uit te sparen. Zo ontstond het plein, dat destijds officieel Reguliersplein werd gedoopt, in de volksmond ook Kaasplein (naar de daar gehouden markt) heette en in 1876 bij gelegenheid van de plaatsing van Thorbecke's standbeeld diens naam ontving.²⁾

Nogmaals was dus de fraaie Reguliersgracht ingekort, welgeteld ten derden male. Gelukkig is het daarbij tot op heden gebleven. Toen men in 1901 ten stadhuize met het heilloze plan omging de gracht in haar volle lengte ten behoeve van het verkeer te dempen, verwekte dit zoveel protest van de zijde der verdedigers van het stadsschoon — Jan Veth trad toen in het strijdperk met zijn vermaard gebleven voordracht over „stedenschennis” — dat het gemeentebestuur tijdig tot betere gedachten kwam. Sedert dien geldt het als een uitgemaakte zaak, dat, wat het verkeer ook moge eisen, de Reguliersgracht behouden moet blijven.

W. J. VAN HOBOKEN.

¹⁾ Archief-Stadswerken en gebouwen 103a, blz. 17, brug no. 33.

²⁾ A. M. van Gelder, Amsterdamse straatnamen, blz. 115, stelt deze demping op 1785, dus een jaar te laat; wel werd het nieuwe plein in dat jaar bestraat (zie Thes. Ord. 25 fo. 257) en rondom met stenen palen afgezet, zoals ook op afb. 2 is te zien.

NORMAAL AMSTERDAMS PEIL OPNIEUW AANGEGEVEN

Het N.A.P. is ontstaan uit een vroeger in de stad Amsterdam gebruikt vergelijkingsvlak. Dit vergelijkingsvlak werd oorspronkelijk genoemd „de Peijl” of „Stads Peijl” en in later jaren Amsterdams Peil. Ten opzichte van dit vergelijkingsvlak, zeer waarschijnlijk overeenkomende met de gemiddelde zomervloedstand van het IJ toen dit nog in open verbinding stond met de voormalige Zuiderzee, werden de hoogten van bijvoorbeeld het stadswater gemeten. Dit meten werd en wordt thans nog gedaan door het Stadswaterkantoor.

In 1684 werd dit „Amsterdam Peil” vastgelegd doordat in verschillende sluizen acht marmeren peilmerkstenen werden ingemetseld, o.a. in de Nieuwe Brugsluis.

Al deze stenen gaven door middel van een horizontale groef één zelfde hoogte aan, namelijk de z.g. „Zeedijkshoogte” en dit was 9 voet en 5 duim boven „Stads Peijl”. Omgekeerd was dus uit deze stenen voortaan direct het „Stads Peijl” af te leiden. In later jaren werd dit het Amsterdams Peil of kortweg A.P. genoemd.

Tot zover heeft dit A.P. alleen locale betekenis gehad. Dit veranderde evenwel omstreeks het begin van de negentiende eeuw. Van 1797-1812 werden door generaal Kraijenhoff uitgebreide waterpassingen langs de zee kust en langs de grote rivieren uitgevoerd. Hiermee werd het A.P. over een groot deel van ons land verspreid en kreeg het A.P. in plaats van louter locale ook nationale betekenis. In nog later jaren zou het zelfs internationale betekenis krijgen. In het laatst van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw is dit door het A.P. gedefinieerde vlak als vergelijkingsvlak gebruikt voor de Duitse en Poolse waterpassingen.

Door generaal Kraijenhoff werden naast de reeds bestaande peilmerkstenen nog 4 nieuwe peilmerkstenen geplaatst, o.a. in de Amstelsluis. Van deze stenen gaf de horizontale groef evenwel geen zeedijkshoogte maar juist het A.P. aan.

Welk een grote waarde men, ook in die dagen al, aan peilmerkstenen hechtte, blijkt wel uit het feit dat men, teneinde de aangegeven hoogte te kunnen bewaren, in het midden der vorige eeuw een commissie samenstelde.

In deze commissie hadden de volgende heren zitting: H. J. Koenen, Wethouder van Amsterdam, „gecommitteerd tot de waarneming van de zaken der Stads Publieke Werken”;

E. J. Eekhout, Luitenant-Kolonel Ingenieur; E. H. Bergsma, le Luitenant Ingenieur; J. H. v. Gendt, Ingenieur le klasse van 's Rijks Waterstaat; A. C. Pierson, Directeur van het Stads Fabriek Ambt; J. v. Maurik, Directeur van Stads Waterwerken.

In deze Commissie ontstond twijfel over de juistheid van het op de door Generaal Kraijenhoff geplaatste peilmerkstenen aangegeven A.P. Men kwam tenslotte tot de conclusie dat de peilmerksteen in de Amstelsluis het juiste A.P. zou aangeven en de Commissie meende bovendien dat de oude stenen uit 1684 welke zeedijkshoogte aangaven, inderdaad de op deze stenen aangegeven hoogte ten opzichte van A.P. hadden.

Van uit deze peilmerkstenen, die dus zeedijkshoogte aangaven is dan ook in de jaren 1875-1885 het A.P. over ons gehele land verspreid. Dit geschiedde door de zogenaamde le nauwkeurigheidswaterpassing.

Bij deze verspreiding werden belangrijke verschillen gevonden met de door Generaal Kraijenhoff ten opzichte van het A.P. bepaalde hoogten. Ter onderscheiding werden deze nieuw bepaalde hoogten, hoogten ten opzichte van *Normaal Amsterdams Peil* genoemd, kortweg hoogten t.o.v. *N.A.P.*

Van 1926-1940 werd het, nu *N.A.P.* genaamd, bij de 2e nauwkeurigheidswaterpassing weer over het gehele land verspreid. Ook nu werd weer uitgegaan van een van de oude, uit 1684 daterende, marmeren peilmerkstenen en wel van uit de groef in de peilmerksteen die zich nog in de Nieuwe Brugsluis bevindt,

Dit is de enige nog betrouwbare peilmerksteen welke de hoogte ten opzichte van het vroegere „Stads Peijl” thans *N.A.P.* aangeeft. De overige stenen zijn of door sloping verdwenen of door het steeds toenemende en steeds zwaarder wordende verkeer gaan verzakken.

Maar ook deze laatste peilmerksteen zal aan het verkeer geofferd moeten worden. Door een toekomstige verlaging van de Nieuwe Brugsluis en een daarmee gepaard gaande verbreding van de brug zal deze steen moeten verdwijnen en door de te verwachten verkeers-toename is de Nieuwe Brugsluis bovendien ongeschikt voor het plaatsen van een nieuw peilmerk.

Door de Rijkswaterstaat is in de jaren na 1926 een aantal ondergrondse hoogtemerken geplaatst. Deze hoogtemerken zijn zodanig opgesteld, dat de mogelijkheid van verzakking uiterst klein genoemd kan worden.

De Gemeente Amsterdam heeft einde December in samenwerking met de Rijkswaterstaat op de Dam eveneens een dergelijk ondergronds hoogtemerk ingericht. Van dit ondergronds hoogtemerk is van uit de oude peilmerksteen in de Nieuwe Brugsluis de hoogte ten opzichte van *N.A.P.* bepaald, zodat ook in de toekomst gedurende lange tijd weer beschikt kan worden over een punt waarvan de hoogte boven het *N.A.P.* of zo men wil boven A.P. of „Stads Peijl” bekend is.

DE GLAZEMAKER

De gevelsteen met voorstelling van een glazemaker in een vorig nummer van het maandblad blijkt na onze publicatie verkocht te zijn aan iemand in de omgeving van de Spiegelstraat. Aangezien de betr. antiquair niet de naam van de koper blijkt te kennen(l), zal ik gaarne van de koper vernemen wat er met de gevelsteen gaat gebeuren.
H. W. ALINGS.

RECTIFICATIE

De heer P. A. van der Linden Vooren wees er op, dat in het Decembern timer op bl. 146 en 147 de Haarlemmermeerstraat en Haarlemmerdijk met elkaar zijn verwisseld; alleen bij de afbeelding is de goede benaming gebruikt.

DE GROENLANDSE PAKHUIZEN¹⁾

De drie Groenlandse pakhuizen op de Keizersgracht tussen de Brouwersgracht en de Prinsenstraat met hun opvallende trapgevels zijn, zoals Mevrouw Révész-Alexander in haar boek over de Amsterdamse pakhuizen schreef, thans enig in hun soort. Ook echter uit administratief oogpunt blijken zij een bijzondere positie te hebben ingenomen. Dacht men vroeger, dat zij gebouwd waren door en in eigendom behoorden aan de Kamer Amsterdam ²⁾ van de Oude Noordse of Groenlandse Compagnie, die het monopolie voor de walvisvaart had, reeds in 1910 heeft Mr S. van Brakel er op gewezen, dat dat niet het geval kon zijn, daar er in enkele stukken onderscheid werd gemaakt tussen de participanten in de pakhuizen en de bewindhebbers van de Compagnie. Dit was een juiste gevolgtrekking, zoals blijkt uit de volgende gegevens, die wij over de pakhuizen bijeen brachten.

In 1620 werd de grond, waarop de pakhuizen kort daarna verrezen, overgedragen aan IJsbrant Dobbe(s) cum sociis. Nam men vroeger aan, dat deze IJsbrant optrad in zijn hoedanigheid van bewindhebber van de Compagnie, thans weten wij, dat dit niet het geval was. Het oprichten van de pakhuizen was een particuliere onderneming, onafhankelijk van de Compagnie, maar wel uitgaande van een aantal participanten in de Compagnie. Die Compagnie had namelijk geen eigen kapitaal, althans oorspronkelijk niet; later is dat veranderd, zoals wij nog zullen zien. Voor elke tocht, die de Compagnie organiseerde stortten een aantal personen. geld — zij participeerden dus — en na afloop van zo'n tocht werd de winst direct verdeeld. Het bouwen van de vijf pakhuizen met woongelegenheid annex was vooral in verband met de noodzaak van grote traanopslagplaatsen een kostbare onderneming. Het is daarom te begrijpen, dat niet één particulier zich daaraan waagde, maar dat verschillende der participanten daar gezamenlijk zorg voor hebben gedragen. Uit een overdracht van 1639 door Lambert van Tweenhuysen aan Jeronimus Ranst — beiden bekende figuren in de Compagnie — van de helft van $\frac{1}{10}$ part in dit pakhuizencomplex „gebruycet wordende bij de Noordse Compagnie” voor *f* 2000.—, blijkt, dat toen het geheel op \pm *f* 40.000.— werd getaxeerd. ³⁾

De bewindhebbers van de Compagnie gebruikten deze pakhuizen en voerden er tevens de administratie over. Hoe zij de gelden, verschuldigd aan de eigenaren of participanten in de pakhuizen — een term, ontleend aan de Compagnie — afdroegen, is niet bekend. Rekening en verantwoording aan de participanten hebben zij nooit afgelegd, zoals blijkt uit een proces, dat de participanten in de pakhuizen aan de bewindhebbers aandeden. In 1656 was het reeds aanhangig gemaakt. In 1658 bepaalde het Hof van Holland, dat de bewindhebbers rekening en verantwoording moesten afleggen van de administratie door hen en door hun voorgangers van de pakhuizen gehouden. ⁴⁾ De bewindhebbers hadden, waarschijnlijk om sterker te staan, in 1655 enkele parten op naam van de Compagnie, die dus toen wel over enig kapitaal beschikt moet hebben, aangekocht en wel $\frac{1}{40}$ voor *f* 1800.— en $\frac{2}{5}$ in $\frac{1}{10}$ en $\frac{1}{20}$ voor *f* 3827.10.—. ⁵⁾ De parten waren blijkbaar langzamerhand steeds sterker onderverdeeld. De waarde van de pakhuizen was in de afgelopen zestien jaar dus

¹⁾ Mr Dr S. van Brakel, Stukken betreffende de kamers der Noordsche Compagnie na afloop van het octrooi (Bijdr. en Meded. Hist. Gen. XXXI, 1910), en M. Révész—Alexander, Die alten Lagerhäuser Amsterdams (1928).

²⁾ Hoewel de juiste benaming is Kamer Amsterdam van de Noordse Compagnie — er waren namelijk verschillende geheel onafhankelijke kamers, die samen de Compagnie vormden — zal deze hier verder volgens het toenmalige spraakgebruik aangeduid worden als de Noordse Compagnie.

³⁾ Kw. 0, 245.

⁴⁾ Zie Van Brakel bl. 6 etc.

⁵⁾ Kw. 2 C, 17 en 2 B, 124.

nog gestegen, wat merkwaardig is, als men bedenkt, dat de Compagnie sedert 1642 haar monopolie kwijt was, waardoor haar positie veel ongunstiger was geworden.

Uit een overdrachtacte van 1660 weten wij, dat toen het bovengenoemde proces nog steeds hangende was. Er had echter een ingrijpende wijziging in de eigendom van het pakhuizencomplex plaats gevonden, waarschijnlijk in verband met bovengenoemd proces. De executeuren van het testament van Assuerus Sweers verkochten in dat jaar $\frac{1}{15}$ van een woonhuis, pakhuis en gang met een pakhuis er achter, zijnde een gedeelte van de Groenlandse pakhuizen, genaamd de Twee Gevels, voor *f* 1680.—. De vier kopers, nog steeds bekende figuren in de walvisvaart, verbonden zich nooit enige moeilijkheden te maken over verplichtingen, die eventueel uit het nog hangende proces zouden voortvloeien. ¹⁾ Er was toen dus een splitsing gekomen. De vijf pakhuizen, die voordien in de verpondingsregisters met elkaar geboekt stonden onder één nummer, werden voortaan onder twee nummers opgegeven als de Twee Gevels en als de Drie Gevels. De eerste zijn afgebrand in de 19de eeuw, de laatste bestaan nu nog als no. 38 (40)—44.

Gaan wij eerst de verdere geschiedenis van de Twee Gevels na. Uit 1676 en 1680 kennen wij overdrachten in de onderling verwante families Six en Hinlopen van telkens $\frac{1}{30}$ pand voor *f* 400.—, nader omschreven als „sulcx als hij comparant in de Oude Noordse ofte Groenlandtse Compagnie is participerende, bestaande in woon- en packhuysen genaemt de Twee Gevels”. ²⁾ Afgaande op de bovengenoemde feiten moeten wij aannemen, dat deze omschrijving historisch gezien niet geheel juist is. De ongebruikelijke term participanten heeft waarschijnlijk ten gevolge gehad, dat men ten onrechte de pakhuizen ging zien als het overblijfsel van de toen geheel te niet gegane Compagnie. In 1709 kwamen alle parten

¹⁾ AWD 8, 200 en R.A. 2170, 64.

²⁾ Kw. 2 X, 45vo. en 2 V, 218 en 218vo.

DE GROENLANDSE PAKHUIZEN
OF DE DRIE GEVELS.

in één hand: Mr Johan de Veer, secretaris van de Generaliteits Rekenkamer en eigenaar van $\frac{4}{15}$ part, kocht toen van zijn medeparticipanten voor f 7773.— $\frac{11}{15}$ parten van de pakhuizen op. ¹⁾ Zij werden in de overdracht nog „de Groenlantsche pakhuysen, genaemt de Twee Gevels” genoemd, maar toen de erfgenamen van Mr Johan de Veer tien jaar later de pakhuizen verkochten aan Dirk van den Upwich voor f 17500.— was de oorspronkelijke naam veranderd in „de Twee Gevels of Bycorven” ²⁾ en toen in 1788 de executeuren van Jan van den Upwich het dubbele pakhuis (er was toen geen sprake meer van een woonhuis) met een pakhuis erachter voor f 25600.— verkochten, werd gesproken van „het pakhuys de Twee Gevels, off anders de Bykorff en de Slokop”. ³⁾

Keren wij thans echter terug tot de nog bestaande en hier afgebeelde „Drie Gevels”, de eigenlijke traanpakhuizen. De bewindhebbers van de Compagnie verkochten in 1663 $\frac{17}{125}$ parten in de drie pakhuizen, een dwarspakhuis erachter en 60 traanbakken met erven en verder getimmerte, genaamd de Groenlandse pakhuysen aan Gerbrand Dobbessen en Willem van der Does Symonssen voor f 6300.— ⁴⁾ In 1680 werd voor f 4400.— $\frac{1}{5}$ part overgedragen in „de Dry Traenpackhuysen en haar erven get. no. 1, 2, 3, lang 90 voeten, en 60 traenbacken daerinne gelegen. Item de plaetse met de twee logien daerop staende, ende 60 voeten van het dwarse packhuys daerachter, van ouds genaemt de Groenlantse packhuysen, nu de Drie Gevels van de Groenlandse packhuysen”. ⁵⁾ In het begin der achttiende eeuw kwamen er echter moeilijkheden. De pakhuizen waren toen al bijna 90 jaar oud en gingen tekenen van verval vertonen. Zij konden daardoor niet gebruikt worden en enkelen van de eigenaren of participanten, namelijk Maria Piso, weduwe Cornelis Munter, L. van Harencarspel, Pieter Schrik en Pieter Schaep, lieten een bestek maken, volgens welk de reparatie zou moeten geschieden. Daar echter de andere participanten moeilijkheden maakten of besluiteloos bleken te zijn, dienden zij bij het gerecht een request in, deze reparatie bij de laagste inschrijver te mogen aanbesteden en die uit de eerst inkomende huren bij preferentie te mogen betalen. Op 18 Januari 1710 gaf het gerecht hierop zijn fiat. ⁶⁾

Het zou geen zin hebben de verdere overdrachten alle na te gaan. In de verpondingsregisters staan de percelen geboekt op naam van Jeronimus Ranst en later op naam van de Corvers, erfgenamen van de Munters. Deze bezaten echter slechts $\frac{4}{25}$ parten. Deze $\frac{4}{25}$ parten werden in 1778 voor f 5000.— verkocht aan Maria Aletta Maten, weduwe van Willem van Oosterwijk, ⁷⁾ en waren in het begin van de 19de eeuw het eigendom van de Weduwe Hulshoff, geboren van Oosterwijk. Blijkens een advertentie in de Amsterdamse Courant van 29 Juni 1814 werden op 18 Juli van dat jaar $\frac{9}{10}$ parten in de zogenaamde Groenlandse pakhuizen verkocht. Toen was het partenbezit dus blijkbaar al aan het verdwijnen.

Hoelang de pakhuizen voor hun oorspronkelijke bestemming zijn blijven dienen is moeilijk na te gaan. In 1783 en 1792 klaagden de bewoners van de buurhuizen over het uitkloppen van tapijten op de gracht door huurders van zolders en ruimten in deze pakhuizen.⁸⁾ Wat de traanopslag betreft: sedert de keur van 1685 was die alleen nog maar toegestaan in pakhuizen op de Sloterdijkerburgwal. Of men echter een uitzondering heeft gemaakt voor deze speciaal voor het bewaren van traan bestemde bakken? Wij weten het niet. Een plattegrond van de traanbakken, afgebeeld in het boek van Mevrouw Révész, dateert blijkens het schrift

¹⁾ Kw. 4 B. 47vo. Het partenbezit was toen verdeeld als volgt: Ioan Hinlopen, lid in de Raad van Justitie te Batavia (erfgenaam van Michiel Hinlopen), $\frac{5}{15}$; Thomas van den Bosch, kaptein van een compagnie voetvolk, $\frac{1}{45}$; Mr Nicolaes Brouwer, advocaat, $\frac{11}{90}$; Joao van de Poll, oud-schepen, $\frac{1}{30}$; Martinus Dobbens, $\frac{1}{30}$; Helena Leydecker, weduwe en boedelhoudster van Adolf Heshuysen, $\frac{1}{15}$; executeuren van Pieter de Graeff, heer van Zuidpolsbroek, echtgenoot van Maria van der Does (enige erfgenaam van haar vader, Simon van der Does) $\frac{1}{30}$; Susanna van de Capelle, weduwe Daniel Hohepied, (25 April 1698 aangekocht) $\frac{1}{45}$; Anthony de Glarges, burgemeester van Haarlem, echtgenoot van Jacoba Sophia Huydecoper (enige erfgenaam van Jan Hinlopen, die $\frac{1}{30}$ zelf had en 8 Maart 1680 $\frac{1}{30}$ had gekocht van Willem Six), $\frac{1}{15}$.

Waarschijnlijk gingen de participanten tot verkoop over wegens de bouwvalligheid van het complex en heeft de koper, die het 10 jaar later voor f 7000.— meer verkocht, het grondig laten opknappen.

²⁾ Kw. 4 M. 383vo.

³⁾ Kw. 7 I. 290vo.

⁴⁾ Kw. 2 K. 295.

⁵⁾ Kw. 2 II. 96.

⁶⁾ R.A. 809, 177vo.

⁷⁾ Kw. 6 II. 2vo.

⁸⁾ Maandblad Amstelodamum 1950, 110.

uit de 18de eeuw. Daarop worden slechts de acht achterste bakken in het Noordelijkste pakhuis als bruikbaar aangegeven. Thijs Moll vermeldt echter in een artikel in ons maandblad van 1941 dat hij nog een monster van de traankoek kon nemen uit een niet dichtgemetselde bak. Dat dit een traankoek van vóór 1685 zou betreffen, lijkt op het eerste gezicht niet waarschijnlijk, maar zou misschien nog na te gaan zijn. Nog zijn immers de traanbakken aanwezig onder de pakhuizen, die sedert 1917 het eigendom zijn van de Papiergroothandel Bührmann. Deze firma liet haar oorspronkelijke plan de pakhuizen geheel af te breken varen en ging er tot grote vreugde van de Amsterdammers toe over nieuwe pakhuizen te bouwen met behoud van de Drie Gevels, de laatste herinnering aan de 17de-eeuwse walvisvaart.

I.H.v.E.

BEZOEK AAN CENTRALE HEMWEG

Onze najaarsexcursie op Woensdagmiddag 25 November j.l. mocht zich in de belangstelling van vele leden verheugen: ruim 100 aanmeldingen kwamen binnen. Dit grote aantal maakte het noodzakelijk naast de Gemeentelijke bus een tweede autobus voor het vervoer van en naar het Centraal Station in te schakelen.

Bij aankomst aan de Centrale Hemweg kregen de deelnemers helaas geen beeld van het gehele bouwwerk: een dichte mist onttrok de contouren aan het oog. In de cantine wachtte de deelnemers een kopje thee. De heer J. P. Mieras sprak als bestuurslid woorden van dank tot de directie van het Gemeente Energie Bedrijf, in het bijzonder tot Ir. K. J. H. Stigter, hoofdingenieur van dit bedrijf. Vervolgens heette de heer Stigter het gezelschap welkom, waarbij hij tevens enkele mededelingen deed over de te houden rondgang.

In negen groepen zwermde de deelnemers onder leiding van Ir Stigter en zijn medewerkers over het gebouwencomplex uit. Op instructieve wijze wist men de voor het merendeel niet-technische deelnemers voor te lichten. Aan het stemgeluid van de rondleiders werden zware eisen gesteld om zich verstaanbaar te maken temidden van het geraas der machines.

Tot besluit van de rondgang kwamen alle deelnemers tezamen in de stille ruimte waar de meetapparatuur en de schakelaars zijn ondergebracht, dankbaar jegens hun rondleiders voor de zeer bevattelijke toelichtingen.

Deze excursie heeft stellig velen iets nader gebracht tot het interessante proces der opwekking van elektrische energie in Amsterdams jongste Centrale, waar de hoofdstad met recht trots op mag zijn.

S.v.W.

Van de Boekentafel

MR N. W. POSTHUMUS, DE OOSTERSE HANDELT EN AMSTERDAM, Het oudst bewaarde koopmansboek van een Amsterdamse vennootschap betreffende de handel op de Oostzee, 1485-1490. (E. J. Brill, Leiden, 1953).

Een van de fascinerendste vragen in de geschiedenis is steeds het: waarom, een vraagstelling die men in de diepte en in de breedte zover kan uitbreiden als men wil of vermag. Wie ooit verplicht is geweest zich met de algemene leerstukken uit het strafrecht bezig te houden, weet, hoe ingewikkeld het antwoord kan zijn op de vraag, of de klap van mijnheer Jansen oorzaak is geweest van de dood van mijnheer Pietersen. En oneindig gecompliceerder ligt het probleem in de historie. Nu wil het geval, dat juist ten aanzien van Amsterdam de kwestie van de causaliteit een rol speelt. Niet alleen of hoofdzakelijk ten aanzien van Amsterdam. Zeker zou het nog boeiender zijn te weten, waarom Rome de hoofdstad van de wereld werd. Maar verschillenden van ons zou het toch een gevoel van innerlijke intellectuele bevrediging geven, wanneer wij werkelijk zouden kunnen gaan begrijpen, hoe de grootheid van

Amsterdam in hoofdlijnen is te verklaren. Zeker zijn wij in de laatste tientallen jaren verder gekomen, en de grote betekenis van deze belangrijke monografie van Prof. Posthumus zie ik daarin, dat hij met voor anderen ongewoon, voor hem gewoon combinatie- en inventientalent ons verschillende stappen dichterbij een oplossing, die uit de aard der zaak nooit anders dan een gedeeltelijke en tijdelijke zal zijn, heeft gebracht.

De uitgave van een deel van de administratie van de Amsterdamse kooplieden Symon Reyersz en Reyer Dirksz is daartoe stellig niet meer dan een aanloop geweest; het is oud en daardoor merkwaardig. Maar ook te primitief en te summier, dan dat het ons op zichzelf, al is het van geleerd commentaar voorzien, veel verder zou kunnen brengen. Het is eigenlijk niet meer dan een simpele reeks notities van dingen, die in de handel van deze personen zijn voorgekomen. Iets is er uit te halen over de aard van door bepaalde Amsterdammers van en naar Dantzig verkochte producten, iets over de prijzen, een klein beetje over de techniek van de handel en dit laatste nog bij wijze van afleiding.

Nuttig om te publiceren, en belangwekkend voor de specialist. Ook alleen voor hem begrijpelijk. Over de transcriptie, waarover men zichzelf, wanneer men er tenminste verstand van heeft, een oordeel kan vormen, omdat een facsimile van het werk in de publicatie is opgenomen, schijnt men volgens deskundigen, die ik raadpleegde, een enkel maal van mening te kunnen verschillen.

Van bijzonder belang is echter de grondige en boeiende uiteenzetting van Prof. Posthumus over de opkomst van Amsterdam in de loop van de 15de eeuw, geprojecteerd tegen de achtergrond van de economische structuur, de ontwikkeling der techniek en de machtsverhouding in het Oostzeegebied. Zelden of nooit ziet men in Nederlandse geschiedschrijving de samenhang der factoren zo pregnant en duidelijk belicht. De schrijver ziet en stelt de elementen, die tot de oplossing kunnen leiden, en waarschuwt, wanneer hij niet verder komt, veelal omdat behoorlijke bewerking van bepaalde facetten van de Middeleeuwse geschiedenis, speciaal op het technische gebied, nog ontbreekt, waarbij ik dan in het bijzonder denk aan het korte hoofdstuk over de scheepstypen. Overigens zijn juist hieromtrent in de laatste jaren in verschillende voor een historicus gemeenlijk wel onbekende tijdschriften enige opstellen verschenen.

De schrijver heeft bij deze studie veel van de uitgebreide Duitse literatuur op het terrein der 15de eeuwse handelsgeschiedenis gebruik gemaakt; ik vraag mij echter af of een verdere verificatie met Dantziger materiaal niet mogelijk zou zijn geweest.

Voor de geschiedenis van Amsterdam meer in detail bezien zijn interessant de beschouwingen over rederijen en scheepsparten, over de in- en uitvoer van Amsterdam en de handel van de Amsterdamse koopman; op pag. 75 enige aanduiding over de grootte van koopmansvermogens in Amsterdam in het midden en aan het eind van de 15de eeuw. Wat de auteur in het algemeen meedeelt over de belegging in scheepsparten op zichzelf en in verhouding tot andere belegging is uiterst lezenswaardig. Men zie ook pag. 92 e.v., over de economische positie der schippers en pag. 86 e.v., over de verhouding tot Waterland.

Belangwekkend is de kritiek van Prof. Posthumus op pag. 172 op de in de bekende dissertatie van Dr Smit ontwikkelde stellingen over de betekenis van de Hamburgse bierhandel voor de opkomst van Amsterdam.

Liefhebbers van topografica kunnen hun hart ophalen op pag. 180, waar de voorgeschiedenis van de localisatie van de Amsterdamse beurs wordt behandeld.

Aan het eind van de 15de eeuw was de theorie van de vervangingswaarde nog niet ontwikkeld; inflaties kende men wel, en men behielp zich dan met de vindingrijkheid, de zakenman eigen, door goederen in goederen, in plaats van goederen in geld om te zetten. Ook over monetaire problemen horen wij allerlei nieuws. Merkwaardig is, dat de Amsterdamse handel het nog zonder verzekering schijnt te doen. Overigens ook zonder wissels. De juridische omschrijving aan het eind van de derde alinea op pag. 248 is niet zo to the point als de samenvattingen van economisch karakter; executoriale macht is een wissel niet eigen, al is zij dan ook een bewijsmiddel met eigen aard. Hetzelfde geldt voor de beschouwingen over de cognossemten en celen. Op pag. 141 ontbreekt een noot,

waaruit blijkt waaraan de schrijver het verschil ontleent tussen de kracht van celen en cognossemten als legitimatiepapier in die tijd. Kon het op pag. 139/140 genoemde charter als zodanig fungeren, of was het gehele begrip, niet juridisch-systematisch maar feitelijk commercieel, onbekend? Juist met het oog hierop ware een annotatie omtrent de ceel zo nuttig.

Een andere noot, namelijk die op pag. 38 no. 2, trekt wel de aandacht. Ik kon wat Prof. Posthumus hier schrijft, niet vriendelijk vinden. Dat het niet overeenkomstig de zin van de schrijver is, dat een boek, waarin een enorme hoeveelheid werk zit, geen in hoofdtrekken juist beeld geeft, spreekt wel vanzelf, en juist in deze toevoeging zit voor mij iets pijnlijks, dat Prof. Posthumus niet zal hebben bedoeld; omdat ik voor de geïncrimineerde publicatie respect heb, voelde ik mij genoopt het bovenstaande te zeggen.

Op één punt waag ik het, naar ik weet onbescheiden, met de professionele historicus van mening te verschillen. Prof. Posthumus ziet dikwerf in de handelingen van kooplieden en stadsbestuurders daden van verre strekking. Wie uit de praktijk des levens weet, hoe incidenteel de meeste beslissingen worden genomen, hoezeer afhankelijk, terecht, van de kans op dadelijk gewin of verlies, politiek voordeel of nadeel, twijfelt of dit in de 15de eeuw anders was. Wereldconcerns met grote kapitaalsaccumulaties achter zich en staven van academici tot hun beschikking, kunnen zich soms veroorloven in ontwikkelingsreeksen te denken; 'voor de Amsterdammer met zijn koopschat van een paar duizend gulden was een verlies of een winst van een paar honderd gulden te belangrijk. Het zijn meer gevolgen van kleine baatzuchtige decisies, die wij systematiseren en een naam geven. In sommige gevallen zou men ook ten aanzien van de detailcombinaties wel kunnen zeggen, dat het aanwezige materiaal de conclusie nauwelijks kan dragen; de scherpzinnige schrijver zal de eerste zijn om dit toe te geven, en ik zal er mij van onthouden deze op te sommen, omdat de resultaten altijd aardig en nimmer onwaarschijnlijk zijn. Spijtig is het, dat een index als geheel op het boek ontbreekt.

Om op het begin van deze bespreking terug te komen, nog is Amsterdams grootheid niet verklaard, maar wel zijn voor een belangrijk deel van de 15de eeuw grote lijnen getrokken en is de richting aangegeven, waarin anderen verder zullen kunnen werken. Ik zou neigen tot de veronderstelling, dat het kritieke punt in de ontwikkeling van een stad daar ligt, waar het cumulerend effect van alle vraag en alle aanbod zo groot wordt, dat zij daardoor als markt als regel aantrekkelijker wordt dan haar concurrenten. Van dat ogenblik af spelen de detailvoor- en nadelen, die eenmaal beslissend zijn geweest voor de opkomst, niet meer mede. Dat moment zal wel nimmer zijn te bepalen, mede door de psychologische factor. Tenslotte is de vraag van voor- en nadeel de vraag wat een aantal aan het verkeer deelnemende figuren voor- en nadelig achten. De detail-elementen zullen in verschillende perioden verschillend hebben gelegen. Dank zij het grote nieuwe boek van Prof. Posthumus kunnen wij ze voor de periode van 1450 tot 1490 nu in ruime mate overzien. Dit is een feit van betekenis in de geschiedenis van Amsterdam. Geschiedschrijving maakte historie.

Mr H. VAN RIEL.

A. E. D'Ailly, *REPERTORIUM VAN DE PROFIELEN DER STAD AMSTERDAM EN VAN DE PLATTEGRONDEN DER SCHUTTERSWIJKEN*. Uitgave Gemeentelijke Archiefdienst, Amsterdam 1953.

De heer d'Ailly geeft met dit repertorium een waardevol complement van zijn in 1934 — eveneens bij het Gemeente Archief verschenen catalogus van Amsterdamse plattegronden.

Na een voorwoord van de Gemeente-archivaris, Mr W. F. H. Oldewelt, geeft de samensteller een korte inleiding tot de profielen, waarin hij zich o.a. verantwoordt voor de gekozen werkwijze en iets vertelt over de technische vervaardiging van profielen. Vervolgens komt de chronologische opgave van niet minder dan 299 profielen onder vermelding van topografische bijzonderheden, techniek, afmetingen, literatuur, bewaarplaats en de belangrijkste reproducties. De eveneens genoemde tekenaars, graveurs en uitgevers zijn bovendien in een alfabetische naamlijst opgenomen.

Zijn de vaak voor het oog zeer aantrekkelijke profielen veelal topografisch onbetrouwbaar, het omgekeerde is het geval met de soms dorre schutterswijkenkaarten, die een schat aan topografisch materiaal bevatten.

In het tweede gedeelte van dit repertorium zijn op overeenkomstige wijze als de profielen deze schutterswijkenkaarten gecatalogiseerd. In een alfabetische naamlijst vindt men de officieren en onder-officieren, wier wapens op de kaarten voorkomen.

De samensteller heeft zich door deze omvangrijke en veel speurzinnige vereisende arbeid aan velen verplicht, evenals de Gemeentelijke Archiefdienst, die deze uitgave met steun van het Ministerie van O. K.

en W., de Stichting „Het Amsterdamse fonds” en het Kon. Oudheidkundig Genootschap keurig deed verzorgen bij de Stadsdrukkerij. s. v. W.

W. VISSER: *Be Papieren Spiegel*. Uitgave Algemeen Handelsblad, Amsterdam 1953.

Ter gelegenheid van zijn 125-jarig bestaan heeft het Algemeen Handelsblad een gedenkbok uitgegeven, dat een overzicht geeft van de geschiedenis van Nederland, zoals de titel zegt het reeds — deze in het Handelsblad tot uiting kwam.

Als een bonte parade trekken de gebeurtenissen voorbij, niet zoals in een geschiedenisboek, maar zoals de tijdgenoot ze heeft beleefd. Dit is wellicht de grootste aantrekkelijkheid van dit waardevolle gedenkbok. Op kundige wijze heeft de auteur door deze vaderlandse geschiedenis de historie van het Algemeen Handelsblad weten te vlechten. Vaak was de relatie tussen beide onderwerpen zeer nauw: mannen als Thorbecke beschouwden de courant van Van den Biesen als tribune. Maar ook krijgen wij van tijd tot tijd een kijkje achter de schermen van het immer boeiende dagbladbedrijf. De veelzijdigheid van het door de schrijver gegeven beeld blijkt o.a. uit het opnemen van advertenties, die hun tijd bijzonder aardig typeren. De illustraties zijn met zorg bijeen gebracht.

Het boek is volkomen vrij van zelfgenoezaamheid, hetgeen van een gedenkbok helaas slechts zelden gezegd kan worden. Het geeft de geschiedenis van de courant op dezelfde waardige wijze, waarop het Algemeen Handelsblad nu reeds 125 jaar als spiegel van het wereldgebeuren fungeert.

S. v. W.

Mededelingen van het Bestuur

CONTRIBUTIE

Het bestuur verzoekt, evenals vorige jaren, aan donateurs en leden, ter vereenvoudiging van de inning en ter vermindering van de incassokosten, hun contributie liefst zo spoedig mogelijk, in elk geval vóór 15 Maart a.s. — te doen toekomen aan de penningmeester van het Genootschap, Notaris C. G. Pouw, Vossiusstraat 3, hetzij per postgiro no. 52391, hetzij per gemeentegiro A 65. Het herinnert er hierbij aan, dat de minima der contributie, krachtens besluit der ledenvergadering van 22 Juli 1946, vastgesteld zijn voor gewone leden op f 8,— en voor donateurs op f 15,—. Daar de minimumcontributie van f 8,— niet toereikend is om de onkosten van jaarboek en maandblad te bestrijden, doet het bestuur op allen, wie dat mogelijk is, een dringend beroep een iets hoger bedrag dan het vastgestelde over te maken.

NIEUWE LEDEN

Het bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1953 tot donateur: Jhr mr J. van der Does de Willebois te Amsterdam. Met ingang van 1 Januari 1954 tot donateur: Ubbo René Feenstra en Mr P. J. M. Ruijsenaars, en tot lid: Mevrouw H. Tielrooy-Bottenheim, Jac. Baggelaar, J. C. Beck, S. J. van den Berg, Mr R. van den Bergh, Mr N. Bolkestein, Chr. E. Dessing, R. Fiddelaar, P. Filedt Kok, Prof. Dr H. T. Deelman, Mr A. M. Donner, H. Freie, J. de Jong, J. P. J. ter Linden, Ir R. Meischke, Mr F. L. Neppéus, C. Nieuwenhuyzen, Prof. dr J. R. Prakken, D. Rahusen, Mr U. W. H. Stheeman, W. Vermeer, Th. J. Wessels, Mr H. Winkel, allen te Amsterdam. W. H. Noske, 's-Gravenhage, Drs J. A. A. Koning, Heemstede, Ir J. H. A. Ringeling, Maarsbergen (Utr.), Mr F. Hollander, Utrecht, Dr G. W. Pott Hofstede, Santpoort.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — FEBRUARI 1954

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

41e JAARGANG

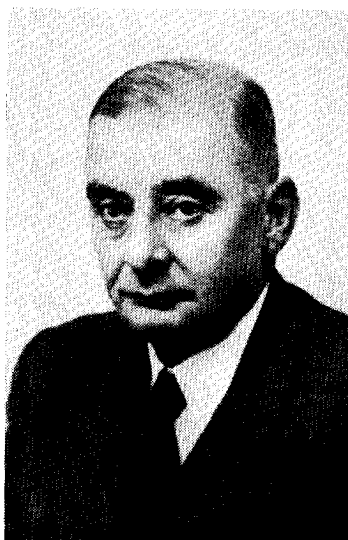
FEBRUARI 1954

CHRISTIAAN GEORGE POW [†]

Wederom heeft „Amstelodamum” een smartelijk verlies te betreuren. De man, die gedurende 26 jaren op voorbeeldige wijze de geldmiddelen van ons Genootschap beheerd heeft, notaris C. G. Pouw, is op 8 Januari overleden. Sinds lang liet de gezondheidstoestand van onze penningmeester te wensen over. Nadat hij reeds eerder het voornemen te kennen gegeven had om zijn functie neer te leggen, verklaarde hij in de laatste bestuursvergadering in 1953, dat zijn besluit nu vaststond: op de komende jaarvergadering zou hij aftreden. Hoe ongaarne we ons oudste bestuurslid zagen gaan, we begrepen dat we ons in het onvermijdelijke moesten schikken en konden slechts hopen, dat Pouw in Zwitserland, waarheen hij gaan wilde, herstel van gezondheid zou vinden. Helaas, deze wens is niet in vervulling gegaan: in de trein, die hem naar Lugano bracht, is hij plotseling overleden.

Op 19 Januari 1928 werd Pouw in het bestuur van „Amstelodamum” gekozen, tegelijk met de betreunde de Bussy, die hem in de dood zou voorgaan. Terstond bewees hij een ideale penningmeester te zijn: deskundig, nauwgezet en voorzichtig. Zijn verslagen muntten uit door bondigheid en helderheid. Nuchter in zijn oordeel, zag hij de dingen zoals ze zijn, waarschuwde voor ongegrond optimisme zonder ooit tot overdreven pessimisme te vervallen. Hoewel hij in de vergaderingen slechts zelden zijn stem liet horen, had zijn woord groot gezag in het bestuur.

De overledene was het voorbeeld van de Nederlandse notaris door zijn bekwaamheid, zijn degelijkheid en zijn afkeer van uiterlijk vertoon en nodeloos formalisme. Drie generaties POW hebben in Amsterdam de eer van het notariaat hoog gehouden: de grootvader Johannes Gerhardus sinds 1843, de vader Johannes Gerhardus Jr sinds 1876, de zoon Christiaan George sinds 1924. Op 13 Maart van dit jaar, de dag van onze jaarvergadering, waarop hij afscheid van het bestuur van „Amstelodamum” nemen wilde, zou Pouw zijn dertigjarig jubileum als notaris herdacht hebben. Het heeft niet zo mogen zijn. In dankbaarheid en eerbied gedenken wij onze voortreffelijke penningmeester, die „Amstelodamum” zo trouw gediend heeft. Hij ruste in vrede !

H. D. L. F. V.

HET GESLACHT VAN HOPPEN EN DE OUDE KERK

In de eerste helft van de 15de eeuw leefde te Amsterdam een zekere Dirck Smit. Waarschijnlijk was hij koopman en heeft goede zaken gedaan. Zijn drie zoons (Pieter, Gerrit en Claes) kwamen in de regering. Pieter wordt als schepen vermeld in 1451. Gerrit kan een binnenlandvaarder (kustvaarder) geweest zijn, want hij stichtte een vicarie van 5 missen per week op het altaar van St. Jan Baptist en St. Antonius (ook Binnenlandvaardersaltaar genoemd) in de Nieuwe kerk. Reeds in 1449 wordt Gerrit Dircksz. Smit ¹⁾ als lid van de vroedschap genoemd, in 1452 als schepen en in 1458 als Burgemeester.

De derde zoon (Claes Dircksz. Smit), wordt als schepen vermeld in 1468. Zijn vrouw heette Agnies, en hij had een zoon Jan. Dat is alles wat we van hem weten.

Die zoon had, volgens de gewoonte van die tijd, Jan Claesz. of Jan Claes Dirck Smittenzoon moeten heten. Hij gaf er echter de voorkeur aan zich Jan Claesz. van Hoppen te noemen. Hoe hij juist op de naam Van Hoppen kwam is ons onbekend, maar in ieder geval was hij nu duidelijk te onderscheiden van al de Smitten die in Amsterdam woonden. Dat hij de zoon was van Claes Dircksz. Smit, werd ons eerst duidelijk na inzage van het Memorieboek der Oude kerk. Dit boek berust in het archief van het Begijnhof; het is gedateerd 1557, en bevat voor elke dag van het jaar de namen van degenen, wier memorie op deze dag gehouden zou worden. De pastoor of kapelaan nam dit boek mee op de preekstoel en las op Zondag deze namen voor. Ieder kon dus weten, op wiens graf die dag kaarsen gezet en gebeden uitgesproken zouden worden.

Zulk een „memorie” was eigenlijk bestemd om gehouden te worden op de sterfdag van de betrokken persoon, maar het Memorieboek leert ons afdoende, dat omstreeks het midden van de 16de eeuw dikwijls een memorie gehouden werd voor meer leden van één gezin tegelijk, ook al waren ze in verschillende jaren gestorven. En zelfs werden voor dezelfde persoon soms twee of meer memoriën op verschillende data gehouden.

Over de familie Van Hoppen vertelt het Memorieboek ons het volgende:

St. Swidbertus: Lysbet Pieters, Jan Claesz. van Hoppens wyf.

St. Balbina maagd: Jan Claesz. van Hoppen Burgemeester ende Wibrich Barents sijn moeder.

Octaaf van St. Jan Baptist: Stijn Jan Claesz. van Hoppens wijf.

Kruisverheffing: Claes Dirck Smits ende Agnies syn wijf ende Jan Claesz. van Hoppen haer soen.

St. Thomas van Canterbury: Oep Jans, Jan Claes van Hoppens dr.

De carrière van Jan Claesz. van Hoppen lijkt op die van zijn oom Gerrit. Hij begon als schepen in 1469, werd voor het eerst Burgemeester in 1479, en zat in 1483 in de vroedschap.

Het schijnt dat hij en zijn vrouw Styn Tymensdr. geen kinderen hadden, of dat hun kinderen jong gestorven waren. Toen het echtpaar wat ouder werd, en ze waarschijnlijk de hoop op nakomelingschap hadden opgegeven, deden ze een grote schenking aan de Oude kerk.

Ze dachten over het stichten van een kapel, en hun keus viel op een aanbouw aan de noordzijde van de kerk, achter de preekstoel. 't Was een aanbouw met een verdieping; boven schijnt een galerij geweest te zijn voor het zangkoor, en beneden bevond zich een grote ruimte, waarvan wij de oorspronkelijke bestemming nog steeds niet kennen; misschien is hier de librje (de bibliotheek) geweest.

Deze aanbouw nu werd radicaal veranderd. De vloer van de verdieping werd uitgebroken,

¹⁾ Zie Elias I 124.

de buitenmuren ongeveer een meter ingekort, en een nieuwe gevel kwam ervoor te staan, gelijk aan die van de Binnenlandvaarderskapel ernaast.

In de nieuwe gevel werd een groot beschilderd glas gezet. ¹⁾

Zo was een mooie kapel verkregen, die door het volk genoemd werd: Weitkoperskapel of Jan Claes van Hoppenkapel.

Hoe men aan de benaming Weitkoperskapel kwam, is mij niet duidelijk geworden. Een Weitkopersgilde heeft, voorzover ik weet, te Amsterdam niet bestaan. Of Van Hoppen zelf weitkoper van beroep was, is niet bekend. Wel blijkt hij de enige te zijn geweest, die zich financieel voor de kapel interesseerde; niet onmogelijk heeft hij de verbouwing en inrichting bekostigd. Zoiets kwam méér voor. ²⁾

Het altaar in deze kapel werd als naar gewoonte geplaatst tegen de oostelijke muur; ³⁾ deze muur vormde de afscheiding tussen de Weitkoperskapel en het St. Joriskoor of Voetsboogschutterskapel. In de hoogte om de scheidingsmuur heen was het koororgel gebouwd.

Het altaar van de Weitkoperskapel was gewijd aan St. Jacob (de apostel Jacobus, bijgenaamd de meerdere). ⁴⁾ In de Oude kerk stond reeds een ander St. Jacob-altaar, en wel tegen de eerste pilaar van het middenschip, gerekend van de toren af, aan de linkerhand. Vandaar dat dit altaar gewoonlijk genoemd werd Sint Jacob bij de toren.

Bovendien hing een beeld van St. Jacob tegen de muurzuil tussen de Binnenlandvaarderskapel en de Weitkoperskapel. ⁵⁾

¹⁾ Was iets zeer gewoons, dat men in één kerk meer dan een altaar van dezelfde heilige aantrof.

Jan Claesz. van Hoppen stichtte in 1500 op „zijn” St. Jacob-altaar, samen met zijn vrouw Styn, een dienst (officie is de gebruikelijke term) van 5 missen per week, en zorgde dat hiervoor per jaar 6 pond Vlaams, dat is f 30,—, beschikbaar was. ⁶⁾

De stichtingsbrief is helaas verdwenen, en wij moeten ons behelpen met wat een 18de-eeuwse schrijver, ⁷⁾ die de brief in het Gasthuisarchief nog zelf gezien had, ons kan mededelen over de voorwaarden, die het echtpaar Van Hoppen stelde.

Zo lang ze leefden, zouden zijzelf bepalen aan welke priester deze dienst van 5 missen per week werd opgedragen; na hun dood moesten de priesters worden gekozen door de oudste kerkmeester, de oudste huizittenmeester en de oudste gasthuismeester van het St. Pietersgasthuis. Als beloning voor hun toezicht zou elk van deze drie heren op Kerstmis en op Pasen een mingelen Rijnse wijn genieten. De kerk ontvingf 1,— per jaar voor brood en wijn ten behoeve van het altaar.

Ingeval de priester zich aan plichtverzuim zou schuldig maken, zo konden de drie toezichhouders hem afzetten en een ander in zijn plaats benoemen.

Op zulk een wijze leek de dienst op het altaar voor onbepaalde tijd verzekerd.

Jan Claesz. van Hoppen trok zich langzamerhand terug: in 1502 treffen we hem het laatst in de regeringslijsten aan, en wel als schepen. In 1505 blijkt hij gasthuismeester van St. Pieter te zijn, en dat is het laatste wat over zijn ambtelijke loopbaan bekend is.

Hieruit hadden we reeds de gevolgtrekking gemaakt, dat de reeds bejaarde magistraat zowel als zijn vrouw kort na 1505 overleden moesten zijn, maar de werkelijkheid bleek anders.

In de klapper van Inbrenregister 111 van de Weeskamer ontdekte Mej. van Eeghen de volgende aantekening: Jan Claes zs van Hoppens zs goederen daer moeder af is Wybrich Baerns.

Mede bij vergelijking met het Memorieboek (zie hiervóór) blijkt dus dat Jan Claesz. van Hoppen een zoon had bij Wybrich Barents. Waarschijnlijk is dus Styn Tymensdr. kort na

¹⁾ Dit glas wordt vermeld in 17de eeuwse reparatie-rekeningen.

²⁾ B.v. de Boelenskapel en de Silleskapel van de Nieuwe kerk.

³⁾ Zie visitatieboek van de proost Jacob Zaffius, opgetekend in 1571 (Bisschoppelijk Archief, Haarlem), en het oudste Grafboek van de Oude kerk (Archief Ned. Hervormde Gemeente).

⁴⁾ Ter onderscheiding van een andere apostel Jacobus, de broeder van Johannes de' Evangelist.

⁵⁾ Zakboekje van Memoriemeesters (Archief Ned. Herv. Gem.).

⁶⁾ Visitatieboek van Zaffius.

⁷⁾ Le Long: Besch. van de Reformatie der stad Amsterdam, bl. 480.

de stichting van de kapel gestorven, en ging Jan Claesz. een tweede huwelijk aan met Wybrich Barents. Hij moet dan overleden zijn in 1520, want het bovengenoemde Inbrengregister vermeldt, dat „Wybrich Jans Claeszoons van Hoppens weduwe” heeft „overgebracht de goeden hier naevolgende by dezelve Jan Claessoen achtergelate ende mitter doot ontruympt te zijn. Ten bywesen van Claes de Ghoyer ende Dirck Smit, presentibus Ruysch Jansz., weesmeester”.

De nalatenschap bestond uit rentebrieven, land, en „item een vry huys ende erffve, staende op de oudeayds burchwall, daer Jan Claes voirnoemt inne gesturven is, mitte inneboell daer inne synde”.

Er was aan zilverwerk „drie schalen, drie hoge coppen, drie tobbetgens, ¹⁾ twaelf silver lepelen mit moyriaenshooffden ende vyff lepelen die men dagelick besicht. ²⁾

Deze aangifte is gedagtekend 22 September 1520.

Ruim negen jaar later was de jongen meerderjarig, want dan wordt vermeld: „Opten xvij^{en} decembris Anno xvc xxix ghelevert Jan Jansz. van Hoppenz. de reste van alle de VOORSZ. goeden die onder de weesmeesteren berustende waren. Presentibus Heyman Jacobsz. & meester Peter Colyn, weesmeesteren.”

In 1529 kon dus de jonge man zelfstandig zijn weg gaan. Wij zagen, dat hij Jan Jansz. van Hoppen wordt genoemd, geheel volgens gebruik. Maar hij schijnt zich liever Jan Jan Claes van Hoppenzoon te hebben genoemd, opdat duidelijk uitkwam, dat hij de zoon van de bekende Burgemeester was. Echter, die naam was te lang voor het gewone gebruik. En zo wordt hij verkort tot Jan Claesz. van Hoppen.

Zonder de registers van de Weeskamer zouden wij hier waarlijk niet op gekomen zijn, en gemeend hebben, dat de volgorde was: Jan Claesz., Claes Jansz. en Jan Claesz. 11. Dat er niets te vinden was omtrent een Claes Jansz., kon dan zijn oorzaak hebben in het (veronderstelde) feit dat Claes jong gestorven was. Wij hebben hier nu echter het voor de 16de eeuw zeker eigenaardige geval, dat de zoon precies zo komt te heten als zijn vader.

In de Weitskoperskapel was intussen heel wat veranderd.

Wij merkten reeds op, dat achter de oostelijke muur zich het St. Joriskoor bevond, de kapel van de Voetboogschutters. Deze kapel werd tussen 1500 en 1523 vergroot. Totnogtoe had de noordingang van de Oude kerk zich in dat Sint Joriskoor bevonden, ³⁾ maar bij de vergroting werd de ingang verplaatst naar de Weitskoperskapel.

Dat is allicht op verzoek van de Voetboogschutters gebeurd: immers het aanzien van een kapel vermeerderde er volstrekt niet door, wanneer zich daar een ingang bevond. Dat bracht rommel en geroezemoes mee van in- en uitgaande kerkgangers, van mensen die daar bleven staan praten, van bedelaars, en tenslotte van de hondenslagers die ongewenste gasten uit de kerk moesten verwijderen. Ook leert een stedelijke keur ons, dat de turfdragers gemakshalve hun vrachtje de noorderdeur van de Oude kerk insjouwden en de kerk door de zuiderdeur verlieten; zo sneden zij een hele hoek af wanneer ze van het Damrak kwamen en op de Oudezijds Voorburgwal moesten zijn. Dat werd wel verboden, maar de herhaalde afkondiging van deze keur bewijst, dat zij niet streng werd nageleefd.

Door het verplaatsen van de noordelijke ingang waren de Voetboogschutters dus van veel ongemak bevrijd, en Burgemeester Van Hoppen kon niet meer protesteren.

Zijn kapel werd echter aan de buitenzijde verrijkt met een bijzonder mooi portaal; wij hebben er zo maar één in Amsterdam. De architect is onbekend, maar het moet gebouwd zijn omstreeks 1525.

Enige jaren later werd naast dat nieuwe noorderportaal nog een ander gebouwtje neergezet: het Heilig Graf.

De Oude kerk had reeds in de 15de eeuw een Heilig Graf bezeten in de Buitenlandvaarderskapel, dicht bij de tegenwoordige deur van de kosterij. ⁴⁾ Maar in het gebouwencomplex van

¹⁾ Zoutvaatjes en dergelijke.

²⁾ Gebruikt.

³⁾ Zie fundatiebrief dd. 6-3-1464 inzake een jaarlijkse rente voor de dienst op het St. Pancratius-altaar bij de noorder deur. Dit altaar moet gestaan hebben op de zerken 77, 78 en 79 in het St. Joriskoor.

⁴⁾ Zakboekje van Memoriemeesters, thans in het archief der Hervormde Gemeente in de Nieuwezijds Kapel.

sacristie en kosterij was vrij wat veranderd; het *oude* Heilig Graf moest plaats maken voor een tot de sacristie behorend vertrek, en omstreeks 1530 bezat de Oude kerk een Heilig Graf met toegang in de Weitkoperskapel, en een Heilig Grafkapel met altaar achter de kooromgang. ¹⁾

Het Heilig Graf in de Weitkoperskapel zal niet van een altaar voorzien zijn geweest. Wij vinden daar namelijk de hele oostwand in beslag genomen door een gebeeldhouwd baldakijn. De ruimte daaronder zal in de 16de eeuw waarschijnlijk gevuld zijn geweest met een beeldengroep, voorstellende Christus in het graf, beweend door heiligen en engelen.

Wellicht is de spitsboog boven de toegangsdeur eveneens van beeldhouwwerk voorzien geweest.

Met dat Heilig Graf deed de Renaissance openlijk haar intrede in de Oude kerk. Dit fijne gebouwtje heeft aan de buitenzijde niets meer van gothiek, maar doet denken aan Frankrijk in de tijd van koning Frans 1.

Was het een Franse bouwmeester, die dit gracieuze geveltje schiep? Wij weten er niets van.

Men begrijpt, dat de drukte in de Weitkoperskapel nog vermeerderde door de toeloop van degenen, die het Heilig Graf kwamen bezichtigen en daar gingen bidden.

De zerken van Jan Claesa. van Hoppen I en zijn eerste vrouw zullen gauw afgelopen zijn geweest. Rijke lieden kochten geen graf in deze Weitkoperskapel, waar het nooit rustig was. Vóór de Hervorming waren er slechts een achttal eigen graven, en één van deze verviel nog aan de kerk wegens wanbetaling. Er lagen maar weinig zerken; de meeste graven waren gedekt met de zoveel goedkopere kleine blauwe stenen, rode stenen en bakstenen.

Practisch was de kapel tot een doorloop geworden, waar ook nog een altaar stond. Tegen de westelijke muur bevonden zich biechtstoelen. ²⁾

Of het altaar voorzien was van een drieluik of een ander schilderij, konden wij niet te weten komen. Het Gemeente-archief bezit een „Register van den Incoemste ende belastinge van alle godtshuijsen ende gilden binnen Amsterdam met haer ornamenten. A. xvC t seventich”. Hoewel hierin heel wat inventarissen van altaren voorkomen, vinden wij er uiteraard het St. Jacob-altaar in de Weitkoperskapel niet bij, daar dit niet aan een gilde behoorde.

Ook gelukte het ons niet de naam te vinden van de meester die het grote venster beschilderde, evenmin als de voorstelling.

Zo verstreken de jaren. Jan Claesz. van Hoppen 11 trouwde met zekere Lysbet Pietersdr. Van haar afkomst is ons niets bekend; haar wapen vertoonde twee gekruiste bijlen. Was haar vader soms scheepstimmerman?

Uit het huwelijk werden twee dochters geboren: Wybrich en Oepje. Jan Claesz. van Hoppen schijnt het in de handel te hebben gezocht en goed te hebben verdiend; in 1548 tenslotte wordt hij schepen. Na bijna een halve eeuw zetelt er weer een Van Hoppen in het Stadhuis.

Omtrent deze tweede Jan Claesz. is meer bekend dan over zijn vader.

(Slot *volgt*)

B. BI JTELAAR

¹⁾ Het poortje en een zijmuur van deze kapel zijn nog aanwezig.

²⁾ Zie het bovenvermelde grafboek.

NOGMAALS SINTERKLAAS EN DRIEKONINGENAVOND

De hierbij afgebeelde gravures zijn een illustratie van het boekje „Vaderlandsche Kindervreugd, vertoond in acht kunstplaten, met toepasselijke gedichtjes. Vierde Druk. Te Amsterdam, bij Van Vliet en Ten Brink 1821”. Dit boekje is het eigendom van Mr W. F. H. Oldewelt, die het in 1921 op de markt te Rotterdam kocht. Een eerste druk van dit werkje, daterend van 1794, uit welke tijd ook de plaatjes stammen, bevond zich op de Universiteits-Bibliotheek te Leiden, maar bleek bij navraag daar niet meer te vinden te zijn.

In dit boekje worden acht jaarlijks terugkerende gebeurtenissen afgebeeld: Het gelukwensen op Nieuwjaarsdag; Driekoningenavond; Vastenavond, die geen goedkeuring vindt in de ogen van de dichter: „Voegt zulk een tooi Bataafsche jeugd?”; Pasen met de verkoopster van eieren en palmpasen; Pinksteren: de jeugd getooid met bloemenkransen; Kermis: de jeugd met trommels, pieken, trompetten en vlaggen, die al evenmin als Vastenavond genade in de ogen van de dichter vindt: „Is dit ware menschenvreugd? Neen, zij past U niet, o jeugd!”; het vuurstoken op Sint Maarten en tenslotte Sint Nicolaas. Dit alles voor zover de feestelijkheden zich niet binnenshuis afspelen tegen een décor van Amsterdamse gevels en bruggen.

Hier geven wij ter illustratie van het artikel in het vorig nummer de afbeeldingen van Driekoningenavond en van de Sinterklaasviering. Het kaarsjespringen — het is er nog maar één; de oorspronkelijke gedachte van drie kaarsjes is verdwenen — wordt als volgt bezongen: „En kleine Keesje, met Bettje, zijn nicht, springt over het kaarsje, straks vallen ze ligt.” De Sinterklaasviering behoeft geen nadere uitleg.

I.H.v.E.

SINT NIKOLAAS.

DRIE-KONINGEN-AVOND.

ISAAC DE BRUIJN

ZWOLLERKERSPEL 8 MEI 1872-10 DECEMBER 1953 MURI (BERN)

Isaac de Bruyn moge dan geen geboren Amsterdammer zijn geweest en al sinds een kwart eeuw in het buitenland hebben gewoond, hij bleef Amsterdam in het hart dragen, waarvan tot op hogen ouderdom zijn geregelde bezoeken getuigden.

Hier ter stede had zijn maatschappelijke loopbaan zich grotendeels afgespeeld, laatstelijk van 1907-1921 als firmant van Pierson & Co. De Bruijn stond bekend als degelijk en doortastend bankier van ruime blik en tevens, evenals zijn vrouw, als behorende tot de beste alpinisten van Nederland.

Zonder van een en ander het belang te onderschatten, mag ik het intussen hier uitspreken, dat De Bruijns betekenis voor Amsterdam op ander gebied ligt. In 1922 verwierf deze van Jan Veth 80 etsen door Rembrandt, welke laatstgenoemde in de afgelopen jaren had bijeengebracht. En hiermede werd de grondslag gelegd tot een der bestverzorgde verzamelingen, die in de loop der tijden in of buiten Nederland hebben bestaan. Getuigenis daarvan legt af de in 1932 in het licht gegeven „Catalogus van de Verzameling Etsen van Rembrandt in het bezit van I. de Bruijn en J. G. de Bruijn-van der Leeuw”.

„Ieder verzamelaar verheugt zich in het samenstellen van een catalogus zijner verzameling”, zo begint de schrijver het Voorbericht. Van de ik- in de wij-vorm overgegaan, besluit hij het met een woord van herdenking van wijlen Jan Veth, „die ons tot de etsen bracht en in wiens geest wij hebben getracht voort te gaan”. De „joie de collectionneur”, die uit deze woorden spreekt, is tot het laatste toe De Bruijns deel gebleven.

Deze vreugde hebben de Heer en Mevrouw De Bruijn niet voor zichzelf willen monopoliseren. Door telkens weer etsen uit hun verzameling uit te lenen voor tentoonstellingen hebben zij talloos velen deelgenoot hunner vreugde gemaakt. Sterker nog heeft dit voor hen gegolden, die het voorrecht hadden gasten te zijn in hun woning, het Châlet Soodmatte te Spiez aan het meer van Thun, waar het echtpaar De Bruijn zich had gevestigd na vertrek uit Amsterdam. Niemand zal licht de aankomst vergeten aan het Station te Spiez, waar de vriendelijke gastheer hem afwachtte en de bagage van hem overnam, om deze in een eigenaardig trekkarretje te stuwen, naar Zwitsers spraakgebruik „das Wägeli” geheten, dat hij eigenhandig naar Châlet Soodmatte bestuurde. En bij niemand zal de indruk verbleken van de bezichtiging der verzameling onder de bezielde leiding van den eigenaar, tevens een der beste kenners van Rembrandts etskunst.

Daarenboven had De Bruijn geleidelijk een verzameling schilderijen en tekeningen, alle van de superieure hoedanigheid, als men die van hem kon verwachten, in zijn woning bijeengebracht, waaruit organisatoren van tentoonstellingen mede in ruime mate hebben mogen putten.

De talrijke vrienden blijven dankbaar voor wat De Bruijn hun zo in zijn kunstschaten als in zijn persoon heeft geboden. Geheel Nederland mag hem dank weten voor de beschikkingen, die hij trof en die medebrengen, dat het kunstbezit van een der weinige verzamelaars in grote stijl, die onzer is, niet zal worden verspreid, maar mettertijd naar Nederland en met name naar Amsterdam zal terugkeren.

CHR. P. VAN EEGHEN

OUDE HUISNAMEN

In het 3e Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum is opgenomen de „Alphabetische Lijst van Huisnamen”, samengesteld door N. W. J. Coorengel. Ter aanvulling van deze lijst volgt hieronder een opgave van diverse huisnamen, verzameld uit de jaargangen 1821-1843 van de „Prijscourant der Effecten”, gedrukt en uitgegeven bij „N. Cotray, op de O.2. Voorburgwal bij de St. Jansstraat, No. 184”, in welk blad een rubriek is opgenomen van in openbare veiling gebrachte percelen.

De Weledele Heer G. F. Franken, lid der firma F. Glasbergen J. Hzn, makelaars in effecten alhier, was zo vriendelijk mij toe te staan de in zijn archief berustende jaargangen van opgemelde periodiek door te werken, waarvoor hem bij deze mijn oprechte dank wordt gebracht. De reeks vangt aan met het jaar 1821. Of dit ook de eerste jaargang van het blad is, bleef mij onbekend. In 1843 werd de redactie van het blad gewijzigd en werden geen huisnamen meer in de aankondigingen vermeld. Daarom had het geen zin om ook de na dat jaar verschenen jaargangen door te werken. Ter toelichting van onderstaande lijst diene het navolgende:

Uit de publicaties in de „Prijscourant der Effecten” blijkt niet steeds of de huisnaam is afgeleid van gevelsteen, uithangteken of opschrift, of dat die naam alleen is gebleken uit de eigendomsbewijzen.

De schrijfwijze van de huisnamen is letterlijk gevolgd naar de veilingaankondiging, zodat afwijkingen in de spelling zeer wel mogelijk zijn. Het jaartal bij elke huisnaam vermeld, duidt de jaargang van bovenbesproken blad aan, waarin het perceel in veiling werd gebracht.

Indien de huisnaam ook thans nog uit enige aanduiding blijkt, is dit vermeld.

De aantekening „nieuw huis” betekent dat het perceel nieuw is opgetrokken, ter vervanging van het oorspronkelijke huis.

Als de straatnaam sindsdien is gewijzigd, is dit vermeld.

J. J. G. VRIESE

-
- Amstel 3/5, (s Gravelandseveer 3/4), „het Wapen van Voorst”, 1842.
Amstel 232, „de Stad Keulen”, nieuw huis, 1841.
le Anjeliërsdwarstraat 20/22, „de Witte Roos”, 1841.
Anjeliërsgracht, (Westerstraat 57), „het Orgeltje”, 1839.
Bethaniënstraat 11/13, „de Stad Iserlohn”, 1841.
Bloemgracht 20, „de Utrechtsche Gruttery”, nog aanwezig op puilijst, 1839.
Bloemgracht 142, „de Oude Grutmolen”, nieuw huis, 1839.
Botermarkt, „de Blaauwe Druyf”, (Rembrandtsplein 14), 1838.
Dam 4, „Wapen van Medemblik”, nieuw huis, 1826.
Egelantiersgracht 48, „daar de Moriaan in den gevel staat”, 1838.
Egelantiersstraat 39, „daar de Liefde in den gevel staat”, nieuw huis, 1840.
Foeliestraat 2, „de Zeven Provinciën”, nieuw huis, 1842.
Gebed zonder end 17, „het Klarisseklooster”, 1841.
Geldersekade 85, „de Soerabaische Loods”, 1842.
2e Goudsbloemdwarstraat 7, „de Turksche Boer”, 1840.
Haarlemmerdijk 173, „Wapen van Amerika”, nieuw huis, 1840.
Haarlemmerstraat 47, „alwaar de Vijf Hamers in den gevel staan”, 1841.
Jodenbreestraat 33, „waar het Boertje in den gevel staat”, huis weg, 1838.

Jonkerstraat, (Nieuwe Jonkerstraat 31), „de Moorenkoppen”, huis weg, 1822.
 Kalverstraat 4, „de Drie kroonen”, nieuw huis, 1840.
 Kalverstraat 64, „de Berg Calvarie”, 1838.
 Karthuizersstraat 7, „alwaar het Gekroonde Aambeeld in den gevel staat”, nieuw huis, 1839.
 Grote Kattenburgerstraat 20, „het Jagt”, huis weg, 1838.
 Leidsegracht 39, „alwaar de Leeuw in den gevel staat”, 1840.
 Lindengracht 26, „alwaar het Wapen van Memel in den gevel staat”, nieuw huis, 1840.
 Looiersgracht 44, „alwaar de Druif in den gevel staat”, 1841.
 Nieuwendijk 91, „daar St Jan in den gevel staat”, nieuw huis, 1840.
 Nieuwendijk 125, „het Gekroonde Lam”, nieuw huis, 1841.
 Nieuwendijk 196, „Wapen van Emden”, nieuw huis, 1832.
 Nieuwendijk 206, „alwaar de Vergulde Boterton in den gevel staat”, nieuw huis, 1838.
 Pieter Jacobszstraat 24, „de Vrede” of „het Hagedoornbosch”, 1826.
 Prinsengracht 307, „daar het Tilburgsche Laken in den gevel staat”, nog aanwezig op raamdorpel, 1838.
 Prinsengracht 195, „Vredevelt”, nog aanwezig in smeedwerk snijraam, 1829.
 Prinsenstraat 5, „het Wildschut”, 1840.
 Pijpenmarkt, (N.Z. Voorburgwal 161), „het Schild van Frankrijk”, 1841.
 Pijpenmarkt, (N.Z. Voorburgwal 231), „de Vlucht van Egypte”, nieuw huis, 1840.
 Rechtboomssloot 53, „waar de Salamander in den gevel staat”, 1840.
 Reguliersplein, (Thorbeckeplein 2), „de Vergulde Roskam”, nieuw huis, 1843.
 Rokin 12, „de Bonte Hartog”, 1827.
 Rokin 112, „Wapen van Utrecht”, nieuw huis, 1840.
 Rozengracht 59, „de Eendragt”, nieuw huis, 1840.
 Ramskooi 10, „het Wapen van Friesland”, nieuw huis, 1842.
 Singel 251, „de Zwaan”, nieuw huis, 1827.
 Singel 311, „waar de Twee Varkens in den gevel liggen”, 1839.
 Singel 471, „de Lootsman”, 1827.
 Singel 504, „de Stad Rotterdam”, nieuw huis, 1836.
 Taksteeg 15, „St Jacob”, nieuw huis, 1839.
 2e Tuindwarsstraat 14, „alwaar de Duivekater in den gevel staat”, nieuw huis, 1840.
 Tuinstraat 67, „het Gezegende Brood”, huis weg, 1838.
 Teertuinen Oude-, (Prins Hendrikkade 82), „waar de Bot in den gevel staat”, nieuw huis, 1821.
 Teertuinen Oude-, (Prins Hendrikkade 79), „de Boterton” of „de Engelsche Boterton”, 1827.
 Voorburgwal N.Z. 121, „de Onvolmaakte Toren”, 1823.
 Voorburgwal 0.2. 191, „Nabij 't Stadhuis”, 1840.
 Voorburgwal 0.2. 204, „de Jeneverboom”, nieuw huis, 1842.
 Voorburgwal 0.2. 276, „waar de Gloeyende Oven boven de deur staat uitgebeeld”, 1839.
 Vinkenstraat 149, „alwaar de Vergulde Stam in den gevel staat”, nieuw huis, 1839.
 Warmoesstraat 6, „de Rhijnstroom”, 1829.
 Warmoesstraat 12, „de Drie Rozen”, 1837.
 Warmoesstraat 33, „de Oude Wijnbergh”, nog aanwezig, 1827.
 Water (Damrak 12), „het Groninger Veerhuis”, nieuw huis, 1841.
 Water (Damrak 23), „Wapen van Emden”, 1835.
 Water (Damrak 24), „Wapen van Harlingen”, 1835.
 Water (Damrak 30), „de Vergulde Schenkan”, nieuw huis, 1839.
 Waterlooplein 38, „het Kleine Scheepje”, nieuw huis, 1840.
 Zwanenburgwal 41, „de Vier Suikerbrooden”, huis weg, 1842.

HET LUIDEN VAN DE KERKKLOKKEN IN AMSTERDAM

Wil men iets te weet komen omtrent het luiden van de kerkklokken in onze stad dan is men genoodzaakt her en der te gaan speuren. Hier moge daarom het belangrijkste, dat een voorlopig onderzoek aan het licht bracht, ter kennis van onze lezers komen.

In de oudste keuren van Amsterdam is herhaalde malen sprake van het luiden der klokken, maar slechts eenmaal wordt vermeld, dat hiermee een kerkklok is bedoeld: In 1481 blijken de kleppende klokken van het stadhuis en van de Oude Kerkstoren de mensen op te roepen om te waken. ¹⁾ Ongetwijfeld luidde men de klokken om de kerkdienst aan te kondigen, maar daarover is niets op schrift bewaard. Wel vinden wij in de begraafboeken van de Oude Kerk, op het Gemeente-Archief bewaard, aantekeningen over het luiden bij begrafenis. Deze boeken zijn bewaard van 1553 af, een bijzonder vroeg tijdstip. Daaruit leren wij, dat rijke en aanzienlijke Amsterdammers, die ten grave werden gedragen, enige tijd beluid plachten te worden. Men betaalde voor een half uur luiden met de grote klok *f* 6,—, met de klok Regina *f* 3,—, later en ook nog na de reformatie dezelfde som voor een uur. De Regina — ook wel minder plechtig boevenklok genaamd; zij werd om 9 uur 's avonds een half uur geluid om op te roepen voor de waak — kreeg toen de naam drie gulden klok en ook wel middelklok. In 1692 verlaagden de kerkmeesters de prijs van het luiden. Voortaan werd voor 2 uur grote klok *f* 7,— en voor 2 uur middelklok de helft gevraagd. Uit de notulen van kerkmeesters van 5 Aug. 1692, welke notulen worden bewaard in het archief van de Hervormde Gemeente, blijkt, dat dit geschiedde, omdat de klokken toen werden getreden, waarvoor minder volk van node was dan voor het trekken.

Ook in de Nieuwe Kerk werd geluid. Hier had men daarvoor slechts één klok, voor het luiden waarvan men van 1585 af — verder gaan de begraafboeken niet terug — tot de Franse tijd toe 14 stuivers per uur verschuldigd was; een veel lichtere en goedkopere klok dus dan die van de Oude Kerk.

Het luiden bij begrafenis was bij art. 52 van de kerkordening der Prov. Synode van Dordrecht van 1574 onwenselijk geoordeeld: „achten ook dat het luiden der klokken bij de doden begravenisse afgeset behoort te werden” en bij de kerkordening van 1591 bepaaldelijk verboden: „Sal voorts de begravinge der dooden geschieden bij schoonen dage, tot alle eerbaerheyt ende stilligheyt, sonder datter eenige ceremonien ofte uytwendigheden sullen werden gebruyckt, die tot superstitie, mis-geloove, ofte ergernisse souden mogen strecken”. Daaronder rekende de Gereformeerde Kerk zeker ook het luiden, maar een dergelijk oud gebruik was niet zo gemakkelijk uit te roeien. Horen wij, wat de Gereformeerde ouderling Walich Sieuwertsz te Amsterdam in 1604 hierover schreef in zijn Inleiding van zijn „Roomse mysterien ondeckt”: „ende het luyden over de dooden, met het begraven der dooden in de kercken, t' welc al nieuwe superstitueuse ende ambitieuse dinghen zijn, bij d'oude kercken niet ghepleecht, maer uyt de leere vant Vaghevyer voortghecomen, welck men voor dese tijdt alst schijnt, noch moet dulden ende verdragen. . . .” Lang heeft Walich Sieuwertsz zich niet behoeven te ergeren: de gewoonte van het beluiden der doden is in Amsterdam bij de Protestanten al spoedig verdwenen. Werd Burgemeester Gerrit Schaep op 24 Sept. 1582 nog met de grote klok van de Oude Kerk beluid, zijn vrouw werd in 1606 zonder klokgelui ter aarde besteld. Een neef, Jacob Schaep, die tot het Rooms-Katholieke geloof was teruggekeerd en op 11 Jan. 1627 in de Nieuwe Kerk werd begraven,

¹⁾ Brem, Rechtsbronnen der stad Amsterdam, 173.

heeft in het begraafboek 6 x K voor zijn naam staan, hetgeen zoveel wilde zeggen als zes uur beluid. Het beluiden was in Amsterdam intussen namelijk een gewoonte geworden, die speciaal door de Rooms-Katholieken in ere werd gehouden. Ook elders in Holland was dit het geval geweest, ongetwijfeld onder invloed van de synodale voorschriften, maar daar was bij de Gereformeerden allengskens het oude gebruik weer ingeslopen, alle kerkordeningen ten spijt. Volgens een Frans schrijver hadden de kerkmeesters, die deze bron van inkomsten node misten, het beluiden in de hand gewerkt. ¹⁾ De kerkmeesters van Amsterdam moeten in tegenstelling tot hun collega's elders zeer principieel en recht in de leer zijn geweest; hier is het klokkengelui in de loop van de 17de eeuw voor de Rooms-Katholieken gereserveerd. De enige uitzondering, die ik in de tweede helft der eeuw aantrof, ²⁾ was Burgemeester Cornelis de Graeff, die op 9 Mei 1664 gedurende 3½ uur werd beluid met de grote klok van de Oude Kerk. In de familie De Graeff was dit geen gebruik, wel echter in Cornelis' schoonfamilie, het geslacht Overlander. Daar waren de vader en een dochter in 1630 en 1634 met klokgelui ten grave gedragen. Het is ook mogelijk, dat invloed van Rooms-Katholieke families in het spel was. Cornelis' zwager Pieter Papenbroek, behorend tot een Zuidnederlandse Katholieke familie werd evenals zijn vader en verdere verwanten bij zijn begraven beluid.

H. L. Benthem, een Luthers theoloog, die op het eind der 17de eeuw ons land tweemaal bezocht en daarover een boek schreef, waarin hij vooral over Amsterdam veel vertelde, constateerde, dat men uit het gelui bij een begrafenis kon besluiten, dat een papist werd ter aarde besteld. ³⁾

Tot nog toe spraken wij alleen over de Oude en de Nieuwe Kerk. Inderdaad beperken de gegevens over het luiden zich tot de begraafboeken van deze twee kerken. In de boeken der andere kerken staat er niets over opgetekend. Wel geven echter de boeken van de Oude en Nieuwe Kerk, die eigenlijk rekeningboeken zijn, enkele bijzonderheden over de andere kerken. ⁴⁾ Daaruit blijkt dat in de Nieuwe Kerk herhaaldelijk werd geluid voor doden begraven in de Nieuwe Zijds Kapel en in de Begijnenkerk. Het staat niet vast of dit luiden geschiedde in de Nieuwe Kerk of in de kerk, waar werd begraven. In ieder geval gebeurde dit laatste, toen in de week van 10 December 1629 in het begraafboek van de Nieuwe Kerk 2 gulden en 16 stuivers verantwoord stonden voor „4 clocken in de Suyder Kerck” (= 4 uur luiden). Deze laatste inschrijving is een grote zeldzaamheid. De Katholieken lieten zich namelijk bij voorkeur begraven in een van de oude kerken of kapellen, waarschijnlijk

¹⁾ J. de Parival, De vermaecklijkheden van Hollandt (Amsterdam 1661), bl. 201: „Die de groote klok laten luyden, betalen ten minsten twaelf pondt. De oude Hollanders houden noch deze gewoonte en voornamelijck de Catholycken. Die grootste yveraers der Reformeerde Religie, en bij namen, die uyt andere Provintien gekomen zijn, verwerpense als ijdele, en nae het Pausdom ruyckende. 'T meeste deel der onkosten, die er in de Kercke voor 't graf, en voor 't luyden op gaen, strecken tot voordeel der Kercke: invoegen, dat die verboden hadden voor de dooden te luyden, als een bij-geloovigh en ijdel gebruyck, te kort raecten; en bevonden, dat haer reeckeningh qualyck uyt quam: en waren wcl te vreden, dat dese ijdele gewoonte weder begon, (metter tijdt van de Katholiquen selfs achter gelaten zijnde) tot onderhoud der Kercken. Alle oude gewoonten hebben haren grondt: en sy en zijn soodrae niet afgeschafft of men speurt 'er ongemack van”.

²⁾ Het berekenen van f 2½ voor twee uur luiden voor Jacoba Graafland, weduwe van Cornelis Backer, uit een aanzienlijke Gereformeerde familie op 16 Oct. 1748 in de Nieuwe Kerk is een vergissing. Dit is de som, verschuldigd voor het licht voor een begrafenis bij avond, een 18de eeuwse deftige gewoonte; 2 uur luiden zou slechts 1 gulden 8 st. hebben gekost.

³⁾ H. L. Benthem, Holländischer Kirch- und Schulenstaat (Frankfurt und Leipzig 1698), bl. 362: „Sie brauchen fast durchgehends keine Geläute bey den Begräbnisz; und wenn solches gehöret wird, mag man wohl schliessen, dasz ein Papist begraben werde. Denn auf dem Provinciali Synodo zu Dort; 1574 gehalten, ward verordnet, dasz solcher Gebrauch solte abgeschafft werden. Doch richtet man sich an allen Orten eben so genau nicht nach solchem Gesetz. . . . So stehen sie auch nicht mit entblösseter Haupt bey der Beerdigung, damit es nicht scheine, als wenn sie mit den Papisten vor die Todten beteten. Unterdessen leiden sie, dasz die Pästler ihre Todten öffentlich und unter Geläute begraben”.

⁴⁾ Alleen in de Gereformeerde en later ook in de Lutherse kerken mocht worden begraven; hier werden dus de deftige lieden, die niet op een kerkhof wilden begraven worden, ter aarde besteld. Het luiden is een betrouwbare aanwijzing voor het geloof van een begravene, maar wel mag men daarbij niet vergeten, dat niet alle Katholieken zich lieten beluiden en dat het beluiden gedurende sommige perioden niet per persoon werd aangetekend, maar bij de afrekening na afloop van een bepaald aantal maanden.

omdat de aarde daar was gewijd. Toen het beluiden dan ook een uitsluitend Katholieke gewoonte was geworden, beperkte het beluiden zich tot deze kerken. Dikwijls ook kwam het voor, dat de klokken klepten voor personen, die niet in Amsterdam werden begraven, en ook gebeurde het, dat mensen, die in de Nieuwe Kerk werden begraven, zich behalve daar ook in de Oude Kerk, waar immers de klok zoveel zwaarder en daardoor indrukwekkender was, lieten beluiden.

De laatste persoon, voor wie de klok van de Nieuwe Kerk heeft geklonken, was Johanna van Wayenburg, die op 13 April 1796 daar ter aarde werd besteld. In de Oude Kerk heeft op 23 Augustus 1796 voor de allerlaatste maal deze plechtigheid plaats gevonden voor Johanna Biesterbos, huisvrouw van Joseph Eyrond in de Kalverstraat.

Op 5 Augustus 1796 had namelijk de Nationale Vergadering gedecreteerd: „Er kan of zal geene bevoorrechte noch heerschende Kerk in Nederland meer geduld worden”. Op 24 Augustus 1796 vaardigde tengevolge van dit decreet het Provinciaal Committé van Holland een publicatie uit, waarin bij art. 3 werd gelast, „dat geene godsdienstige plechtigheden voortaan zullen mogen plaats hebben, noch uitgeoeffend worden buiten de muuren der Kercken of Bedehuizen van de onderscheiden godsdienstige genootschappen, of van de bijzondere huizen der ingezetenen” en bij art. 4, „dat na 1 September in dit gewest geene klokken tot aankondiging der godsdienstige oeffeningen van eenigerleie Kerkgenootschappen zullen mogen geluid worden”. Dit laatste artikel eiste geen uitleg, het derde wel. De raad van Amsterdam maakte op 26 Augustus 1796 uit, dat ten gevolge van dit artikel met ingang van 1 September twee gewoonten zouden worden afgeschaft: 1. „Het stellen der stadspoorten des Zondags voormiddags op het klinket ¹⁾ gedurende den tijd, dat de godsdienst in de Kerken der Hervormden verricht word”. 2. „Het luiden der klokken bij het begraven der lijken, het welk in deeze stad, alleen als eene uitwendige godsdienstplechtigheid der Roomschegezinden, kan beschouwd worden”. Men werd echter enige dagen later nog op een omissie gewezen en op 2 September werd daarom hieraan toegevoegd, dat ook „het stellen van zogenaamde loofhuten op de straaten, of op de stoepen voor de huizen der ingezetenen” verboden zou zijn.

Hiermee was in Amsterdam het beluiden van de doden in tegenstelling tot elders ²⁾ — op het platteland kan men het thans nog horen — afgeschaft. Daar dit beluiden met het luiden voor de kerkdiensten de voornaamste taak van de klokkenluiders der kerken was geweest, werden deze door de kerkmeesters ontslagen. De posten voor de salarissen der klokkenluiders verdwijnen dan ook uit de kasboeken ³⁾ van de verschillende kerkmeesterscolleges. De drie klokkenluiders en vier klokkentreders van de Westerkerk, die samen f 360,— per jaar verdienden, kwamen echter tegen dit ontslag, dat hun op 9 November door kerkmeesters was aangezegd, in verzet. Naar hun mening was hun ambt niet alleen kerkelijk, maar ook stedelijk; immers dikwijls moesten zij luiden in opdracht van de stad, zoals bij het Oude en Nieuwe Jaar, bij de Heugelijke Omwenteling, bij de intocht der Franse troepen en bij de inwijding der vrijheidsboom. Dit zetten zij in een request aan de raad uiteen en vroegen daarom gehandhaafd te worden in hun ambt wie immers zou moeten luiden bij de daarstelling der constitutie of bij een algemene vrede? — of anders schadeloosstelling te ontvangen. Een commissie rapporteurs werd benoemd en bracht een weinig gunstig rapport uit, waar het verzoek punt voor punt werd behandeld en weerlegd, en dat werd besloten met een fraaie beeldspraak: „alles is door de requestanten al te verre gezogt, en zo verre gezogt, als de klok hooger hangt dan hun hoofd: — En dus, hun verzoek, diende te worden gewezen van de hand. Terwijl Uwe commissie ondertusschen, de bovengemelde requestanten, bij voorkomende gelegenheden, in U.L. aandenken aanbeveeld”. De raad

¹⁾ Het doet ons eigenaardig aan, dat dit werd gezien als openbare uitoefening van de godsdienst: immers deze gewoonte berustte uitsluitend op veiligheidsoverwegingen: de stad mocht niet overrompeld worden, wanneer iedereen in de kerk vertoefde. Hoe moeilijk het was de stad in te komen tijdens de Zondagse kerkbeurt lezen wij in een pamflet van 1650, „T Muyder Sproockje ontdeekt aen haren Drost den Heer Gerard Bicker”. De drost vluchtte in 1650 naar Amsterdam, maar moest voor de gesloten bomen wachten, totdat de boomsluiters van een burgemeester, die in de kerk was, de sleutels had gehaald.

²⁾ Elders was het beluiden geen Katholieke gewoonte en vond men in deze publicatie geen aanleiding tot afschaffing over te gaan, vergl. bv. de begraafboeken van Sloten.

³⁾ Archief Hervormde Gemeente.

besloot daarop nog op dezelfde dag, 23 December 1796, het verzoek van de klokkenluiders van de hand te wijzen, het luiden der klokken bij de afloop van het Oude en de aanvang van het Nieuwe Jaar af te schaffen en de boomklokkluiders van de Wester- en de Oude Kerkstoren te gelasten als naar gewoonte de jaarmarkten in te luiden. ¹⁾

Daarmee komen wij tot een tweede categorie klokkenluiders, die Amsterdam heeft gekend. De boomklokken of poortklokken, de zwaarste der luidklokken werden 's avonds een half uur voor het sluiten en 's ochtends een kwartier voor het openen der poorten en bomen in het IJ geluid. De luiders waren stedelijke ambtenaren, die door de thesaurieren werden aangesteld en waarover wij daarom in de resolutiën van de thesaurieren en in de ambtenboeken nogal wat bijzonderheden vinden. Behalve de twee bovengenoemde torens, had ook de Zuiderkerkstoren dergelijke klokkenluiders. Op 13 Januari 1660 werd hun aantal van drie op vier gebracht en hun salaris op *f* 45,— per kwartaal, omdat de luidklok van de Oude Kerk, die naar de Zuiderkerk was overgebracht, te zwaar was voor drie personen. Voortaan hadden de drie torens ieder vier stedelijke klokkenluiders. Die van de Westerkerkstoren werden op 23 Augustus 1686 geschorst, daar de grote poortklok van hun toren te lijden had gehad van het hoger opgespen van de klepel, wat geschied was tot meerder gemak van de luiders, en daar zij bij sommatie geweigerd hadden de schuldige aan te wijzen.

Bij buitengewone gelegenheden — wij zagen het reeds — kregen ook de kerkelijke klokkenluiders van de Stad opdracht hun klokken te luiden. Zo moesten bij de dood van stadhouder Willem 111 de klokken van alle kerken 12 dagen lang driemaal per dag een uur luiden, waarvoor de Oude Kerk *f* 180,—, de Nieuwe Kerk *f* 94,— en 6 stuivers, de Westerkerk *f* 196,—, de Zuiderkerk *f* 180,— en de kleine kerken en kapellen ieder *f* 36,— vergoed kregen.

De boomklokkluiders hebben juist 70 jaar hun kerkelijke collega's overleefd. De wet van 7 Juli 1865, die met ingang van 1 Mei 1866 een eind maakte aan de heffing van de stedelijke accijnzen, maakte het luiden overbodig. Op 28 Juni 1866 werden de beide klokkenluiders van de Oude Kerk en de beide van de Westerkerk ontslagen. Gelukkig voor hen, dat hun verzoek om een pensioen gunstiger werd ontvangen dan dat van hun collega's van 1796.

Het klokgelui was hiermee echter niet voorgoed aan de stad Amsterdam ontnomen. De veelomstreden wet van 10 September 1853 tot regeling van toezicht op de onderscheiden kerkgenootschappen maakte bij art. 8 het luiden ter aankondiging van kerkdiensten mogelijk. In plaatsen echter, waar meer kerkgenootschappen waren, zou door de Commissaris van de Koningin in belang van de openbare rust eventueel het luiden kunnen worden verboden. Minister van Hall, die geen voorstander van het luiden was en juist het omgekeerde had voorgesteld (namelijk het luiden afhankelijk te maken van een goedkeuring van de Commissaris), betoogde bij de behandeling van het ontwerp van deze wet, dat het luiden, dat al sinds 30 of 40 jaar op vele plaatsen in ons land, maar volstrekt niet overal, geschiedde, naar zijn mening slechts oogluikend werd toegelaten. Hier kunnen wij niet dieper op deze buitengewoon ingewikkelde questie ingaan. Het zij genoeg hier mee te delen, dat tot 1853 een Franse wet van 1802 (18 Germinal X), die op 6 Jan. 1811 in de Noordelijke provinciën uitvoerbaar was verklaard, nog kracht van wet had ²⁾ en dat daarbij het luiden voor de Rooms-Katholieke kerkdiensten was toegestaan. Dat reeds voordien de regering niet meer zo was gekant tegen het luiden als in de eerste jaren van de omwenteling, blijkt uit een besluit van Koning Lodewijk Napoleon van 13 Maart 1809, waarbij hij bepaalde, dat bij bouw, herbouw of verbetering van kerkgebouwen „aan hetzelfde eene zichtbare onderscheidende gedaante zal worden gegeven, en van een klijne Toren, waarin eene kerkklok kan worden gehangen, voorzien”. ³⁾

De stad Amsterdam heeft echter van dit alles weinig ervaren. Toen ± 1840 de Mozes en Aäron Kerk werd gebouwd, kregen de torens geen klok. ⁴⁾ De eerste kerk, die zich een

¹⁾ N.S.B. 11, 3104 en 3263.

²⁾ De opvattingen over het luiden en de toelaatbaarheid daarvan liepen zeer uiteen. Fortuyn is trouwens van mening, dat de wet van 1802 niet van kracht was in het gehele land.

³⁾ N.S.B. 214, 112.

⁴⁾ De Mozes en Aäronkerk kreeg pas na de laatste oorlog een luidklok, die bij de omwonenden ergernis wekte, zodat zelfs met een intekenlijst ertegen werd rondgegaan.

luidklok aanschafte, is voor zover na te gaan de Vondelkerk, die in 1879 werd geopend. Persoonlijk vroeg de architect toestemming hiervoor aan de Burgemeester. Andere nieuwe kerkgebouwen met klokken volgden. De oude Hervormde kerken echter konden niet laten luiden, daar op grond van de additionele artikelen van de staatsregeling van 1798 de kerkstorens het eigendom van de burgerlijke Gemeente waren geworden. Op 20 Oct. 1914 ¹⁾ eindelijk diende de Commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen een verzoek bij de stad in om voortaan ook weer te mogen luiden ter aankondiging van hun kerkdiensten: „welk luiden ruim een eeuw geleden in de zogenaamde Fransche tijd is afgeschaft en dat deze ontegenzeggelijk zeer welluidende klokken sedert ²⁾ tot zwijgen zijn gedoemd”. Op 10 Februari 1915 gaf de Gemeenteraad toestemming tot het luiden in de drie torens, die toen nog luidklokken hadden, en wel de Zuider-, Wester- en Oude Kerkstoren. Voortaan luidden de oude klokken weer, tweemaal vijf minuten voor elke godsdienstoefening.

I.H.v.E.

¹⁾ Merkwaardig is, dat de twee klokkenluiders van de Westerkerkstoren in hun nieuwjaarswens van 1841 (Gemeente-Archief) o.a. het volgende zeggen:
„Hoe roept niet op den dag des Heeren!
De klok, den zondaar tot bekeeren,
En lokt hem door zijn zoet geluid,
Met vreugd tot 's Heeren Tempel uit;
Wel hem, die hier dat lutt'le leven,
Op aard alree aan God wil geven”.

Zou men oppervlakkig geneigd zijn hieruit op te maken, dat zij toen voor de kerkdienst luidden, alle andere gegevens wijzen op het tegendeel. Wij moeten dit dus waarschijnlijk als een dichtelijke en vermanende uiting zien.

²⁾ Vergl. Amstelodamum Maandblad 1915, 31 en 46.

HET KOHIER VAN 1742

Is de belangstelling voor het belastingkohier van 1742, dat enkele jaren geleden door ons Genootschap werd uitgegeven, van de tegenwoordige Amsterdammers, die daarin een rijke bron voor de geschiedenis van zijn stad vindt, groot, de belangstelling van de Amsterdammers van 1742 was zeker niet minder. Het kohier was echter uiteraard geheim en nieuwsgierigen moesten zich in gissingen verdiepen. Het een en ander lekte toch wel eens uit, zoals wij zien uit een brief van 17 December 1744 — toen pas was men namelijk met de vaststelling der heffing gereed — van Aernoud Elias aan zijn broer Nicolaas in Schiedam: ¹⁾

„Men redeneert hier openlijk van 4 à 5 personen die het hoogste van alle getaxeert zijn in het nieuwe personeel namentlijk ider op f 1300.—, te weten de Burgermeester Trip, Alewijn Gijzen, den oude Mevrouw Pels en Mevrouw de Wed. Bors van Waveren, de Burgemeester Six is op f 1200,— gezet. De Burgermeester Crabet van Ter Gouw ²⁾, die hier van wegens de stad in de Admiraliteyt zit, verhaalde mij, dat er ook 2 mevrouwen in den Haag waren, die mede ider f 1200.— zouden geven.”

Aernoud was niet zo heel ver mis: De Wed. Andries Pels was in Amsterdam het hoogst aangeslagen met f 1450.—. Op haar volgde D. Trip met f 1350.— en dan J. Six met f 1250.—. Jacob Alewijn Gijzen was evenwel niet hoger aangeslagen dan f 1000.—, terwijl de Weduwe Bors van Waveren met een aanslag van f 650.— met 10 anderen de 24ste tot 32ste plaats bezette. Aernoud Elias, die contraboekhouder in de wisselbank was, werd met zijn inkomen van f 3000.—, drie dienstboden en huur van f 700.— niet hoger aangeslagen dan f 40.—

¹⁾ Archief Backer 583 en 586.

²⁾ Gouda.

of f 50,—. Het is dan ook niet te verwonderen, dat hij niet ontstemd was over de nieuwe belasting:

„Ik oordeel dat het goed is, dat er zo een generale taxatie in Holland is, want quam de nood aan de man men zou het tienmaal kunnen heffen, 't geen dan al een considerable som zou belopen en die last zou voor de meeste nog wel te dragen wezen, men was nog gelukkig als men daardoor zijn overige goederen kon behouden, als men eens nagaat so stond onse moeder in het voorgaande personeel op f 250,—. Dat heeft haar Ed. wel 4 maal moeten betalen, dog doe had men het voordeel van met zijn obligatien en vaste goederen te kunnen afrekenen.”

Zijn broer Nicolaas, raad en schepen te Schiedam, had ook zijn bronnen van informatie en antwoordde op 15 December: „Het randement van het personeel tot Amsterdam is f 454000,— en dat van Rotterdam maar ruym f 70000,—.” en op 23 December: „Sou UEd. wel geloven dat indien het personeel negen maal wiert geheven dat het nauwelijks soude goet maaken, hetgeen er dit jaar te kort komt, dog dit is onder ons.”

En dan te denken, dat slechts viermaal deze personele quotisatie is geheven, namelijk in 1745, 1746, 1747 en 1748! ¹⁾

I.H.v.E.

¹⁾ Vergl. het artikel van Mr W. F. H. Oldewelt: Een merkwaardige verzameling belastingkohieren in het Archief der Gemeente (Rotterdams Jaarboekje 1949, 271 en 272).

Van de Boekentafel

SEYMOUR SLIVE, REMBRANDT AND HIS CRITICS, 1630—1730 (Martinus Nijhoff, the Hague, 1953).

Over Rembrandt verschijnen telkens nieuwe publicaties; op dit werk van een Amerikaanse schrijver willen wij echter de aandacht van onze lezers speciaal vestigen. Hier vinden wij een zeer gedocumenteerde opsomming van het oordeel van tijdgenoten en nageslacht over de grote Hollandse schilder, te beginnen bij een vermelding van 1628 tot precies een eeuw later. Een vervolg wordt op het einde van het werk aangekondigd. De schrijver heeft geen archiefstudie voor zijn uitgaaf gedaan. Trouwens — het ligt voor de hand — uit archieven zal niet heel veel meer te putten zijn: wie een onbekend gegeven omtrent Rembrandt tegen komt, haast zich steeds dat te publiceren. Hier vinden wij bijeen de uitspraken en uitlatingen van dichters, schrijvers, verzamelaars, reizigers enz., waaruit wij niet alleen leren, wat men over Rembrandt dacht, maar ook wat daarmee verband hield, bijzonderheden over prijzen, bestellingen, enz.

Van de elf hoofdstukken zijn vooral hoofdstuk III (Rembrandt's reputation in the Netherlands after the delivery of the Night Watch) en V (Joost van den Vondel) voor onze stad van betekenis. In het eerste wordt de Nachtwacht besproken, die Rembrandt in 1642 voor de Kloveniersdoelen vervaardigde en betaald kreeg met f 1600,—. Het reeds lang geleden naar het land der legenden verwezen verhaal van de ontevredenheid over dit stuk, wordt hier natuurlijk uitvoerig behandeld. In hoofdstuk V, waarvan de titel wat bedrieglijk is — tussen Vondel en Rembrandt is zoals men weet vrijwel geen

contact geweest —, bespreekt de schrijver o.a. het schilderij van de samenzwering van Julius Civilis — dikwijls ten onrechte Claudius Civilis genoemd —, waarvan een klein gedeelte bewaard is en zich in het museum in Stockholm bevindt. Dit schilderij was besteld voor het stadhuis van Amsterdam en bevond zich daar in 1662, maar was reeds in 1663 vervangen door een schilderij van Ovens. De theorie, dat dit werk door het classicistisch georiënteerd stadsbestuur is geweigerd omdat dit het niet eens was met de opvatting van Rembrandt, is naar de mening van de schrijver onhoudbaar, zolang men niet weet, waarom het werd verwijderd.

In een appendix treffen wij verschillende levensbeschrijvingen van Rembrandt aan en tenslotte 45 afbeeldingen van werken, die in deze uitgaaf zijn genoemd. De slotsom van Seymour is, dat het ontbreken van een goede contemporaine biografie van Rembrandt de legendevorming zeer in de hand heeft gewerkt, dat de werkelijkheid echter is, dat de schilder gedurende zijn leven en ook daarna is geapprecieerd, maar dat pas in het begin der 19de eeuw de geweldige bewondering voor Rembrandt is ontstaan.

I. H. v. E.

M. E. KLUIT, FELIX VAN MAANEN, TOT HET HERSTEL DER ONAFHANKELIJKHEID, 9 Sept. 1769—6 December 1813. Proefschrift Utrecht (J. B. Wolters, Groningen 1953).

De schrijfster behandelt in haar werk het leven en vooral het openbare optreden van Cornelis Felix

van Maanen; zijn studiejaren, zijn optreden als advocaat-fiscaal en procureur-generaal van Holland en aanvankelijk ook Zeeland, 1795-1807, als minister van justitie, 1807-1809, zijn bezigheden als ambteloos burger, 1809-1810, en zijn optreden als eerste president van het Keizerlijk Gerechtshof, 1811-1813, waarnaast nog zijn werkzaamheden als staatsraad tot tweemaal toe. Dit proefschrift geeft een gedetailleerde beschrijving van de vele en uiteenlopende gevallen, die Van Maanen in zijn verschillende functies te behandelen kreeg en over zijn opvattingen daarover, die uit zijn aantekeningen blijken. Uiteraard komt de stad Amsterdam en haar hoofdofficier, waarmee Van Maanen in voortdurend contact stond, telkens ter sprake. Om één enkel voorbeeld te noemen: drukpersdelicten kwamen in Amsterdam veel voor. Wij kunnen niet bij alle verschillende Amsterdamse zaken stilstaan. Hier zij echter speciaal gewezen op het Amsterdamse tijdperk van Van Maanen's leven, dat juist twee jaar heeft geduurd. Begin 1809 volgde Minister van Maanen Koning Lodewijk Napoleon naar Amsterdam. Hij betrok een huis op de Keizersgracht tussen Hartenstraat en Westermarkt. Zijn drukke werkkring liet hem weinig tijd deel te nemen aan het Amsterdamse leven. Toen hij echter in 1809 aftrad als minister en een tijdlang ambteloos leefde, kreeg hij de gelegenheid zich te wijden aan andere zaken. Zo nam hij toen actief deel aan de werkzaamheden van het Instituut, de voorganger van de Koninklijke Akademie, o.a. als lid van een commissie tot onderzoek van een plan tot een bronnenuitgaaf van de oudste keuren en charters van Amsterdam.

In Juli 1810 werd Van Maanen benoemd in de Conseil pour les affaires de Hollande en moest daarvoor naar Parijs trekken, waar hij tot November bleef. Uit die maanden stamt een geregelde briefwisseling tussen hem en zijn vrouw, die, naar de schrijfster mij mededeelde, waarschijnlijk binnenkort zal worden gepubliceerd. Intussen vinden wij hier reeds een aantal bladzijden met alleraardigste gegevens over het leven te Amsterdam in die tijd: de duurte, de feesten aan het Hof bij Lebrun, de luitenant-generaal van de Keizer, de afzijdige

houding van sommige dames, de onplezierigheden van de Franse inkwartiering. Kortom een merkwaardige beschrijving van het dagelijks leven van de vrouw van een aanzienlijk ambtenaar in Amsterdam.

I.H.v.E.

JOHN WALTER STOYE: ENGLISH TRAVELLERS ABROAD 1604-1667. Their influence in English Society and Politics (London 1952).

In de beide uitgaven van ons Genootschap van J. N. Jacobsen Jensen: „Reizigers te Amsterdam” heeft de beoefenaar van de Amsterdamse geschiedenis een onuitputtelijke bron. Uit het boek van Stoye blijkt zijn volledigheid; alle hier vermelde gedrukte reisbeschrijvingen vinden wij in Jensens lijst. Hier worden echter ook ongedrukte reisbeschrijvingen, waarin Amsterdam voorkomt, genoemd. Het dagboek van Robert Moody, de bediende van Banister Maynard, die in de winter van 1661/62 in Amsterdam vertoefde, geeft een opsomming van hetgeen hij bezichtigde: het stadhuis, de wisselbank, de mooiste kerken, de synagogen en ontelbare koopmanshuizen. „And to tell truth I think it to be the most famous merchant Town in Europe except London, but for neatnesse and faire buildings it goes beyond it. . .” William Nicolson, de latere bisschop van Carlisle, die in 1678 Amsterdam bezocht, laat zich niet prijzend uit over het wetenschappelijk leven van de Amsterdammers, die zich voornamelijk aan de handel wijdden. Bijzonder trof hem de drukkerij van de Weduwe Schippers, waar in enorme hoeveelheden Engelse bijbels werden gedrukt.

Verder geeft het boek een beschrijving van de kerken van Engelse dissenters in Amsterdam en een enkel oordeel van deze mensen over Holland, het oordeel van de Rotterdamse predikant Hugh Peters, van de ambassadeur Temple en van de ambassadeur Sir Dudley Carleton, die in 1616 rondreisde om gegevens over kunst te verzamelen en daarbij in Amsterdam wel goede schilderijen, maar weinig schilders vond.

I.H.v.E.

Mededelingen van het Bestuur

JAARVERGADERING

Wij maken onze leden er op attent, dat de jaarvergadering op Zaterdag 13 Maart in de zalen van het K.O.G. zal plaats vinden; nadere bijzonderheden en het jaarverslag zullen in het Maartnummer worden afgedrukt.

NIEUWE LEDEN

Het bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1954 tot lid: de Heren Mr C. H. Beekhuis, C. van der Burg, L. W. A. Colombijn, R. J. Colombijn, D. F. W. Langelaan, E. M. de Smet, A. G. Soeting, Mr J. de Wilde, allen te Amsterdam.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — MAART 1954

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

41 e JAARGANG

MAART 1954

DE AMSTERDAMSE WEDEROPBOUWPLANNEN

Aldus luidt de titel van een gedegen gedocumenteerde en lezenswaardige bijdrage in het Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw van Januari 1954 van de hand van Ir. L. S. P. Scheffer, de gewezen leider van de Afdeling Stadsontwikkeling en -uitbreiding van de Dienst der Publieke Werken. Zonder nu aan de overige verdiensten van dit artikel iets af te willen doen stemt het bijzonder verheugend, dat de algemene argumentering voor de toekomst perspectieven kan openen. Immers de schrijver betoogt, dat de wederopbouwplannen enerzijds moeten passen in het karakter van de oude stad en anderzijds moeten voldoen aan redelijke eisen van onze en vooral ook van de toekomstige tijd, of anders gezegd, dat het schema van verkeersverbeteringen dient te geschieden met een zo goed mogelijke aanpassing aan karakter en sfeer van de binnenstad en met een zoveel mogelijk ontzien van de monumenten. Dit impliceert dus, dat verkeers-technische en cultureel-historische factoren wezenlijke facetten van het wederopbouwprobleem zijn. En ook wanneer Ir. Scheffer verder betoogt, dat de wederopbouwplannen een zo complex probleem vormen, dat binnen het historisch gegeven de grenzen, van wat aesthetisch-stedebouwkundig toelaatbaar is, verschillend getrokken kunnen worden, dan kan zulks volledig beaamd worden, immers het waarderingsoordeel zal anders uitvallen, naarmate men verkeers-technische dan wel cultureel-historische factoren laat praevaleren. Onjuist is echter, dat de schrijver in dit verband de vier oudheidkundige verenigingen het verwijt maakt, dat zij praktisch elke vernieuwing afwijzen, hetgeen in feite zou betekenen, dat van deze zijde alleen aan het cultureel-historische facet waarde toegekend zou worden. Het wil mij voorkomen, dat uit de tekst van het op 30 Januari 1953 aan de Gemeenteraad gerichte adres der vier oudheidkundige verenigingen terzake van het wederopbouwplan Nieuwmarkt een bewijs voor het tegendeel geput kan worden! Ik zou aan de schrijver de wedervraag willen stellen, hoe de buitenstaander enige zekerheid kan verkrijgen, of door de ontwerpers der wederopbouwplannen buiten andere factoren metterdaad ook aan het cultureel-historische facet voldoende aandacht is besteed. De plannen zelf dragen immers een abstract karakter; van een moeizame worsteling tussen verkeers-technische en cultureel-historische facetten, tussen motieven pro en contra blijkt naar buiten niets. Indien zij heeft plaats gehad, moet zulks geschied zijn in de boezem van een bij uitstek *technische* dienst als die der Publieke Werken, of zulks gebeurd is moet thans louter en alleen worden aangenomen op gezag van derden. In alle bescheidenheid moet toch opgemerkt worden, dat het minder gewenst schijnt op dit emotionele terrein onnodige geloofspunten in te voegen. Onder de gegeven omstandigheden hebben de vier oudheidkundige verenigingen, die reeds vanwege de hen toevertrouwde taak niet blindelings mogen geloven, de strijd moeten aanbinden voor *openlijke* erkenning van het cultureel-historische facet en zij zullen deze strijd niet eerder mogen staken, alvorens van de zijde van de ontwerpers voornoemd op *positieve* wijze is gereageerd. En juist daarom waren de hierboven genoemde posita van een zo vooraanstaand oud-functionaris van de Dienst der Publieke Werken zo verheugend, omdat zij de weg voor onderhandelingen effenen. Cedant arma togis !

Mr. J. H. A. RINGELING

HET GESLACHT VAN HOPPEN EN DE OUDE KERK

(Slot)

Jan Claesz. van Hoppen II komt in het jaar 1549 voor als raad en schepen; verder ontmoeten we hem in de regeringslijsten als schepen in 1554, en als Burgemeester in 1560, '61, '64, '66, '67, '69, '71 en '72. Wij merkten reeds op, dat hij blijkbaar goed verdiend had; wat niet wegneemt, dat hij in de Taxatie van 1557 tot een bedrag van slechts *f* 50,— voorkomt. ¹⁾ Maar een ieder weet, dat de waarde van het huis waarin iemand woont, niet steeds een betrouwbare maatstaf is voor het vermogen. Een paar jaar tevoren was Van Hoppen tenminste in staat geweest om een groot glas aan de Oude kerk te schenken.

In later tijd hebben eigenaardige verhalen over dit glas de ronde gedaan. Commelin schrijft over Van Hoppen: ²⁾ „ . . . die beticht zijnde van de nieuwe Religie toegedaan te wesen, en vervolgens van Ketterye beschuldigt, wiert door sijn biecht-Vader, tot een straf van bekeering tot een boeten opgeleyt na Romen te gaan, en hem daar te suyveren, daar hem (apparent op aanschryven van de Geestelyke van hier, als wetende dat het een man van vermogen was) aldaar is opgeleyt, tot een boeten dit Glas aen de Kerk te geven, dat te kennen schynt te geven het geene op een Cedulle boven zijn hoofd van des Bisschops Staf afwayende, geschreven staat, Nemo Laeditur nisi a se ipso.

Bovendien wiert hij gecondemneert ³⁾ om een geheel jaar lang niet als water te moeten drinken, doch als hij herwaerts aen, van Romen op reys was, viel het water drinken hem te schraal, keerde weder na Romen, en versocht van den Paus, vermits het water hier te lande, ongekookt sonder Hop, ongesont was, wat Hop in het water dat hy drinken moest, te mogen kooken, hetwelk (in Italien niet bekend wesende Bier te zyn) hem toegestaan was geworden, waardoor hy met die abelheyt syn penitentie heeft weten te verminderen.”

Wagenaar, wiens werk over Amsterdam driekwart eeuw later uitkwam dan dat van Commelin, vond de laatste helft van het verhaal blijkbaar te veel op een volksvertelsel lijken, want hij liet het weg. En wat de eerste helft betreft, Wagenaar wilde er niet voor instaan dat het waar was; immers schreef hij: „Men vertelt dat van Hoppen, beschuldigd zynde van Ketterye, om zig te zuiveren, naar Rome in Bedevaart hadt moeten trekken, daar hem opgelegd werd, een glas in de Kerk zyner Parochie te vereeren. En meent men, dat op zyn geval zien zouden de woorden

Nemo laeditur nisi a se ipso,
dat is:

Niemant wort beledigd dan van zig zelven, die, op eene rolle, boven zyn hoofd van eens Bisschops Staf afwaaijende, te leezen zyn”. ⁴⁾

Wagenaars twijfel was gewettigd. Wat toch was het geval? Indertijd waren er wel Hervormingsgezinden in de regering van Amsterdam geweest, maar in 1538 (drie jaar na de mislukte aanslag van de Wederdopers op de stad) waren allen die ook maar even verdacht konden worden geacht, uit de regering verwijderd. En in het vervolg werd er nauwlettend toegezien, dat slechts mannen op wie de Kerk onder alle omstandigheden rekenen kon, tot de regeringsambten werden toegelaten. Met de voorspoedige carrière van Jan Claesz. van Hoppen voor ogen, notabene juist in de jaren toen het kerkglas geschilderd werd, behoeven wij heus niet omtrent zijn gezindheid in het onzekere te verkeren !

¹⁾ De Taxatie van 1557 (Gemeente-Archief) was een taxatie van de 10de penning op de huizen.

²⁾ Commelin. Beschryvinge van Amsterdam 1 426.

³⁾ Veroordeeld.

⁴⁾ Wagenaar 11 95.

Het glas, dat hij schonk, was voor het omstreeks 1556 voltooide Vrouwenkoor ¹⁾ bestemd. 't Werd ontworpen door Lambert van Noort, en geschilderd door Digmaan Meynaertsz. uit Antwerpen. Op de linkerszijde was de boodschap aan Maria voorgesteld, en op de rechterzijde het bezoek van Maria aan haar nicht Elizabeth.

Onderaan is de schenker met zijn gezin en beschermheiligen afgebeeld. Het is het enige portret op kerkeglas, dat wij van een Amsterdamse regentenfamilie bezitten.

Van Hoppen, deftig in het zwart gekleed, ligt geknield; een hondje zit bij hem, en een gemijterd abt staat achter hem. Welke heilige hier is voorgesteld, konden wij niet te weten komen. ²⁾

Van Hoppens vrouw, Lysbeth Pieters, is met haar twee dochters op de andere zijde van het glas voorgesteld. Haar beschermheilige blijkt niet Sinte Elizabeth te zijn, maar Sinte Catharina, met een kroon op het hoofd; een stukje van het gebroken rad is nog juist zichtbaar.

In het midden, tussen de schenker en zijn vrouw in, zijn de apostelen Petrus en Paulus voorgesteld. Ze wijzen op een stralende zon, waarin de naam Jesus. (Niet onmogelijk was die zon oorspronkelijk een van licht omgeven kelk met de hostie.)

Waarschijnlijk is het glas geschilderd en geplaatst nadat het Vrouwenkoor in 1553 onder de kap gekomen was. Wij nemen dit jaartal aan, omdat uit het oudste begraafboek van de Oude kerk (tevens ontvangboek) blijkt, dat in 1553 zoiets als een uitverkoop van bouwmaterialen werd gehouden. Daarna ging men langzaam de kapel afwerken. Het archief van de Hervormde Gemeente bevat een brief van de steenhouwer Pierson Lambillon, waaruit blijkt dat men begin 1556 bezig was met het leggen van de zerken. ³⁾ Volgens het oudste grafboek ⁴⁾ werd het eerste graf „int nuwe vrouwen koer” verkocht in Juni 1555.

In diezelfde tijd schijnt Lysbet Pieters overleden te zijn. Tenminste, als in 1556 haar jongste dochter Oepje (verkleinnaam van Obrecht) gaat trouwen met Cornelis Jansz., dan wordt in de huwelijksvoorwaarden ⁵⁾ o.a. vermeld, dat ze enige stukken lands te Sloterdijk inbrengt „voor haer moeders erve”. Verder bestond haar aandeel uit rentebrieven en een oud-eigen; alles tezamen voor een waarde van f 3100,—.

De bruidegom bracht iets meer in: f 4500,— in totaal aan renten; contanten en $\frac{1}{2}$ aandeel in een huis „opt water op de zuyderhouck van onser liever vrouwen stege”. Het zal zijn ouderlijk huis geweest zijn. Zijn zuster Nell Cornelisdochter, ⁶⁾ geassisteerd door haar voogd, was bij het opstellen van de huwelijksvoorwaarden aanwezig.

De oudste dochter van Van Hoppen, Wybrich geheten naar haar grootmoeder, trouwde met Jacob Benningh Jacobsz. Hij stamde uit een aanzienlijke regentenfamilie, was van beroep lakenkoper en woonde op de Oudezijds Voorburgwal, evenals zijn schoonvader. ⁷⁾

Het blijkt niet dat Jan Claesz. van Hoppen 11 zich nog bemoeid heeft met de Weitkoperskapel, waarvoor zijn vader zich zo geïnteresseerd had. De vicarie op het St. Jacob-altaar werd echter meermalen nog bediend door priesters uit de familie van de stichter, zoals blijkt in 1517/18 en 1568/69. ⁸⁾

Wij merkten reeds op, dat door verschillende oorzaken de Weitkoperskapel geworden was tot een doorloop, waar ook nog een altaar stond. Het begaan en belichten van het graf van Jan Claesa. van Hoppen I en zijn eerste vrouw schijnt bezwaren opgeleverd te hebben, tenminste de memorie werd niet gedaan op het graf in de Weitkoperskapel, maar op een

¹⁾ Dit was een kapel, gewijd aan de maagd Maria, die werd gebouwd aan de noordzijde van de kerk.

²⁾ Deze heilige draagt een mijter, en heeft in de linkerhand een kruisstaf, met de bij Wagenaar vermelde spreuk; de rechterhand steunt op een wapenschild, dat een gouden kruis op een veld van keel vertoont. In de vier delen elk een hoofdletter B.

³⁾ Blauwe doos met charters Oude kerk, no. 299.

⁴⁾ In het archief van de Hervormde Gemeente.

⁵⁾ Gemeente-Archief, Weeskamer L 215 (Charters).

⁶⁾ Uit het Inbrenregister der Weeskamer 6, 267vo blijkt, dat Oepjes man eigenlijk Cornelis Cornelisz. heette, maar zich Cornelis Jansz. noemde.

⁷⁾ Over Jacob Benningh Jacobsz. zie Elias: De Vroedschap van Amsterdam, bl. 39.

⁸⁾ P. M. Grijpink. Amstellandia (Gemeente-Archief) (Vriendelijke mededeling van Mej. Van Eeghen).

graf in het „oude” Vrouwenkoor, ¹⁾ (na de bouw van het nieuwe Vrouwenkoor „Snijderskoor” geheten), waarop „een blauewe sarck van twee graeven” lag, voorzien van het merk van Van Hoppen.

De tijden werden donker. Jacob Benningh was in 1566 benoemd tot „commissaris van 't incomen ende vuytgaen vant coren”, maar verder kon hij het voorlopig niet brengen. Want verschillende van zijn familieleden hadden Gereformeerde predikaties gehoord en toonden openlijk hun sympathie met het opkomende Calvinisme. Jacob gold blijkbaar nog als goed Katholiek, want hij kon ongehinderd te Amsterdam blijven ook na de komst van Alva. Maar een zetel in de raad of in de schepenbank kreeg hij niet.

Jan Claesz. van Hoppen schijnt, hoewel hij juist in de roerigste tijd Burgemeester was, geen vooraanstaande plaats in de regering te hebben ingenomen; wij horen veel meer van zijn ambtgenoten Joost Buyck en Hendrick Dircksz. Wel is bekend, dat Van Hoppen meer dan eenmaal zitting had in het schepencollege, **dat** gevangen Watergeuzen verhoorde en ter dood veroordeelde. ²⁾

Jan Claesz. van Hoppen stierf in zijn huis op de Oudezijds Ooster Voorburgwal en werd op 1 April 1573 in de Oude kerk begraven, en uitgeluid met de grote klok. Het grafgeld werd betaald door Jacob Benningh. Op 20 Dec. 1575 werd zijn nalatenschap in de Weeskamer ingebracht ten behoeve van zijn kleinkinderen. ³⁾

Vijf jaar na zijn dood, op 26 Mei 1578, werd Amsterdam Geus, Bijna de gehele Magistraat werd de stad uitgezet, en de schutterijen kozen een andere regering. Onder de nieuwe raadsleden bevond zich ook Jacob Benningh. In hetzelfde jaar werd hij schepen, en in 1580 waardijn der lakenen. Daar bleef het echter bij: op 7 Augustus 1581 werd ook hij in de Oude kerk begraven. Zijn vrouw Wybrich Jansdr. van Hoppen bleef met twee dochters achter: Lysbet en Agnieta.

Oepje van Hoppen; de vrouw van de korenkoper Cornelis Jansz. was reeds op 29 December 1568 in de Oude kerk ter aarde besteld. Haar naam komt dan ook nog voor in het Memorieboek van de Oude kerk, op Sint Jan Evangelist. ⁴⁾

Zij liet een dochter na van 4 jaar, Lysbeth geheten. Op 29 Januari 1569 bewees de vader voor moederlijk erfdeel aan zijn dochtertje 6000 gulden in goederen, die precies worden opgesomd, en daarenboven de grote collectie juwelen van haar moeder. Nog geen tien jaar later stierf de vader in zijn huis op het Water op de Zuiderhoek van de O.L. Vrouwensteeg. Op 29 April 1578 werd aan Lysbeth de vaderlijke nalatenschap bewezen. Zij was toen een rijke erfgenaam, maar helaas innocent, zoals het Inbrenregister meedeelt. Zij is niet oud geworden; op 4 Maart 1588 moet zij reeds overleden zijn, daar toen de goederen, die op de Weeskamer werden beheerd, aan haar tante Wybrich werden uitgekeerd. ⁵⁾

Wat de vicariegoederen van het Sint Jacob-altaar in de Weitkoperskapel betreft, de opbrengst daarvan schijnt gebruikt te zijn ten behoeve van de Oude kerk. De goederen bestonden uit landerijen in de buurt van de Diemermeer, en op 21 Juni 1579 werd betaald „van arbeytsloon an de dyck te Meerhuyaen van de vicarie van Jan Claes van Hoppen f 9.12.4”. ⁶⁾ De landerijen zullen in het vervolg geëxploiteerd zijn tezamen met andere stukken grond, die de Oude kerk in deze streek bezat.

Het geslacht Van Hoppen is uitgestorven met Wybrich (ook Wyburch genaamd), de weduwe van Jacob Benningh. ⁷⁾ Haar dochter Lysbet trouwde met Ds. Johannes Hals-

¹⁾ Dit blijkt door vergelijking van het zakboekje van Memoriemeesters (Arch. Herv. Gemeente) en het Memorieboek van de Oude kerk (Arch. Begijnhof).

²⁾ **Zie**, behalve de Confessieboeken (Gemeente-Archief) de artikelen van F. Vogels in de Jaarboeken van Amstelodamum 1937 en 1941.

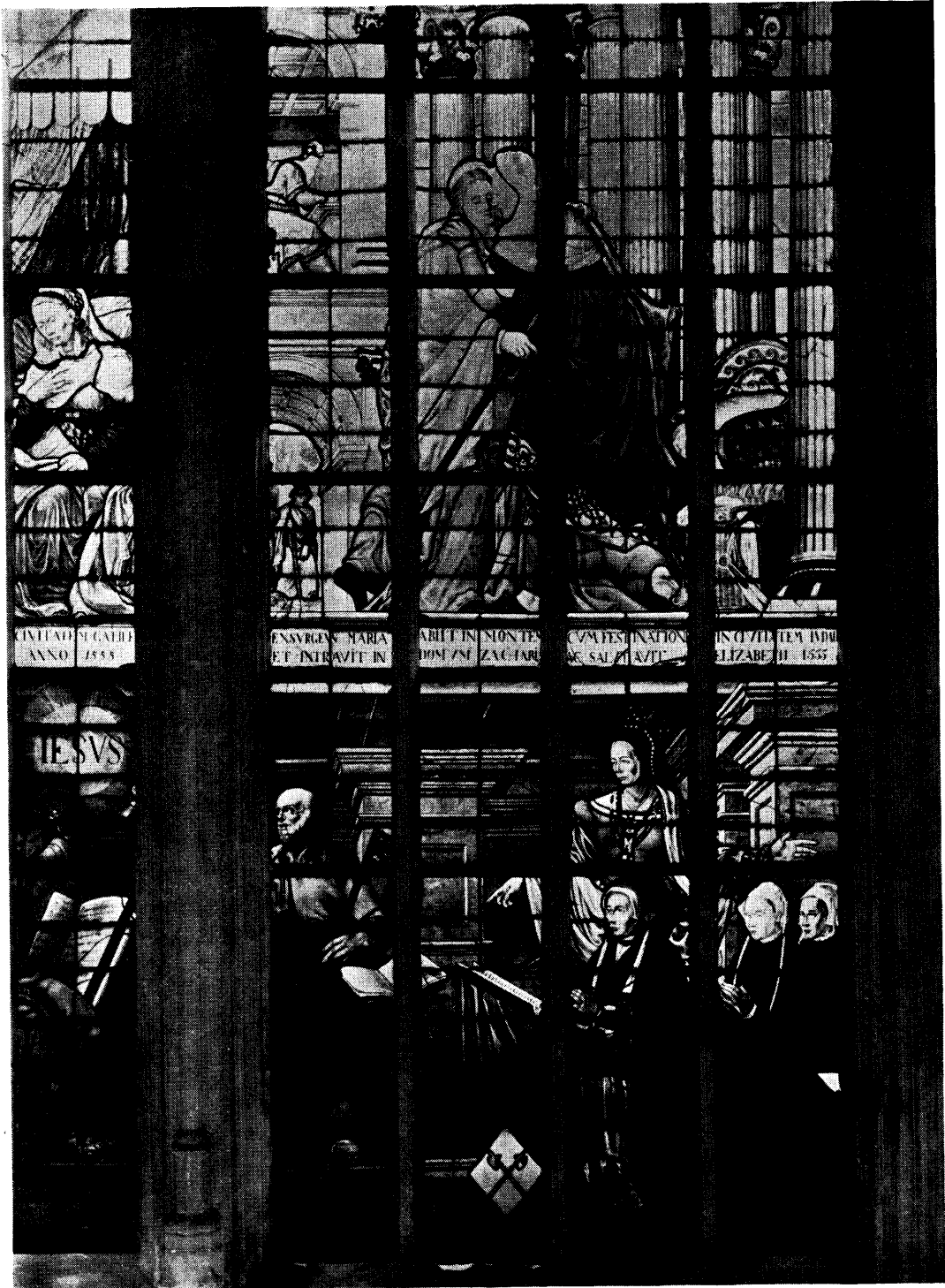
³⁾ Inbren 10, 111.

⁴⁾ 27 December.

⁵⁾ Inbren 10, 170 en Inbren 9, 86.

⁶⁾ 9 gulden 12 stuivers 4 nenningen. (Archief Hervormde Gemeente; Oude kerk 196, no. 306.)

⁷⁾ Volledigheidshalve zij vermeld, dat graf D 169 in het middenschip van de Nieuwe-kerk nog in 1648 op naam stond van Oep Hendricx met haer susters, en voorzien was van het merk van Jan Claesz. van Hoppen. Oep Hendricx was de oudste dochter van Hendrick Cornelisz. en Neel Cornelisdr. (Elias 188). Deze Neel Cornelisdr. was de zuster van Cornelis Jansz., de man van Oepje van Hoppen. (Inbren 6,267vo). Verder behoorde graf F 409/410 in de kooromgang van de Nieuwe kerk aan „de erfgenamen van Jan Clasen van Hoppen”, maar verviel in 1721 aan de kerk wegens niet-betaling van de verhogingskosten.

RECHTER ONDERIIEFT VAN HET GLAS VAN JAN CLAESZ VAN HOPPEN
 MET AFBEELDING VAN ZIJN VROUW EN DOCIITERS

bergius; de andere dochter Agnieta was de eerste vrouw van de bekende dokter Sebastiaen Egbertsz.; zij stierf betrekkelijk jong en liet geen kinderen na.

Lysbet (ook al kinderloos) vermaakte in 1621 haar bezittingen aan een achternicht van moederszijde ¹⁾ : Brechtje Pietersdr. Rodingh. Brechtje was de weduwe van Coenraet Matthijsz. Burgh; haar dochter Catharina trouwde met Dirck Geurtsz. van Beuningen, en hun zoon was de bekende Burgemeester en ambassadeur Coenraed van Beuningen. ²⁾

Zo kon het gebeuren, dat op 31 October 1693 in het graf van Jan Claesz. van Hoppen ook het stoffelijk overschot van Coenraed van Beuningen werd bijgezet. Het is graf 356/357/358 in het Snijderskoor van de Oude kerk, aan de noordzijde van het Hoge Koor. Nog een derde Amsterdamse Burgemeester vond er zijn laatste rustplaats: David Willem Elias, die graf 357 door erfenis verkregen had. Hij was de eerste Burgemeester na de Franse tijd, en werd begraven op 12 December 1828.

De oorspronkelijke zerken zijn er niet meer; op de tegenwoordige staat niets te lezen.

Aan de graven in de Weitkoperskapel hadden de erfgenamen zich niets meer gelegen laten liggen; reeds in 1717 vervielen deze graven aan de kerk, omdat sedert lang de verhogingskosten niet meer betaald waren. De oorspronkelijke zerken zijn ook hier verdwenen; er liggen thans twee zerken, genummerd 31 en 32, zonder naam of merk.

Het door Jan Claesz. van Hoppen 11 geschonken glas kwam er beter af. In 1634 is het voor de eerste maal gerestaureerd en verlood; hoogstwaarschijnlijk zijn bij deze gelegenheid veranderingen aangebracht, zoals het onzichtbaar maken van een afbeelding van God de Vader in de wolken, de duif als zinnebeeld van de Heilige Geest, het vervangen van de kelk door een gouden zon met de naam Jesus, en het wegwerken van stralenkransen om de hoofden der heiligen.

Het archief van de Hervormde Gemeente bezit een tekening van het glas, waar op de linkerhelft (de boodschap van de engel aan Maria) de stralenkrans verdwenen, maar op de rechterhelft (het bezoek van Maria aan Elizabeth) de krans nog aanwezig is. Misschien zijn in de onderste helft de hoofden van Petrus en Paulus, van Sinte Catharina en de gemijterde abt op dezelfde wijze bewerkt, al is er nu geen spoor meer van te zien.

Het Uytgiftboeck van de Oude kerck noemt in 1634 de naam van Jan Frericksz. glaesemaker (die het glas verloodde) en Willem Dircksz. glaesscryver, de eigenlijke glasschilder dus. ³⁾

In 1639 verschijnt een andere glasschilder: Pieter Jansz. Hij ontvangt voor „int Vrouwe Choor te schrijven mitsgaders voor 18 stucken voor 18 smits en cuypersglas” *f* 154,—, ⁴⁾ en „voor syn afteyckeningh” *f* 8,-.

Hij heeft dus van één of meer glazen een tekening gemaakt. De tekening van het glas van Van Hoppen werd hiervóór reeds vermeld; in de Kerkmeesterskamer van de Oude kerk hangt echter nog een andere tekening, en wel een van het aan Dirck Crabeth toegeschreven glas van het sterfbed van Maria. Beide tekeningen zijn ongesigneerd, en schijnen niet van dezelfde kunstenaar te zijn.

Pieter Jansz. heeft de glazen van de Oude kerk bijgehouden tot 1669; na hem komt Gerard van Houten. En in de 18de eeuw treedt een tijdperk van verwaarlozing in. Eerst in 1761 is het glas opnieuw gerestaureerd, ditmaal door de gebroeders De Angelis te Brussel. ⁵⁾

In Amsterdam maakte men ondertussen van de gelegenheid gebruik om het maaswerk van de vensters van zijn karakteristieke 16de-eeuwse vormen te beroven en er karakterloze

1) Bij nader onderzoek bleek mij namelijk uit Weeskamer la 233 dat Lysbeth Pieters, de vrouw van Jan Claesz van Hoppen, de achternaam Rodingh droeg en een dochter was van de schepen en raad Pieter Pietersz Rodingh (zie Elias, 67).

2) Deze bijzonderheden kan men vinden bij Elias, op de geslachten Benningh, van Beuningen en Burgh. Verder vindt men gegevens omtrent de Van Hoppens in de Bescheiden tot de graven (van de Oude kerk) in het Archief van de Hervormde Gemeente; in het bijzonder de akte van notaris Abr. van den Ende van 29 Nov. 1670.

3) Wij hebben ons afgevraagd, of Willem Dircksz. een zoon van de omstreeks 1574 gestorven Dirck Crabeth zou zijn.

4) Het Smids- en Kuipersglas bevond zich in de Smidskapel, en gaf volgens een schilderij van Emanuel de Witte een voorstelling van de vier evangelisten te zien. Het schilderij was op de tentoonstelling van het werk van architectuurschilders, in de zomer van 1953 te Utrecht gehouden.

5) Het glas in de Weitkoperskapel was toen al te ver heen, en werd door gewoon glas vervangen.

einden baksteen voor in de plaats te zetten. Toen het glas uit Brussel terugkwam, is datgene wat in de top gestaan had : het koggeschip, de doek van Veronica, een tiara met twee sleutels, het wapen van Van Hoppen, ¹⁾ een band met spreuk en een tak met hopbellen(?) — zo goed en zo kwaad mogelijk binnen de nieuwe vormen geperst. Gelukkig bestaat er nog een misschien in de 18de eeuw gemaakte tekening met de oorspronkelijke vorm van het venster, ²⁾ zodat men te zijner tijd de oude toestand kan herstellen.

Gedurende de jaren 1902-1907 is het glas nog eens gerestaureerd door J. L. Schouten te Delft. Zowel de gebroeders De Angelis als Schouten hebben zich vrijheden veroorloofd waar het de vervanging van oude en gedeeltelijk vergane beschildering door nieuwe betrof. Ze zijn daarin verder gegaan dan men tegenwoordig zou doen. Gelukkig heeft Schouten de „afgekeurde” stukken glas tenminste netjes ingeleverd, en volgens de verzekering van de glasschilder W. Bogtman zijn deze stukken beter dan wat Schouten er voor in de plaats zette ! Ze zullen dus nog kunnen dienen bij een volgende restauratie.

In 1944 werd het glas uitgenomen uit vrees voor eventuele oorlogsschade. Tot dusver is het nog niet herplaatst; het wachten is op de restauratie van de kerk.

De restauratie die verleden jaar September begonnen zou zijn en waarbij de Weitkoperskapel het eerst aan de beurt komt. De tekeningen zijn klaar, en de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen heeft in December '53 op de vraag van het Tweede-Kamerlid Joan Willems geantwoord, dat begin 1954 de restauratie een aanvang zou nemen. Wij wachten dus af,

B. BIJTELAAR

DRIE EN VIJFTIGSTE JAARVERSLAG VAN HET GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

jaar 1953

*uit te brengen op de algemene ledenvergadering
van 13 Maart 1954*

Voor het Genootschap Amstelodamum werd het jaar 1953 overschaduwd door het smartelijk verlies van twee in zijn dienst vergrijsde bestuursleden. Op 24 Juli 1953 overleed te Amsterdam na een langdurig en zwaar ziekbed de hoofdstedelijke oud-archivaris Mr. Arthur le Cosquino de Bussy, die zijn grote gaven in woord en geschrift meer dan een kwart eeuw ten dienste van het Genootschap stelde, achtereenvolgens in de functies van secretaris en voorzitter. Nog geen half jaar later stond het Bestuur geschaard aan de groeve van notaris Christiaan George Pouw, die voor herstel in Zwitserland vertoevende op 8 Januari 1954 uit ons midden werd weggerukt. Ook Pouw heeft het Genootschap gedurende een zelfde reeks van jaren als bestuurslid trouw gediend, waarvan het grootste gedeelte in de functie van penningmeester. Minder op de voorgrond tredend dan zijn voorzitter en jaargenoot De Bussy, behoorde Pouw tot de stille krachten achter de schermen, wiens toewijding en liefde voor Amstelodamum alom bekend waren. Hun beider nagedachtenis kan het Genootschap dan ook slechts met diepe eerbied gedenken.

Ten aanzien van de Monumentenzorg in het algemeen valt in dit jaarverslag een optimistisch geluid te horen. Wel bracht aanvankelijk de indiening van het wederopbouwplan Nieuwmarkt op pijnlijke wijze aan het licht, hoe gering in feite bij de samenstellers de geneigdheid is, om cultureel-historische argumenten bij de bepaling van hun waarderingsoordeel te betrekken; verheugend was het evenwel dat op de raadsvergadering van 4 Februari

¹⁾ Jan Claesz. van Hoppen I had als wapen gevoerd een balk met de letters J C. Zijn zoon voerde drie zilveren hopstengels op een veld van lazuur.

²⁾ Gemeente-Archief. Ook deze tekening is ongesigneerd.

1953 althans bij een deel der gemeenteraadsleden verzet is gerezen tegen deze bedenkelijk eenzijdige beklemtoning van verkeers- en industrialisatie-eisen. In ieder geval heeft het wederopbouwplan Nieuwmarkt in breder kring duidelijk gemaakt, dat de Dienst der Publieke Werken te technocratisch van instelling is, om als monumenten-beschermer te kunnen optreden. Het lag dan ook in de lijn der verwachtingen, dat het Bestuur van Amsteldam het op 21 Maart 1953 aan Z.E. de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gerichte adres van de Bond Heemschut tot het aanstellen van een hoofdstedelijke stadsconservator op 3 Mei met warmte in de aandacht van zijn beschermheer heeft aanbevolen. Verheugend is het te constateren, dat aan deze desiderata door het Gemeentebestuur sindsdien ten dele tegemoet is gekomen. Op 11 December 1953 is namelijk met terugwerkende kracht tot 15 September 1953 een zelfstandig Bureau Monumentenzorg in het leven geroepen, nadat een sectie van dezelfde naam ruim 10 jaar bij de Afdeling Gebouwen van de Dienst der Publieke Werken ingelijfd was geweest. Weliswaar is de band met deze Dienst ook thans nog niet geheel verbroken, immers het bureau ressorteert nog steeds onder deszelfs directeur, zij het dan ook dat deze hiervoor op zijn beurt verantwoording verschuldigd is aan de Wethouder voor de Volkshuisvesting, doch op papier is thans in ieder geval de mogelijkheid geschapen, dat van het Bureau Monumentenzorg, bevrijd van een te knellend technisch regime, een eigen geluid gehoord kan worden, waarbij cultureel-historische facetten uiteraard wél een rol zullen spelen. En dit nu wil ons een belangrijk winstpunt voorkomen in de samenstelling van het hoofdstedelijk orkest.

Het bestuur van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap kan aanspraak maken op gevoelens van erkentelijkheid onzerzijds: ook ditmaal immers zijn ons zijn zalen belangeloos voor de Algemene Ledenvergadering ter beschikking gesteld.

In het maandblad werden gedurende het verslagjaar geen nieuwe rubrieken geopend. Echter is ten aanzien van de inhoud gepoogd zoveel mogelijk tegemoet te komen aan de suggesties, welke de Commissie Ree in haar rapport van 15 Januari 1953 had neergelegd n.l. een streven naar meerdere actualiteit benevens versterking van het apologetisch karakter. Moet een keuze gedaan worden, dan dient voor het eerste facet onder meer verwezen te worden naar de artikelen „Harmonie tussen Oud en Nieuw” (pagina's 131-136) en „Een Hangbrug over het II” (pagina's 156 en 157), terwijl de artikelen „De Lastage bedreigd” (pagina's 33-36) en „Passie in Steen” (pagina's 155-156) het apologetisch element vertegenwoordigen.

In de eerbiedwaardige serie jaarboeken verscheen de 45ste aflevering. Gezien de zorgelijke toestand van de geldmiddelen van het Genootschap staat een regelmatige voortzetting van deze reeks min of meer op losse schroeven. Was de Commissie Ree krachtens haar meergenoemd rapport geneigd om onder de gegeven omstandigheden de kosten van een haars inziens noodzakelijke uitbreiding van het maandblad te bestrijden door een volledige afschaffing van het jaarboek, op de algemene ledenvergadering van 28 Maart 1953 rezen van verschillende zijden toch ernstige bezwaren tegen een dergelijke ingrijpende maatregel. De kwestie is inmiddels ter nadere bestudering in handen gesteld van de permanente Ledenwervingscommissie.

Ten aanzien van de verzameling registers dient volledigheidshalve vermeld te worden, dat Mejuffrouw Dr. L. van Nierop haar verblijf in de Verenigde Staten ten nutte maakt om voor het Gemeente-archief een klapper op de jaarboeken en de maandbladen van het Genootschap te vervaardigen. Het ligt niet in de bedoeling, dat de resultaten van haar werk gepubliceerd zullen worden. Ook Mejuffrouw S. Duparc heeft een werkstuk van aanzienlijke omvang haast beëindigd n.l. de samenstelling van een register uit de jaarkronieken over het tijdvak van 1907 tot 1939. Wanneer het te zijner tijd geheel gereed is, dan zal wellicht overwogen kunnen worden of er een mogelijkheid bestaat met financiële steun van het Genootschap deze klapper ook in druk voor alle leden toegankelijk te maken.

Het stemt verheugend, dat de uitgave van het „Repertorium van de plattegronden der schutterswijken en van de profielen der stad Amsterdam” van de hand van de Heer A. E. d'Ailly inmiddels tot een voldongen feit is geworden. Pogingen, om de vierdelige kaart van Pieter Bast — een heliogravure van de firma J. W. Enschedé, waarvan de oorspronkelijke clichés in het bezit van het Genootschap zijn — te doen herdrukken, stuitten af op de kostprijs, welke vermoedelijk de somma van f 16,— nog zou overschrijden.

In het totaal hebben in 1953 3 excursies plaats gevonden. De uittocht naar de likeurstokerij der Erven Lucas Bols mocht zich in een ongemeen grote belangstelling verheugen. Niet minder dan 160 deelnemers hebben achtereenvolgens op 28, 29, 30 Januari en 4 Februari zich een beeld kunnen vormen, hoe het veertigvoudig genuanceerde product van het vermaarde Amsterdamse Lootsje het levenslicht aanschouwt. Op 30 Juni ondernam een 30-tal leden de reis naar Enkhuizen, waar een bezoek aan het stadhuis en het Peperhuis, de residentie van het Zuiderzeemuseum, op het programma stonden. Deze leerrijke excursie bood ons tevens de gelegenheid vriendschapsbanden met onze zustervereniging „Oud-Enkhuizen” aan te knopen. Op 25 November was het Genootschap ter bezichtiging van de Centrale Hemweg met een 100-tal leden de gast van de Directie van het Gemeente Energie Bedrijf. Voor het hoofdzakelijk niet-technisch geschoolde gezelschap opende deze interessante rondgang door Amsterdam's jongste electriciteitscentrale ongekende perspectieven.

Met betrekking tot de Commissie voor het Jeugdwerk en de Grachtengevelcommissie kan met de vermelding van enkele feiten worden volstaan. Het secretariaat van de Commissie voor het Jeugdwerk is sinds de zomermaanden in handen gesteld van Mej. Dra G. Troelstra, die echter tot op heden haar activiteit niet volledig heeft kunnen ontplooiën ten gevolge van een haar overkomen ongeval. De in 1953 gevoerde besprekingen om tot de uitgave van een nieuw grachtenboek te geraken, zijn uiteindelijk op financiële hinderpalen vastgelopen. Thans zal contact opgenomen worden met de architect IJsbrand Kok, die de opdracht van zijn vader betreffende de beschrijving van de interieurs der grachtenhuizen inmiddels heeft overgenomen. Wellicht kan in nauwe samenwerking alsnog een gunstiger resultaat geboekt worden.

Een nieuwe fase in het bestaan van ons Genootschap werd ingeluid door de formatie van een permanente ledenwervingscommissie, waarin voor de eerste maal de Heren Drs. W. J. van Hoboken, Mr. J. Meihuizen, G. J. Ree, B. de Ridder en L. C. Schade van Westrum zitting hebben genomen. Het voorzitterschap is in handen gesteld van Mr. J. Meihuizen. Naast de bestudering van het rapport van de Commissie Ree zal de nieuwe commissie naarstig naar nieuwe wegen ter stimulering van de ledenwerving speuren.

Op de Nieuwjaarsreceptie van de Burgemeester vertegenwoordigde Mr. H. de la Fontaine Verwey ons Genootschap. Naar de onthulling van twee gevelstenen in de toegangspoort van de Portugees-Israëlietische Synagoge op 15 Februari werd de Heer L. C. Schade van Westrum afgevaardigd. Deze woonde eveneens het 16de Lustrum van het Leidse studenten-dispuut „Amstelodamum” op 21 Maart bij. Ter gelegenheid van het opnieuw instellen van het trommelen op de Beurs op 6 Juni was Mej. Dr. I. H. van Eeghen aanwezig.

Verschenen is het rapport van de Reparatie-Commissie van de Vereniging voor Heemkennis „Ons Amsterdam”, behelzende de werkwijze van de commissie benevens de resultaten der werkzaamheden gedurende de periode van Februari tot November 1952. In de bijgevoegde alfabetisch geordende straatlijsten worden voornamelijk de uiterlijke gebreken vermeld, welke de huizen van vóór 1850 vertonen. Vermeldenswaard is het feit, dat onze afgevaardigde de Heer Joh. H. Grolle, arch. B.N.A., vol lof is over het gewillig oor, dat door de Commissie aan zijn adviezen verleend wordt.

Het Koninklijk Paleis op de Dam werd door een welwillende beschikking van Hare Majesteit de Koningin gedurende de zomermaanden weer voor het publiek opengesteld, hetgeen sinds 1938 niet meer het geval was geweest. Doordat onzerzijds het initiatief genomen was voor besprekingen over deze aangelegenheid, behoorde ons Genootschap tot de eersten, die kennis droegen van deze verheugende maatregel.

Op 30 Januari richtte ons Genootschap zich tezamen met de Bond Heemschut, de Vereniging Hendrick de Keyser en het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap terzake van het Wederopbouwplan Nieuwmarkt met een adres tot de Raad. Met erkenning van de noodzaak van een bredere verkeersweg ter plaatse waren adressanten van mening, dat de voorgenomen wijzigingen op een aantal met name genoemde punten het stadsbeeld onnodig geweld aandeden, terwijl zij tevens hun bezorgdheid uitspraken over de tendens in dit plan om in deze wijk de vestiging van kleine industrieën te bevorderen. Op 27 Februari heeft het College van Burgemeester en Wethouders schriftelijk aan adressanten medegedeeld, dat te zijner tijd bij de uitvoering van de diverse opbouwplannen

met de besturen van de verschillende oudheidkundige verenigingen nader overleg zal worden gepleegd.

Onze Beschermheer Mr. Arn. J. d'Ailly onthulde op 9 Maart in de Oude Kerk de inscriptie op het graf van Saskia, in de totstandkoming waarvan ons Genootschap in het algemeen en Mej. B. Bijtelaar en de Heer J. P. Mieras, die bij deze gelegenheid een rede uitsprak, in het bijzonder een belangrijk aandeel hadden.

Op 20 April wendde het bestuur zich tot zijn Beschermheer ter zake van de moeilijkheden, welke op dit ogenblik aan het raadplegen van de Atlas Splitgerber verbonden zijn; deze bevindt zich namelijk nog steeds in het grote depôt in de Zandvoortse duinen. Verzocht werd deze verzameling zo mogelijk naar Amsterdam te doen terugkeren. Of het daarbij wenselijk is, deze verzameling opnieuw onder te brengen bij het Stedelijk Museum, omdat deze instelling geen historisch documentatie-centrum is, kan hierbij als een vraagstuk van de tweede orde beschouwd worden. De Burgemeester heeft inmiddels medegedeeld, dat deze kwestie zijn volle aandacht heeft.

Op 4 Juni heeft het bestuur zich tot het College van Burgemeester en Wethouders gericht met het verzoek, om de numismatische collectie, welke in Januari 1952 aan het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen te 's-Gravenhage in langdurig bruikleen werd afgestaan, voor zover deze althans rechtstreeks betrekking heeft op de geschiedenis van Amsterdam, naar de hoofdstad terug te doen keren, zodra het Amsterdams Historisch Museum een nieuwe behuizing zal hebben gekregen. Bij schrijven van 22 Juni heeft de Wethouder voor de Kunstzaken geantwoord, dat zulks inderdaad in de bedoeling ligt.

De Library of Congress te Washington ontvangt de publicaties, die van de zijde van het Genootschap verschijnen. Met het Ostfriesisches Landesmuseum te Emden worden onderhandelingen gevoerd over ruilverkeer.

Ons Genootschap boekte in het verslagjaar een achteruitgang van 46 leden, doordat tegenover een aanwas van 44 leden een verlies van 90 leden stond. Moest in 35 gevallen afvloeiing wegens overlijden plaats vinden, ten aanzien van de bedankbrieven was het opvallend, dat het merendeel zijn oorzaak vond in de grote discrepantie tussen inkomen uit loondienst en pensioen. Werd dus op 1 Januari 1954 in feite gestart met 1324 donateurs en leden, uitermate verheugend is het, dat dank zij de krachtdadige aanpak van onze ledenwervingscommissie het ledenverlies van 1953 inmiddels reeds geheel tot het verleden behoort. Overigens is het netelige probleem van het ledental nimmer zonder de effectieve medewerking der leden zelf op korte termijn op te lossen. Dat eenieder zich op zijn eigen plaats van zijn verantwoordelijkheid bewust zij, opdat ook de regelmatige uitgave van ons jaarboek verzekerd blijve.

In de samenstelling van het bestuur vonden dit jaar door het overlijden van de Heren Mr. A. le Cosquino de Bussy en C. G. Pouw en het bedanken van de Heren J. E. J. Bonnike en W. Voorbeytel Cannenburg na een zittingsperiode van onderscheidenlijk 23 en 15 jaar een aantal ingrijpende wijzigingen plaats. Werd in de vacature Bonnike op de jaarvergadering van 28 Maart 1953 voorzien door de verkiezing van Mr. J. H. A. Ringeling, de drie sindsdien opgevallen plaatsen bleven tot op heden onbezet. Vanzelfsprekend oefenden de bovengenoemde bestuursmutaties een belangrijke invloed uit op de onderlinge verdeling der functies. Op 1 October nam Mr. J. H. A. Ringeling het secretariaat over van Mejuffrouw I. H. van Eeghen, opdat deze voortaan haar krachten volledig aan de redactie van het maandblad zou kunnen wijden. Op 27 October overhandigde de Heer W. Voorbeytel Cannenburg de voorzitters hamer aan Mr. H. de la Fontaine Verwey, terwijl op 1 December Prof. Dr. I. J. Brugmans zich met het vice-voorzitterschap belast zag. De Heren Mr H. de la Fontaine Verwey en J. P. Mieras, wier beurt het thans is om af te treden, stellen zich herkiesbaar.

DE STENEN ROELAND

De Heer Alings vroeg zich af, waaraan Ter Gouw de wetenschap ontleende, dat de veel-besproken Stenen Roeland op de N.Z. Voorburgwal tegenover de Kolk de stoep van het vierde huis van de Pottebakkerssteeg (tegenwoordig Korte Kolksteeg) had gesierd. Ter beantwoording van deze vraag menen wij goed te doen een kort overzicht te geven van alles, wat tot dusverre over dit merkwaardige beeld is geschreven en van hetgeen daarnaast nog in de archieven is te vinden. Het grootste deel der nieuwe gegevens dank ik aan Mr W. F. H. Oldewelt, die zijn aantekeningen over dit onderwerp te mijner beschikking stelde.

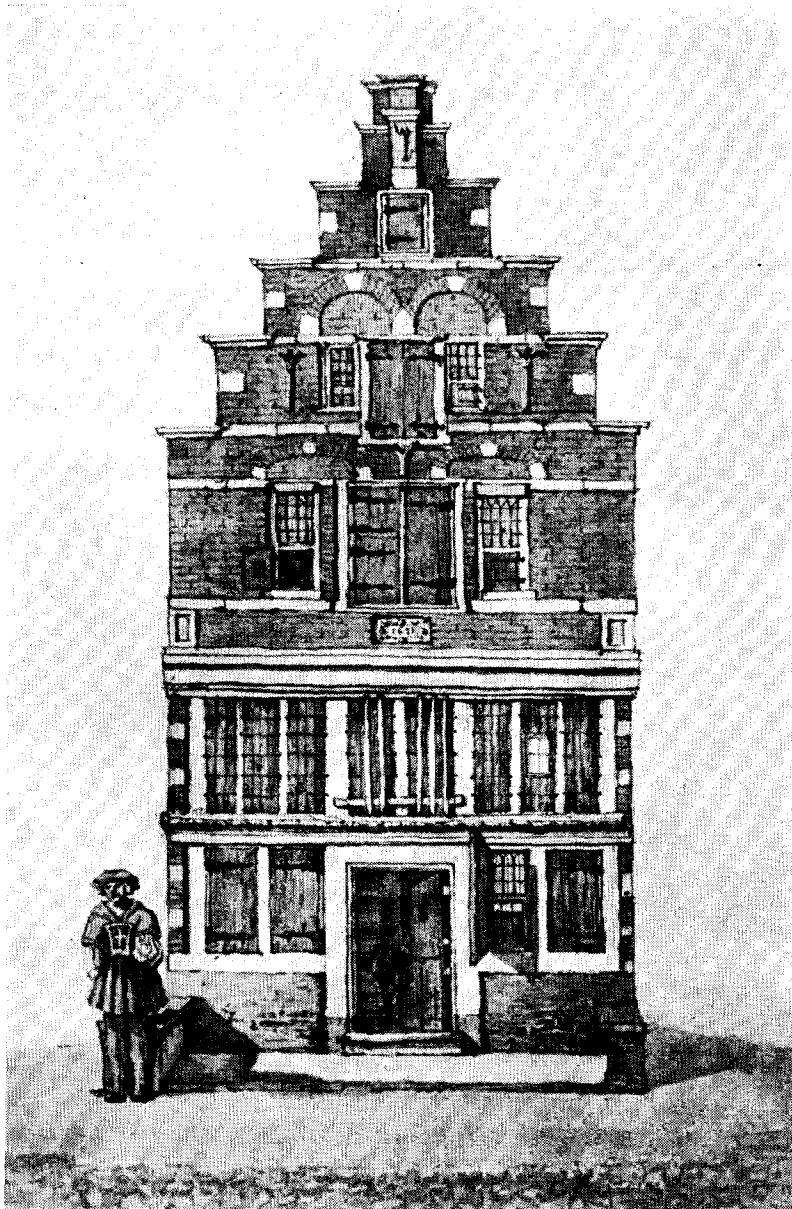
De Stenen Roeland wordt voor zover na te gaan het eerste genoemd in 1714 in de Rijmwerken van de juwelier Dirk Schelte (pag. 1041):

„Steene Roeland dat 's een vend !
En wat zijn 'er meer bekend,
Die door reeden t' overtuigen,
Breeken zouden eer als buigen.”

Jan de Regt schreef in zijn „Slechten Tijd” (3de druk 1733, pag. 13)¹⁾: „Een ander ziet men met den Steenen Roeland vechten.” De eerste echter, die een diepgaander beschouwing aan het beeld wijdde, was Wagenaar, die in 1765 in het tweede deel van zijn werk over Amsterdam op pag. 414 Roeland bespreekt. Als veelbelesen man kende hij de opvattingen van Duitse schrijvers over de Rolandbeelden als aanduiding van marktgrenzen en meende op grond daarvan ook in de eigenaardige Amsterdamse Roeland een dergelijke grensbepaling te mogen zien. De Naamlooziana van 1772, een merkwaardig weekblad uitgegeven door Caspar Philips Jzn, volgde op pag. 309 Wagenaars voorbeeld, maar behandelde het beeld voornamelijk als voorbeeld van een overoud costume en gaf ter illustratie een gravure, vervaardigd door Caspar Philips zelf. Hoewel de naamloze schrijver wees op de overeenkomst van de muts van Roeland met die van Erasmus, kwam hij toch niet op het idee in Roeland een 16de eeuws beeld te zien. Het volgend jaar schreef J. le Francq van Berkhey, een Leids medicus, in zijn „Natuurlijke Historie van Holland” 111, 2de stuk, pag. 488, ook al over het costume van Roeland en veronderstelde daarin de klederdracht van de 8ste eeuw gevonden te hebben. Ook hij hield als rechtgeaard 18de eeuwer, evenals de Naamlooziana, vast aan de traditie van de marktbebegrenzing. Op 4 Januari 1774 werd het beeld, dat wegens zijn ouderdom gevaar voor de omgeving opleverde, weggehaald door stadswerklieden, zoals J. Kok in de Amsterdamsche Jaarboeken mededeelt. Kok vermeldt eveneens de markttraditie. Het verwondert ons dan ook volstrekt niet, dat volgens de overlevering de laatste eigenaar in de overtuiging verkeerde, dat aan het beeld oude rechten waren verbonden, en het daarom liet begraven op een houtwerf.

Het duurde bijna een eeuw vóór zich hiertegen een stem verhief: In 1872 schreef Ter Gouw in de Oude Tijd (pag. 353-357) over de Stenen Roeland en wees erop, dat op de plaats, waar het beeld had gestaan, een marktbebegrenzing geen zin zou hebben gehad. Hetzelfde schreef in 1907 de latere Professor J. Huizinga in Oud-Holland (pag. 157-173) in een studie „Een Westfriesche Roland”, waarbij hij o.a. verwees naar een artikel van een Duitse geleerde, G. Sello, die zich ook met de Amsterdamse Roeland had bezig gehouden. Huizinga zag in de Amsterdamse Roeland een beeld, dat een scheepskapitein, die de reusachtige Duitse Roelanden op zijn reizen had leren kennen, voor zijn huis in Amsterdam had opgericht. Afgaande op de kleding dateerde hij het op eerste helft der 16de eeuw. In 1925 publiceerde C. G. 't Hooft in ons Jaarboek (pag. 125-155) „Steenen Roeland en

¹⁾ Dit werk kwam reeds in het begin van de eeuw uit.

**TEKENING VAN HET HUIS
MET DE STENEN ROELAND**

*(Verzameling niet bekend;
foto op Gemeente-archief)*

Amsterdams oudste limietpalen” en zette daarin uiteen, dat het beeld, dat blijkens de klederdacht van \pm 1520 was, zeker geen marktbegrenzing had gevormd, maar misschien wel een begrenzing van een rechtsgebied.

De jongste literatuur over de Duitse Rolandbeelden vinden wij in de nieuwste uitgaaf van de Winkler Prins onder het hoofd Rolanden genoteerd. Met stelligheid kan de schrijver, Dr A. G. Jongkees, mededelen, dat ten Westen van de Wezer de Rolandbeelden, die een symbolische betekenis hebben, niet voorkomen. Het valt thans dan ook niet meer aan te nemen, dat het beeld, dat door 't Hooft terecht op \pm 1520 is gedateerd, als symbool heeft gediend in het Middeleeuws Amsterdam.

Wij kunnen ons daarom hier beperken tot de geschiedenis van het huis. Het tegenwoordige nummer 52, het vierde huis van de Pottbakkerssteeg, wordt door de Naamløoziana aangewezen als de standplaats van Roeland. De archieven bevestigen dit: het uitzonderlijke

beeld maakte namelijk zo'n indruk, dat het ontelbare malen, ook bij de omschrijving van naburige percelen, wordt genoemd. De eerste maal horen wij ervan, wanneer op 28 Mei 1561 de eigenaar, Albert Claesz Lichthart, verklaart een losrente van 8 gulden, 7 stuiver schuldig te zijn op zijn huis „genaempt de Groote Roelant”. ¹⁾ In het kohier van 1543 wordt Albert al daar ter plaatse genoemd, maar wanneer of van wie hij het huis kocht, is niet bekend. Op 14 Nov. 1566 blijkt het huis een nieuwe eigenaar te hebben en wel de verver Goesen Jansz. In zijn tijd draagt het huis kortweg de naam „den Roelant”. Wij komen het dan telkens tegen in de archieven, want Goesens financieel beleid was niet gelukkig en hij werd herhaaldelijk gedwongen het huis te belasten, achtereenvolgens met renten van 14, 12, 20 en 40 gulden. ²⁾ De ververij, die achter het huis lag op de N.Z. Achterburgwal was eveneens zijn eigendom. Op het einde der eeuw liep het spaak met Goesen, die in het kohier van 1585 als Goesen van Baeren voor het bescheiden bedrag van f 4,— was aangeslagen. Hij had toen zijn huis op de Voorburgwal en ook nog een ander huis, dat hij bezat, en zijn ververij in de Ramen belast met f 1670,—. Tijdige aflossing bleek niet mogelijk en zijn bezittingen werden bij executie verkocht: op 28 Jan. 1597 het huis „de Roelandt”. ³⁾ De nieuwe eigenaar was een zekere Joachim Dirczsoon. Daarna komen wij het huis „de Roeland” weer tegen, als op 12 Juni 1630 Pieter Reael het huis met het achterhuis overdraagt aan de hopkoper Claes Paauw. ⁴⁾ De gevel was blijkens het jaartal in 1621 (zie afbeelding) opnieuw opgetrokken, maar de Roeland had zijn ereplaats behouden.

In 1650 treffen wij het huis voor de eerste maal met een nieuwe benaming aan in een notarisboekje: Helena Cornelisdr woont dan „over de Colck naast de Steene Roelant”. Als op 5 Dec. 1669 de huizen door Anthony Paauw etc. worden overgedragen aan Frans de Berg voor f 15802,—, heet het voorhuis nog kortweg „de Roelant”. Daarna worden zij in 1698 voor slechts f 7000,— door Anthonie Meurman aan Gerrit Nieuwenhuys verkocht en in 1740 door Gerrits erfgenamen aan Hendrik ten Broeke voor f 13900,—. Het voorhuis wordt beide malen omschreven als „daar de Steene Roelant voorstaat”. Hendrik kocht het waarschijnlijk voor een familielid; in 1742 werd het althans bewoond door de linnenkoper J. ten Broeke. In 1763 verkocht Hendrik het huis „genaamd de Steene Roeland” voor f 11000,— aan Evert Cousijnsen en na Everts dood werd $\frac{7}{8}$ part van dit huis aan zijn oudste zoon Cornelis door de verdere erfgenamen voor f 12250,— overgedragen. ⁵⁾ Cornelis Cousijnsen werd op 22 Maart 1776 vanuit dit huis begraven in de Eilandskerk. ⁶⁾ Hij was dus de eigenaar van het huis, die in 1774 de Roeland zag verdwijnen en hem een plechtige begrafenis gunde.

Kok vertelt in zijn bovengenoemde Jaarboeken, dat er oudtijds drie Stenen Roelanden in Amsterdam waren geweest. Wij hebben mede dank zij de Heer Oldewelt enige aanwijzingen, waar die te zoeken waren. Op 1 October 1590 werd een huis in de Warmoesstraat op de Zuiderhoek van de Oudezijds Arm „eertijts genaempt Den Ouden Roelant” vermeld. Een minder oude Steenen Roeland komt te voorschijn uit het register van schouwrapporten. Op 12 April 1678 werd een lijk gevisiteerd „op de Prinsengracht over het Schermschool naast de Steene Roeland”. ⁷⁾ De Stenen Roeland zal niet recht tegenover deze schermschool, de latere Nieuwe Walenkerk, op de hoek van het Molenpad, gelegen hebben. Schuin daartegenover, iets naar het Westen toe, lag namelijk later de zogenaamde Steenen Roelands-gang. Deze gang wordt in de verpondingsregisters van de eerste helft der 18de eeuw nog met die naam aangeduid. Hij lag in wijk 34 bij het huisnummer 6309 en werd gevormd door enkele kleine huisjes. In later tijd is de benaming verworpen tot Steenmansgang, waarvan er nog verschillende andere in de stad waren. Van Swinden noemde de gang in

1) Rentebrieven 1, 226 en 2, 22vo.

2) Rentebrieven 9, 156vo, 209vo en 279, Rentebrieven 12, 277.

3) Weeskamer la 58.

4) Kw. E 308vo.

5) AWD 18, 27, Kw. P 3, 255, 1 5, 67vo, H 6, 380 en N 6, 385vo.

6) Aldus het begraafregister van de Weeskamer, het eigenlijke begraafregister geeft ten onrechte 4 Mei.

7) Rentebrieven 16, 118.

8) R. A. 640c.

zijn kohier der huizen Steenmansgang of Stenen Roelofsgang. Tussen 1925 en 1930 is de gang, die tussen de tegenwoordige nummers 384 en 390 lag, verdwenen.

Tenslotte vinden wij aan de Noordzijde van de Goudbloemstraat op de hoek van de Eerste Dwarsstraat in 1655 nog een directe herinnering aan de beroemdste van alle Rolanden: Een huis wordt dan in een overdracht omschreven als „daar den Roeland van Bremen uit-hangt”. ¹⁾

Het is een eentonig verhaal geworden; over de Amsterdamse Stenen Roeland, een pseudo-Roeland zoals Huizinga hem noemt, is namelijk niet veel boeiends te vertellen. Daarom is het des te verheugender, dat wij aan de Naamloozeria althans een merkwaardig feit kunnen ontleen naar aanleiding van deze Stenen Roeland. In de discussie over hem verklaart een der sprekers, dat hij zijn handen in de loop van de tijd moet zijn kwijt geraakt, waarop een andere spreker zegt: „dat wil ik liever gelooven als dat gy my vertelde, dat hij in één dag, onder het Gezelschap van de uitersche *Dame de toorn van Straatsburg*, ²⁾ een rysje op schaatsen gedaan had, en al de zeeve steeden van Noord-Holland bekeeken”. Dus Friesland stond met zijn elfstedentocht blijkbaar niet alleen; het Noorderkwartier van Holland moet een tocht gekend hebben langs de steden Alkmaar, Purmerend, Monnikendam, Edam, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik. Dit 18de eeuwse sportnieuws hebben wij te danken aan de bewegingloze Stenen Roeland te Amsterdam.

1. H. v. E.

AMSTELODAMIANA

De architecten van de Portugees-Israëlietische Gemeente hebben rapport uitgebracht inzake de noodzakelijke herstelwerkzaamheden aan de Portugese *Synagoge* op het Jonas Daniël Meyerplein. Het rapport is — als eerste stap op de weg naar restauratie van dit bouwwerk — ter kennis gebracht van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Een gedenkteken aan de tijdens de laatste oorlog ontvoerde Joodse burgers en een der weinige overblijfselen van het Uilenburg van vóór de grote sanering van 1916, de *Hoogduitse Synagoge Nieuwe Uilenburgerstraat* 91 (maandblad 1916, pag. 99), blijft voor het nageslacht behouden door verkoop aan de Gemeente Amsterdam. Deze 29 Augustus 1766 ingewijde synagoge verkeert in vervallen staat. De Gemeente onderzoekt o.a. de mogelijkheid om het gebouw na herstel in te richten tot museum voor bouwfragmenten en gevelstenen, een verlangen, dat al zéér lang op het lijstje staat!

In October j.l. werd de ruïne van het *Tip Z'op-theater*, Jodenbreestraat 27 (hoek Uilenburgersteeg), opgeruimd. Dit in 1914 geopende volkstheater was eertijds in de Jodenbuurt bekend als de „ksousamangelen” (= pinda's)-bioscoop, waar behalve films ook variété werd gegeven. In de eerste oorlogsjaren bleef Tip Top als „Joods theater” geopend, tot het in het midden van 1942 zijn deuren voor goed moest sluiten. Er bestaan plannen voor een nieuw Tip Top theater aan de Wibautstraat.

Eveneens in October j.l. is de oude stad haar zoveelste gehalveerde hoekhuis „rijker” geworden. Het verzakte pand *Weesperstraat* 40 (hoek Nieuwe Keizersgracht) werd gedeeltelijk gesloopt, zodat thans alleen nog het gestutte ondergedeelte met een bouwvallig pot-huis rest. Het aangrenzende huis *Nieuwe Keizersgracht* 7 mist eveneens zijn bovengedeelte !

In de hoofdstad werd tot voor enkele jaren *Sint Maarten* alleen nog gevierd te Nieuwendam. Ook in het stedelijk gebied komt Sint Maarten echter weer tot leven: 11 November j.l.

¹⁾ R.A. 2171, 69.

²⁾ Met de Utrechtse Dame de Toren van Straatsburg wordt blijkbaar ook een bekend beeld bedoeld. Misschien kan een **onzet** leden, in Utrecht bekend, ons daarover iets mededelen.

trok een stoet van 400 kinderen door het Hoofddorpkwartier. Dit feest werd thans voor de derde maal georganiseerd door de speeltuinvereniging „Hoofddorpkwartier”.

Een bijkans vergeten traditie werd Vrijdagavond 4 December j.l. in ere hersteld: een gelukkig initiatief van de Centrale Vereniging voor de Markt-, Straat- en Rivierhandel hergaf Amsterdam zijn aloude *Sinterklaasmarkt*. Deze reeds uit de vijftiende eeuw daterende jaarmarkt op de Dam was in 1836 voor het laatst gehouden (zie pag. 4 van deze jaargang). Al was het dan niet op de Dam, de herboren Sinterklaasmarkt lokte op het Waterlooplein niet minder mensen: duizenden verdrongen zich rond de kraampjes en standwerkers.

Het pand **Leidseplein 5-9**, waar de laatste jaren restaurant Nanking en voordien Stadt Schänke gevestigd was, is aangekocht door een bouwbedrijf. De twee halsgeveltjes van de nos. 7 en 9 geven met de aangrenzende halsgevel Korte Leidsedwardsstraat 69 (maandblad 1918, pag. 28) althans deze pleinhoek nog een kantig silhouet. Indien ter plaatse van het thans leeg staande pand Leidseplein 5-9 iets nieuws mocht komen, dan kunnen wij slechts hopen dat het geen kantoorgebouw wordt. Het effect van een 's avonds doodse gevelwand in een vermaakcentrum is niet aantrekkelijk, gelijk het gebouw van de Amsterdamsche Bank op het Rembrandtplein duidelijk demonstreert !

Ook aan de andere zijde van het Leidseplein komt wijziging: de bouwvallige *peristyle* van de *Stadsschouwburg* zal vermoedelijk worden vervangen door een luifel.

In de bovengalerij van de Stadsschouwburg onthulde de Burgemeester 30 December j.l. een door de heer Ant. H. Molkenboer vervaardigd *mozaïek* — geïnspireerd door Vondels Gysbreght van Aemstel — ter herinnering aan de bevrijding van Amsterdam. De twee schenkers wensen onbekend te blijven.

De lijstgevel N.Z. **Voorburgwal 272** en de fraaie halsgevel N.Z. **Voorburgwal 274** zijn schoongemaakt, geverfd en opnieuw gevoegd. De op de Monumentenlijst voorkomende halsgevel dateert van omstreeks 1680 en is o.a. gesierd met vleugelstukken en een festoen om de hijsbalk. Een aanwinst voor de Postzegelmarkt en. . . een voorbeeld ter navolging !

De gelukkig altijd nog tijdelijke ontluistering der grachten door parkerende auto's (maandblad 1950, pag. 8) dreigt een permanente ontsiering tot gevolg te krijgen: groen geverfde **metalene stootbanden** van ongeveer twintig centimeter hoogte langs de walkanten. Er zal met het aanbrengen van deze banden een proef worden genomen op de Herengracht tussen Hartenstraat en Wolvenstraat. Moge het bij deze proefneming blijven!

De bouwkundige W. D. Wouters, die thans is begonnen met het herstel van het huis *Zandboek 4*, zal ook de op de Monumentenlijst voorkomende panden **Lange Leidsedwardsstraat 139** en *Groenburgwal 2a* restaureren.

De bijzonder mooie rij huizen aan de Zandhoek tussen Realengracht en Taanstraat, die tot voor enkele jaren nog slechts scheen te wachten op de sloper, wordt gered! Van de weinig aantrekkelijke gevels tussen Taanstraat en Zoutkeetsgracht heeft men die op de hoek van eerstgenoemde straat gesloopt. Zal men het nieuw te bouwen pand weten aan te passen aan de herboren rij ?

Het huis Lange Leidsedwardsstraat 139 heeft een eenvoudige halsgevel uit het einde der achttiende eeuw. Het bouwvallige huis Groenburgwal 2a, daterende uit het begin der zeventiende eeuw, bezit een tuit- i.p.v. de oorspronkelijke trapgevel, zandstenen banden en sluitstenen met leeuwenkopjes. Naast dit pand loopt een gang, waar enkele zeer vervallen huisjes met kruiskozijnen in de bepleisterde gevels schuil gaan. Deze gang vindt men bij Wagenaar als Jan Krimpengang vermeld. Volgens Breen's lijst (vierde jaarboek) was in 1796 ook de naam Zuidergang gebruikelijk. Verborgen en. . . verdwijnend Amsterdam!

S. v. W.

Van de Boekentafel

HET LANDELIJK GEBIED VAN AMSTERDAM-NOORD. Gemeentebld 1953, bijlage P.

Ingevolge het Raadsbesluit van 4 Februari 1949, no. 58 — de titelpagina vermeldt abusievelijk no. 59 — hebben Prof. Dr H. N. ter Veen, die helaas kort na de aanvang der werkzaamheden overleed, Prof. Ir Th. K. van Lohuizen en Prof. P. de Wolff een rapport uitgebracht over het landelijke gebied van Amsterdam-Noord. Als rapporteur trad op de sociograaf Drs D. J. de Haan, die tevens de dagelijkse leiding van het onderzoek had.

Het ruim honderd pagina's beslaande rapport bevat een schat aan feiten en gegevens — deels verkregen door een uitvoerige enquête — over de volgende onderwerpen: Korte geschiedenis van het gebied, Het landschap, De bevolking, De mid-

delen van bestaan, De relaties met de omgeving en Het landelijk gebied als deel der gemeente Amsterdam. Helaas werd de meest voor de hand liggende bron, het Gemeente Archief, niet ten volle benut, getuige de op pagina 12 geslaakte verzuchting „Er ontbreken ons helaas de juiste gegevens om nauwkeurig de beroepsstructuur van de bevolking der drie aangrenzende gemeenten, Buiksloot, Nieuwendam en Ransdorp, in deze jaren rond 1910 na te gaan." Het geheel is toegelicht door kaarten en tabellen en verlicht met foto's.

Het rapport levert een waardevolle bijdrage tot beter begrip van de geheel eigen problemen, die in het Noordelijkste gedeelte van de hoofdstad op een oplossing wachten.

s. v. W.

Mededelingen van het Bestuur

GIFT

De waarnemend penningmeester ontving van een lid, dat onbekend wenst te blijven, een gift van f 150,— ter versterking van de kaspositie.

ALGEMENE LEDENVERGADERING

De Algemene Ledenvergadering zal plaats vinden op Zaterdag 13 Maart des namiddags te 14 $\frac{1}{2}$ uur in de zalen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap in het Rijksmuseum, ingang Hobbemastraat.

Agenda: 1 Opening; 2 Notulen; 3 Jaarverslag over 1953; 4 Rekening en verantwoording over 1953; 5 Verslag der Commissie tot het nazien van de rekening en verantwoording over 19.53; 6 Verslag der Commissie voor de Ledenwerving; 7 Verkiezing van twee bestuursleden wegens de periodieke aftreding van Mr H. de la Fontaine Verwey en de Heer J. P. Mieras, die zich beiden herkiesbaar stellen; 8 Verkiezing van drie bestuursleden wegens het tussentijds aftreden van de Heer W. Voorbeytel Cannenburg en ter voorziening in de vacatures Mr A. le Cosquino de Bussy en C. G. Pouw, waarvoor het bestuur als candidaten stelt: de Heren W. A. Driessen, A. van der Laan en Ir R. Meischke; 9 Voorstel tot toevoeging van een statuut; 10 Mededelingen van het bestuur; 11 Rondvraag; 12 Sluiting.

NIEUWE LEDEN

Het Bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1954 tot lid: Mevrouw M. Cramer—Hölzel, J. A. Coini, L. Duyzend, Mr A. C. van Empel, S. G. Engelsman Jr., C. J. Hermannides, Prof. dr A. N. J. den Hollander, M. Kogel, E. Leisen, H. R. Oldenbroek, G. A. Oppel Jr, H. F. Oppel en Mr J. A. Schröder, allen te Amsterdam.

ZATERDAGAVOND, 2.0 MAART 8 UUR, WALENKERK

Voor minnaars van oud stads-schoon en van goede muziek geeft, op een van onze meest pittoreske Burgwallen (in de église wallonne, Walenpleintje, Oude Zijds Achterburgwal 157) het Raphaël-kwartet een concert, waarvan de baten ten goede zullen komen aan de Vereniging Hendrick de Keijser, ieder inwoner van Amsterdam welbekend.

Gespeeld zullen worden een kwartet van Beethoven, van Mozart en van de hedendaagse Hollandse componist Flothuis.

De accoustiek en de temperatuur in het gebouw zijn beide voortreffelijk, zodat U, door ad f 2,— (alles inbegrepen) kaarten te nemen, Uzelf een heerlijke avond bezorgt en dan nog de voldoening smaakt, actief deel te nemen aan de instandhouding van ons aller erfdeel: de schoonheid van oud-Amsterdam,

Wekt Uw vrienden op, mede te gaan!

Uw aanwezigheid zal zeer op prijs worden gesteld !

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — APRIL 1954

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

41e JAARGANG

APRIL 1954

DE HISTORISCHE ACHTERGROND VAN AMSTERDAMS GRONDWETTIGE ERKENNING ALS HOOFDSTAD

Amsterdam is sedert enkele maanden een actuele kwestie rijker geworden: de kwestie Amsterdam-hoofdstad. Bij de behandeling van de rijksbegroting voor 1954 is in de Tweede Kamer tot de Minister van Binnenlandse Zaken de vraag gericht, wat eigenlijk de betekenis van het begrip hoofdstad is; de Minister heeft daarop een antwoord gegeven, dat critiek uitlokte en zekere sentimenten wakker maakte; de dag- en weekbladders wijdde hieraan uitvoerige beschouwingen; de Staatscommissie voor de herziening der grondwet maakte er een punt van beraadslaging van; tenslotte heeft nu onlangs ook de Eerste Kamer zich met deze kwestie beziggehouden, waarbij prof. Gerretson, zich opwerpend als kampioen voor Amsterdams aanspraken op de eretitel, met Minister Beel de degens kruiste.

Wij behoeven het verloop van deze meningsstrijd hier niet in bijzonderheden te resumeren; men heeft daarover in de dagbladen genoeg kunnen lezen. Zelfs zou men de vraag kunnen stellen, of het wel nodig is opnieuw de aandacht van Amstelodamum's lezerskring voor deze kwestie te vragen. Opnieuw — want wie de moeite neemt de oudere Jaarboeken van ons Genootschap er op na te slaan, zal ontdekken, dat zij daarin reeds vele jaren geleden op afdoende wijze is behandeld; niemand minder dan onze toenmalige voorzitter Brugmans heeft zich er in verdiept en in enkele opeenvolgende bijdragen het resultaat van zijn gedegen studie neergelegd ¹⁾. Men kan veilig aannemen, dat door deze publicaties dit onderwerp in zijn historisch aspect is uitgeput en wij zouden dan ook gevoeglijk met een verwijzing daarnaar kunnen volstaan, indien niet juist uit het jongste Kamerdebat was gebleken, dat het niet geheel overbodig mag heten enkele der in deze publicaties ontwikkelde gezichtspunten nog eens met enige nadruk in de herinnering terug te roepen. Daarmee moge dan tevens worden tegemoet gekomen aan de mogelijke wens onzer leden, dat Amstelodamum in dezen een eigen geluid laat horen; een eigen geluid, dat dus slechts een oud, bekend geluid zal zijn, opklinkend uit onze Jaarboeken.

Komen wij ter zake. Het debat Beel-Gerretson in de Eerste Kamer ²⁾ ging in hoofdzaak over de vraag, wat de historische achtergrond is geweest van de erkenning van Amsterdams recht op het praedicaat hoofdstad, neergelegd in de bewoordingen van artikel 30 van de grondwet van 1814: „De beëediging van den Souvereinen Vorst en de inhuldiging bij de

¹⁾ H. Brugmans, Van Raadhuis tot Paleis. Documenten betr. de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot Koninklijk Paleis (uitgave Amstelodamum 1913); *dez.*, Amsterdam door Napoleon bestemd tot de hoofdstad van Nederland, 12e Jaarboek (1914) blz. 179-182; *dez.*, De inhuldiging des Konings te Amsterdam, 14e Jaarboek (1916) blz. 21-36; *dez.*, Het nieuwe Amsterdam (1925), hoofdstuk 11 (De bevrijding); A. van der Minne, Amsterdam als hoofdstad van Rijks-Nederland, 29e Jaarboek (1932) hlz. 261-264.

²⁾ In de vergaderingen van 3 en 10 Maart j.l.

Staten-Generaal zullen plaats hebben in de stad Amsterdam, als de hoofdstad." Anders uitgedrukt: welk motief heeft de samenstellers van deze grondwet bewogen juist op dit tijdstip Amsterdams hoofdstedelijke titel in constitutionele bodem te verankeren? Minister Beel had tijdens het Tweede Kamer-debat deze vraag beantwoord met een verwijzing naar hetgeen ruim een eeuw geleden Thorbecke hierover heeft gezegd. Waar deze in zijn „Aantekening op de grondwet” ¹⁾ over het bovenvermelde artikel komt te spreken, zet hij uiteen, hoe Amsterdam reeds in 1806 door Koning Lodewijk Napoleon tot hoofdstad werd verklaard en ook gedurende de inlijving bij Frankrijk „werkelijke hoofdstad en zetel der algemeene regeering” bleef, om dan te vervolgen: „Na de vrijwording liet men aan Amsterdam de eer, waarop het, na al die antecedenten, aanspraak had”. Volgens Thorbecke heeft de grondwetgever van 1814 dus niet meer gedaan en ook niet meer willen doen dan een onder de Franse overheersing verkregen recht sanctionneren. Hierbij zij al dadelijk opgemerkt, dat Thorbecke zijn zienswijze volstrekt niet motiveert; dat men in 1814 inderdaad niet anders heeft bedoeld dan Amsterdam de uit vreemde hand verworven eer te laten behouden, daarvoor voert hij geen enkel argument aan en men behoeft het evenmin op zijn gezag te aanvaarden.

Tegen Thorbecke's opvatting — door Minister Beel tot de zijne gemaakt — is nu prof. Gerretson in het geweer gekomen, eerst in de Kamerzitting van 3 Maart en vervolgens nog eens in een artikel in „De Telegraaf” van 13 Maart j.l. Neemt men kennis van zijn betoog, dan valt het al dadelijk op, dat hij verzuimt Thorbecke's tekort schieten in het aanvoeren van bewijzen voor zijn zienswijze te signaleren; in plaats daarvan stelt hij zonder meer zijn eigen visie daartegenover. „Ik vond het”, aldus Gerretson in „De Telegraaf”, „maar een zonderlinge „eer” jaren lang de zetel van een vreemd bestuur en het hoofdkwartier van een vreemd bezettingsleger te zijn geweest; hoe kon men daaruit een aanspraak op de erenaam hoofdstad distilleren! Mij kwam deze verklaring voor Amsterdam eer vernederend voor.” Zijn eigen poging tot verklaring komt dan op het volgende neer. Het was te Amsterdam, dat door de volksbeweging van 15 November 1813 het sein tot het afschudden van het Franse juk werd gegeven; het was eveneens te Amsterdam, dat de bevolking op 2 December van dat jaar de uitroeping van de Erfprins tot Souverein Vorst bij acclamatie bekrachtigde en daarmee het herstel der onafhankelijkheid onder het Oranjestad bezegelde; het was tenslotte „ter beloning van en tot gedachtenis aan dit politieke feit, dit politieke gedrag, deze politieke verdienste ten aanzien van het herstel en de hervorming van onze vrije Nederlandse staat”, dat Willem I. door persoonlijk ingrijpen bij de grondwetscommissie wist te bewerken, dat aan het bewuste artikel 30 de woorden „als de hoofdstad” werden toegevoegd.

Dat dit alles voor Amsterdam zeer vleidend klinkt, mag ons niet blind maken voor de zwakke steun in dit ogenschijnlijk logische betoog. Wij merkten hierboven op, dat Thorbecke voor zijn opvatting in het geheel geen bewijzen aanvoerde en dat Gerretson naliet op deze lacune in Thorbecke's uiteenzetting de vinger te leggen. Dit is wellicht psychologisch verklaarbaar, want had hij dat wel gedaan, dan had hij een wapen gebruikt, dat zich tegen hemzelf kon keren. Gerretson's constructie mist immers evenzeer dwingende bewijskracht als die van Thorbecke. Dat de toevoeging aan artikel 30 van de clause „als de hoofdstad” op instigatie van Willem I is aangebracht, kan niet worden ontkend; dat blijkt uit een door Gerretson geciteerde brief van de Vorst aan de voorzitter van de grondwetscommissie, Van Hogendorp, van 19 December 1813. Maar dat de Vorst aan Amsterdam het praedicaat hoofdstad wilde verlenen als beloning voor zijn bijdrage tot de goede zaak, dat staat in die brief niet te lezen ²⁾. Men zoekt in Gerretson's betoog tevergeefs naar een uitlating van Willem I of van een geloofwaardig tijdgenoot, die de beweegredenen onthult, welke hij de Vorst toedicht; nog afgezien van de vraag (waarop wij zo dadelijk terugkomen), of wij zijn typering van de rol, welke Amsterdam bij de bevrijding van 1813 heeft gespeeld, als juist mogen aanvaarden.

Tot zover moge onze conclusie luiden, dat noch Thorbecke, noch Gerretson de historische achtergrond van de bewuste grondwetsbepaling met afdoende zekerheid hebben kunnen

¹⁾ Deel 1 blz. 101.

²⁾ H. T. Colenbrander, *Ontstaan der Grondwet*, 1 no. 31.

reconstrueren. Ook het antwoord van Minister Beel op het betoog van de senator heeft in dit opzicht geen nieuw licht gebracht. De Minister bepaalde zich in hoofdzaak er toe de stelling van zijn opponent, dat het Willem I was, die blijkens zijn brief van 19 December 1813 het initiatief tot het verlenen van de hoofdstedelijke titel had genomen, te bestrijden o.a. door een later stuk in het geding te brengen, waaruit het tegendeel zou moeten blijken; een bestrijding, die inmiddels door Gerretson (in zijn artikel in „De Telegraaf”) is weerlegd.

Geraakte hierdoor de discussie op een zijpad — immers of Willem I al of niet het initiatief heeft genomen, is niet het belangrijkste — zij werd tot de kern van de kwestie teruggebracht door dr. E. van Raalte in een artikel in „Vrij Nederland” van 13 Maart j.l. onder de titel „Ere wien ere toekomt”. Deze schrijver bestrijdt daarin op goede gronden, dat Amsterdam in de gebeurtenissen van November 1813 een doorslaggevende rol zou hebben gespeeld en herinnert terecht aan de in dit opzicht veel grotere verdienste van Van Hogendorp. Vervolgens wijst hij op de beslissende invloed, die de Engelse gezant in Den Haag, Lord Clancarty, op Willem I bij het bepalen van zijn houding tegenover Amsterdam heeft uitgeoefend en noemt tevens het motief voor die beïnvloeding : de gedachte, dat het nieuwe bewind slechts dan op hechte basis kon worden gegrondvest, indien de uit de dagen der Republiek daterende tegenstelling tussen het staatsgezinde, later patriotse Amsterdam en het Oranjehuis voor goed werd uitgewist. Het was op Clancarty's aandringen, dat Willem zich op 2 December naar Amsterdam begaf om zich daar tot Souverein Vorst te laten uitroepen; het moet eveneens als een vrucht van het voortgezette streven van de Engelse gezant worden gezien, dat de Vorst aan de grondwetscommissie in overweging gaf Amsterdam als hoofdstad te erkennen. Toen als gevolg hiervan Repelaer in de vergadering der commissie voorstelde de befaamde bewoordingen aan artikel 30 toe te voegen, viel Van Maanen hem krachtig bij op grond, dat hij de toevoeging „politiquement noodzakelijk” achtte; waarop het voorstel zonder verdere discussie werd aanvaard. Ter versterking van Van Raalte's betoog zij hier nog opgemerkt, dat Van Maanen hiermee toch wel niet zal hebben gezinspeeld op de noodzakelijkheid Amsterdam te eren wegens zijn verdienstelijke houding in de Novembertagen; had hij, de getrouwe dienaar van het Franse bewind, de collaborateur, zich in die spannende dagen niet angstvallig afzijdig gehouden en gewaar-schuwd voor de gevolgen van Van Hogendorp's moedig verheffen van de vaan des opstands? Neen, juist deze uitlating van Van Maanen wijst er op, dat men Amsterdam met wenste te belonen voor aan het Vorstenhuis bewezen diensten, maar dat men beoogde de stad met de souvereiniteit der Oranje's te verzoenen. De eer hiertoe belangrijk te hebben bijgedragen komt dan volgens Van Raalte toe aan „onze Britse vrienden van weleer”.

„Ere wien ere toekomt”, luidt het opschrift van Van Raalte's artikel en wij zeggen het hem in de door hem bedoelde zin gaarne na, maar denken daarbij toch ook nog aan iets anders. Zijn zienswijze op de historische achtergrond van Amsterdams erkenning als hoofdstad is immers geen eigen vinding, althans niet nieuw: hier komt Brugmans de eer toe, de eer dus van de prioriteit. Brugmans heeft in zijn boven geciteerde studie in ons Jaarboek van het jaar 1916 in den brede uiteengezet en met bewijzen gestaafd, wat Van Raalte op verdienstelijke wijze heeft samengevat en in Brugmans' latere werk „Het nieuwe Amsterdam” ¹⁾ vindt men deze zelfde visie terug, die sedert dien voor zover mij bekend niet is weerlegd, ook thans niet door Gerretson, die over Brugmans' opvatting het stilzwijgen bewaart en wiens eigen interpretatie van de feiten ons niet vermag te overtuigen.

Wij mogen het er dus voor blijven houden, dat het verlenen van het praedicaat hoofdstad aan Amsterdam een uiting is geweest van het in 1813—'14 alleszins begrijpelijke en gerechtvaardigde streven een hechte band te smeden tussen de twee politieke machten, die ten tijde van de Republiek zo menigmaal tegenover elkaar hadden gestaan. Ziehier dus de ware historische achtergrond van de hoofdstad-clausule van 1814; een achtergrond, die aan deze clausule en daarmee aan het hier te lande geldende begrip „hoofdstad” een typisch-Nederlandse politiek-historische betekenis geeft.

Tot besluit een enkel woord over de vraag, hoe de kwestie Amsterdam-hoofdstad, zoals deze momenteel ligt, kan worden opgelost. Zoals bekend zijn de woorden „als de hoofdstad” in 1815 op aandringen der Belgen uit het grondwetsartikel geschrapt en kent de grondwet

¹⁾ Aldaar blz. 86, 91, 94.

sedert dien het begrip hoofdstad niet meer. Is er nu aanleiding om de wijziging van 1815 alsnog ongedaan te maken? „Dingen, die vanzelf spreken, behoeft men niet in de wet te zetten”, schreef Brugmans ¹⁾ en men kan dit rustig-fiere woord nog steeds in beginsel beamen, maar niettemin van oordeel zijn, dat de onderhavige kwestie een formele kant heeft, die men niet over het hoofd mag zien. Wat men in 1815 ter wille van de Belgen heeft geschrappt, had behoren te worden hersteld, toen België zich van Nederland afscheidde. Zo zag het ook de in 1832 ingestelde grondwetsherzieningscommissie, die in haar ontwerp wederom de bepaling opnam, dat de inhuldiging des Konings zou geschieden „binnen Amsterdam als de hoofdstad des Rijks” ²⁾. Dit ontwerp heeft echter nimmer het staatsblad bereikt en toen in 1840 een grondwetsherziening tot stand kwam, welke met de afscheiding van België rekening hield, heeft men het goede moment verzuimd om Amsterdam in zijn eer te herstellen. Welnu, men doe dit alsnog; de huidige herzieningscommissie heeft zich trouwens onlangs reeds ten gunste van deze oplossing uitgesproken. Amsterdam stelt er prijs op zijn grondwettig praedicaat te herkrijgen, niet uit benepen vrees, dat het anders wellicht te kwader ure niet langer als hoofdstad zou worden erkend, maar eenvoudig omdat hier uit zuiver formeel oogpunt een omissie behoort te worden hersteld. Laten tenslotte zij, die met miskenning van een zinvolle Nederlandse traditie menen, dat ten onzent evenals in het buitenland de begrippen hoofdstad en regeringszetel behoren samen te vallen, zich herinneren, dat het de Haagse burgemeester Jan Slicher was, die in Amsterdam de vertegenwoordigster der natie zag en deze stad deswege zijn spontane hulde bracht, toen hij Willem I bij diens terugkeer in Den Haag, daags na de aanvaarding der souvereiniteit te Amsterdam, begroette met de woorden: „De roep van het machtige Amsterdam is de stem van geheel Nederland!” ³⁾.

18 Maart 1954.

W. J. VAN HOBOKEN

„T'DOMPELEN VAN DE LIJCKEN”

Onder dit gruwelijk opschrift treffen wij op 1 Juli 1661 de volgende passage aan in het resolutieboek van Regerende en Oud-Burgemeesteren van Amsterdam:

„Op t' voorstel van Burgemeesteren, wegen t'dompelen van de lijcken, soo van bejaerde als jonge personen, enige tijt herwaerts ondernomen, ende t' gevaer dat in tijden ende wijllen daer uyt mochte komen t'ontstaen, nevens de schade aen s'landts ende stadts im posten ende accijssen, verminderinge van d'incompsten van eenige arme comptoiren, ende van de verdiensten van verscheyde personen haer in t' bediennen ende leverancie van ende aen de begraeffenissen laettende gebruycken ende sich ernerende: Is verstaen ende goetgevonden t'selve in t' geheel te verbieden ende af te schaffen, ende door de Heeren van den Gerechte een stricte keure te doen maecten met sekere hooge peynne tegens de contra-venteurs, ende geen consent te geven als van misgeboorten ende craemkinderen ende van de laeste niet als met een recognitie van vijftich guldens ten behoeve van t'aelmosseniers-comptoir, ende van beyde niet als met kennisse van de presiderende Burgemeester.”

Wat van deze merkwaardige resolutie te zeggen en speciaal van het begrip dompelen? Gelukkig geeft het Woordenboek van de Nederlandse Taal uitkomst. Als vierde betekenis, echter uitsluitend voor de 17de en 18de eeuw, van het werkwoord dompelen wordt genoemd: (een dode) in stilte of bij avond begraven. Van dit gebruik van het woord worden enkele voorbeelden gegeven. Bontemantel schreef in 1661 betreffende het pasgeboren kind van een aanzienlijk Amsterdams echtpaar — het kind was ondergeschoven, maar dat doet niets

¹⁾ 14e Jaarboek, blz. 22.

²⁾ Van der Minne in 29e Jaarboek blz. 263.

³⁾ Brugmans in 14e Jaarboek blz. 32.

AVONDBEGRAFFENIS IN DE FRANSI. TIJD

*uitgave E. Maaskamp, Amsterdam
(Gemeente Archief Amsterdam)*

ter zake —: „Nae de craem is het kind gestorven ende volgens de nieuwe manier gedompelt, dat is: in stillicheyd begraven.” Op het eind van de eeuw gebruikte de reiziger De Bruyn het woord, toen hij over een uitvaart, waarbij weinig te zien was, schreef: „want men dompelde het lichaam maar, zonder enige plechtigheden, er onder.” In 1776 deelde de Leidenaar Le Francq van Berkhey mee, dat „het staatlijkste in onze Hollandsche steden is des avonds te begraaven. Men noemt dit hier en daar dompelen.” Berkhey zag er een oud overblijfsel uit de Middeleeuwen in, toen bisschoppen en hoge geestelijken bij avond werden begraven.

Uit de bovengaande resolutie blijkt echter, dat de gang van zaken een geheel andere was dan Berkhey zich voorstelde. In 1661 was de gewoonte om overledenen en blijkbaar speciaal de kinderen, die kort na de geboorte stierven, 's avonds en in stilte te begraven, nog pas kort in zwang. Dit gebruik, ongetwijfeld oorspronkelijk gebaseerd op verlangen naar eenvoud en rust, berokkende direct of indirect een aantal instellingen en particulieren schade. Daarom besloot het stadsbestuur er een einde aan te maken. Op 9 September 1661 werd een keur uitgevaardigd met de volgende aanhef: „Alsoo mijne Heeren van de E. Gerechte in ervaringe komen, dat het begraven bij nachte soo van oude als jonge personen sonder onderscheyt hier ter stede hoe langer hoe meer, in zwang gaat ende het selfde niet alleen is streckende tot vernietinge van d'overoude loffelijcke costume in dien regarde hier ter stede voor desen altijd gepractiseert, maer oock tegens de goede meeninge van haer Ed. Achtb...” Daarop volgde een verbod oude personen bij nacht te begraven; wel zou dit mogen geschieden voor zover het onvoldragen of kraamkinderen betref, maar alleen met speciale toestemming van het gerecht. Van een recognitie sprak de keur in tegenstelling tot de resolutie niet.

De keur van 1661 heeft blijkbaar niet voldaan. Op 12 Januari 1663 volgde een nieuwe keur: voortaan zou voor een kraamkind *f* 25.—, voor oudere kinderen tot 10 jaar *f* 50.—, voor kinderen van 10 tot 25 jaar *f* 100.— en voor personen boven 25 jaar *f* 150.— aan de Aalmoezeniers worden betaald. Dat men toen nog niet uitsluitend een deftig gebruik in het dompelen zag, blijkt uit de toevoeging, dat onvermogenen desgewenst pro deo biljetten van de aalmoezeniers konden krijgen, die hun het begraven bij avond mogelijk zouden maken. Men hield dus rekening met de mogelijkheid van onwenselijk kheid om in bepaalde gevallen overdag te begraven, met een verlangen naar stilte.

Dit bleek ook in 1683, toen voor de eerste maal na de afkondiging van de keur van 1663 een lid van de vroedschap 's avonds werd begraven. Bontemantel vertelt, hoe in de vroedschap werd gedelibereerd, of men hierheen ook vier vertegenwoordigers van de vroedschap moest afvaardigen, zoals gebruikelijk was. Sommigen waren daartegen, omdat „de avondbegraffenisse is gewillekeurt om alles in stillicheyd soude connen gedaen werden” en omdat op 3 October 1679 speciaal was gepubliceerd, dat niet meer dan twaalf paar aan zo'n begraafnis mochten deelnemen.

Naast ieder paar van de begraafstoet liep in de avond een drager met een lantaarn met twee of drie kaarsen. Daarvoor moest men aan het Aalmoezeniers Weeshuis nog *f* 14.— extra betalen. Hoe ver men in de 18de eeuw van de oorspronkelijke opzet van de avondbegravenissen afstond, blijkt uit een brief van de Doopsgezinde predikant J. Deknatel, gepubliceerd in „Zeven Eeuwen Amsterdam” IV 60. Toen zijn zoon in Juli 1748 stierf, schreef hij, dat de lantaarns, die zelfs in de lichte zomeravonden werden gebruikt, een statie vertoonden,

die hem niet voegde. Omdat het bovendien maar een jongen was, die werd begraven, oordeelde hij het beste te doen zich te bepalen tot een deftige begrafenis overdag.

De keur van 1683 is gedurende de 17de en in de gehele 18de eeuw gehandhaafd. Het begraven bij avond was een weelde geworden, die alleen de rijken zich konden veroorloven, en daarmee de deftigste wijze van begraven. Sedert 29 April 1724 kwam bij de recognitie aan de Aalmoezeniers nog een vast bedrag, dat men betaalde aan de kerkmeesters als vergoeding voor het licht.

Het dompelen van toen was echter wel heel ver af komen staan van het dompelen, dat de burgemeesteren in 1661 zo zeer had verontrust.

1. H. v. E.

O U D E N N I E U W I N A M S T E R D A M S S T A D S K E R N

De „improvisatie” van de heer Mieras in „Amstelodamum” van November 1953 is niet de eerste, noch zal het de laatste uiting zijn van een architect, die aan een min of meer verontrust gemoed lucht geeft. Het thema „Harmonie tussen oud en nieuw” is dus een bekend thema, maar, men vergeve het mij, ik heb in Mieras’ improvisatie over dit onderwerp weinig aangetroffen, dat mij een doorwerken van dit gegeven toescheen.

Immers: dat men de strakke architecturale eenheid van de Place Vendôme te Parijs en de Koninklijke Plaats te Brussel door een servituut trachtte te bewaren, heeft weinig met ons Amsterdamse probleem van doen. Ginds het vasthouden aan een tot in de détails bepaalde gevelarchitectuur; hier het vraagstuk, hoe de eenheid te bewaren die ondanks de verschillende en vaak sterk individuele behandeling van de percelen, toch onmiskenbaar in het stadsbeeld aanwezig is.

Het valt mij ook moeilijk, aan te nemen, dat er iemand te vinden is die het stadsschoon van Amsterdam’s kern ter harte gaat, en die tevens zou menen dat het beeld van de Prinsengracht met het lompe Paleis van Justitie erin een eenheid van gaaf karakter is. Uiteraard kan ik geen enquête-cijfers over leggen; het lijkt me niettemin van belang hier vast te stellen, dat er velen zijn, die het Paleis dat nu de Prinsengracht versombert even ontsierend vinden als een modern glazen kantoorgebouw ter plaatse.

Het zijn vooral de architecten, die met het probleem van de harmonie in hun maag zitten. Geen wonder. Het publiek critiseert, en de architect timmert in de binnenstad aan een erg drukke weg.

Al is het niet vriendelijk, mensen in soorten te verdelen, voor het gemak is het hier onvermijdelijk. Er zijn dan twee soorten architecten die zich met de binnenstad bezighouden: de bouwers van nieuwe bouwwerken, en de restaurateurs. Het doet hier niet ter zake, dat de leden van de eerste groep ook wel eens een restauratie verrichten, en dat de anderen, ofschoon zij zich gespecialiseerd hebben op de oude bouwtechniek, tenslotte ook wel eens een nieuw huis bouwen. Het gaat hier om de instelling van de bouwmeesters en de grote lijn van hun praktijk.

Naast de „nieuwbouwers” en de „restauratie-architecten” (ongelukkige, maar in dit verband begrijpelijke termen) zijn het de kunsthistorici, die zich voor het probleem, als onderdeel van het terrein van hun vak, interesseren.

Misschien heeft het zin, thans het vraagstuk eens van het kunsthistorisch standpunt uit onder ogen te zien.

Vooraf dit: de kunsthistoricus wordt vaak als een retrospectief, zelfs conservatief kunst-

beschouwer gezien. Inderdaad er zijn er. Maar wie het vak goed beoefent, zal openstaan voor alles, wat kunst is, ook de eigentijdse. Ja, wie het ontstellende gebrek aan documentatie-materiaal voor de oudere kunst eenmaal heeft ervaren, zal het als een plicht beschouwen, de huidige kunst-ontwikkeling nauwkeurig te volgen en kunsthistorische gegevens vast te leggen. Wie zo de ontwikkeling van onze architectuur poogt te overzien, moet het stadsbeeld, dat in de loop van de 17de, 18e en eerste decennien van de 19de eeuw hier ter stede is gegroeid, en sindsdien beangstigend is afgetakeld, als een „einheitlich” kunstwerk beschouwen. Waarom?

In het blad *Architectura* (pg. 1940) hebben Boeken, Dudok en Jan de Meyer een discussie over het onderhavige probleem gevoerd. Daarbij beeldt Boeken een stukje Herengracht af, waar een gevel uit het begin van de 19e eeuw, een uit het begin van de 17e eeuw, een uit het midden van de 17e eeuw, en twee uit de achttiende eeuw, zoals hij zegt „vredig en schoon naast elkaar” staan. De kunsthistoricus verbaast zich niet. Ten eerste, de huizen hebben alle 19e eeuwse ramen. En als er iets is, wat de architectuur bindt, dan is het de gelijksoortige vorm van vensters. Maar er is meer.

Berlage heeft, met de hem eigen grondigheid, krachtig gepleit voor de wederinvoering van een „systeem” bij het ontwerpen van gevels. De bedoeling daarvan is, dat de hoofdpunten van de indeling van een gevel worden bepaald door een netwerk van lijnen, bestaande uit de zijden van, hetzij gelijkzijdige driehoeken, hetzij de rechthoekige driehoek met zijden 3 : 4 : 5, of ook een uit de vijfhoek afgeleide driehoek, dan wel overhoeks geplaatste vierkanten enz. Wie er meer van weten wil, leze zijn in Zürich gehouden lezingen: „Grundlagen und Entwicklung der Architektur” (in 1908 te Berlijn uitgegeven). Hij laat daarin zien, dat dit ontwerpen „op systeem” in de Middeleeuwen voor Kathedralen gebruikelijk was, en daar het geheim van de bouwloodsen vormde. Aardig is het te lezen hoe aan het einde der Middeleeuwen een felle strijd ontbrandde te Milaan naar aanleiding van het bij de voltooiing van de Kathedraal te gebruiken systeem. Zijn stelling, dat de verrassende eenheid van tal van Middeleeuwse kathedralen, ondanks een bouwcampagne van soms eeuwen, met alle stijlwisseling daaraan verbonden, dank zij de handhaving van het „systeem” behouden is, moet als juist worden beschouwd.

De gilden, die tot aan de ondergang van de Republiek het bouwwezen hebben beheerst, zijn in deze de opvolgers van de bouwloodsen. Ook de gildemeesters ontwierpen hun gevels „op systeem”; een systeem waarvoor de dakhelling meestal de indicatie is, en dat de restaurerende architect bij aanvullingen gaarne en dankbaar gebruikt.

Het is hoogst waarschijnlijk, dat het Amsterdamse bouw-gilde een zeer vaste traditie op dit punt heeft bezeten. Onderzocht is dit bij mijn weten nooit op grote schaal, maar het zou een mooie taak zijn voor een Stadsconservator, te ontsluiten welk systeem of welke systemen in onze stad in gebruik zijn geweest. Hij zou van de ervaringen van tal van architecten gebruik kunnen maken.

De opvallende eenheid in de indeling en proporties van de Amsterdamse gevels van de omschreven periode is moeilijk anders, dan door eenheid van systeem te verklaren. Daarnaast echter zijn een aantal algemene kenmerken te noemen, die typisch Amsterdams zijn. De grachtenhuizen hebben alle aan de straatkant een „lage” en een „hoge” stoep”; de lage stoep wordt tegenwoordig opgeslokt in de trottoirtjes die er voor langs worden gelegd, de hoge stoep, voor zover niet voor het verkeer gesloopt, leidt naar de voordeur. De voordeur bevindt zich op de hoofdverdieping, daaronder bevindt zich een laag onderstuk. De huizen aan de smalle grachten en aan de straten hebben voor het merendeel een houten pui, in hoofdzaak bestaande uit een puibalk om de bakstenen bovengevel op te vangen en stijlen die de balk ondersteunen en de pui geleden. Straat- en grachtenhuis hebben gemeen, dat de versiering zich concentreert op de topgevel (kroonlijst) en op de deur (onderpui, stoep). De vensters nemen naar boven toe in grootte af, de muurdammen en borstweringen zijn smal, de raamoppervlakten groot. De gevels staan op vlucht, d.w.z. hellen iets voorover.

Ook uit tal van kleinere details, zoals het iets terug plaatsen van de ramen ten opzichte van het gevelvlak blijkt de handhaving van strenge gilde-voorschriften of althans van een vaste traditie gedurende eeuwen.

Binnen dit strenge stramien zijn ontstaan de bonte gevels met hun luchtige toppen van de Renaissance, de strikt evenwichtige gevels van Vingboons, de wat droog-deftige huizen

van Dorsman, de strakke halsgevels van de tweede helft der 17e eeuw met hun exuberante beeldhouwwerk van dolfinen of hele Indianen met tabaksrollen in de klauwstukken, de rustige Rococo-geveltjes met een enkel speels détail, en de wat holle voornaamheid van de Empire-fronten. Toen was het uit, de gilden waren weg, de voorschriften als lastige ballast over boord gegooid en de disharmonie sloop de grachtengordels in.

Wat nu? Laat ons om te beginnen vaststellen, dat de sterke banden van traditie, ambacht en gildewezen radicaal zijn verbroken; ze zijn bovendien niet meer aan te kweken. Waarom ook? *Wat wij dus nu bouwen verschilt principieel van de oud-Amsterdamse bebouwing. De Empire-façade en de gevel van Vingbooms daarentegen verschillen niet principieel.* Op deze stelling zou ik zeer veel nadruk willen leggen, omdat zij door geen van de architecten, die zich met ons probleem bezighielden, bij mijn weten is uitgesproken.

De veelvuldig geponeerde stelling, dat men eeuwen lang in de binnenstad geheel „eigentijds” heeft gebouwd is juist, maar met de restrictie dat een sterke gebondenheid aan traditionele gegevens het architectuurbeeld tenslotte toch heeft bepaald.

Een uit die stelling afgeleide tweede bewering, dat ditzelfde stadsbeeld alleen maar gediend kan worden door er opnieuw volkomen eigentijds in te bouwen is volkomen onjuist. Onjuist, omdat de moderne architect in het algemeen van het oude „systeem” geen weet heeft, en alle oude tradities omtrent de behandeling en indeling van het gevelvlak niet kent. Zijn werk kan niet anders dan „er uit vallen”, niet alleen, en niet in de eerste plaats, omdat tal van kleinere elementen ontbreken, maar omdat de grote lijn en de proporties afwijken. Aan het door tal van leken steeds weer geformuleerde gevoel, dat de binnenstad een schitterend „Gesamtkunstwerk” is, dat door modern bouwen alleen maar wordt aangetast, liggen deze feitelijkheden ten grondslag.

En nu een gedragslijn ten aanzien van het bouwen in deze binnenstad? Laten we dit vooropstellen: toen van het Gentse altaar het paneel met de ruiters gestolen werd, is niemand op het idee gekomen, aan Picasso te vragen om een vervangend paneel. Men heeft een copie aangebracht. Een copie, die geen twijfel laat omtrent zijn nieuwheid maar die toch de totale indruk van het geheel en de compositie-eenheid helpt bewaren.

In deze geest zal voor Amsterdam de oplossing gezocht moeten worden. Uitgaande van het standpunt, dat de schone eenheid in verscheidenheid van het stadsbeeld is ontstaan door de inachtneming van enkele onveranderlijke grondregels, zal men er moeten bouwen met inachtneming van die regels. Dat behoeft niet uit te sluiten dat moderne materialen, elementen en details worden gebruikt, integendeel, men late nimmer twijfel bestaan aan de stichtingsdatum van het nieuwe huis! Nimmer bouwe men „quasi” gevels! Maar men houde in het oog, wat Dudok in de bovengenoemde discussie opmerkte: „Want al vat ik de taak van den bouwmeester onveranderlijk op als een creatieve arbeid, dan stel ik daarbij op den voorgrond, dat die creatieve geest alleen dan weldadige resultaten in zulk een mooie oude stad kan bereiken, wanneer wij het karakter van het stadsbeeld doorvoelen en aan onzen arbeid den eisch stellen, dat hij dat karakter dient en zoo mogelijk versterkt (cursivering van mij, C. F. J.)”

Met dien verstande, dat het niet bij doorvoelen blijft, maar ook tot *weten* omtrent de kern van de traditie komt. Dit is een heel wat andere houding, dan het zich vrij uitleven in „eigentijds” vormen. En er zal een grote koersverandering in het gemeentelijk beleid nodig zijn, willen wij er toe komen dat de dienende en terughoudende arbeid in onze stad de overhand krijgt op een vrijmoedigheid, die een architectonisch-stedebouwkundige erfenis, waarom een wereld (zelfs Le Corbusier!) ons benijdt, met de beste bedoelingen verspilt.

CORNELIE F. JANSSEN

ONDERSCHRIFT

De aanduiding „improvisatie” voor mijn stuk „Harmonie tussen Oud en Nieuw” in Amsterdam gaf m.i. voldoende te kennen, dat ik mij bij het schrijven van dit stuk er niet toe heb gezet, het onderwerp eens even met nieuwe positieve en verrassende denkbeelden te belichten. Ik heb alleen bedoeld de lezers van Amstelodamum er juist op te wijzen, dat de materie zich niet leent om er kort en krachtig enkele regels voor op te stellen, die de te volgen werkwijze eenvoudig voorschrijven.

Het restauratie-vraagstuk van gebouwen heeft zijn stelligheid van 1917, toen er „Voor-schriften” voor werden opgesteld, verloren en men is tot het inzicht gekomen, dat alle belangen, aan het behoud van een oud gebouw verbonden, voorzichtig tegen elkaar afgewogen dienen te worden, om tot de in de gegeven omstandigheden zo goed en zo redelijk mogelijke oplossing te komen.

Het restaureren van een oud gebouw (waarbij altijd nieuw aan en tussen oud moet komen) is thans veel meer dan voorheen, toen het een vraagstuk van „weten” was, een vraagstuk van „doorvoelen”, van redelijkheid en wijsheid geworden.

Een restauratie-plan ontwerpen voor een oud gebouw betekent een keuze doen uit verschillende noodzakelijkheden, en „mogelijkheden”, waarbij een voordeel, in een bepaald aspect te bereiken, een nadeel, dat dit voordeel in een ander opzicht meebrengt, moet compenseren.

Nieuw aan oud te binden betekent het vinden van een compromis tussen ideale bedoelingen en de praktische eisen van het leven. Wat hier geldt bij een enkel gebouw, klemt a fortiori voor een stad of stadsdeel, dat wij als een eenheid in stedenbouwkundige zin willen bewaren. De schoonheid van een stad kan echter nooit doel in zichzelf zijn. Daarmede zou de stad zijn essentie missen. (Daarom kan een werkwijze met een schilderij niet in vergelijking gebracht worden met een werkwijze voor een stad, want de schoonheid van een schilderij is *wel* doel in zichzelf.)

In een stad werkt naast het idealisme om cultuur-historische waarden te behouden, de collectiviteit van de om zijn belang vechtende mens. Het heeft mij altijd onjuist toegeschenen, voor deze collectiviteit als voor iets minderwaardigs de neus op te trekken. Zij is een reële factor in het leven van een stad en zij brengt ons het nieuwe in en tussen het oude. De moderne architect (d.i. *de* architect) als een leproos naar de buitenkant van de stad te sturen, is een miskennen van het feit, dat de moderne architect in de totaliteit van een stad nodig is.

Het is om dit alles, dat ik voor één facet van het onderwerp, de harmonie tussen oude en nieuwe bouwkunst in een stad, de aandacht vroeg, en wees op de moeilijkheden, die zich alleen reeds bij dit éne facet (er zijn er nog vele andere !) voordoen.

Ik heb eerlijk te kennen gegeven, dat ik niet zeggen kan — d.w.z. in een strenge, niet voor willekeurige en persoonlijke interpretatie vatbare formulering — wat die harmonie is. En het spijt me, dat mijn hoop, het uit het stuk van mijn geachte opponent te zullen vernemen, niet in vervulling is gegaan. Want hoewel de Heer Janssen verbazend veel te berde brengt, is dat, wat hij over het vraagstuk van de harmonie tussen oud en nieuw in het stadsbeeld zegt, heel weinig. In plaats van een bijdrage te leveren tot verheldering van de begrippen, decreteert hij de architecten, dat ze bij het bouwen in de oude stad enkele onveranderlijke grondregels in acht moeten nemen, die intussen nog niemand kent. En dit voorschrijven van te volgen grondregels vindt nu plaats in een tijd, waarin men zich van het ontoereikende van zulke voorgeschreven regels — niet alleen met betrekking tot de vraag hoe nieuw tussen oud moet passen — bewust is geworden. In de crisis van het determinisme, die de menselijke geest thans doorleeft, schrijft o.i. de wijsheid ons voor met deterministische grondregels wat voorzichtig te zijn.

Nog een woord terloops over de z.g. verhoudingschema's bij bouwwerken. Deze verhoudingschema's aan oude bouwwerken zijn pure fantasieën van ons ! Over en door de Kathedraal van Amiens zijn tientallen schema's getekend, de een met nog indrukwekkender meetkundige mystiek dan de andere. Ze kloppen allemaal, maar zijn niettemin allemaal verschillend. Gelukkig heeft de Kathedraal al deze mystiek overleefd.

Het komt mij onbegrijpelijk voor dat de Heer Janssen tenslotte moderne materialen niet wil uitsluiten, want moderne materialen zijn naakt onbedekt beton, glas, gepolijste metalen, verblendsteen, e.d. Kan dit nu weer wel? De raad van Dudok is natuurlijk een uitstekende raad, maar voor vele persoonlijke opvattingen vatbaar. En in de eerste plaats zal Dudok, die de kenmerken heeft van de werkelijk grote architect, zich door geen enkele stedelijke overheid en door niemand ter wereld laten voorschrijven, hoe hij het doorvoelen van het karakter van een stadsbeeld, waarin hij een bouwwerk zal ontwerpen, heeft op te vatten. Wie Dudok's visie op de architectuur en stedenbouw wil kennen, bestudere zijn indrukwekkende rede: „Over de redelijkheid van het monumentale in moderne stedenbouw en architectuur.” (Opgenomen in het verslag van de 22e Monumentendag te 's Hertogenbosch gehouden.)

Op de punten, die de Heer Janssen behandelt, maar die buiten het onderwerp van mijn improvisatie liggen, ga ik niet in, noch op de maagstoornissen van de architecten, noch op hun soorten (men zie hierover par. XXX van de Grondbeginselen 1917) of op de bevoegdheden van de kunsthistoricus.

Nog slechts één opmerking:

Ik gun de Heer Janssen gaarne de prioriteit van zijn uitspraak, dat wat wij nu bouwen principieel verschilt van de oude Amsterdamse bebouwing, maar mijn hele improvisatie over de harmonie tussen oud en nieuw vloeide (voor de nauwlettende lezer) voort uit de erkenning van verschil. Zonder verschil behoeven we niet te praten!

J. P. M.

HET GEHEIM VAN DE SINT JANSSTRAAT

De Warmoesstraat, Sint Jansstraat, Oudezijds Voorburgwal en Damstraat — vóór de verbreding van 1868 Halsteeg geheten — begrenzen een buurtje, dat tot in de tweede helft der vorige eeuw een nog twijfelachtiger reputatie genoot dan de Duvelshoek. In het „Amsterdamsch Jaarboekje voor 1901” doet J. H. Rössing in zijn bijdrage „Een oude buurt in de Warmoesstraat” de vroegere bewoners herleven.

Behalve door het karakter loopt ook door de topografische geschiedenis van beide buurten een merkwaardige parallel: hun intensieve bebouwing — huisjes van vier bij vier meter waren geen uitzondering — moest plaats maken voor de schepping van . . . een geëmi-greerde kleermaker van Poolse afkomst !

De dertigjarige chef-coupeur van de winkel van Sinkel op de Nieuwendijk, Adolph Wilhelm Krasnapolsky, belegde in 1865 zijn spaarduitjes door aankoop van het „Nieuwe Poolsche Koffijhuis” in de Warmoesstraat. Deze zaak zou uitgroeien tot het huidige Grand Hotel Krasnapolsky, dat een groot deel van genoemde buurt beslaat.

In de Duvelshoek opende de kleermaker Abraham Tuschinski in October 1921 de deuren van zijn fonkelnieuwe theater aan de Reguliersbreestraat, waarvoor eveneens vele huisjes waren gesloopt. Nog juist op tijd heeft Justus van Maurik in zijn onvolprezen werk „Toen ik nog jong was” het leven in de oude Duvelshoek kunnen vastleggen.

In het Warmoesstraat-buurtje, een stukje grond van ongeveer 106 bij 118 meter, waren drie „hoofdwegen”: Pijlsteeg, Servetsteeg en Schoutensteeg. Alleen de eerstgenoemde

DE GEVELS SINT JANSSTRAAT 23, 25 EN 27 (V.L.N.R.)
 ZIEN IN HET STEEDS GROTER WORDENDE BOUW-
 TERREIN AAN DE OVERZIJDE EEN KRUIS. . .

BEDREIGDE SCHOOONHEID? SINT JANSSTRAAT 42 EN
 40 (V.L.N.R.)

vormt thans nog een verbinding tussen Burgwal en Warmoesstraat, de andere lopen dood tegen de achterzijde van Krasnapolsky. In het resterende stukje Schoutensteeg kan men nog een vergeten gevelsteen ontdekken.

De Sint Jansstraat was een van de weinige vrijwel gave typisch oud-Amsterdamse straatjes, waar de toppen der hijsbalken elkaar dicht naderden. Helaas : was ! Want bij het schrijven van deze regels heeft de sloper reeds een bres in de gevelwand geslagen van no 8 t/m no 30. De geamoveerde panden waren voor het merendeel vervallen en niet van bijzondere waarde. Het vervangen van zulke huisjes kan men alleen toejuichen. Maar er gaat iets anders gebeuren: volgens de dagbladders, die slechts een vage bevestiging kon krijgen, wordt een bouwterrein voor uitbreiding van Krasnapolsky geschapen.

In dit nauwe straatje dreigt een kolos te verrijzen. Het funeste samenvoegen van de oude, kleine percelen tot één groot bouwblok zal ook hier zijn uitwerking niet missen. Vooral in een smal straatje — de Sint Jansstraat is nauwelijks vier meter breed — vormen straatbreedte, bouwhoogte en gevelbreedte een verhouding, die men niet straffeloos kan verstoren. Het is een helaas maar al te bekende noodlottige botsing: smalle topgeveltjes met een sterk verticaal karakter krijgen op luttele meters afstand een brede kolos als horizontale tegenvoeter. Men kan bezwaarlijk van de architect verwachten, dat hij een gevelvlak, waarvan de breedte veel groter is dan de hoogte, een sterk verticaal accent weet te geven!

Waren de tot dusverre gesloopte panden architectonisch niet van bijzondere waarde, anders is het gesteld met de meer naar de Burgwal gelegen huisjes aan de bedreigde even zijde, waarvan de nos 38, 40 en 42 zelfs op de Monumentenlijst staan. Er gaan geruchten dat ook dit deel van de Sint Jansstraat op de nominatie staat om te verdwijnen. Wat zal er dan op de Oudezijds Voorburgwal om de hoek komen kijken?

In het hart van Amsterdam dreigt een nieuwe aanslag op de karakteristiek van de oude stad !

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

ONZE JAARVERGADERING

De Voorzitter, Mr H. de la Fontaine Verwey, verwelkomde Zaterdagmiddag 13 Maart om even over half drie de 47 leden van Amstelodamum, die in de vergaderzaal van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap tezamen waren gekomen voor onze jaarvergadering. Een bijzonder woord van welkom richtte hij tot de Wethouder voor de Monumentenzorg, Mr R. van den Bergh.

Voorts herdacht de Voorzitter in gevoelvolle woorden de overleden bestuursleden Mr A. le Cosquino de Bussy en C. G. Pouw, waarna de aanwezigen staande enige ogenblikken stilte in acht namen. Woorden van dank sprak hij jegens het afgetreden bestuurslid W. Voorbeijtel Cannenburg, die tijdens de ziekte van Mr de Bussy als tweede voorzitter op de brug was gebleven om het Genootschap met vaste hand te sturen.

Bij de terugblik op het afgelopen jaar kon de Voorzitter tegenover het verlies van 90 leden de winst stellen van vele nieuwe leden, waarin de actieve Commissie voor de ledenwerving een belangrijk aandeel had. Op het ogenblik behoort genoemd ledenverlies reeds tot het verleden. Eindelijk is een halt toegeroepen aan de beklemmende achteruitgang!

Als tweede winstpunt memoreerde de Voorzitter de instelling van een afzonderlijk Gemeentelijk Bureau voor de Monumentenzorg. Vervolgens weerlegde hij andermaal het overdreven en onbillijke standpunt van sommigen, dat ons Genootschap zich zonder meer zou keren tegen iedere verandering in het stadsbeeld. Het is echter van het grootste belang, dat bij voortdoring de stem wordt gehoord van hen, die hart hebben voor het stadsschoon en daarvoor willen vechten.

De reeds in het maandblad gepubliceerde notulen der vorige vergadering en het jaarverslag over 1953 werden goedgekeurd onder dankzegging voor de nauwkeurige redactie door de secretaris, Mr J. H. A. Ringeling.

De nog door wijlen notaris Pouw opgestelde rekening en verantwoording over 1953 werd voorgelezen door de waarnemend penningmeester, Mr Ringeling. De financiële toestand blijft zorg baren. Nadat de kascommissie, bestaande uit de heren Mr J. Meihuizen en P. A. van der Linden Vooren, bij monde van eerstgenoemde de boeken in orde verklaarde, werd de penningmeester gedéchargeerd. De Voorzitter dankte de kascommissie, waarin voor dit jaar de heren P. A. van der Linden Vooren en J. M. Haga werden gekozen.

Als voorzitter van de Commissie voor de ledenwerving las Mr J. Meihuizen het verslag voor inzake de werkzaamheden in 1953. In dit door de secretaris, de heer B. de Ridder, uitvoerig gedocumenteerde rapport komt de Commissie tot de volgende conclusies: Amstelodamum moet niet van karakter veranderen, het maandblad moet in principe blijven zoals het is, zo mogelijk iets actueler, en het jaarboek blijve gehandhaafd. Als enige directe maatregel dient de ledenwervingsactie, waarmede inmiddels is begonnen, te worden voortgezet.

De Voorzitter dankte de leden der Commissie voor hun werkzaamheden en het uitvoerige rapport, naar aanleiding waarvan door de vergadering nog enkele opmerkingen werden gemaakt. De heer Ree wees op de noodzaak dat meer leden zich voor deze actie aanmelden, wil men de werving op grote schaal kunnen aanpakken. Voorts make ieder propaganda in eigen kring, waartoe bij de secretaris van het Genootschap circulaires met aanmeldingsformulier verkrijgbaar zijn.

Na de pauze, waarin de aanwezigen een kopje thee werd aangeboden, kwam de bestuursverkiezing aan de orde. De aftredende bestuursleden Mr H. de la Fontaine Verwey en J. P. Mieras werden bij acclamatie herkozen, waarna in de drie vacatures — eveneens bij acclamatie — werd voorzien door verkiezing van de heren W. A. Driessen, A. van der Laan en Ir R. Meischke. Notaris Van der Laan zal als penningmeester wijlen notaris Pouw opvolgen.

Vervolgens kwam een voorstel tot wijziging der statuten ter tafel. Behoudens enkele

veranderingen van ondergeschikt belang, zal een nieuw statuut worden toegevoegd om het mogelijk te maken dat instellingen in de ruimste zin des woords als begunstiger tot het Genootschap toetreden. De vergadering kon zich na enige technische discussie met het voorstel verenigen, dat — daar uiteraard niet de helft van het totaal aantal leden aanwezig was — in een tweede uit te schrijven vergadering, onafhankelijk het dan aantal aanwezigen, kan worden aangenomen.

Bij de rondvraag maakte de heer Coffeng enkele opmerkingen inzake het maandblad, dat hij te weinig gevarieerd vond. Voorts wees hij op het gevaar, dat de binnenstad binnen afzienbare tijd op grote schaal zal worden gewijzigd. Is het niet mogelijk in samenwerking met de zusterverenigingen reeds thans een studiec commissie in te stellen? De Voorzitter wees op het streven om het maandblad meer actueel te maken en deelde mede, dat het probleem van de binnenstad ook in het bestuur ter sprake is gekomen. Hij zei toe met de besturen der andere verenigingen over deze inderdaad zeer belangrijke materie contact op te nemen.

Mejuffrouw Bijtelaar wees op het talmen met de aanvang van de restauratie der Oude Kerk, die nog steeds op goedkeuring wacht. Ir Meischke kon mededelen, dat deze binnenkort wordt verwacht. De klacht van Mejuffrouw Bijtelaar inzake de toeneming van het aantal publieke huizen in architectonisch waardevolle panden — in het bijzonder rond de Oude Kerk — zal de Voorzitter bespreken met de Hoofdcommissaris van Politie.

Ten slotte gaf architect IJsbrand Kok in overweging reeds thans contact op te nemen met het Gemeentebestuur naar aanleiding van de toezegging, dat inzake het wederopbouwplan Nieuwmarkt nog overleg zal worden gepleegd met de oudheidkundige verenigingen.

Niets meer aan de orde zijnde sloot de Voorzitter tegen vijf uur de vergadering, onder dankzegging aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap voor het ter beschikking stellen van zijn vergaderzaal in het Rijksmuseum.

s. v. w.

ONDERZOEKINGEN

NAAR DE OUDSTE BEWONING VAN

AMSTELLAND EN AMSTERDAM

In de zomer van 1952 werden herstelwerkzaamheden aan de fundamente van de Ned. Herv. kerk te Ouderkerk aan de Amstel ondernomen. Deze kerk ligt op een niet onaanzienlijke verhoging die een pendant vormt van die andere verhoging die zich iets meer oostelijk op het terrein van de Portugees Israëlietische begraafplaats verheft, en van welke velen vermoeden dat deze de restanten van het kasteel der van Amstels verbergt. Het was duidelijk dat sporen van vroegere menselijke activiteit vrijwel zeker ter plaatse verwacht konden worden, en ook dat deze wel eens nieuw licht zouden kunnen werpen op vragen die sinds lang voor vele historici een struikelblok bleken, en waarvan de belangrijkste wel zijn: Waar moet de oudste bewoning van Amstelland gezocht worden? en: Waar stond het kasteel der van Amstels? Vragen die overigens ten nauwste samenhangen.

In die tijd was juist tot stand gekomen het „Instituut voor Prae- en Protohistorie” der Universiteit van Amsterdam, waarvan eerst-ondergetekende als Buitengewoon Hoogleraar Directeur is, en tweede ondergetekende assistent. Het was voor dit Instituut een dankbare eerste taak zich met de registratie der oudheidkundige gegevens in Ouderkerk te belasten. Het is de bedoeling een verslag van dit onderzoek in het eerstvolgende Jaarboek van Amstelodamum te publiceren; vooruitlopend op dit verslag kan echter het volgende bericht worden

over de resultaten van dit onderzoek, dat slechts mogelijk was dankzij de actieve belangstelling en medewerking van de Kerkvoogden, de architect, de predikant en de burgemeester van Ouder-Amstel.

Omtrent enkele weinig karakteristieke vroege scherven kan nog niet veel gezegd worden; zij lijken te stammen uit de periode tussen ca. 1000 en 1200 A. D., en wijzen tenminste op aanwezigheid van mensen in die periode. De vele fragmenten en enkele gave stukken tufsteen die te voorschijn kwamen wijzen met grote waarschijnlijkheid op de aanwezigheid van een (kerk-)gebouw reeds vóór het laatste kwart der 12e eeuw. Uit deze periode ook stammen wellicht de vele uitgeholde eikenhouten boomstamkisten die werden aangetroffen. Tenslotte kon vastgesteld worden dat na omstreeks 1300 A. D. achtereenvolgens twee uit grote baksteen opgetrokken koren bestaan hebben — het laatste als deel van de kerk die in 1774 te gronde ging.

Het is naar aanleiding van dit onderzoek, dat contact werd gezocht met de archivaris van Amsterdam, Mr W. F. H. Oldewelt, en vervolgens met het Bestuur van het Genootschap Amstelodamum. Daarbij bleek op één punt al direct volledig overeenstemming te bestaan: In de bodem van Amstelland en van Amsterdam moeten waarschijnlijk die gegevens gezocht worden die de geschiedschrijvers van Amsterdam niet in hun bronnen vinden — en dat zijn er voor zover het de vroegste geschiedenis van Amsterdam betreft zeer veel. Intussen bleef de overeenstemming niet tot dat ene punt beperkt, en zo werd besloten dat onder de auspiciën van het Genootschap Amstelodamum een onderzoek naar de vroegste bewoning van Amsterdam ter hand zal worden genomen door genoemd Instituut.

In dit verband is het zeer verheugend dat de Vereeniging voor den Effectenhandel toestemming heeft gegeven voor een onderzoek op haar terrein tussen Oude Kerkplein en Warmoesstraat, grenzend aan de Wijde Kerksteeg. Hier immers bestaat de kans dat sporen van vroege bebouwing langs de oude Amstedijk worden aangetroffen.

Niet minder verblijdend is het feit dat de Voorzitter der Kerkelijke Commissie toestemming gaf om in het kader van de restauratie van de Oude Kerk en voor zover deze zulks toelaat een onderzoek in te stellen naar de bouwgeschiedenis van dit gebouw, en dat de architecten die deze restauratie op zich hebben genomen hun volle medewerking hebben toegezegd. Over verdere plannen zal later meer verteld worden, en de lezers van dit blad kunnen van tijd tot tijd een bericht betreffende de stand van het onderzoek verwachten.

Men moet er niet op rekenen dat door het bodemonderzoek volledig klaarheid gebracht zal worden in het nog duistere verleden van Amsterdam. Wel hopen wij dat af en toe de nevelen doorboord kunnen worden, en dat telkens een glimp van het verleden onze kennis zal verrijken.

A. E. VAN GIFFEN
J. D. VAN DER WAALS

Van de Boekentafel

JAN ROMEIN, CARILLON DER TIJDEN (Querido, Amsterdam 1953).

In zijn onlangs verschenen boek heeft Prof. Dr J. Romein veertien studiën en toespraken op cultuurhistorisch terrein gebundeld. Vijf hiervan staan in direct of indirect verband met zijn functie van hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Het zijn twee toespraken in het Universiteitsgebouw gehouden: de een in 1947 bij de erepromotie van H. Roland Holst en K. Huysmans, de ander in 1951 ter gelegenheid van de overdracht der wandschildering van Peter Alma in het trappenhuis aldaar. Daarnaast drie studies over professoren aan deze inrichting van Hoger Onderwijs, en wel over de eerste hoogleraar in de geschiedenis aan het Athe-

nacum, Gerardus Johannes Vossius, over de in 1943 gestorven Prof. Dr N. B. Tenhaeff en tenslotte een voordracht over de dagelijkse beslommingen van een hedendaagse professor, over zichzelf.

Hier willen wij echter uitsluitend spreken over een studie van veertien bladzijden, die in deze bundel voor het eerst in druk verschijnt: „Het wonder van Amsterdam”. Dit is de Nederlandse vertaling van een college, dat Professor Romein op 10 Juni 1950 in Bazel gaf. De voordracht was in twee delen gesplitst. Het eerste kwartier besteedde de spreker aan een kort en duidelijk overzicht van de 700-jarige geschiedenis van Amsterdam ¹⁾. Daarna hield hij zich een half uur lang bezig met de beantwoording van de vraag, hoe het mogelijk was,

dat Amsterdam van ± 1600 tot ± 1800 in zekere zin de hoofdstad is geweest van Europa. Of om het precieser te formuleren: „Hoe kwam Amsterdam omstreeks het jaar 1600 in deze geheel-en-al eigenaardige positie en tengevolge van welke factoren raakte het omstreeks 1800 deze bijzondere positie weer kwijt?” Kortom een verklaring van het wonder van Amsterdam.

Wij willen hier niet trachten zijn uiteenzettingen weer te geven. Immers het is een rede zo boordevol verwante feiten, dat men verkeerd zou doen er enkele uit te lichten. Er wordt na een uiteenzetting over de gunstige ligging van Holland in de Middeleeuwen een beschrijving gegeven van de oorzaken van de hand over hand toenemende bloei van de Republiek met Amsterdam aan het hoofd, van de relatieve achteruitgang, waarvan de eerste tekenen zich reeds openbaren (± 1680 ²⁾), van de volkomen teruggang in de Franse tijd en de **nieuwe** bloei na 1870.

Wij kunnen ieder de lezing van dit artikel over Amsterdam aanbevelen. De kijk van Professor Romein op allerlei problemen is zoals men weet bijzonder oorspronkelijk. Slechts één ding betreuen wij en wel de vraagstelling. Immers voor ons ligt het wonder van Amsterdam niet zozeer in de **geheel-en-al eigenaardige positie** van Amsterdam omstreeks 1600 en daarna — die positie is, zoals ook in het artikel wordt aangetoond, min of meer te verklaren uit bekende politieke en economische factoren — als wel in de ontwikkeling van Amsterdam van vóór die tijd. Van het Amsterdam, waarvan wij in 1275 voor het eerst horen en dat zich in de 14de en 15de eeuw ontwikkelt om in de 16de eeuw de onbestreden grootste handelsstad van Holland te worden. Het mirakel van Amsterdam, waarop de schrijver met zijn titel zinspeelt, zagen vroegere Katholieke geschiedschrijvers als de stimulerende factor voor de opkomst der stad; thans ziet niemand het meer als zodanig. Wel echter staat vast, dat wij tot die tijd moeten teruggaan om het eigenlijke wonder van Amsterdam te verklaren.

Professor Romein doet daaromtrent slechts één mededeling, namelijk dat Amsterdam een voor die tijd bijzonder goede haven had, dank zij een zuidwaartse bocht juist ten Noorden van de stad door de stroom dieper dan elders gehouden. Brugmans, Smit en Ketner hebben de oplossing in verschillende richtingen gezocht, zonder tot een bevredigend resultaat te komen. Wij hadden gaarne gehoord, wat Professor Romein hierover te zeggen had.

I. H. v. E.

¹⁾ Op pag. 277 zal men voor 1314 moeten lezen 1317 (Amsterdam bij Holland).

²⁾ De jongste onderzoeken wijzen dit jaar echter aan als begin van een periode van nieuwe bloei. Zie Westermann-Van Dillen (Tijdschrift voor Geschiedenis 1948, 3).

B. A. SIJES: De Februari-Staking 25-26 Februari 1941. ('s-Gravenhage, Martinus Nijhoff 1954).

Deze 5de monografie van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is voor Amsterdam van **bijzonder** groot belang. De meest uiteenlopende bronnen hebben de gegevens verschaft voor deze beschrijving van de Februari-staking en haar voor-geschiedenis gedurende de eerste negen maanden van de bezetting. De voortdurend groeiende ontstemming, de sociale onrust, de eerste tekenen van verzet en de rol, die de Communistische Partij

Nederland speelde in die maanden en in het **bijzonder** bij de ontkenning van de staking, worden uitvoerig behandeld. De twee stakingsdagen worden daarna tot in de kleinste details besproken, waarop een kort overzicht „Na de staking” volgt. In het besluit schetst de schrijver de feitelijke en de ideële betekenis van deze staking, die, ontketend door de C.P.N., tot een spontane en algemene demonstratie is geworden. Twee bijlagen zijn aan dit werk toegevoegd: „Onderzoek en bronnen” en „Routers rapport”.

Het stemt verheugend, dat thans uit dit wetenschappelijk werk ieder zich een oordeel kan vormen over de omstandigheden, die geleid hebben tot de Februari-staking, die niet lang na de afloop van de oorlog tot een politieke twistappell is geworden. Nader ingaan op de belangrijke details is hier niet mogelijk; wij kunnen onze lezers slechts aanraden dit boeiend werk, dat de gebeurtenissen in onze stad van 13 jaar geleden beschrijft, zelf ter hand te nemen. I. H. v. E.

DR. W. VOLGER: Om de vrijheid van de Kerk. De achtergrond en het ontstaan van de doleantie. (Kampen 1954).

Dr W. Volger, Hervormd predikant te Amsterdam, publiceerde dit lijvige werk uit de gegevens, die het archief van de Hervormde Gemeente te Amsterdam hem verstrekte. Hij beschrijft aan de hand van notulen, brieven, rapporten, verslagen etc. tot in de kleinste details de achtergrond, waartegen men het ontstaan van de Gereformeerde Kerk van Amsterdam moet zien, beginnend met de benoeming van Dr L. S. P. Meyboom te Amsterdam in 1853 en de bezwaren tegen deze nieuwe predikant van de moderne richting tot 1885, de vooravond van de doleantie, toe. Daarna volgt in hoofdstuk XIX („Vrij beheer”) een overzicht van het beheer der kerkelijke goederen en fondsen van de Hervormde Gemeenten en de merkwaardige en uitzonderlijke positie, die Amsterdam hierbij innam, een zaak, die zoals bekend is tot de splitsing in de Nederlands Hervormde Kerk in 1886 heeft bijgedragen.

Het lijkt volkomen verantwoord, dat de schrijver zijn aandacht bijna uitsluitend aan Amsterdam wijdt; hier immers waren de hoofdfiguren uit beide kampen gevestigd, enerzijds Dr A. Kuyper en Dr F. L. Rutgers, anderzijds Dr Gerrit Jan Vos.

Het boek van Dr W. Volger is uiteraard — het ligt in de lijn van de behandelde materie — geen gemakkelijke of onderhoudende lectuur, maar het bevat een schat van gegevens over personen (met een register) en zaken, zodat theologen en kerkhistorici er ongetwijfeld een dankbaar gebruik van zullen maken. I. H. v. E.

KALENDERS 1954

Verschiedene Amsterdamse instellingen hebben dit jaar weer kalenders laten vervaardigen, die onze stad tot onderwerp hebben. Wij noemen hier de kalender van de Hollandse Sociëteit van Levensverzekeringen met zes afbeeldingen van het in- en uitwendig zo stijlvolle huis Herengracht 475, waar de Sociëteit zetelt, getekend door Anton Pieck, en als tweede de kalender van de Drukinkt-fabriek Farbianca, die zes fraaie **kleurenreproducties** geeft van Amsterdamse poortjes in het einde der 18e eeuw, getekend door H. P. Schouten en bewaard in de topografische atlas Splieterber. I. H. v. E.

Mededelingen van het Bestuur

Algemene Ledenvergadering

In verband met de aanhangige statutenwijziging zal volgens art. 15 van de Statuten een tweede algemene ledenvergadering gehouden moeten worden, Deze is bepaald op Dinsdag 13 April 19.30 uur, Weteringschans 102, en zal kunnen besluiten ongeacht het aantal leden. De agenda zal zijn als volgt: 1. Opening; 2. Statutenwijziging volgens onderstaand concept; 3. Sluiting.

ALGEMENE LEDENVERGADERING

art. 2b. wordt:

door het, zo mogelijk, uitgeven van een jaarboek, een maandblad en eventuele andere geschriften;

art. 6. wordt:

Het Genootschap onderscheidt zijn leden in:

- a. Ereleden,
- b. gewone leden,
- c. begunstigers.

Het bestuur kan personen, die zich bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt voor het Genootschap of voor de stad Amsterdam, tot ereleden benoemen. Ereleden, gewone leden en donateurs kunnen alleen natuurlijke personen zijn.

Begunstigers kunnen alleen instellingen in de ruimste zin van het woord zijn.

De leden worden door het bestuur benoemd. Hij, die lid wenst te worden, wendt zich daartoe in een gemotiveerd schrijven tot het bestuur, dat over de toelating beslist. De benoemde wordt schriftelijk bericht van zijn benoeming gegeven, onder toezending van een exemplaar van de statuten.

art. 7. wordt:

Ieder lid heeft stemrecht en brengt een stem uit. Begunstigers kunnen alleen d.m.v. een voor dat doel door hen aangewezen en door het bestuur aanvaard natuurlijk persoon het stemrecht uitoefenen.

art. 8. wordt:

Ereleden zijn geen contributie verschuldigd.

Gewone leden betalen een jaarlijkse contributie van tenminste *f* 8.-.

Donateurs betalen een jaarlijkse contributie van tenminste *f* 15.-.

Begunstigers betalen een jaarlijkse contributie van tenminste *f* 50.—.

De ledenvergadering heeft het recht voormelde minima der contributies met uitzondering van het minimum voor begunstigers, te wijzigen en in dat geval is het bestuur verplicht de leden daarvan in kennis te stellen vóór de 1e November, voorafgaande aan het jaar, waarin de gewijzigde contributies zullen worden geheven.

EXCURSIE

Op Zaterdagmiddag 29 Mei zal de voorjaarsexcursie worden gehouden naar Broek in Waterland. Nadere mededelingen zullen volgen in het Meinummer.

LEDENWERVINGSCOMMISSIE

De ledenwerfingscommissie zou zeer gebaat zijn met enige hulp bij het schrijven van adressen. Zij, die bereid zijn bij dit voor ons genootschap zo nuttig werk assistentie te verlenen, kunnen zich wenden tot de secretaris der commissie, de heer B. de Ridder, Roelof Hartstraat 60 II, Amsterdam C.

NIEUWE LEDEN

Het Bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1954 tot donateur: Ph. Breuker en Mr D. W. O. A. Grosheide, te Amsterdam; tot lid: A. C. Bakker Jr., H. Barnstein, G. Donker, Mr A. J. Haakman, Prof. dr P. Hennipman, J. W. den Herder, Mevrouw Josine Keppler, Ir L. Vos, allen te Amsterdam; Dr Th. J. van Vloten te Haarlem, W. Gerritsen te Krommenie, L. J. Harms te Overveen en W. Chr. de Looper te Voorburg.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG

—

MEI 1954

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

41e JAARGANG

MEI 1954

BROEK IN WATERLAND¹⁾

De naam van deze thans ruim 1700 zielen tellende gemeente wordt reeds genoemd in de 2e helft der 13e eeuw. Aanvankelijk bestond het dorp geheel, thans nog voor een groot deel, uit houten panden, waarvan sommige met lijst- en lofwerk versierd zijn en een mooi cachet aan het dorp geven.

Stonden vóór de 19e eeuw de dorpen Zuiderwoude met Uidam en Broek op zichzelf, in 1811 werd in een gemeenschappelijke raadsvergadering, te Broek gehouden, besloten deze twee gemeenten samen te voegen en werd het tegenwoordige Broek in Waterland gevormd. De Maire van Broek werd Maire van de verenigde dorpen. Niet alle inwoners namen die samenvoeging; adressen daartegen aan Koning Willem 1 bleven evenwel zonder resultaat. Zo heeft de gemeente thans drie kommen — Broek, Zuiderwoude en Uidam — met verspreid liggende boerderijen. De zetel van het gemeentebestuur is te Broek in Waterland gevestigd.

Bij de samenvoeging had Zuiderwoude een schuld aan het Rijk van f 1925,—. Een oplossing daarvoor werd gevonden doordat Broek de klok van de toren van Zuiderwoude overnam en daarvoor de schuld aan het Rijk betaalde. In bedoelde torenklok is het opschrift „Zuiderwoudt” gegraveerd.

De kom Broek bestond uit drie gedeelten: het Noordeinde, het Zuideinde en de Middelbuurt. Een straat bezuiden de Provinciale weg draagt nog steeds de naam Zuideinde.

De vlag van Broek in Waterland werd in 1672 door de Krijgsraad te velde vastgesteld. De zwaan die daarop — evenals op het wapen van andere Waterlandse dorpen — voorkomt, is de beschermvogel van Waterland.

In Broek in Waterland woonden vroeger veel kooplieden en zeevarenden. Waar het in vorige eeuwen niet altijd veilig was op zee (door kapers werden zeelieden gevangen genomen en ook wel als slaven aan de Turken verkocht), werd hier een fonds gesticht, genaamd „Zeevarende Beurs”, waaruit gelden werden verstrekt aan familieleden van die zeelieden, die gevangen genomen waren of aan hen die hun schip verloren hadden. Die Zeevarende Beurs bestaat nog, maar, waar geen kapers meer ter zee varen die gevangenen meevoeren en ook de Turken geen slaven meer houden, werden in latere jaren uit die beurs gelden voor andere doeleinden gebruikt. Zo kan men in oude rekeningen vinden, dat daaruit geput werd voor reparatie van de dorpsschool, prijsjes voor schoolkinderen, een nieuwe brandspuit en „ter versterking van de dorpskas”(!). Het beheer over de Zeevarende Beurs is thans bij het gemeentebestuur, dat daaruit kleine uitgaven kan doen die moeilijk uit de gewone middelen der gemeente kunnen worden geput.

¹⁾ Een aantal gegevens zijn geput uit het boek „Geschiedenis van Broek in Waterland” (van de 16e tot het begin van de 19e eeuw) door W. van Engelenburg, destijds gemeente-secretaris van Broek in Waterland.

PASTORIE DER N.-H. KERK TE BROEK IN WATERLAND

Naast deze beurs bestaan ter plaatse nog twee fondsen: Het Kokerfonds en het Paterfonds, beide gesticht door giften van welgestelde ingezetenen, die de namen Koker en Pater droegen, en bestemd om daaruit „nooddruftigen” te helpen.

Ligt thans naast het water Het Havenrak een behoorlijke brede straat, ruim een eeuw geleden was het niet mogelijk het dorp Broek met wagens binnen te komen, daar toen langs het Havenrak nog slechts een smal pad liep. Zij, die in de kom wilden zijn en per rytuig kwamen, moesten aan de rand der kom hun vervoermiddel laten staan en verder te voet hun doel bereiken. De dorpelingen, die een of meer wagens hielden, hadden om die reden hun bergplaatsen daarvoor ook buiten de kom.

Van de hoge bezoekers(sters), die ons dorp in de loop der tijden bezochten, vermelden wij allereerst H.M. Koningin Wilhelmina, die in 1916 na de watersnood onze gemeente bezocht. In 1811 kwam Keizer Napoleon met Keizerin Louise naar ons dorp. Op 3 December 1813 was het hier weer Oranje boven en 3 Juli 1814 kreeg de gemeente bezoek van de Keizer van Rusland. De rekeningen vermelden dat het bezoek van Keizer Napoleon en Keizerin Louise aan de gemeente *f* 196,— heeft gekost.

In 1825 en 1916 brak de Waterlandse Zeedijk door en kwam ook deze gemeente voor een groot deel onder water. In de wat hoog gelegen kerk werden koeien ondergebracht en in 1916 later ook door de watersnood dakloos geworden gezinnen.

Blijkens de laatst bekende gegevens bestond Broek in 1926 voor 39 % uit „inboorlingen” (daar geboren), Zuiderwoude voor 54 % en Uitdam voor 73 %. De verschillen zijn te verklaren uit de uitgeoefende beroepen (veehouderij met gehechtheid aan de grond en visserij). In 1952 woonden in Broek in Waterland 109 veehouders met ongeveer 3500 stuks vee.

Veehouderij is de hoofdbron van bestaan; daarnaast zijn er nog een klein aantal IJsselmeervissers die te Uitdam wonen. Zij, die in geen van deze beroepen werken, hebben veelal Amsterdam als werkgemeente. Met de tram worden dagelijks grote aantallen inwoners

naar hun werk te Amsterdam vervoerd. De melk van de veehouderij wordt voor 't grootste deel naar de zuivelfabrieken te Amsterdam en ook wel naar Purmerend afgevoerd.

In het midden van de kom van Broek staat de Ned. Herv. Kerk, waarin oorspronkelijk de Kath. Eredienst werd beleden en welke kerk in 1573 door de Spanjaarden in brand gestoken is. Later is de kerk bij gedeelten weer opgebouwd; haar geschiedenis is in de kerk af te lezen uit een gekleurd-glas-in-lood-raam. Er is een prachtige preekstoel (van eiken-, noten- en ebbenhout) geschonken door Jan Sijmons. Rijser, burger te Broek en zijn vrouw Grietje Jans. Ook hangen er 3 mooie koperen lichtkronen, eveneens door inwoners geschonken.

In de kerk werd vroeger begraven; een groot aantal grafzerken, waarin de namen van hen die daar begraven werden zijn gebeiteld, getuigen daarvan.

Naast de kerk staat de dorpsstoren, eigendom van de burgerlijke gemeente. Kerk en toren zijn in 1950/1951 gerestaureerd. In de toren is een steen aangebracht, waarin het volgende opschrift is gebeiteld :

„Toen d'oorlogh hier begon
Doen is mijn spits verbrant
Door Godts seegen en vree
Ben ik aldus geplant
Verbrant 1573
Hermaakt 1648
Verbouwd 1863.” .

Het raadhuis lag eerst aan de Zuidzijde van de kerk en werd daarna naar de Westzijde verplaatst, waar nu de koster woont. In 1721 werd het verbouwd en bestond toen uit één vertrek en een portaal (!). In 1883 werd het raadhuis in het gebouw gevestigd dat voorheen een school was geweest en daarin bevindt het zich thans nog.

Aan de Oude Jaagweg staat het Café „De Zwaan”, recht over de tramhalte. Tot 1641 heette dat café „De Stadt Monnickendam”, later „De Guldewagen”, daarna „Het Roode Hart” en thans is het „De Zwaan”. In oude tijden was het steeds het voornaamste café van ons dorp.

Verder vindt men in of bij de kom van Broek mooie boerderijen met de prachtige Noord-hollandse kap.

In de oorlog 1940-1945, waarin deze gemeente weinig materiële schade leed, werden wel twee torenklokken geroofd; één er van, die van de toren te Broek, is teruggevonden en weer aangebracht. Inmiddels hadden ingezetenen een fonds voor een nieuwe klok bijeengebracht, welk bedrag toen aan een elektrische luidinstallatie is besteed. Te 12 uur wordt de klok geluid ter gedachtenis aan hen, die in de oorlog vielen, maar ook bij andere gelegenheden laat zij zich horen, namelijk bij begrafenissen, na de geboorte in onze gemeente van een nieuwe wereldburger, en bij huwelijken. De torenklok te Zuiderwoude, die niet meer terug werd gevonden, is door een nieuwe vervangen. Zij draagt een opschrift, gekozen uit de inzendingen op een uitgeschreven prijsvraag, dat als volgt luidt:

„In vrijheid luid ik, U allen beduid ik
Om één te zijn in nood en dood
Zo dient één Vader, Altegader
In vreugde sterk, in lijden groot.”

Bij volksspelen wordt nog steeds het oude katknuppelspel gespeeld. Dat bestaat hierin, dat een leeg botervaatje aan een touw wordt gehangen. Met knuppels moet men trachten eerst de duigen van de ton te gooien en daarna de „kat” (een stukje hout) er uit te werpen.

Het verenigingsleven — dat enige tijd kwijnde — toont weer tekenen van nieuw leven. Er is een stichting „De Broeker Gemeenschap”, die op cultureel en sociaal gebied zo nodig coördinerend wil optreden en door een 14-daags gestencild blaadje, dat aan alle woningen wordt bezorgd, allerlei mededelingen aan ingezetenen brengt.

Zo leeft men in deze kleine nijvere gemeente, die, dicht bij de grootste stad van ons land gelegen, toch een eigen karakter heeft behouden.

April 1954.

P. PH. PAUL, *Burgemeester.*

VONDELINGEN EN HUN NAMEN

In zijn boekje, „De betekenis van de Nederlandse familienamen”, deelt P. J. Meertens deze namen in vier groepen in: 1. patronymica of vadersnamen, 2. geografische namen, 3. beroepsnamen en 4. namen ontleend aan lichamelijke en geestelijke eigenschappen. Deze indeling, die wel algemeen als juist aanvaard wordt, laat in zijn rechtlijnigheid geen plaats aan het toeval en is daardoor niet helemaal bevredigend. Een aantal zonderlinge namen zouden ontstaan zijn in de franse tijd, toen ieder die nog geen van had zich er een moest aanmeten. Er is echter ook daarvoor een vorm van naamgeving geweest, waarin dat toeval en die fantasie vrij spel hadden, nl. in de benamingen van vondelingen. Om daarvan een beeld te krijgen heb ik de boeken van ingenomen kinderen van 'het Aalmoezeniersweeshuis te Amsterdam doorgenomen tussen de jaren 1748 en 1778 (aanwezig in het Gemeente-archief). In dit weeshuis dat in 1666 werd voltooid, werden alle kinderen, die voor hun verder leven of slechts tijdelijk zonder ouders waren, opgenomen, die niet in het Burgerweeshuis of in een kerkelijk gesticht een plaats konden vinden. De geschiedenis van dit gebouw, nu het Paleis van Justitie op de Prinsengracht bij de Leidsegracht, is beschreven door W. F. van Voorst, „Aalmoezeniersweeshuis en inrichting voor stadsbestellingen. 1 Januari 1666-1 Januari 1916” (Amsterdam, 1916). Over de vondelingen zelf schreef Mr. W. F. H. Oldewelt in het Jaarboek van Amstelodamum (1942). Daaruit blijkt dat in de loop der eeuwen, vooral tussen de jaren 1778 en 1800, het aantal vondelingen groot geweest is. Een niet onbelangrijk percentage ervan stierf spoedig; het waren bijna altijd kinderen van arme ouders, die ondervoed waren, en dikwijls werden ze ternauwernood gekleed aangetroffen, evengoed in het hartje van de winter als in de zomer. Maar het grootste deel bleef in leven en de nakomelingen ervan leven nog in ons midden. Daarom moeten we bij de beschouwing over de naamgeving deze groep evenzeer in aanmerking nemen als de anderen, die op normaler wijze hun naam kregen.

In veel gevallen hebben degenen, die de kinderen te vondeling legden, er een briefje bij gedaan, waarop de voornaam staat, de leeftijd, of het al dan niet gedoopt is en in welke kerk. Soms is ook de achternaam vermeld, maar dat was gevaarlijk. Daardoor werd het nl. minder moeilijk de ouders terug te vinden. Meestal deed men dat dus niet. Over de achtergrond van ellende, die een aantal van deze briefjes weerspiegelen, wil ik het hier nu niet hebben. Wel over de wijze waarop de regenten het probleem van de naamgeving oplosten.

Soms lijkt het of hieraan de grootste zorg is besteed. De kinderen krijgen mooie voor-
namen, soms wel twee, en neutrale, onopvallende achternamen. Maar soms vraagt men zich af of de regenten zich niet gerealiseerd hebben dat een kind door zijn naam zijn hele leven getekend zou zijn.

Het grootste aantal is ontleend aan de plaats, waar het kind te vondeling werd gelegd. Boomsloot, Moolenpad en Rapenburg geven voorbeelden van straatnamen zonder meer. Vaker werd deze afgekort of gewijzigd: Van der Baan, gevonden op de Baangracht, evenals Baaning, Keyzer op de Keyzersgracht, Warmoes op de Warmoesgracht, Prins op de Prinsengracht, Lely op de Leliegracht, Beer in de Berenstraat, Plijn op het Koningsplein en Van Leyden op de Leidsegracht, Moolin weer op het Molenpad. Zo zijn ook de namen Brouwer, Berg, Koning, Kuyper en Clooster te verklaren. Minder doorzichtig zijn Van der Meulen (naar het Molenpad), De Lange (naar de Lange Leidse dwarsstraat), Kerkkroon (tegenover de Kerkstraat), evenals Overkerk. Zo werd ook Keyzershoek op een hoek van de Keizersgracht en Oudman in de Oudemanhuispoort gevonden.

Meer fantasie toonden de naamgevers van Cornelia Schielust, die in de Voetboogstraat werd achtergelaten.

De plaats van herkomst is minder duidelijk aangegeven in Nabij, die vlak bij het weeshuis en Van Achter, die er achter werd gevonden. Zo droeg Christiaan Toorn de herinnering mee aan het feit dat hij voor de torendeur van een kerk werd gevonden. Maar wie een arme vondeling de naam gaf van Stijntje Foeij, verdiende dat deze naam hemzelf verwijtend werd toegevoegd. Als Stijntje maar nooit heeft geweten dat ze op een „secret” is gevonden, evenals Sara Straatman, die op dezelfde plaats werd gedeponerd en Jan Privaat, die onder een brug werd achtergelaten.

Enkele vindplaatsen waren zeer in trek, vooral de poorten van het weeshuis. Het is begrijpelijk, de kinderen waren dan meteen thuis. Aan die plaats zijn ontleend: Poort, Van der Poort, Poortenaar, Poortman en Portier. Ook de stoep van de bakker op de hoek van de Prinsengracht en Leidsegracht, zo vlak bij het huis, leende zich best voor het doel. De namen, daardoor geïnspireerd, zijn wel vriendelijk: Koek, Koekjes, Koekebacker en Soet. Ook Emerantia Ceres werd daar gevonden, die dus met een mooie voor- en achternaam het leven doorging. Ook andere stoepen werd gebruikt, zoals de namen Stoep en Hartsteen bewijzen. En Johannes Kelder werden op een keldertrap gevonden.

Als men de naam ontleent aan de bewoner van het huis, waarvoor het kind werd gevonden, gebeurt dat toch bijna altijd met enige variatie. Het zou natuurlijk niet prettig zijn een vondeling als naamgenoot te hebben. Alleen Visser werd gegeven zonder verandering. Maar Briel werd gevonden voor het huis van Van den Briel, Nooytgedacht voor dat van De Nooy, Boomen voor dat van Van den Bosch, Van Hoven voor dat van Pothoven en Galenus voor dat van Hanedoes.

Ook op andere wijze werd de herinnering aan het huis vastgelegd: de arme Piet Zuur had het ongeluk voor een azijnmakerij te worden neergelegd, Starrekijker trof het beter voor de molen De Star, evenals Sleutel voor de brouwerij De Sleutels, De Swaen voor de Swaantjesbrouwerij en Schildwagt voor een wachthuis. Hoe Rosina Scharlaken, die voor een ververij werd gevonden, later over haar naam heeft gedacht, durf ik niet te beoordelen. De namen Loodgieter, Verwer, Grutter en Vleeshouwer duiden eveneens aan voor welk bedrijf het kind werd gevonden. Zo ontleent ook Kladschilder zijn naam aan een huisschilder ¹⁾, Van der Kaars aan een kaarsenmaker en Loper misschien aan het feit dat hij voor het huis van een aanspreker terecht kwam. De fantasie van de naamgever, die Alexander van der Plak, gevonden voor het huis van een schoolmeester, en Liniael, voor dat van Van der Lijn, benoemde, is niet van humor ontbloot geweest en de kinderen zullen er weinig last van hebben gehad.

Veel minder namen zijn ontleend aan de tijd, waarop het kind werd gevonden: Winter, August, Middernagt, Bijnagt, Vrijdag en Zondag spreken voor zichzelf. Maar de laatste werd gevonden op Zaterdagavond. Misschien wilde men Zaterdag als een ongewone, niet-voorkomende naam vermijden. Constantia Astrea werd niet genoemd naar de dag, waarop ze werd gevonden, maar misschien naar haar geboortedag, Kerstmis. Het kan ook zijn dat ze haar naam ontleende aan de godin der gerechtigheid, maar dan is de aanleiding duister.

Zelden geven de omstandigheden aanleiding tot de naam. Hoewel veel kinderen in een pijpenmandje te vondeling gelegd werden, trof ik Van der Pijp maar eenmaal in dat geval aan. Pieter Potlood had een met potlood geschreven briefje tussen zijn hemdje, maar ook dat was geen uitzondering. Ongewoner, maar wel een blijk van zorgzaamheid was dat Johanna Schaep in een schapevel was gewikkeld. Antje Rustig had een briefje bij zich, waarin de moeder vertelde dat het kindje, dat veertien dagen oud was, gewend was elke morgen een halve vingerhoed „rustwater” te krijgen. Was dat misschien brandewijn? Arme Antje! Ze kreeg er in ieder geval een aanvaardbare naam door. De moeder van Petronella de Spreeuw schreef dat ze al voor de tweede maal de „spreeuw” had. Gelukkig

¹⁾ Kladschilder was een neutrale naam voor huisschilder, als tegenstelling tot fijnschilder-kunstschilder. Deze naam behoeft dus geen onaangename klank te hebben gehad.

dat ze niet Spruw genoemd werd. In deze vorm kon het zowel spreuw als spruw betekenen. En het jongetje Twijffelaer is misschien wel zo genoemd, omdat het briefje berichtte dat hij over drie maanden teruggehaald zou worden. Een echte vondeling was hij dus niet.

Dan resten er nog een groot aantal namen, gewone en rare, waarvan ik de herkomst niet kan nagaan. Een aantal is misschien bij nader onderzoek nog uit de vindplaats te verklaren, zoals Juweelier, Stokvis, Medicijn, Procureur, Doctores, Kapitein, Directeur, Admiraal, Soldaat.

Van een gebrek aan fantasie en deernis getuigen de namen Patrijs, Klimop, Namaak, Smeer, Soldij, Oprecht, Hautain, Gelukkig. En of Jean Trouvé, die een frans briefje bij zich had, wel erg blij was met zijn naam, vraag ik me ook af. De namen Diamant, Robijn, Pompelmoes, Jarig, Convooy, Passé, Nagtegaal, Stampé, Bruydegom en Gallicus zijn even zoveel raadsels. En waarom Bato Olympiadéus, Willem Imago, Jonas Jubilé en Carel Osiris met deze vreemde namen door het leven moesten eveneens. Ook Onverwacht, Avontuur, Goedhart, Geluk, Dubbeldeel, Welkom, Benijd en Welgelegen zijn niet erg gelukkige namen. En heeft het Pieter Sondervan niet gehinderd dat zijn herkomst zo openlijk in het duister lag? Tenslotte Elumane Emanuels: de kleine had deze exotische voornaam van haar moeder gekregen. Ik kan de verleiding niet weerstaan te denken dat de naamgevers er mee hebben gespeeld en tenslotte een anagram hebben gevonden, dat met een patronymische s werd afgesloten.

Hoe onbarmhartig een aantal van deze namen ook zijn, bij het lijstje dat Van Voorst geeft, zonder te vermelden uit welke jaren, zijn ook erge, b.v. Schedelnaad, Vlooy, Lichtgas, Stoomboot, en talrijke etenswaren ¹⁾).

Bij vele van deze namen zal een toevallige omstandigheid, een inval, de naam hebben opgeroepen. Alleen naar het uiterlijk is een aantal in het bovengenoemde systeem onder te brengen. En het is niet ondenkbaar dat een deel der onverklaarbare familienamen op dezelfde wijze is ontstaan, door een toeval, een treffende bijkomstigheid, die de fantasie activeerde, zodat namen ontstonden, die zich niet in een strak systeem laten onderbrengen. Ik hoop dat op den duur zal blijken dat onze voorouders daarvoor speels genoeg zijn geweest. Het ware alleen te wensen geweest dat de regenten van het Aalmoezeniershuis hun speelsheid op andere wijze hadden botgevierd dan op de namen van deze toch al zo misdeelde kinderen. Of nemen we dit te zwaar? Hebben ze gemeend een ernstige keus te doen; was men toen minder fijn- of overgevoelig? Ik weet het niet. Gelukkig is een groot deel van deze vreemdsoortige namen uitgestorven. Tenslotte bewijst een naam als Jannetje Valindebood, van de moeder van een onecht kind, dat ook buiten de vondelingen vreemde namen bestonden, ook al in de 18e eeuw. Of was Jannetje in haar tijd ook al een vondeling geweest?

Waarschijnlijk zal van dit soort vragen een deel nog wel eens beantwoord worden. Laten we zo lang wachten met al te veel te geloven in een al te strenge systematiek van de familienamen.

Misschien zal een deel der lezers, die een der bovengenoemde namen dragen, nu gaan veronderstellen, dat ze van vondelingen stammen. Dat kan, maar nodig is het niet. Want het grootste deel kan ook op regelmatige wijze ontstaan zijn. En is het wel zo, niemand is er minder om. De nood van de ouders dwong er vaak toe; ze vonden het hard dit te moeten doen, maar wisten dat het kind beter bezorgd zou zijn in het weeshuis dan in hun armoedig krot. Vaak spaarden ze het daardoor van de hongerdood. De briefjes getuigen het. Velen van deze vondelingen groeiden op tot „fatsoendelijke” mensen.

Amsterdam.

JO DAAN.

¹⁾ T.a.p. blz. 55—56.

DE TOEKOMST VAN AMSTERDAMS BINNENSTAD

Het lot van Amsterdams binnenstad nadert zijn beslissing. De eerste overrompelende aanval van het verkeer ligt achter ons. Machteloos bleken de wapens, waarmede men die aanval trachtte te stuiten: de gedempte N.Z. Voor- en Achterburgwal, het gedempte Spui, de gedempte Martelaarsgracht, de gedempte Warmoesgracht, het deels gedempte Damrak en Rokin, de gedempte Vijzelgracht, de verbrede Vijzelstraat, de tot Paleisstraat verbrede Stilsteeg, de tot Damstraat verbrede Halsteeg, de doorbraak van de Raadhuisstraat, enz. enz.

De tweede aanval, op veel breder front, ligt vóór ons. Men zoekt naar nieuwe wapens en grijpt naar . . . het oude „middel” ! Andermaal verwacht men baat van na korte tijd achterhaalde doorbraken.

De Gemeente heeft thans de panden aan de Zuidzijde van de Rosmarijnsteeg aangekocht om t.z.t. deze steeg te verbreden als begin van de reeds lang geprojecteerde doorbraak via Raamsteeg, Oude Spiegelstraat, Wolvenstraat, Berenstraat naar de Elandsgracht. Van het Spui af wil men eveneens dwars over de hoofdgrachten — een tweede strooptocht ondernemen via Heisteeg, Wijde Heisteeg, Huidenstraat, Runstraat, Eerste Looiersdwarstraat, Haxenstraat, Tweede Laurierdwarstraat en Tweede Rozendwarstraat naar de Rozengracht.

Als deze plannen uitgevoerd zouden worden, dan zal onze generatie verantwoordelijk zijn voor het meest noodlottige besluit, dat Amsterdam kan nemen: de wereldberoemde binnenstad slopen voor de onverzadigbare eisen van het verkeer. Eisen, die men zelfs op korte termijn niet meer kan overzien. Zo heeft men reeds thans spijt van de bouw der flatwoningen nabij het Eerste Weteringplantsoen, getuige het voorstel om dit blok te slopen voor een doorbraak naar het nieuwe circuit ter plaatse !

Het alternatief behoeft niet het steeds weer ten tonele gevoerde „openluchtmuseum” te zijn, mits overheid en burgerij de wezenlijke bereidheid hebben de binnenstad haar woonfunctie goeddeels te hergeven. Verkeersmagneten zijn daar uit den boze. Zo zou b.v. een nieuw gebouw voor de Nederlandsche Bank op de huidige plaats funest zijn. De Rijksverzekeringsbank en de Raad van Arbeid hebben in deze reeds het goede voorbeeld gegeven.

De bewering, dat het centrum zijn aantrekkingskracht als woonplaats verloren zou hebben, is een sprookje. Telkens, wanneer men door restauratie of kleine voorzieningen oude huizen bewoonbaar maakt, is het aantal gegadigden verrassend groot, ook onder hen, die reeds goede woongelegenheden hebben in de buitenwijken en dus geen slachtoffers zijn van de woningnood. Dit geldt tot in de verste uithoeken van het centrum, zoals de herrijzende Zandhoek bewijst.

Hoewel uiteraard niet alle bedrijven en instellingen uit de binnenstad geweerd behoeven te worden, kan de overheid een ontwikkeling in deze richting krachtig bevorderen door het scheppen van aantrekkelijke voorwaarden op een voor het bedrijfsleven aanvaardbaar terrein. Als bijdrage in zulk een streven noemen wij de door de bouwkundige F. H. Baanders geprojecteerde industriehallen achter de Zuidergasfabriek, waarin tot middelgrote bedrijven uitgegroeide kleinindustrie onderdak kan vinden. Indien men de aldus vrij komende panden in de binnenstad echter weer beschikbaar stelt aan andere bedrijven, is er van winst uiteraard geen sprake. De Bond Heemschut gaf onlangs — in een adres aan Burgemeester en Wethouders — een vingerwijzing in deze richting: de vervallen woonbuurt „De Pijp” biedt voor bedrijven en instellingen een uitstekend terrein buiten de oude stad en toch in het centrum van de bebouwde kom.

Amsterdam heeft het probleem van zijn binnenstad tot het uiterste trachten te omzeilen

door het zoeken naar een imaginaire middenweg. Men hinkt op twee gedachten met als dreigend resultaat: onvoldoende outillage voor het verkeer in een voor altijd verminkte stadskern.

Nøg is het niet te laat voor het stadsbestuur om het eindelijk naar een principiële uitspraak te leiden. Men zal zich dan onafhankelijk moeten maken van de technische diensten, die in hun beschouwingen uiteraard slechts enkele der vele facetten van deze kwestie kunnen belichten. Over dit emotionele vraagstuk zal stellig een felle strijd ontbranden, maar laat het dan een strijd zijn met open vizier, d.w.z. *volledige* bekendmaking van plannen. Het gaat om een beslissing, waarbij wij — mede voor hen, die na ons komen — beschikken over Amsterdams hoogste goed. De inzet van deze strijd is waarlijk belangwekkend genoeg: het behoud van een der schoonste steden ter wereld als de levende hoofdstad van ons vaderland !

L. C. SCHADE VAN WESTRUM.

DE BLOEDREEP

In 1930 publiceerde De Balbian Verster in ons maandblad op pag. 99 een copie van een portret uit de eerste helft van de 16de eeuw, dat toen juist was aangekocht voor het Politie-Museum hier ter stede. Het stelt voor een man met muts en zwarte tabberd, die over zijn linkerschouder de bekende bloedreep draagt, het officiële costume van schout, burgemeesteren en schepenen van Amsterdam bij terechtstellingen.

Het scheen een eenvoudige zaak uit te maken, wie hier afgebeeld was; daar was immers het costume van ± 1530 en dan als belangrijkste middel tot identificatie het wapen, in goud een rode dwarsbalk. Dit wapen nu voerde de oude Amsterdamse familie Van den Anxter ¹⁾, waarvan vele leden in de regering van de stad zitting hebben gehad. De laatste van deze naam was echter Gerrit Dircx van den Anxter, die in 1476 voor de eerste, in 1495 voor de tweede maal schepen was. Het 16de eeuwse costume maakte het onmogelijk, dat hij de geportretteerde was geweest. De Balbian Verster kwam daarom tot de conclusie, dat waarschijnlijk Gerrits enige zoon, Pieter, die zich naar zijn moeders familie Bicker noemde, hier was voorgesteld. Het staat thans echter vast, dat deze Pieter niet het wapen van zijn vader, maar een gevierendeeld wapen heeft gevoerd, dat in de kwartieren 1 en 4 de rode dwarsbalk van de Van den Anxters droeg. De zegels van de Amsterdamse schepenen, die door Mr. W. F. H. Oldewelt zijn uitgezocht en daarna in foto gebracht, zijn er nog om daarvan te getuigen. Daarom is Mr. Pieter Bicker Gerritsz. een even onwaarschijnlijke kandidaat voor het portret als zijn zwager Jacob Pietersz. Schaep, die ook het wapen Van den Anxter in de kwartieren 1 en 4 van zijn wapen ging voeren, en als een andere schepen, Symon Marten Dircksz. van de Ruwiel, die eveneens de rode dwarsbalk in goud in zijn eerste en vierde kwartier had. Zelfs zou Pieter Bicker, van wie een bekend portret van de hand van Maarten van Heemskerck van 1529 is bewaard, dat bijzonder weinig gelijkenis met het hier besproken portret vertoont, alleen daarom al niet in aanmerking komen.

De verzameling foto's van schepenezegels, de afbeeldingen van de wapens van de verschillende schouten en het bekende 17de eeuwse boek van de kunstschilder Jacob Colijns, waar wij de wapens van burgemeesteren en schepenen, voor zover bekend, vinden, brengen evenmin uitkomst. Het eenvoudige blazoen van de rode dwarsbalk op het veld van goud vinden wij daar in de eerste helft der 16de eeuw niet. Het blijft dus voorlopig onbekend, wie de persoon was, die zich in dit lugubere costume liet vereeuwigen. Hij verdient daarmee echter tenminste onze dank, want tot dusverre kon Ter Gouw de bloedstrook niet verder terugvoeren dan het jaar 1550, toen voor het maken van twaalf van deze stroken — voor de schout, de vier burgemeesteren en de zeven schepenen — 89 gulden en 1 stuiver werd

¹⁾ Jan Braseman Jacobsz., die in 1479 Raad werd, voerde ook dit wapen. Jacob Colijns voegt dan ook aan zijn naam toe: Van den Anxter. Inderdaad schijnen de families Braseman en Van den Anxter reeds in de 14de eeuw vermaagschapt te zijn geweest.

verblijfplaats
van dit merkwaardige portret niet meer te achterhalen. Het hing, zoals de Heer De Balbian Verster in 1930 schreef, in de kamer van de Hoofdcommissaris op het oude Hoofdbureau van Politie. Daar moet het ten tijde van de Duitse bezetting zijn verdwenen; toen na de bevrijding de afgezette Hoofdcommissaris terugkeerde in het nieuwe Hoofdbureau, was het portret niet meer aanwezig. Misschien kan een onzer leden ons enige inlichting geven, die ons op het spoor van dit merkwaardige schilderij kan brengen.

uitgegeven. In 1560 werden er met het oog op de uitbreiding van het aantal der schepenen twee stroken bijgemaakt. In 1595 werden nieuwe repen vervaardigd voor een bedrag van ruim 400 gulden. Op de stroken werd het jaartal aangebracht en zo bleven zij verder in gebruik. Nog zijn er dergelijke stroken met het jaartal 1595 bewaard, twee meter lang, vier centimeter breed met drie banen in rood-zwart-rood, waarvan de middelste 26 maal drie zilveren Andrieskruizen draagt. Bontemantel verhaalt, hoe in 1669 de schout, burgemeesteren en schepenen ter gelegenheid van een executie met de bloedrokken op het stadhuis kwamen: „welcke rocken sijn van swart laaken, een satijne bef en opslagen, bijnaa in maniere als de raatsheeren aan hebben, als ter audientie op de rolle sitten: over de slincker schouder van vooren tot achteren neder is genayt een root fluweele reep, daarop silvere cruysen op swart felp . . . ”. Deze repen gaven de burgemeesteren en schepenen bij hun aftreden plechtig over aan degenen, die hun plaats innamen.

Moge het portret niet thuis te brengen zijn, de waarde van het schilderij als afbeelding van een Amsterdamse magistraat in bloedrok is groot.

I. H. v. E.

EEN WARE BURGERSVADER

Hoe gemoedelijk de burgemeester van onze stad ruim een eeuw geleden nog met zijn ingezetenen omging, blijkt uit een brief van Burgemeester Huidekoper van 20 Augustus 1847 aan de keurmeester van de Turfmarkt. Hij schrijft daarin, dat hij bezoek heeft gehad van een zekere Jacoba Carolina van den Berg, „die zich opgeeft te zijn bedrogen meisje van den Turfdrager Anton Brinkhuizen. Volgens haar zeggen heeft hij haar verlaten en weigert iets te geven voor zijn kind. Ik gevoel dat er weinig aan gedaan kan worden, maar heb ik haar beloofd dien man eens te ontbieden om te beproeven of hij wellicht niet eenige betere gedachten omtrent kon opvatten”. Daarom verzocht hij de keurmeester met de betrokken turfdrager de volgende Maandag tussen 2 en 3 uur op het stadhuis langs te komen voor een onderhoud. De Burgemeester boekte geen moreel, maar wel een financieel succes: Van 25 Augustus dateert een bijgevoegde verklaring: „Ik ondergeteekende verklaar wekelijks een gulden af te staan mij door het stedelijk bestuur verordeneert — ingaande den 1 September 1847, A. Brinkhuysen”. (Gilden Archieven 1507A).

I. H. v. E.

TIJDSCHRIFTEN VAN 1953 OVER AMSTERDAM

In het „Katholiek Cultureel Tijdschrift Streven” (XX, 1953, pag. 520-534) publiceert W. J. C. Buitendijk een voordracht, op 24 Juli en 9 Aug. 1952 in de Universiteit van Amsterdam gehouden: „Zuidnederlandse cultuurinvloeden sedert de hervorming”. Hierin geeft hij een overzicht van invloeden door Zuid-Nederlanders in het Noorden, speciaal in Amsterdam, op allerlei cultureel gebied uitgeoefend, zoals taal en godsdienst, niet alleen door de uitgeweken Protestanten, maar ook door de Katholieke missie ten tijde van de contrareformatie. Wat de taal betreft, geeft hij o.a. voorbeelden van de afkeuring van de Amsterdammers over de Zuiderlingen, ontleend aan schrijvers uit de tijd zelf.

Dr. A. Schillings geeft in „Nederlandse studenten aan de Leuvense Universiteit 1486-1527” (Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie” VII, 1953, pag. 187-194) een lijst van ingeschrevenen aan de Leuvense Universiteit in de bovengenoemde jaren, afkomstig uit de steden Amsterdam, Haarlem, Alkmaar en Monnikendam, elke stad afzonderlijk. Waar Noord-Nederland toen geen Universiteit bezat en velen van hier naar het dichtbij gelegen Leuven trokken, begrijpt men, hoe belangrijk een dergelijke lijst is. De stamboeken van 1426-1452 en 1453-1485 zijn reeds uitgegeven in 1903 en 1946; het stamboek over deze periode zal binnenkort volgen. Hier hebben wij echter het voordeel de namen van de 325 Amsterdammers, die toen in Leuven studeerden, bijeen te vinden. Dit vergemakkelijkt het zoeken, dat bij het veelvuldig gebruik van patronymen niet eenvoudig is.

In het „Tijdschrift voor Geschiedenis” 1953, pag. 27-38 publiceert Mrs. A. C. Carter: „Dutch foreign investment 1738-1800, in the light of the Amsterdam „Collateral Succession” Inventories”, waarin zij een overzicht geeft van de beleggingen van Hollanders in het buitenland aan de hand van de inventarissen van de registers der Collaterale Successie, een belasting betaald voor nalatenschappen van personen, die kinderloos stierven, over hun bezit aan onroerend goed en effecten. In een slotbeschouwing toont zij aan, dat geen grote sommen in één speciaal land werden belegd, maar dat Amsterdams kapitaal over de gehele wereld was verspreid. Het verwijt, dat de Hollanders hun land ten onder brachten door dit geld niet in Hollandse industrieën te beleggen, wijst zij als onredelijk van de hand.

Prof. Astrid Friis (Copenhagen) geeft een artikel: „An inquiry into the relations between economic and financial factors in the sixteenth and seventeenth centuries. I. The two crises in the Netherlands in 1557” in de „Scandinavian Economic History Review” 1953, pag. 193-241. Hierin zet zij uiteen, hoe het bankroet van Spanje-de Nederlanden in 1557 nauw samenhangt met de slechte graanoogst van 1556 en de daardoor volkomen ontoereikende graanvoorziening van de eerste helft van het jaar 1557. Daardoor raakte de zilvervoorraad geheel uitgeput en was het de landsheer niet mogelijk de met het oog op de oorlog gewenste gelden op te nemen. Amsterdams rol als middelpunt van de graanhandel en als depôt van graan, dat nog lang voort kon gaan met graanleveranties, wordt in dit artikel uitvoerig geschetst. Op pag. 218/219 wordt een opsomming gegeven van het graan, dat de stad Amsterdam van de kooplieden ter eigen bevoorrading kocht. Merkwaardig is, dat wij bij de elf Amsterdammers op het eerste gezicht reeds drie zwagers (Dirck Jacobsz Schaep, Anthonis van Houffve en Dirck Strycker) en twee andere zwagers (Pieter Boelezoon en Jacob Fyck Lourensz) onderscheiden.

In het „Tijdschrift Erts, Maandblad der Billiton Bedrijven” van Sept. 1953, pag. 171-175, vertelt Ir G. Doorman onder de titel „Oude stoombaggers 11” iets over de plannen tot bestrijding der verzanding van de Amsterdamse haven in het eind der 18de en het begin der 19de eeuw. Hij geeft een beschrijving van de daarvoor gebruikte moddermolens en stoombaggers met afbeeldingen, ontleend aan een verhandeling van Wasserbaumeister Henz, die in 1830 Amsterdam bezocht.

1. H. van Eeghen deelt mede in een artikel: „De Acta Sanctorum en het drukken van Katholieke boeken te Antwerpen en Amsterdam in de 17de eeuw” („De Gulden Passer” 1953, pag. 49-58) hoe, toen de Bollandisten te Antwerpen voor de uitgaaf van hun beroemde

Acta Sanctorum daar ter stede niet langer een drukker konden vinden, contact werd opgenomen met Dr Joan Blaeu, die in navolging van zijn vader te Amsterdam reeds tal van Katholieke boeken had gedrukt. Hiertoe ging een der Bollandisten, Daniel Papebroek, naar Amsterdam, maar de beruchte brand, die in Februari 1672 de drukkerij van Blaeu in as legde, maakte een ontijdig einde aan deze onderneming. Nieuwe moeilijkheden te Antwerpen in 1695, leidden weer tot een contact met Amsterdam, ditmaal met de Franse refugiés, de Huguetans. Weer echter bleef het bij plannen.

Mr W. F. H. Oldewelt publiceert in „Oud-Holland” 1953, pag. 96-106: „Een ets waarop een tweetal cellen van het klooster der Kartuziers van St. Andries bij Amsterdam is afgebeeld.” De schrijver geeft na een algemene historische beschouwing over de kloosters en in het bijzonder over dit klooster een uiteenzetting over de ligging. Door vergelijking van de kaart van het kloosterterrein van Adriaen Ockersz van 1591, de stadkaart van Balthasar Florisz van 1625 en een ets van Claes Jansz Visscher van ± 1609 van de Zuidelijke resten van het klooster, aangevuld met gegevens uit de archieven, weet hij de ligging en de uitgestrektheid van het klooster, die ten gevolge van het rooien van straten over het kloosterterrein niet meer bekend waren, op een tegenwoordige kaart te reconstrueren.

„De Haarlemse Bijdragen” LXII, 1953, pag. 225—305 bevatten een studie van B. Voets: „Een leider van het Haarlemse Bisdom uit de vervolgingstijd. Levensschets van Leonardus Marius.” De schrijver geeft een biografie, samengesteld uit gedrukte en ongedrukte bronnen. Van Marius' jeugd is weinig bekend: geboren in Goes in 1588, genoot hij zijn opleiding eerst in Amsterdam (1599—1602), daarna in Keulen. Hij werd president en professor aan een college aldaar. In 1629 keerde hij naar Amsterdam terug en kreeg het toezicht op alle priesters, die daar werkten, en bovendien de zorg voor de voormalige parochie van de Oude Zijde. In 1631 werd hij pastoor van het Begijnhof. Een uitvoerige beschrijving wordt gegeven van zijn optreden in beide functies. Vooral de eerste stelde hem voor grote moeilijkheden, en wel in de afbakening van het terrein van de verschillende priesters. Verder vinden wij hier een verslag van zijn publicaties, zijn preken en zijn bekeringsacties. In 1630 werd hij bovendien vicaris-generaal van het Haarlemse Bisdom en kreeg als zodanig de benoeming van de priesters aldaar, wat hem soortgelijke moeilijkheden als in Amsterdam bracht.

Van dezelfde schrijver vinden wij ook een aantal artikelen in het weekblad „Sursum Corda”.

A. Hallema publiceert in „Het Ziekenhuiswezen” van Nov. en Dec. 1953, pag. 353-358 en 395-398 een artikel: „Van Ziekenverpleging tot Ziekenhuisverpleging te Amsterdam in de 19de eeuw (Wat de geschiedenis van de Vereniging voor Ziekenverpleging leert met betrekking tot de ontwikkelingsgang der ziekenzorg in de vorige eeuw en de vorming van een verpleegsterskorps)”. Dit artikel zal worden vervolgd in 1954. De schrijver vertelt, hoe in 1837 en nogmaals in 1839 de Remonstrantse predikant Ds A. A. Stuart te Amsterdam opwekte om verbetering te brengen in de treurige toestanden in het verpleegwezen, hoe hierop alleen door de Rooms-Katholieken werd gereageerd en hoe de Zusters van Liefde eerst in 1839 op de O.2. Voorburgwal, later op de Oude Turfmarkt hun werk begonnen. Dit werkte er toe mee, dat ook de Protestanten en andere gezindten werden wakker geschud. Op 25 Juli 1843 verenigden zich enige Amsterdammers om een plan te ontwerpen en op 1 October zonden zij een circulaire uit tot oprichting van een vereniging voor ziekenverpleging. Zodra de financiën dit veroorloofden, zou de ziekenverpleging worden uitgebreid tot ziekenhuiszorg. Dit geschiedde in 1857 door de oprichting van het gebouw der Vereniging voor Ziekenverpleging aan de Prinsengracht. De oprichters en medici worden uitvoerig behandeld.

In „Iets over de Amsterdamse rederijker Egbert Meynertsz” („De Nieuwe Taalgids” 1953, 248-253) geeft J. J. Mak de feiten, die bekend zijn over het leven van de Amsterdamse huidenkoper Egbert Meynertsz, factor van de Rederijkerskamer de Eglantier, die in 1568 werd gevangengenomen wegens begunstiging van het Gereformeerde geloof en ter dood veroordeeld, maar in de nacht voor de tenuitvoerlegging van het vonnis stierf. De schrijver wijst erop, dat Egbert ten onrechte in de jongere literatuurgeschiedenis bij de Roomsen wordt ingedeeld. Hij geeft enkele overtuigende voorbeelden, voornamelijk uit een rederijkersspel van 1561, van de godsdienstige opvattingen van deze Amsterdamse dichter.

Mr H. de la Fontaine Verwey geeft in „Reinier Telle traducteur de Castellion et de Servet”

(Uit het werk „Autour de Michel Servet et de Sebastien Castellion, Haarlem 1953) bijzonderheden over Reinier Telle en zijn werkzaamheden als vertaler in Amsterdam, dat hij van 1610 tot 1617 of langer bewoonde. De schrijver, die aan Reinier Telle reeds een artikel in ons Maandblad van 1949 (pag. 68-71) wijdde, wijst hier Telle aan als vertaler van twee anonieme vertalingen, namelijk van Castellions „Contra Libellum Calvini” en van Servets „De trinitatis erroribus”.

In het „Neues Archiv für Niedersachsen” 1953, pag. 219-242, schrijft Dr Arend-Wilhelm Lang een artikel: „Cornelis Anthonisz (1557) der Begründer der Hydrographie Niedersachsens.” Hij geeft na een korte beschrijving van het leven en werk van Cornelis Anthonisz een uitvoerige uiteenzetting over twee van zijn werken op zeevaartkundig gebied, „de Caerte van Oostlant”, bewaard in tweede druk en reeds meer dan 30 jaar bekend, en het daarbij behorende zeilhandboek, „die Caerte van die Oosterse See”, uitgegeven voor de derde maal in 1558 te Amsterdam door Jan Ewouts (de eerste druk waarschijnlijk van 1544), waarvan drie jaar geleden een exemplaar van de derde druk, dat zich thans in Amerika bevindt, in Zweden werd gevonden. Dr Lang bespreekt de bronnen en het persoonlijk aandeel, dat Cornelis Anthonisz in dit werk heeft gehad, en geeft tenslotte een beschouwing over het baanbrekend werk, dat Cornelis Anthonist hiermee verrichtte. De afbeeldingen

het artikel reproduceert er een aantal ~~van~~ zijn vele malen nagedrukt met vertalingen van de tekst in Deens, Duits en Engels. Dit werk van een Amsterdammer betekende een belangrijke vooruitgang in de geografisch-hydrografische kennis van de Duitse bocht.

Hans-Martin Rotermund publiceert in het „Nederlandsch Kunsthistorisch Jaarboek” 1952/53, pag. 104-192, een artikel, gewijd aan het geloof van Rembrandt: „Rembrandt und die Religiösen Laienbewegungen seiner Zeit.” De schrijver komt na uitvoerige beschouwingen over de feiten, die de archieven en Rembrandts werken ons over zijn geloof onthullen, tot de slotsom, dat, ook al is er geen enkel bewijs, dat Rembrandt als volwassene de doop bij de Mennisten onderging, zijn werken toch wijzen op een innig verband met deze geloofsrichting. Hiermee bevestigt hij de conclusies, waartoe reeds in 1906 de Doopsgezinde predikant C. N. Wybrands, historicus en archiefvorser, kwam in een artikel „Rembrandt Doopsgezind” in zeven achtereenvolgende afleveringen van „De Zondagsbode, Doopsgezind Weekblad” 1 Juli 1906 etc.

In „Oud-Holland” 1952, pag. 217-232, publiceert I. H. van Eeghen: „De familie Vinckboons-Vingboons” en geeft daar een overzicht van de werkzaamheden der verschillende leden van de Amsterdamse kunstenaarsfamilie Vinckboons (sedert 1636 Vingboons), wier onderlinge relatie tot dusverre niet geheel duidelijk was. De vader, David, uit Zuid-Nederland naar Amsterdam gekomen, was schilder. Vijf van zijn zoons hebben zich op het terrein van de kunst onderscheiden: Pieter, kaartentekenaar en ingenieur, die in 1644 op jeugdige leeftijd in Indië stierf; Philips, de bekende architect, van wie nog verschillende huizen in onze stad te vinden zijn; Johannes en David, kaartentekenaars, en Justus, kaartentekenaar en architect. Philips was in zijn jonge jaren ook schilder. Van zijn hand is hoogstwaarschijnlijk een schilderijtje van 1634 met voorstelling van de Beurs te Amsterdam, dat in opdracht van de overlieden van het makelaarsgilde werd vervaardigd en thans nog in het oude makelaarsgildekantoor, dat uit 1633 dateert, als schoorsteenstuk is te vinden.

In de volgende jaargang van „Oud-Holland” schrijft P. van Eeghen over „Abraham van den Tempel's familiegroep in het Rijksmuseum” 1953, pag. 170-173. In een musicerende familie van vader, moeder, vier dochters en een zoon van 1671 wist hij de Doopsgezinde Amsterdamse koopman David Leeuw en zijn vrouw Cornelia Hooft te herkennen. De overerving van dit schilderij door de familie Van Lennep tot de laatste eigenaar, J. H. Wil-link van Bennebroek, wordt duidelijk gemaakt. Deze vondst is des te aardiger, daar het Kon. Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam van deze schatrijke Doopsgezinde koopman nog enkele registers bezit.

In hetzelfde tijdschrift 1953, pag. 121-126, „Een stadsgezicht van Hobbema” geeft I. H. van Eeghen bijzonderheden over een schilderij van Hobbema, het enige bekende stadsgezicht van deze schilder, dat onlangs in het bezit van de National Gallery kwam en dat de Haarlemmersluis met Haringpakkerstoren voorstelt. Dit schilderij, waarvan een duplicaat of copie in Amsterdam in een particuliere verzameling berust, kan op grond

van topografische wijzigingen daar ter plaatse gedateerd worden op vóór 1662 of 1661. Of Hobbema werkelijk de schilder is geweest, is niet geheel zeker.

Ook in „Oud-Holland” 1953, pag. 73-95, publiceert Katharine Fremantle: „Some drawings by Jacob van Campen for the Royal Palace of Amsterdam.” De schrijfster geeft, afgaande op enkele ontwerpen voor beeldhouwwerk, schilderingen en architectuur, die zij op grond van stijlkritiek en schrift met zekerheid meent te mogen toeschrijven aan Jacob van Campen en die zij op grond van archiefgegevens kan dateren, een beschouwing over de rol, die Jacob van Campen heeft gespeeld bij het ontwerpen der onderdelen van het Amsterdams Stadhuis. Deze rol, die men tot nog toe grotendeels moest afleiden uit uitspraken van tijdgenoten in lofverzen, was door het ontbreken van bouwrekeningen etc. namelijk bijzonder moeilijk na te gaan.

Th. H. Lunsingh Scheurleer geeft in de „Publicaties van het Genootschap voor Napoleontische Studiën” 1953, pag. 1-18, een artikel: „De inrichting van het Koninklijk Paleis te Amsterdam onder Lodewijk Napoleon” 1 (wordt vervolgd). Hierin beschrijft hij de inrichting van het oude stadhuis als paleis voor Lodewijk Napoleon. Aan de hand van oude rekeningen en inventarissen, bewaard in het Koninklijk Huisarchief, kon hij zeer precies uitmaken, door wie dit geschiedde en wat de kosten waren. De meubels, die toen werden geleverd, zijn thans nog voor een groot gedeelte aanwezig in het Koninklijk Paleis en uit de merken, die zij dragen, heeft de schrijver nauwkeurig kunnen vaststellen, uit welke vertrekken zij afkomstig zijn. Het artikel is geïllustreerd met een plattegrond van de benedenverdieping met aanwijzing van de oorspronkelijke en de latere bestemming van de vertrekken en een aantal foto's van meubels.

Het in 1953 voor de eerste maal verschenen „Bulletin van het Rijksmuseum” (Abonnement f 4,50), waarin ook van het tweede nummer af het „Bulletin van het Mauritshuis” is opgenomen, bevat een geïllustreerd artikel van Th. Lunsingh Scheurleer (pag. 18-24): „Een Amsterdamse Zaal met wandschilderingen van Jurriaan Andriessen.” In dit artikel vinden wij na een algemene uiteenzetting over de waardering van de geschilderde behangsels van de 18de en 19de eeuw een beschrijving van de behangsels van Andriessen van 1771 in het huis Herengracht 524 met tal van historische bijzonderheden over het huis en de kunstenaar. Maar dergelijke kunstuitingen bijna overal verloren zijn gegaan, is het bijzonder verheugend, dat de laatste eigenares deze behangsels en de erbij horende betimmeringen aan het Rijksmuseum vermaakte, die deze aanwinst in haar oorspronkelijke omgeving kon laten berusten, daar het huis vermaakt werd aan de Fundatie Van den Santheuvel-Sobbe, waar de behangsels op aanvraag te bezichtigen zijn ¹⁾.

Het volgend nummer van het Bulletin (pag. 45-49) bevat een rede van H. E. van Gelder bij de onthulling van een beeltenis in brons van Dr F. Schmidt-Degener, vervaardigd door L. H. Sondaar, waarin de spreker de baanbrekende rol, die Schmidt-Degener in het beheer van het museum speelde, schetste.

1. H. v. E.

¹⁾ In het Bulletin van 1954 (pag. 47) doet de heer Scheurleer een verheugende mededeling: Mr T. F. A. van Aernsbergen berichtte hem, dat zich in het hem toebehorende pand Keizersgracht 704 eveneens door J. Andriessen geschilderde behangsels bevinden, en wel uit het jaar 1768. Het bestaan van deze schilderingen van landschappen in realistische geest was tot nog toe niet bekend. Het was Mr Jacob van Ghesel, een der bewindhebbers der O.I. Compagnie (Zie Elias 11 793), die dit huis op de Keizersgracht bij de Reguliersgracht op 17 December 1744 voor f 48000.— had gekocht en de zaal kort voor zijn dood liet verfraaien. Lang profiteerden hij en zijn vrouw, genaamd Clara de Witt, niet van de nieuwe versiering. Zij werd op 30 Mei 1771, hij op 26 Juli 1773 in de Oude Kerk begraven. Het huis werd op 28 Februari 1774 in publieke veiling voor f 66000.— verkocht aan Mr Zacharias Henric Alewijn, die het evenals de vorige eigenaar zelf ging bewonen.

EEN JANSENISTENKERK IN DE SPUISTRAAT, GEWIJD AAN ST. NICOLAAS

Wagenaar, in zijn geschiedenis van Amsterdam, maakt o.m. melding van de Zeven Statiën, welke bediend worden door wereldlijke priesters, die de Bulle Unigenitus niet hebben aangenomen, en in 't gemeen Jansenisten genaamd worden. Het zijn die op de Brouwersgracht (welke tot in de huidige tijd bestond), de Drie Bonte Kraayen in de Oude Teertuinen, vervolgens in de Vinkenstraat, dan de Pauw in de Keizersstraat, de Oyevaar in de Barndesteeg, voorts in het Jongensweeshuis op de Lauriergracht en ten zevende „een der jongste kerken op de Nieuwe Zijds Achterburgwal, aan de Oostzijde, tussen de Lijnbaans- en Pottenbakkerssteeg, welke in het jaar 1695 gesticht werd. Deze statie, toen in het nieuwe gebouw overgebracht, was in vroeger tijd geweest op de Oude Zijds Voorburgwal, in een huis, waar „de Helm” uithing; vanwaar de pastoor de titel van Pastoor van St. Nicolaas is bijgebleven. Wagenaar is hier niet geheel juist, zoals De Bont in een artikel over deze kerk in de Haarlemse Bijdragen van 1887 aantoonde; daar zullen wij hier echter niet op ingaan. De pastoor huurde „de kerk en het kerkhuis” van de erfgenamen der Stichteress. De kerk was „geplaatst op een bovenvertrek van 't gebouw”, ze had een galerij, daarboven een ruim zangerskoor en op hetzelfde een orgel, welk geoordeeld wordt, aldus Wagenaar, in keurlijkheid van toon, alle de orgels in de Roomse kerken dezer stad te overtreffen. Het zoeken naar „de Stenen Roeland” bracht mij op de juiste plaats van deze voormalige Jansenistenkerk.

Het kohier v/d Sted. Belasting op de huizen enz. van 1805 vermeldt in wijk 20 op de N.Z. Achterburgwal (thans Spuistraat), te beginnen met het hoekhuis van de korte Lijnbaanssteeg (thans no. 49) gaande in de richting van de Korte Kolksteeg de toenmalige huisnummers 148 (= thans 49), 150 (= 47), 151 (= 45), 152 (= 43) en voorts worden onder no.'s 153/154 vermeld een „agterhuis en Jansenistenkerk” en onder no. 155 een „huis”.

De no.'s 153-154-155 vormen tezamen de tegenwoordige huisnummers 41 en 41a (in de officiële lijst van huisnummers in 1853 ontbreken de no.'s 153/4 en bestaat enkel 911 = 155 = thans 41). Het niet officiële no. 141a blijkt slechts het onderstuk te zijn van het achterhuis van het dubbele, 5 ramen brede pand aan de N.Z. Voorburgwal 78. Dit onderstuk, een fietsenstalling, loopt onder dit huis door tot aan de voorgevel daarvan. Het huis Spuistraat 41, met 17e eeuwse halsgevel, een smal perceel, 2 ramen breed, grenst achter mede aan het brede huis van de Voorburgwal.

Met het in het kohier van 1805 genoemde „agterhuis en Jansenistenkerk” moet dan bedoeld zijn het aan de Spuistraat grenzende achterhuis van het perceel N.Z. Voorburgwal 78. Op een bovenvertrek van dit achterhuis (= het achterste deel van diepe oude heren- of koopmanshuizen, gescheiden door een binnenplaatsje en verbonden door een gang) was dan de kerk ingericht.

Dit wordt bevestigd door hetzelfde kohier van 1805, dat in het huis aan de Voorburgwal als huurder vermeldt, de Hoogeerw. Heer J. Nieuwenhuys, met een huur van *f* 500,—, met de aanmerking „huis, kerk, kamer”. Deze Johannes Nieuwenhuys, bisschop van Haarlem en pastoor van de kerk in de Barndesteeg, bediende tevens deze kerk. In 1803 schreef hij de laatste doop in, in 1805 het laatste sterfgeval. In Januari 1808 zei hij de huur van dit huis op. Daarmee nam deze kerk een einde.

Het huisnummer van 1805 (= no. 142) correspondeert met het verpondingsnummer 1928 van wijk 20 van het kohier van 1742. Slaan we dit kohier op, dan vinden we op deze plaats genoteerd Giselius Priem, priester, met een inkomen van *f* 2000,— aangemerkt als kapitalist. De huurwaarde van het huis bedroeg *f* 700,—. Uit voormelde huren valt overigens de grootte van het huis af te leiden. In het huis waar thans enkele firma's zijn gevestigd, is van de oude bestemming niets meer te bemerken. De achtergevel in de Spuistraat draagt het kenmerk van een voormalig koopmanshuis.

H. W. ALINGS.

DE UTRECHTSE BRUG OVER DE AMSTEL

Deze nieuwste brug over de Amstel, die reeds, zij het niet officieel, de naam Utrechtse Brug kreeg, is de grootste brug van voorgespannen beton, welke in Nederland is gebouwd. Zij kan in tegenstelling tot de Berlagebrug, Amstelbrug, Hoge Sluis en Magere Brug niet geopend worden. De onderkant ligt dan ook 5 m boven het water, waardoor tevens overspanningen over de kaden aan weerszijden van de Amstel gemaakt konden worden.

De voorgaande bruggen zijn alle gebouwd om twee woonwijken met elkaar te verbinden, doch aan de zuid-oostzijde van de Utrechtse Brug is nog in het geheel geen bewoning. Men wil daar bij de Zuider Gasfabriek industrieterreinen vestigen.

Door de grote toeneming van het gemotoriseerde verkeer van Amsterdam naar Utrecht en verder zuidelijk was de Weespereijde niet meer in staat de voertuigen te verwerken, die van de Berlagebrug kwamen. Ook het verdere gedeelte van de weg naar Utrecht met zijn vele dorpen en bochten, was reeds lang zeer gevaarlijk; de situatie was daardoor onhoudbaar geworden.

Deze nieuwste brug is gebouwd als aansluitstuk op een geheel nieuwe weg van de hoofdstad naar het Zuiden, aan welke weg in 1938 werd begonnen, doch waarvan de uitvoering in de oorlogsjaren heeft stilgelegen. Het dagelijks verkeer over de oude weg is te stellen op ca. 3000 personenauto's, 1400 vrachtauto's, 100 autobussen en 1200 rijwielen.

Op 1 April 1954 werd de Utrechtse Brug voor het motor-verkeer geopend en hoewel zij nog niet geheel gereed is (rijwiel- en voetgangersverkeer over de brug is nog niet toegestaan) mag men toch aannemen, dat zij nu reeds in de belangrijkste behoefte — die van het motorverkeer — voorziet.

De gehele bouwperiode van deze brug zal circa drie jaar beslaan. Momenteel liggen er nog slechts twee autorijbanen op de brug, terwijl er vier zullen komen met aan weerszijden afzonderlijk liggende rijwiel- en voetpaden.

Wij mogen vertrouwen, dat, in navolging van de nieuwe weg naar Den Haag welke de officiële naam „Haagse weg” kreeg, de officiële naam van de nieuwe brug en weg naar Utrecht zullen worden „Utrechtse Brug” en „Utrechtseweg”.

Evenals men in 1947 een gedeelte van het Rokin oostzijde zijn vroegere naam „Oude Turfmarkt” teruggaf, is het wellicht mogelijk ook de in 1860 verdwenen naam Utrechtse zijde weer in ere te herstellen. De wegwijzers geven nu aan, dat men van de Utrechtse Brug de Amstel volgend de binnenstad kan bereiken. Hoeveel aardiger zou in die omgeving de oude naam „Utrechtse zijde” zijn, voor de gehele of gedeeltelijke Amsteldijk.

Wij hebben nu de zonderlinge situatie, dat wij van de Stadhouderskade tot de Kalfjeslaan hebben een Amsteldijk Zuid, daarna verder zuidelijk gaande tot Ouderkerk een Amsteldijk Noord en nog verder weer een Amsteldijk Zuid, om dan aan het meest zuidelijke deel bij de Teerfabriek in Uithoorn (Thamen) weer een Amsteldijk Noord te hebben.

Moge de Gemeentelijke Commissie voor de Straatnamen dit denkbeeld in overweging nemen!

W. A. DRIESSEN.

DE ROELAND VAN BREMEN

Hoe bekend de Roeland van Bremen (zie Maartnummer) in ons land was, blijkt nog eens weer uit een huisnaam, die ik toevallig tegenkwam: Op 19 Januari 1656 werd aan Pieter Jansz., tinnegieter, bij executie verkocht het huis en erf op de Nieuwendijk op de Noorderhoek van de Karnemelkssteeg, „daar de Roeland van Bremen in de gevel staat”.

1. H. v. E.

Van de Boekentafel

FRITS DE JONG: J. SAKS. LITERATOR EN MARXIST. Een bijdrage tot de geschiedenis van het Marxisme in Nederland. Proefschrift Amsterdam (De Arbeiderspers 1954).

Deze onder leiding van Professor Romein bewerkte dissertatie geeft een overzicht van het leven en werken van de Amsterdamse apotheker tegen wil en dank P. Wiedijk, die zich naam maakte als

Marxistisch theoreticus en literatuurhistoricus onder pseudoniem J. Saks.

Goed gedocumenteerd wordt de interne geschiedenis van de socialistische beweging in Nederland om en na de eeuwwisseling in Nederland behandeld, dit met de figuur van Wiedijk als centraal punt.

Het boek leest soms wat moeilijk, maar is knap en overzichtelijk gecomponeerd.

De auteur schenkt veel aandacht aan psychologische problemen, terwijl de typering van de verhouding linksgezinnd intellectueel tot de massa en de praktijk van de politiek enige algemene en actuele waarde heeft.

Voor de Amsterdamse geschiedenis zijn een aantal gegevens van belang, deels van biografische, deels van cultuurhistorische aard: socialisme en studenten, opkomst en verval van bepaalde tijdschriften, waarbij het hoofddaccent op de „Nieuwe Tijd” valt.

Mr. H. VAN RIEL.

100 JAAR WATERLEIDING. Extract uit de archieven der Gemeentewaterleidingen Amsterdam.

Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Waterleiding te Amsterdam, hebben de — sinds 1 Mei 1896 — Gemeentewaterleidingen een omvangrijk gedenkboek in het licht gegeven. Deze uitgave wordt ingeleid door artikelen van de Burgemeester, van de Wethouder der Gemeentebedrijven en van de Commissie van Redactie onder voorzitterschap van de directeur der Gemeentewaterleidingen, Ir C. Biemond.

In een algemeen overzicht, dat slechts vijf pagina's

beslaat, wordt in vogelvlucht een schets gegeven van het bedrijf, dat 12 December 1835 begon met de openbare distributie — de eerste in ons land — van drinkwater aan de fontein buiten de Willemspoort tegen betaling van één cent per emmer. De overige 230 pagina's worden in beslag genomen door een boeiende reeks uittreksels uit originele bescheiden, hoofdzakelijk ontleend aan het archief van het bedrijf. Deze uittreksels zijn afgewisseld door reacties uit de buitenwereld en met zorg uitgekozen illustraties. Een waardig slot van de veelbewogen geschiedenis van dit bedrijf vormt de oprichting — in samenwerking met de Provincie — van de N. V. Watertransportmaatschappij Rijn-Kennemerland op 16 Februari 1952. Het boek wordt besloten door personen- en zakenregisters. S. v. w.

AMSTERDAM ZEE- EN RIJNHAVEN. Uitgave Vereniging „De Amsterdamsche Haven”, Amsterdam. De Vereniging „De Amsterdamsche Haven” heeft een uitstekend boekje van honderd pagina's uitgegeven, gewijd aan de levensader van de hoofdstad: de haven.

De suggestieve tekst belicht vele facetten: Het wezen van de haven, De Zeescheepvaart, Binnenscheepvaart, Amsterdams aloude Rijnvaart, Kranen, Hout, Pakhuizen en vemen, Olie, Werven en dokken aan het IJ, De haven trekt industrie en Havenwerkers en hun arbeid.

Het boekje is doorschoten met sublieme foto's. Een uitgave, waarmede „De Amsterdamsche Haven” in binnen- en buitenland voor de dag kan komen! s. v. w.

Mededelingen van het Bestuur

VOORJAARSEXCURSIE

De leden worden Zaterdagmiddag 29 Mei a.s. in de gelegenheid gesteld tot een bezoek aan Broek in Waterland. Samenkomst te 14.00 uur in het Raadhuis aldaar.

Ieder reist op eigen gelegenheid. Vertrektijden van het tramboot-station der N.Z.H.V.M. (Stationsplein) te 13.00 uur en te 13.20 uur (duur van de rit ruim 30 minuten).

Belangstellenden gelieven zich vóór 18 Mei schriftelijk op te geven aan de heer L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124, Amsterdam-Z., met vermelding van 1 of 2 personen en onder gelijktijdige overschrijving van f 0,50 per persoon op zijn postrekening 518756. De deelnemers ontvangen na sluiting van de inschrijvingstermijn een kaart.

ALGEMENE LEDENVERGADERING

Op de Algemene Ledenvergadering van 13 April 1.1. is de wijziging in de Statuten, die op de Algemene Vergadering van 13 Maart werd voorgesteld, goedgekeurd. In het Aprilnummer, waarin de gewijzigde Statuten werden afgedrukt, sloop een fout: als c zijn donateurs, als d begunstigers bedoeld.

NIEUWE LEDEN

Het Bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1954 tot lid: B. P. Beulink, bibliothecaris Stedelijk Museum; dr. P. Kooy, M. van de Loo, B. Ram, mr. A. Spruit, G. W. Tuijnman en W. D. Wouters, allen te Amsterdam; de Gemeente-archivaris van Delft en D. Wasterval te Alkmaar.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — JUNI 1954

DE MAANDEN JULI EN AUGUSTUS VERSCHIJNT DIT BLAD NIET

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

41e JAARGANG

JUNI 1954

AMSTERDAMSE ZEEP

De Amsterdamse zeepproductie in de 17de en 18de eeuw

C. A. Woltman Elpers' Zeepfabriek „De Vergulde Hand” N.V., welke zich opmaakt om over enige weken haar vierde eeuwfeest te vieren, is eigenaresse én van haar eigen eeuwenoude archief én van dat van het Zeepzieders College. De bescheiden van laatstgenoemd College zijn een kwart eeuw geleden door de directie van „De Vergulde Hand” tijdelijk ter beschikking gesteld van dr J. G. van Dillen, ten behoeve van diens bronnenpublicaties over het Amsterdamse bedrijfsleven en gildewezen in de perioden 1512-1611 en 1612-1632. Het stemt tot grote erkentelijkheid, dat genoemde directie thans andermaal haar kostelijke archivalia ter inzage heeft verstrekt.

Uit de beide Reken Boecken van het Zeepzieders College vergaarde ik allereerst de cijfers van twee eeuwen Amsterdamse zeepproductie, welke vrijwel volledig bewaard zijn gebleven. Ter waarschuwing diene, dat van het laatste decennium der zeventiende eeuw acht van de tien jaarcijfers onbekend zijn, zodat de gemiddelde jaarproductie in het tijdvak 1691-1700 slechts twee in plaats van de gewenste tien jaarproducties tot basis heeft.

De gemiddelde jaarproductie van de gehele Amsterdamse zeepindustrie bedroeg, afgerond op hele tonnen:

<i>1596-1600</i>	28.116 tonnen per jaar	1701-1710	21.410 tonnen per jaar
1601-1610	31.063 „ „ „	1711-1720	20.439 „ „ „
1611-1620	40.313 „ „ „	1721-1730	20.924 „ „ „
1621-1630	33.434 „ „ „	1731-1740	21.590 „ „ „
1631-1640	37.619 „ „ „	1741-1750	18.497 „ „ „
1641-1650	41.514 „ „ „	1751-1760	15.427 „ „ „
1651-1660	35.282 „ „ „	1761-1770	15.997 „ „ „
1661-1670	28.401 „ „ „	1771-1780	14.772 „ „ „
1671-1680	22.881 „ „ „	1781-1790	13.988 „ „ „
1681-1690	28.166 „ „ „	1791-1800	13.303 „ „ „
1691-1700	23.237 „ „ „		

De hoogste jaarproductie, 53.968 tonnen zeep, viel in 1620, het enige jaar waarin zij boven de 50.000 tonnen kwam. De laagste jaarproductie, 11.522 tonnen zeep, viel in 1796, het enige jaar waarin zij onder de 12.000 tonnen daalde.

De cijfers bewijzen onomstotelijk, dat de bloeitijd van de Amsterdamse zeepindustrie in de eerste helft der zeventiende eeuw lag, waarna gedurende anderhalve eeuw een vrijwel constante teruggang in de productie te constateren is. De gemiddelde jaarproductie bedroeg in de eerste helft der 17de eeuw 36.789, in de tweede helft der 17de eeuw 27.593, in de

eerste helft der 18de eeuw 20.572 en in de tweede helft der 18de eeuw 14.697 tonnen zeep. De productieverhouding in de vier halve eeuwen tussen 1601 en 1800 was: 100 — 75 — 56 — 40.

Samenstelling der Amsterdamse zeep in de 18de eeuw

Amsterdamse zeep gold als een kwaliteitsartikel, uitblinkend boven de producten van de zeepzieders elders in de Republiek. Was deze goede roep gerechtvaardigd? Ik wil trachten deze vraag te beantwoorden, althans voor de achttiende eeuw.

De samenstelling van de Amsterdamse zeep werd geregeld bij de keur van 10 Juli 1526, die alleen hennip- en raapolie als grondstoffen gedoogde: van Sint Maarten (11 November) tot Vastenavond (zes weken voor Pasen) twee delen hennipolie op één deel raapolie, van Vastenavond tot Sint Maarten twee delen raapolie op één deel hennipolie. De aldus ontstane zeepsoorten noemde men Winterzeep en Somerzeep. De vaten met winterzeep werden met een W, die met zomerzeep met een S gebrand. Bovendien moest elk vat het merk van de betrokken zeepzieder en het Amsterdamse stadswapen dragen, zodat elke ton in totaal drie brandmerken droeg.

Bij de twee geoorloofde grondstoffen voegde zich weldra als derde de lijnolie. De mate, waarin deze drie oliën in de zeepketels werden gestort, was afhankelijk van de drie olie-prijzen. De samenstelling van de zeep werd halfjaarlijks bepaald in een vergadering van het Zeepzieders College en keurmeester(s), in de lente voor de zomerzeep, in de herfst voor de winterzeep. Uit het volgende — waarbij ik mij ditmaal dus beperk tot de 18de eeuw — blijkt, dat behalve de drie gebruikelijke oliesoorten bij wijze van uitzondering soms ook andere grondstoffen voor de zeepbereiding werden toegestaan.

Nadat in de laatste jaren der 17de eeuw uitsluitend hennip- en raapolie mocht worden verwerkt, werd in 1700 ook het gebruik van lijnolie toegestaan, mits deze niet troebel, doch „oprecht klaer” was. Voor de zomerzeep- mocht per zode van 36 tonnen 600 pond boter worden gestort; wie boter overhield, mocht deze nog in zijn zomerzeep-verwerken. Nog één maal was in de 18de eeuw boter als grondstof geoorloofd en wel in de zomerzeep-1716.

Weer een andere grondstof werd in Mei 1740 toegestaan. De zomerzeep van dat jaar zou niet half om half hennip- en raapolie zijn: $\frac{2}{3}$ of $\frac{5}{6}$ van de benodigde raapolie mocht worden vervangen door boomolie (olie uit olijven geperst). Deze concessie gold ook voor de winterzeep-1740/141 en voor de zomerzeep-1741. Bovendien werden voor deze jaren ook andere grondstoffencombinaties toegestaan, waarbij boomolie soms raapolie, soms lijnolie en soms beide verving. De zeepzieders hadden toen dus de keuze uit een reeks zeeprecepten.

In de zelfde Meimaand 1740 werd door zeepzieders en keurmeesters bepaald, dat „tot steyving van de boomlij” per zode van 36 tonnen twee of drie honderd pond talk in de zomerzeep-1740 mocht worden gestort. Voor de winterzeep-1740/41 bedroeg het toegestane quantum talk twee honderd pond per zode van 36 ton.

Zeep, waarin talk was verwerkt, was van mindere kwaliteit. Het besluit tot talkverwerking werd genomen onder de druk van een plotselinge scherpe stijging der olieprijsen. In drie maanden was hennipolie van 36 tot 45, lijnolie van 36 tot $44\frac{1}{2}$ en raapolie van $51\frac{1}{2}$ tot 65 gulden per aam opgelopen, terwijl talk slechts $20\frac{3}{8}$ gulden per honderd pond deed. Zodra de olieprijsen na 1741 een daling vertoonden, werd talk als zeepgrondstof weer uitgebannen.

Behalve in deze jaren 1740 en 1741 maken de boeken van het Zeepzieders College in de 18de eeuw slechts één keer van talkgebruik melding: na de zeer strenge winter 1708/09, waardoor de „toestant van den olyzaaden” bedenkelijk werd, besloot men in de zomerzeep-1709 vier honderd en in de winterzeep-1709/10 twee honderd pond talk per zode van 36 tonnen toe te staan. Eventuele talkrestanten mochten in de zomerzeep- worden opgeruimd.

De Franse Tijd joeg aanvankelijk de olieprijsen tot grote hoogte op. In Augustus 1795 noteerde men: „de Prijzen van olijen dagelijks in prijs stejgerenden”. Hennipolie deed 84, lijnolie 66 en raapolie zelfs 99 gulden per aam. Met het oog hierop stelde Jacob de Bruin

van Oosterwijk, een der toenmalige acht Amsterdamse zeepzieders, in April 1796 in het Zeepzieders College voor een request aan de stadsregering te zenden en vergunning te vragen tot het storten van Zweedse olie of haringtraan, zulks tot het behoud van het „buijten vertier”, de export buiten de stad. Dit voorstel betekende een concessie aan de kwaliteit, doch werd noodzakelijk geacht om buiten Amsterdam het hoofd te kunnen bieden aan de niet-Amsterdamse concurrenten, die volgens hun Amsterdamse collegae reeds lange tijd minderwaardige grondstoffen gebruikten en daardoor tegen lagere prijzen konden leveren.

De Bruin van Oosterwijk vond in het Zeepzieders College vier medestanders, met wie hij zijn request bij het stadsbestuur indiende. De drie andere zeepzieders dienden eveneens een request in, waarin zij handhaving van de oude teepkeur van 1526 verlangden. De minderheid kreeg haar zin op 8 Juni 1796, toen de stadsregering uitsluitend de verwerking van hennip- en raapolie toestond. Zelfs lijnolie werd „volstrekt verboden”, doch dit bleek een al te straffe maatregel, die drie maanden later ongedaan werd gemaakt. Verwerking van haringolie of haringtraan bleef echter verboden, op straffe van 300 gulden boete en drie maanden sluiting van des overtreders zeepziederij.

Resumerend kan men dus vaststellen, dat de Amsterdamse zeep in de 18de eeuw doorgaans werd vervaardigd uit hennip- en raapolie, al dan niet met toevoeging van lijnolie. De uitzonderingen waren: in 1704 en 1716 boter, in 1709 en 1710 talk, in 1740 en 1741 talk en boomolie. Deze excepties waren zo gering in aantal en zo kort van duur, dat de 18de-eeuwse Wagenaar met gepaste trots mocht schrijven: „De Amsterdamsche groene Zeep is altoos, zelfs buitens Lands, vermaard geweest.”

Prijzen zeepgrondstoffen te Amsterdam in de 18de eeuw

In de Notitie Boecken van het Zeepzieders College vindt men vrij vaak de prijzen van de zeepgrondstoffen vermeld, en wel in guldens per aam. Soms zijn voor één jaar diverse prijzen opgegeven, namelijk indien zich binnen een jaar opmerkelijke prijschommelingen voordeden.

		Hennipolie	Lijnolie	Raapolie
	1700	39½	36	40½
	1707	46½	37	35
	1708	47	40%	40½
April	1709	54	51	51
Mei	1709	79	77	79 1)
	1710	57%	47%	36%
	1712	43½	—	30
	1714	48	45	43%
	1723	30¾	27¾	26½
	1724	31	32	21½ 2)
	1727	35	34	28
Febr.	1740	36	36	51½
2 Mei	1740	42	41½	57 3)
7 Mei	1740	4.5	44%	65 4)
Sept.	1740	38%	37%	54½ 5)
	1742	41	37	37
	1764	36	36	37
	1776	36	32	40
	1786	58	54	65

1) Na de zeer strenge winter 1708/09.

2) „Den olij is dit jaer buytengemeen goetcoop geweest.”

3) Boomolie 47 gulden per aam.

4) Boomolie 53 gulden per aam, talk 20¾ gulden per 100 pond.

5) Boomolie 51 ¾ gulden per aam, talk 25½ gulden per 100 pond.

		Hennipolie	Lijnolie	Raapolie
	1787	48	48	48
	1788	49½	49	49
	1789	54	45	66
Dec.	1794	{52	{44	{49
		{60	{47	{60
Maart	1795	70	54	70
Juni	1795	80	59	79
Aug.	1795	84	66	99 1)
sept.	1795	79	69½	97½
Maart	1796	67½	68½	91
April	1796	80	78	99 2)
Oct.	1796	54	58½	58
Maart	1797	54	55	53

Ik hoop in de volgende nummers van ons Maandblad andere facetten van de interessante historie der Amsterdamse zeepindustrie te belichten. Medeleden van ons Genootschap, die kennis dragen van elders bewaard gebleven zeepzieders-archivalia, zullen mij met mededeling daarvan ten zeerste verplichten.

M. G. EMEIS JR.

1) „De Prijzen van dijen dagelijks in prijs steijgerenden.”

2) Juli 1796: „Olijprijzen thans geweldig gedaald.”

E E N A M S T E R D A M S N E G E N T I E N D E - E E U W S T O O N K U N S T E N A A R H E R D A C H T

De 25ste Januari 1954 was het honderd jaar geleden, dat de toenmaals zeer bekende Amsterdamse componist en muziekpaedagoog Jan George Bertelman in zijn geboortestad overleed. Zijn stoffelijk overschot werd enige dagen later bijgezet in de Nieuwe Kerk en op 24 April van hetzelfde jaar 1854 is het graf voorzien van een nieuwe zerk met een opmerkelijke inscriptie. Een aantekening over deze laatste gebeurtenis vermeldt het navolgende :

Den 24 April 1854 is het graf van wijlen onzen waardigen en verdienstelijken stadgenoot J. G. Bertelman, in de gereformeerde Nieuwe Kerk te Amsterdam voorzien geworden van eene nieuwe zerk, bevattende het volgende daarin uitgebouwen latijnsche opschrift:

Jano Georgio Bertelman — Nat. 1782 den. 1854 — Mus. mag. amst. — Animi Pietate. Vitae Modestia. A r t i s Praestantia. Aequae Magno. — Amic. en cult. p. 1854.

dat is: „Aan Jan George Bertelman geb. 1782, gest. 1854 meester in de muziek, Amsterdammer; zijn vroom gemoed, nederig leven en uitstekende kunst waren gelijkelijk groot. Zijne vrienden en vereerders stichtten dit aandenken, 1854.”

Het graf bevindt zich tegen den muur aan de zuidzijde der kerk, tegenover den predikstoel en is getekend C. No 98. De steen is bewerkt door de mrs steenhouwers Guillot en Smit op de Reguliersgracht te Amsterdam. Deze eenvoudige hulde moge het hare bijdragen om Bertelmans nagedachtenis voor de vergetelheid te bewaren.

Ten aanzien van deze hoogst verdienstelijke Amsterdammer, op 21 Januari 1782 geboren, zij medegeedeeld, dat hij reeds op zevenjarige leeftijd heeft uitgeblonken als violist, maar zich door het overlijden van zijn vader genoodzaakt zag zelf les te geven ten einde de kost te verdienen. Een verdere studie van de theoretische vakken, waarbij de bekende blinde organist Daniel Brachthuiser zijn medewerking verleende, maakte, dat zijn kennis vrij spoedig boven het alledaagse niveau stond en dat hij zich aan composities heeft kunnen wagen, die voor zijn tijd niet weinig verrassend waren. Invloeden van Haydn en Mozart verloochenden zich niet, maar tot een geniaal vertegenwoordiger van zijn tijd, wiens oeuvre nog geregeld erkenning moge vinden, heeft hij zich helaas niet kunnen opwerken. Ten hoogste is het nog het „bekijken” waard. Prof. Eduard Reeser heeft in zijn onlangs verschenen belangrijke uitgebreide en gedocumenteerde studie „Een eeuw Nederlandse muziek” op enige van Bertelman’s werken van betekenis, waaronder een Requiem voor driestemmig mannenkoor en orkest (1808) en piano-varianties op de cavatine „Di tanti palpiti” uit Rossini’s Tancredi, gewezen. Daarentegen heeft Bertelman als paedagoog zijn gehele leven uitgeblonken en als zodanig te Amsterdam zijn belangrijkste rol gespeeld. Zeer hoge onderscheidingen, waaronder het „virtus nobilitat” van de Nederlandse Leeuw, het lidmaatschap van verdienste der Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst, het lidmaatschap van de Vierde klasse van het Kon. Instituut van Kunsten en Wetenschappen, enz. werden hem. Tot zijn belangrijke leerlingen hebben behoord J. B. van Bree, A. ten Cate J.A.Zn, de te vroeg ontslapen G. H. Broekhuysen Jr, Willem Smits, J. D. Brachthuiser, J. W. F. Stumpff en vooral Richard Hol. Ook heeft hij bij vele dilettanten in Nederlands hoofdstad herhaaldelijk een voortreffelijke muzikale aanleg tot ontwikkeling gebracht. In de beroemde Maatschappij Felix Meritis speelde hij eveneens een rol als componist van enige cantates, waaronder „De slag hij Nieuwpoort”, die daar herhaaldelijk ten gehore is gebracht.

Amsterdam heeft de herinnering aan Bertelman in ere gehouden door een straat en een plein naar hem te vernoemen.

S . A. M. BOTTENHEIM.

EEN FRANSE WINKEL MET EEN ROOMSE KEUKEN

De 20e Juli 1764 sloten Adriana de Haan en Johanna Catharina Hamer, beiden „meerderjarige en ongehuwde dochters”, een compagnieschap om gezamenlijk een Franse winkel (galanteriewinkel) te drijven ¹⁾. Deze winkel bevond zich op de Haarlemmerdijk, „het tiende hups van het plijn, schuyn over de Baambrugsteeg”, d.i. thans no. 178. De compagnieschap zou duren „tot zoo lange, dat een van de comparanten compagnons mogte komen te trouwen of van de negligentie, onverhoopde ontrouw en onbehoorlijk gedrag van de eene of andere comparante quame te blijken”. Het contract besloot met de volgende merkwaardige clause : „Laatstelijk is geconditioneert, dat dewijl de comparanten van onderscheidene religie zijn, zij zig wederzijds verpligten aan malkander over en weder de volle vrijhey hunner religie-oeffening toe te laten; zo nochtans, dat de keuken na de Roomsche wijze zal werden ingerigt”. Johanna Catharina Hamer zal zich dus op vastendagen bij het menu van haar katholieke deelgenote hebben moeten aanpassen, Lang heeft zij zich deze opoffering niet behoeven te getroosten. Nog geen jaar later, op 21 April 1765, trad Adriana de Haan in het huwelijk met David Brand; het jonge echtpaar ging in de Vinkenstraat wonen, de compagnieschap werd ontbonden en juffrouw Hamer kon voortaan op katholieke vastendagen weer eten wat zij wilde.

W. J. VAN HOBOKEN.

¹⁾ Not. Arch. 14448/410.

AMSTERDAM EN VENETIË

Amsterdam en Venetië, hoe vaak zijn zij niet in één adem genoemd ! Zeker zou men bladzijden kunnen vullen alleen met de opsomming van de reizigers en schrijvers, die zich gewaagd hebben aan een vergelijking. Men vindt deze vergelijkingen in schakeringen: van enkele oppervlakkige woorden tot diepgaande beschouwingen. De slotsom luidt dikwijls zeer verschillend. Wij willen hier slechts twee schrijvers aanhalen.

In 1876 publiceerde Henry Havard zijn lijvige boekwerk van 636 pagina's „Amsterdam et Venise”, waar geen facet van het uiterlijk en innerlijk der twee steden, die hij beide goed kende, onbesproken bleef. Naar zijn uiteindelijk oordeel was de overeenkomst klein, het verschil groot. In geheel andere geest schreef tien jaar later de Amsterdamse geschiedvorder Ter Gouw, die persoonlijk Venetië niet kende, maar door een buitenlander tot het onderwerp „Venetië van het Noorden” werd gebracht. Hij leefde als geschiedschrijver in de 16de eeuw en wist uit die tijd een aantal uitspraken bijeen te garen, die op de gelijkenis wezen, zowel van de handel — „Amsterdam is jong Venetië van koopmanschap en wordt dagelijks beter,” sprak in 1526 de stadhouder van Holland — als van de stad zelf: „Also datse overmidts locht, water, ghelegenthey, menichte ende beyuaemheydt van watergrachten ende canalen bijkants in alle straten loopende, overmits ooc meer andere oorsaecken, der stadt van Venegien seer gelijk is,” schreef de Italiaan Guicciardini ruim dertig jaar later. Ter Gouw had in tegenstelling tot Havard Amsterdam nog gekend vóór de aanleg van het Ooster- en het Westerdok en van de Oranjesluizen. Hij had zich dus nog een oordeel kunnen vormen van de aanblik der stad, wanneer men haar uit zee naderde. Hij zag het 16de eeuwse Amsterdam voor zich temidden van weilanden, die 's winters blank stonden, en met huizen, die direct uit het water oprezen; immers pas later begon men op grote schaal kaden aan te leggen. Ter Gouws oordeel was dan ook juist het omgekeerde van dat van zijn Franse tijdgenoot.

En nu, bijna tachtig jaar later? Welke gevoelens wekt Venetië thans bij de Hollandse reiziger op? Persoonlijk zou ik geneigd zijn te zeggen: Er is thans weinig gelijkenis. Niets bracht mij het verschil in atmosfeer en kleurschema duidelijker tot uiting dan een schilderij van de Schot R. M. G. Coventry in het Venetiaans Museum van Moderne Kunst, het „Palazzo Pesaro”. Hoewel het schilderstuk een groot barok aandoend kerkgebouw aan het water voorstelt — en wat kan men zich Venetiaanser denken? — was reeds uit de verte mijn reactie: Dat is Venetië niet; dat zou Amsterdam kunnen zijn. En zie: het bleek onze Sint Nicolaaskerk aan de Prins Hendrikkade weer te geven.

Dat ik mij hier verstout Amsterdam en Venetië, ditmaal in verleden, heden en toekomst, nogmaals naast elkaar te stellen, geschiedt op grond van andere beweegredenen dan de gelijkenis. Het werd mij in Venetië namelijk voortdurend duidelijker, hoeveel merkwaardigs men kan leren door een vergelijking van de beide steden, die hoewel in wezen verschillend toch een aantal uitgangspunten gemeen hebben.

Wanneer Venetië als Europees handelscentrum ten onder gaat door de verplaatsing van de hoofdader van de commercie van de Middellandse Zee naar de Atlantische Oceaan, komt Amsterdam als zodanig op en neemt al spoedig de rol, die Venetië speelde, over. Amsterdam werd evenals haar voorganger met grote moeiten en kosten gebouwd op houten paalwerk. Amsterdam krijgt in haar grootste uitgestrektheid ongeveer dezelfde omvang en eenzelfde inwoneraantal als Venetië. Beide steden zijn tolerant ten opzichte van dissenters. Zoals Amsterdam haar Jodenbuurt had, zo had Venetië haar Ghetto. Evengoed als de Rooms-Katholieken in Amsterdam werden de Protestanten in Venetië getolereerd. De Amsterdamse burgemeesteren tonen dan ook uiteraard begrip voor de situatie, wanneer zij in 1649, aangezocht door de Amsterdamse Kerkeraad om de aanstelling van een consul te

Venetië, die de religie zou zijn toegedaan, te bevorderen, bevestigend antwoorden, maar tevens in bedenking geven, „dat de gemeynte aldaer gewaerschout ende vermaent werden dat se haer in alle voorsichticheyt moeten dragen ende sich wachten dat geen occasie gegeven werde om hare vergaderinge te beletten ofte verhinderen.” Een houding, die ook zij van de Katholieken in hun stad eisten.

Zo goed als wij ons moeten beperken tot slechts enkele punten van overeenkomst in de geschiedenis der beide steden, even goed geldt dit de verschillen. Daar valt in de aller-eerste plaats op de ontegenzeggelijk toevallige stadsplattegrond van Venetië tegenover de bewust ontworpen halfcirkelvormige opbouw van Amsterdam. De stedenbouwkundige ontwikkeling van Venetië is minder gemakkelijk te volgen dan die van Amsterdam. Toen in 1500 de eerste nauwkeurige vogelvlucht-plattegrond van Venetië in houtgravure werd vervaardigd, had de stad reeds haar uiteindelijke omvang, behoudens een enkele uitzondering als de aanplemping van de Fondamenta Nuova, die in 1590 zou geschieden; toen een kleine vijftig jaar later Amsterdam op een dergelijke wijze werd uitgebeeld, was de stad nog in opkomst en besloeg niet meer dan een kwart van haar uiteindelijke omvang, die zij ruim een eeuw later bereikte. De stedenbouwkundige geschiedenis van Amsterdam laat zich daardoor in later tijd van jaar tot jaar volgen. Daarbij moet men niet uit het oog verliezen, dat de grachten in Amsterdam werden gegraven in tegenstelling tot de waterwegen van Venetië. Daar werd de stad voornamelijk gevormd door aanplemping van een aantal slikbanken, rondom welke de natuurlijke wateren bleven bestaan. Het kostbare graven van grachten, die dienden ter bevordering van handel en verkeer en in mindere mate ook ter bevordering van het stadsschoon, had in Amsterdam vaak achterwege kunnen blijven, zoals kort geleden in een artikel in dit tijdschrift over de Reguliersgracht werd aangetoond, maar geschiedde ter meerder glorie van de stad.

Een onderscheid, dat ons nog sterker treft dan het willekeurige tegenover het planmatige der twee plattegronden, is de indruk van ontzaglijke rijkdom en grootsheid, die zelfs het vervallen Venetië van onze tijd ons voor ogen weet te toveren in tegenstelling tot de gelijkmatiger verdeelde, maar gedegen burgerlijke welstand van de handelsstad van het Noorden. Vergelijk de paleizen van de Venetiaanse patriciërs, voor een groot deel daterend uit een tijdperk, toen de grote handelsbloei reeds voorbij was, met de grachtenhuizen van de Amsterdamse kooplieden. Zij zijn hetzelfde in aanleg en opbouw van verdiepingen, maar welk een verschil in ruimte en rijkdom. Het 17de—18de eeuwse Ca' Rezzonico heeft op de bel-etage een enorme balzaal en een grote zaal met aan weerszijden tweemaal vier flinke kamers, daarboven andere verdiepingen van dezelfde afmetingen. Wat is daarbij vergeleken het Amsterdamse grachtenhuis met zijn bel-etage van meest vier kamers en een zaal, waarnaar de Amsterdamse bewoners van Zuid thans nog met ontzag en ook afschuw terugkijken? Een Deutz, die eerst samen met de Rezaonico's en daarna alleen de keizerlijke kwikzilverleningen verzorgde, bewoonde zo'n grachtenhuis. De familie Deutz had als buitenverblijf het oude kasteel Assendelft, de familie Rezzonico een vorstelijke villa bij Bassano. Want ook in de buitenplaatsen openbaart zich het verschil: men vergelijkte de paleizen langs de Brenta met de huizen langs de Vecht !

Hetzelfde geldt de kerken. Het zijn er in Venetië om en nabij de honderd, die bijna alle uit de Middeleeuwen stammen, maar in de 16de, 17de en 18de eeuw ten koste van enorme bedragen inwendig en uitwendig zijn gemoderniseerd. Neem daarnaast Amsterdam met zijn bescheiden, maar voor ons land toch nog grote kerkenaanstal. Wanneer een verwoestende pestepidemie in Venetië ten einde liep, stichtte de stad een kerk. De Redemptore en de Salute danken daaraan hun ontstaan. De stad Amsterdam volstond in hetzelfde geval met eenvoudige dankgebeden.

Waarom is dit verschil toe te schrijven? Er zijn enkele oorzaken, die in het oog springen. Wat speciaal de Italiaanse behuizing betreft, de levenswijze was in Italië volkomen verschillend van de levenswijze in Holland. De familieverhoudingen kenden in het Zuiden niet een dergelijke zelfstandigheid van de jonge gezinnen als in het Noorden. De grote ruimten waren een vereiste voor feesten en ontvangsten. In Italië, waar natuursteen en een vaste bodem het bouwen gemakkelijk en daardoor goedkoop maakten en waar alle steden zich uitleefden in vorstelijke gebouwen, kon uiteraard het rijke Venetië, dat toevallig van deze natuurlijke voordelen verstoken was, niet achterblijven. De bewoners van Amsterdam

vergenoegden zich met fraaie burgerwoningen, groter en kostbaarder dan de huizen van andere steden.

Dan komt nog daarbij, dat Venetië terecht de allure had van de hoofdstad, die het tot **1796** is geweest; Amsterdam daarentegen was ten tijde van de Republiek nooit meer dan de grootste en rijkste stad van de Zeven Provinciën, wier regering elders zetelde.

Het allerbelangrijkste was echter het kapitaal. Want uiteindelijk moest deze pracht van paleizen en kerken worden betaald. De uitgaven voor de betrekkelijk eenvoudige bouw van Amsterdam, de stad, die zich voor de wereld alleen heeft willen verheffen door haar vorstelijk stadhuis, „het achtste wereldwonder”, en de uitgaven voor de praal van Venetië kunnen in geen vergelijking tot elkaar hebben gestaan. Ter verklaring van deze vorstelijke rijkdom tegenover deze burgerlijke welstand moeten wij terugkeren tot de handel, de bron van beider bestaan. Dan ziet men Venetië, dat ten gevolge van een geheel complex van politieke en geografische omstandigheden monopoliewinsten maakte, en daarnaast Amsterdam, dat als deelnemer aan het handelsverkeer in het relatief hoog ontwikkelde West-Europa onder zware concurrentie bescheiden winsten moest verkrijgen uit het verlenen van transportdiensten en uit de bijkomende waarde, die de goederen door het vervoer naar een gemakkelijk bereikbare markt verwierven. Venetië hief schattingen van een groot en dichtbij gelegen koloniaal rijk, welk laatste zijn Oosterse stempel op de stad wist te drukken; Amsterdam moest zich beperken tot een bescheiden uitvoer uit haar koloniaal rijk, dat te ver weg lag voor een opeenstapeling van kostelijke weggesleepte goederen, te ver weg om een wezenlijke culturele invloed op de heersers uit te oefenen.

En behalve het verschil in de totale grootheid, ziet men bij deze twee steden ook het verschil in de vermogensaccumulatie en in de spreiding daarvan. Immers de monopoliewinsten kwamen in de eerste plaats ten goede aan degenen, die aan het monopolierecht direct deel hadden, in Venetië dus de heersende klasse. Evenmin moet men het verschil in tijdsduur uit het oog verliezen: Amsterdam heeft slechts gedurende een periode van weinig meer dan honderd jaar een werkelijk handelsvoordeel door betere organisatie boven zijn omgeving gehad, terwijl de monopoliepositie van Venetië met op- en neergangen 400 à 500 jaar stand heeft gehouden.

De Venetianen verwierven zich rijkdom, de Amsterdammers redelijke winsten. En ook, toen tenslotte de directe inkomsten uit de handel ophielden in stromen te vloeien, bleef het verworven Venetiaanse kapitaal gedeeltelijk in stand door grootscheepse beleggingen in land: Een duurzame belegging, die ons kleine land nooit in enige omvang heeft gekend.

GEZICHT OVER HET IJ OP AMSTERDAM,
UIT HET OOSTEN GEZIEN, ± 1608

*Schilderij van Hendrik
Cornelisz Vroom, Rijksmuseum.*

Van de 17de en 18de eeuwse Amsterdamse kapitalen, verdiend in de handel, is dan ook al bijzonder weinig tot in de 19de eeuw, laat staan tot onze tijd bewaard.

De tegenstelling tussen de schitterende Venetiaanse „scuole” en de bescheiden Amsterdamse gildenhuisen bestaat meer in schijn dan in wezen. Immers de grote scuole in Venetië hebben geen ambachtsgilden gehuisvest, maar rijke godsdienstige en liefdadige broederschappen, in ons land alleen te vergelijken met de Zwanenbroeders in 's-Hertogenbosch. De nog bewaarde „scuola” van de schoenmakers bij San Thoma, thans een opslagplaats, toont ons een even eenvoudige behuizing als die van de Amsterdamse gilden, zoals wij die nog in het makelaarsgildekantoor op de Nieuwezijds Voorburgwal kennen. Toen de stad Amsterdam op het hoogtepunt van haar bloei kwam, had zij kort tevoren het Katholieke geloof verlaten. De broederschappen die voordien hadden bestaan, vergenoegden zich in die eenvoudige tijden met een kapel in een der kerken.

Het prijsgeven van het Rooms-Katholieke geloof heeft voor een bepaalde categorie van Amsterdammers nog een ingrijpend gevolg gehad, dat wij hier niet stilzwijgend mogen voorbijgaan. De schilders vonden in Venetië te allen tijde een dorado, waar kerken, de stad en sinds de 16de eeuw ook particulieren hun werken in allerlei vorm met graagte afnamen. De grootsten onder de kunstenaars waren rijk en geëerd. Welk een verschil met het Calvinistisch Amsterdam, waar de schilders hoogst dankbaar moesten zijn, wanneer opdrachten hen bereikten van schutterijen, van regentencolleges, van het stadsbestuur voor zijn nieuwe stadhuis, van een enkele bescheiden maecenas en van particulieren, die zich wilden laten portretteren. Over de kunsthandel en afzet van schilderijen, die het de Amsterdamse schilders mogelijk hebben gemaakt een weliswaar meest karig bestaan te leiden, weten wij ondanks de uitgebreide onderzoekingen te weinig om te kunnen verklaren, hoe ondanks deze ongunstige voorwaarden de Amsterdamse schilders van de 17de eeuw in kwaliteit en kwantiteit niet onder hoeven doen voor hun Venetiaanse kunstbroeders van een eeuw vroeger. Want het blijft een feit: ook een kunstenaar moet leven en enige vraag naar zijn werken is nodig — en toen stellig nog meer dan nu — om zijn bestaan als kunstenaar mogelijk te maken. Dit verschil in afzet van kunstwerken heeft thans nog zijn gevolgen: men gaat naar Venetië om de grote Venetiaanse schilders te leren kennen, maar een tocht naar Amsterdam is geen absoluut vereiste om zich met de Amsterdamse schilderkunst vertrouwd te maken.

Komen wij tot het heden en daarmee tot een der treffendste punten van overeenkomst: Twee stadsbesturen, die een nalatenschap van hun voorgangers hebben geërfd, zo groots als nergens anders in Europa, maar daarmee tevens een taak, zo moeilijk als geen ander stadsbestuur kreeg toebedeeld: het stadsschoon van eeuwen her zo ongerept mogelijk te bewaren en daarvoor de belangstelling van de inwoners levend te houden. Gaan wij na, hoe beide steden zich van deze taak kwijten, dan valt in de eerste plaats in het oog, hoe toevallig dikwijls de gevonden oplossingen zijn, hoe de aanwezigheid van een bepaalde persoon op de juiste plaats uitkomst kan brengen en omgekeerd het ontbreken van zo iemand een funeste werking kan hebben.

In Venetië is de Accademia, het grote schilderijmuseum, een instelling van de staat, net zoals in Amsterdam het Rijksmuseum. Beide herbergen rijke schatten aan stedelijk bezit, die daar een deskundige verzorging genieten. Venetië, dat al in de 17de en 18de eeuw een uitvoerverbod van kunstwerken kende, is in dit opzicht misschien nog rijker dan Amsterdam. De stad Venetië heeft in het Palazzo Pesaro een museum voor moderne kunst, juist zoals de stad Amsterdam het museum voor moderne kunst voor haar rekening heeft genomen. Wat haar eigen historisch museum betreft, is Venetië echter gelukkiger geweest dan Amsterdam. De rijke Venetiaanse patriciër Teodoro Correr, geboren in 1750, vermaakte in 1830 zijn verzamelingen, die zich over allerlei gebied uitstrekten, aan zijn geboortestad. In 1836, na zijn dood, werd het Museum Correr geopend, dat in de allereerste plaats een collectie fraaie Venetiaanse oudheden omvatte, daarnaast een algemene schilderijenverzameling, waarin veel Venetiaanse meesters. Na de afloop van de tweede wereldoorlog kreeg Venetië de beschikking over het reeds hierboven genoemde indrukwekkende Ca' Rezzonico. Hierheen zijn de 18de eeuwse collecties van het Museum Correr overgebracht ter inrichting van dit paleis, met op de zolder tentoonstellingsruimte. Hier kunnen zich stadgenoten en vreemdelingen een idee vormen van een 18de eeuws patricierspaleis. Amsterdam, waar zich

een loffelijke activiteit ontplooit om het museum van moderne kunst, steekt hierbij met het bescheiden Waaggebouw en het als een Kameleon steeds veranderende Museum Willet Holthuysen voor zijn historische collecties niet gunstig af. De historische verzameling der stad, ondergeschikt als zij is aan de directie der stedelijke musea, is het stiefkind van de moderne kunst geworden.

De topografische atlas is in Venetië verdeeld over het Museum Correr en het Archivio di Stato, in Amsterdam over drie instanties, het particuliere Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, het Gemeente-Archief en het Stedelijk Museum.

De plaatselijke geschiedvorsing, die in Amsterdam sedert 1900 ons Genootschap behartigt, wordt in Venetië door twee verenigingen beoefend. De Deputazione di storia patria per le Venezie, gesticht in 1874, geeft het Archivio Veneto uit, thans gegroeid tot een imposante serie van vele delen. Het Ateneo Veneto, ouder en algemener van opzet dan het vorige genootschap, houdt een „corso di storia Veneziana”. Venetië kent echter geen particuliere vereniging, die zich ten doel stelt, wat Amstelodamum beoogt: de bestrijding van de schending van het stadsschoon. Venetië, bij uitstek toeristenstad, verkeert wat dat betreft immers in gelukkiger omstandigheden dan Amsterdam: het stadsbestuur behoeft daar niet tegen zich zelf in bescherming te worden genomen. Een officieel stedelijk ambtenaar, de Soprintendente di Monumenti waakt voor de belangen van het oude en heeft daarbij niet de delicate taak, die zijn onlangs aangestelde Amsterdamse collega heeft.

Toch komen ook in Venetië botsingen tussen het oude en nieuwe voor. Nog kort geleden drong de mare daarvan door tot zelfs in de Hollandse kranten. Een groot modern studentenhuis, ontworpen door de bekende Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright naast het statige oude Palazzo Balbi in een bocht van het Canal Grande, bracht de gemoederen van de Venetianen in hevige beroering. Slechts over het lijk van de burgemeester zou het er kunnen komen, lezen wij. Unaniem wordt het echter niet verworpen, want ook Venetië heeft onder haar bewoners voorstanders van de toepassing der moderne architectuur, geloofsgenoten van hen, die in Amsterdam al lange jaren met meer of minder succes voor hun rechten strijden.

Venetië is echter in één opzicht hogelijk bevoorrecht boven Amsterdam. De stad kon en kan nog steeds vrijwel ongerept blijven voor zover het verwoestingen geldt, door mensenheden aangebracht. Het kent immers geen verkeersproblemen. De auto's, die over de lange onder Mussolini aangelegde autoweg naar de stad komen, wordt bij de Piazze Roma, buiten de oude stad, een halt geboden. Hier zijn geen radicale oplossingen in de vorm van grote verkeerswegen met de daarmee gepaard gaande onverbiddelijke doorbraken nodig. Alleen de *motoscafí*, de motorboten, die onder meer de diensten van onze trams en bussen verrichten, baren de overheid zorgen. De golfslag, door deze boten opgewekt, heeft een nadelige invloed op de oude huizen, die veelal direct uit het water oprijzen. Het ontbreken van alle voertuigen maakt de in onze stad zo gevreesde dempingen overbodig. De enkele „riotersà” — de letterlijke benaming voor het gedempte water — dateert van lang geleden, toen Venetië zich blijkbaar nog niet zozeer van haar belang als toeristenstad bewust was. Wat nijverheid en handel betreft, de nieuwe havenstad Marghera, in 1917 gesticht ten Zuid-Westen van de stad, concentreert alles op dit gebied. Ook hierover hoeft de stad Venetië in tegenstelling tot de stad Amsterdam zich niet het hoofd te breken.

Juist daar weer echter het opvallend verschil tussen beide steden ! Noch de grote Amsterdamse grachtenhuizen, noch de Venetiaanse paleizen beantwoorden thans nog aan hun oorspronkelijke bestemming. De grachtenhuizen van Amsterdam, dat steeds zij het ook met inzinkingen haar handel heeft weten te bewaren, zijn thans alle in kantoren veranderd; de paleizen in de toeristenstad Venetië, die in de vorige eeuw veel door rijke vreemdelingen werden bewoond, worden met enkele uitzonderingen in de vorm van musea, stedelijke instellingen, hotels en kantoren, bezeten of verhuurd als duurdere of goedkopere etagewoningen — immers Venetië heeft niet als Amsterdam een uittocht naar Zuid gekend — door een zeer uiteenlopend slag van mensen. Daar zijn o.a. nog de nakomelingen van oude geslachten als de familie Grimani en Mocenigo.

Dezelfde overbevolkingsproblemen laten zich in Amsterdam en Venetië voelen. De huiseigenaren hebben weinig animo de panden te onderhouden, waar de huren niet vrij en slechts in geringe mate verhoogd zijn. In beide steden hebben de bepalingen omtrent

De Heer Huydecopers Huis van achteren.

J. van Ruysdael 1664

A. Bloteling fecit

HET SLECHTEN VAN DE WALLEN VOOR HET CRAVEN VAN
DE HERENGRACIIT (BIJ DE VIJZELS TRAAAT), ± 1664.

*Gravure van A. Bloteling
naar J. van Ruysdaal.*

belastingaftrek bij reparatie en bijdragen voor de restauratie — in Venetië in het bijzonder van de fundamente — slechts gedeeltelijk succes. Bij vergelijking springt echter in het oog, dat de stad Amsterdam ondanks de schrijnende wonden, in de oorlogsjaren toegebracht, ondanks het voortdurend verminderende aantal oude huizen, ten opzichte van Venetië bevoordeeld is, juist door het zaken- en bedrijfsleven, dat aan de ene kant wel de gevaarlijkste vijand van de oude stad is, aan de andere kant echter zich haar reddende engel betoont.

En de toekomst van Amsterdam en Venetië? Er zijn te veel onberekenbare factoren voor steden, die zoals zij in het water zijn gebouwd, dan dat men zich aan een voorspelling zou wagen. Men heeft niet alleen met de bekende en helaas dikwijls vervallen en verwaarloosde zichtbare huizenstad bovengronds, maar ook met de onzichtbare en daardoor ongewisse palenstad ondergronds te maken.

Een Nederlands hoogleraar, die in 1951 Venetië bezocht, wijdde aan dit bezoek een artikel in „Bestuurswetenschappen” van 1952 : „Vacantie in Venetië en blindeman spelen”, waarin hij wijst op de onoverzienbare problemen, die de oude Europese steden als Venetië opwerpen voor de moderne stedenbouwers, die zich daarvan niet voldoende rekenschap willen geven. Hij vergelijkt Venetië niet speciaal met Amsterdam, maar met alle oude steden in ons land. Het is dan ook geen Amsterdams hoogleraar, die aan het woord is. Dat is duidelijk uit de anecdote, die hij vertelt en die geen Amsterdamer zo onjuist zou

hebben kunnen weergeven. Hij schrijft daar in het jaar 1952: „Het is in Amsterdam, waar de grote koopmanshuizen langs de grachten haast alle hun oorspronkelijke karakter zagen verloren gaan: het is misschien al wel vijftig jaar geleden, dat een buurjongen tot de jongste vertegenwoordiger van een der weinige Amsterdamse families, die zich nog aan het oude patrimonium gebonden voelen, de vraag richtte: „Chris, is jouw vader ook concierge?”” Het verhaal berust op een grond van waarheid, speelt echter niet in 1902, maar juist dertig jaar later, toen na de eerste wereldoorlog de grote uittocht van de grachten naar Zuid had plaats gevonden. Een dokterszootje uit een nieuw flatgebouw in de Vijzelstraat maakte toen van zijn hoge balconnetje af kennis met een nakomertje uit een grachtenhuisgezin, dat in een ruime grachtentuin moederziel alleen voetbalde. De kennismaking leidde tot aanknoping van vriendschapsbanden en na enige bezoeken aan de grachtentuin stelde de nieuwe voetbalvriend de gevleugelde vraag: „Chris, is jouw vader eigenlijk concierge of heeft hij kantoor aan huis?”

De kantoren aan huis en de gewone kantoren mogen de niet-Amsterdammers een betreurenswaardige verwording toeschijnen, zij vooral zijn het echter, die het oude Amsterdam voor het nageslacht moeten bewaren. Amsterdam heeft in dat opzicht als levende stad mogelijkheden, die Venetië niet heeft. Dat is het enige, wat wij thans over de toekomst kunnen zeggen.

I. H. v. E.

NOGMAALS „DE GROENLANDSE PAKHUIZEN”

Op pag. 13 van deze jaargang werd verteld, hoe in 1709 de eigenaren van de Groenlandse pakhuizen onderling moeilijkheden kregen over de reparatie van de bouwvallige panden en er een bestek voor de reparatie werd gemaakt. De Heer J. H. Bredschneijder vond in het protocol van Not. Dirk van der Groe (N. A. 4217, 1029) een exemplaar van dit bestek, op 12 Maart 1710 ondertekend door de eigenaren, die de pakhuizen wilden laten herstellen, en de aannemers, Ijsak Inssen, Lambert van den Berg en Anthony Velsen. De laatsten namen op zich de reparatie volgens het bestek van 12 punten, dat wij onze lezers wegens zijn technische en gedetailleerde inhoud zullen besparen, te verrichten voor een som van 1750 gulden en 50 gulden extra, indien het werk naar genoegen werd volbracht. Op 9 April 1710 was het werk al volop aan de gang, want toen werd een toevoeging aan het contract gedaan en daarbij 40 gulden meer aan de aannemers toegezegd, daar de ondervindingen hadden uitgewezen, dat het bestek enigszins zou moeten worden gewijzigd.

I. H. v. E.

NOG EENS „DE UTRECHTSE BRUG” OVER DE AMSTEL

Hoe verwarrend het is, dat de bovenstaande brug nog steeds geen „officiële” naam kreeg, moge blijken uit een artikel in „De Telegraaf” van 18 Mei jl. op de voorpagina, getiteld:

„3 JULI ALLES OVER AMSTELBRUG”

en een artikel eveneens in „De Telegraaf” van slechts twee dagen later op pagina 4 getiteld:

„AMSTELBRUG AFGESLOTEN, lijn 3 omgelegd”

In het eerste artikel nu wordt bedoeld de „Utrechtse brug” en in het tweede artikel de „Nieuwe Amstelbrug” hetgeen alleen blijkt bij verdere lezing, daar de opschriften de indruk zouden wekken, dat de brug die op 3 Juli geheel in gebruik zal worden genomen, nu nog eerst is afgesloten.

In vervolg op het bericht in het Maandblad van Amstelodamum van Mei 1954 zou ik nogmaals willen vragen om een naam voor de nieuwste brug, die nu, stiefmoederlijk verdeeld, zonder „officiële” naam is in tegenstelling met de andere Amstelbruggen.

W. A. DRIESSEN.

KLOKKENLUIDEN EN BEIEREN

Wie op hoge kerkelijke feestdagen wel eens klokgelui over de B.B.C. heeft gehoord, die zal het opgevallen zijn, dat behalve enige zware luiklokken, ook heel lichte, hoge speelklokken worden gebruikt, en wel in aflopende toonladders. Bijvoorbeeld: als de luiklokken zijn c-e-g-c', dan klinkt onder het luiden, telkens herhaald, en een paar octaven hoger: c b a g f e d c. Het geeft een feestelijke indruk.¹⁾ Herinner me echter niet, ooit in Amsterdam zoiets gehoord te hebben. En toch in lang vervlogen tijden hebben we dit „Engelse” feestgelui ook gekend.

In het Gemeente-Archief berust het „Hamboech scutterienboeck”, dat is een soort memoriaal van de Handboogschutterij, die in de 14de eeuw de Sebastiaankapel van de Oude kerk gesticht heeft. De schutters hadden daar een altaar laten oprichten, gewijd aan Sint Sebastiaan¹⁾, en ze betaalden een priester, die de diensten op dat altaar verzorgde. Op feestdagen, en zeker op de dag van Sint Sebastiaan, werd er extra werk gemaakt van de dienst in de kapel, en ook de klokken kwamen erbij te pas.

Zo vinden we in het jaar 1540 opgetekend, dat aan „die beyerman tot die misse” vijf stuivers betaald was. „Noch soe isser VIII half vuren ghebeyert onder 't luyen. Ende acht half vuren gheluyt. Ende des sonnendaechs savens die boevecloc gheluyt met drie grote clocken, daer XV man an gheluyt hebben een vure lanc ghedurende / dair of sy tsamen gehat hebben van luyen ende beyeren de somme van 1 guld. VIII stuver”.

Dat laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Bovenstaande posten komen voor onder het hoofd „Oncosten in die kerc des dingesdaechs int rekenmael a° XL”.

Eens per jaar namelijk deden de overlieden van de Handboogschutterij rekening en verantwoording. Dan werd er een dienst gehouden in de Sebastiaankapel en een feestmaal in de Handboogdoelen. Dit gebouw stond op de plek waar zich thans de Universiteitsbibliotheek bevindt en de Handboogstraat bewaart er nog altijd de herinnering aan.

Maar om op het klokkenspel terug te komen de Engelsen kennen ook nog een andere vorm van luiden, die ze „change ringing” noemen. We zouden dat het best kunnen vertalen door „luiden met variaties”. Daartoe heeft men echter een heel troepje geoefende klokkenluiders nodig. We hebben wel foto's gezien van een stuk of tien koorknappen, die onder in de toren stonden opgesteld, ieder met een luitouw in de hand. Natuurlijk houdt men er lang niet overal tien luiklokken op na, zodat hier wel degelijk speelklokken bij gebruikt worden. Het is echter een ander soort muziek dan in 1540 in de Oudekerkstoren ten gehore werd gebracht: daar zwoegden vijftien man acht maal een half uur lang aan de touwen van de vier luiklokken, terwijl in het kamertje onder het bellenplat de „beyerman” aan het klavier zat en waarschijnlijk variaties op het accoord van de luiklokken speelde²⁾.

Wanneer dit aardige gebruik is verdwenen, hebben we niet kunnen vinden. En indien de schutters niet zo vriendelijk waren geweest om het op te schrijven, dan zouden we er helemaal niets van weten.

Nu echter stellen we de vraag of er niet opnieuw een proef mee genomen zou kunnen worden. Men bedenke echter wel, dat „beyeren onder 't luyen” niet geschikt is voor de avond van de vierde Mei. Want de klank zal uitgesproken feestelijk zijn.

B . BIJTELAAR,

¹⁾ Amsterdam bezat toen twee schutterijen: de Voetboogschutters, die het Sint Joriskoor in de Oude kerk als kapel hadden, en de Handboogschutters. In de 15de eeuw ontstond nog een derde schutterij: de Kloveniers.

²⁾ Men houde hierbij in het oog, dat in 1540 de Oude kerkstoren een veel kleinere spits had dan tegenwoordig en dat het aantal speelklokken ten hoogsten veertien was.

EEN GEHEIMZINNIGE
HUWELIJSINZEGENING IN DE OUDE KERK
IN HET JAAR 1735

Bij mijn onderzoekingen stuitte ik op een huwelijksinzegening te Amsterdam, die mij merkwaardig genoeg voorkomt om in ons blad „Amstelodamum” vermeld te worden. Het betreft een trouwlustig paar, dat niet uit de hoofdstad afkomstig is. In de in 1888 het licht ziende „Genealogische Aanteekeningen betreffende het Geslacht Dibbets” ¹⁾ wordt kortweg medegedeeld dat „Hendrikjen Debets, overleden in of na 1781, huwde in 1735 (ingeschreven te Amsterdam) met Gerrit van Dompeler, . . .”. Reeds enige jaren later deelt Mr. P. A. N. S. van Meurs, de bekende Rijksarchivaris, enkele bijzonderheden ²⁾ mede over dit huwelijk, waarvan hij dan ook zegt, dat het een romantisch waas had.

Wie zijn deze beide gelieven? Gerrit van Dompeler, of beter: de Welgeboren Heer Gerrit van Dompeler (want deze titel draagt hij) stamt uit een aanzienlijk geslacht. Waar hij geboren en gedoopt is, is mij niet bekend geworden. Sedert 1741 is hij „geërfde in Veluwe”. Tevens wordt hij „dijkschrijver des dijkstoels van Veluwen”, wat in latere tijden genoemd wordt secretaris van het polderdistrict. Hij bewoont met zijn vrouw sedert 1740 „Het Klooster” te Oene. Dit huis, eenmaal het klooster „Nazareth”, was bewoond geweest door zijn schoonouders, Frederik Derksz. (Debets) en Jenneken Emaus Gerrits(dochter), die broerskinderen — dus neef en nicht — waren.

Frederik Derksz. is sedert 1706 dijkschrijver en gerichtsmann van Veluwe. Hij overlijdt 11 Mei 1741 te Oene, zijn vrouw sterft aldaar in Februari 1745. Beiden zijn dus — dit in verband met wat beschreven zal worden — tijdens de huwelijksinzegening van hun dochter in 1735 nog in leven. Het echtpaar behoort tot de gegoede kringen. Onderzoek, door mij ingesteld in het Rijksarchief te Arnhem, leerde mij, dat hun jongste kind Henriken op 19 Maart 1711 te Oene is gedoopt. Het Doopboek van Oene bevat echter ook aantekeningen betreffende ondertrouw en huwelijk, de lijsten der lidmaten, alsmede enkele notities, die juist voor Hendrikje Debets verre van aangenaam zijn.

Wij lezen n.l. in het betreffende register (Rijksarchief Arnhem, R.B.S. 667) „1736 in „September is Hendrikje Debets gesuspendeert om falsheyt te Amsterdam begaen in haer „te laten inschrijven met Gerrit van Dompeler. 1739 den 3e April wederom aengenomen, „na betoning van hertelijk berouw en leedwesen vóór de inspectores, vóór mij als predikant „tot Oen ende destijds in de kerke presente ledematen, en belofte van beterschap gedaen te hebben”.

Mr. P. A. N. S. van Meurs, die deze aantekeningen in zijn genoemd artikel weergeeft, voegt er aan toe: „Een onderzoek te Amsterdam naar dit huwelijk ingesteld bracht niets aan het licht.”

Ik stelde nogmaals een onderzoek in in het Amsterdamse Gemeente-Archief. Ik sloeg de huwelijks-klapper over de jaren 1735 en 1736 op, doch vond onder de letter G (de klapper staat op de beginletter van de eerste voornaam van de huwende man) de naam van Gerrit van Dompeler niet vermeld. Ten tweeden male nam ik de klapper over dezelfde jaren door, hopen de naam van Gerrit van Dompeler over het hoofd te hebben gezien. Toen, ineens, werd mij iets duidelijk. Ik stuitte n.l. op de naam Gerrit Wijnants; waarlijk, de naam van de vrouw was . . . Hendrikje Frederiks. Wijnant, Frederik, zoo waren de voornamen hunner respectieve vaders ! Ik sloeg hierop het in de klapper aangegeven register, „Kerk Intekening Boek” (D.T.B. nr. 577, pag. 85 in verso) op. Mijn vermoeden, dat

¹⁾ „Genealogische Aanteekeningen betreffende het Geslacht Dibbets (overgedrukt uit het Jaarboek van den Nederlandschen Adel)”, (’s-Grav., 1888).

²⁾ Mr. P. A. N. S. van Meurs, „Het Klooster Nazareth, te Oene, na 1670”. (In de „Geldersche Volks-Almanak voor . . . 1896”), pag. 130 sq.

ik de ondertrouw van het gezochte huwelijk voor mij had, werd bewaarheid en wel door de naam der getuige van de bruid: Lijsbet Emaus. Immers, de oudste generaties van het geslacht Dibbets noemden zich ook Emaus, naar het te Terwolde gelegen goed, gepacht en bewoond door de stamvader. De vijf jaren oudere zuster van Hendrikje Debets heet inderdaad in enkele stukken: Liesbeth Emaus. Zij moet dezelfde als de getuige wezen!

Onder 6 Mei 1735 staat het navolgende: „Compareerden als vooren Gerrit Wijnantsz, „van Houten oud 22 Jaar op de Cingel ouders doot Geass. met Claas Roependaal & Hendrikie Fredriks, van Houten oud 24 Jaar op de Utrechtsestr. ouders doot Geass. met Lijsbet Emaus —

„Versoekende hare drie Sondaagse uytroepingen, omme, naar deselve, de voorsz. trouwe „te solemniseren, en in alles te voltrekken, so verre daaranders gene wettige veranderinge „voor en valle. En naar dien sy by waarheyt verklaarden, dat sy vrye Personen waren, „en malkanderen in bloede niet en bestonden, waar door een Christelyk Huwelyk mochte „verhindert worden, zijn hun hare geboden verwilliget.

(w.g.) Gerrit Wynantsen.

(w.g.) Henderrikjen frericks.

Men ziet, zo op het oog de gewone acte, in die tijd gebruikelijk.

De meeste huwelijken werden in die tijd in de Nieuwe Kerk voltrokken. Te verwachten was, dat in dit geval een uitzondering zou worden gemaakt. Inderdaad, in het Trouwboek van de Oude Kerk” (D.T.B., nr. 975) staat onder het jaar 1735: „Op Sondagh den „22; Maj, getrouet van Ds Hageles Gerrit Wijnants & Hendrikie Fredriks”.

Na de lezing van de ondertrouwacte waarin b.v. valselyk is aangegeven, dat de ouders der bruid niet meer in leven zijn — is duidelijk geworden, waarom Hendrikjen Debets in 1736 gesuspendeerd werd.

Onopgelost is tot dusverre: *a*, waarom dit huwelijk op deze — ontoelaatbare — wijze voltrokken is; *b*. waarom ook Gerrit van Dompsele niet gesuspendeerd is.

Opgemerkt zij, dat Gerrit van Dompsele — behalve andere valse aangifte — vermoedelyk ook betreffende zijn leeftijd een onjuiste opgave zal hebben verstrekt. Heel zeker is dit niet. Wanneer hij op 28 Februari 1806 sterft, heet hij bijna 90 jaar te zijn. Indien dit juist is — hoe dikwijls vergiste men zich in vroegere tijden dienaangaande ! — zou hij in 1716 geboren zijn en dus in 1735 negentien jaar oud zijn geweest. Is (mede) deze jeugdige leeftijd de verklaring van deze geheimzinnige huwelijksvoltrekking?

Mocht een der lezers mij in deze verder: kunnen inlichten, dan houd ik mij daarvoor gaarne aanbevolen.

Ds. W. J. F. MEINERS.

VERDWENEN STADSSCHOON

In het Amsterdams Historisch Museum (Waag) wordt onder bovenstaande titel tot 1 Augustus een tentoonstelling gehouden van tekeningen en schilderijen, die verdwenen plekjes van oud-Amsterdam in beeld brengen.

De tekeningen zijn afkomstig uit de Atlas Splitgerber, die helaas nog steeds gedeeltelyk schuil gaat in zijn oorlogsverblijfplaats in de duinen. Zij geven een vaak kleurrijk beeld van het rijke achttiende-eeuwse Amsterdam en de verstilde stad uit de eerste helft van de vorige eeuw. Het sterk levende Amsterdam van de zeventiende eeuw is vertegenwoordigd in een keurcollectie topografische schilderijen.

Een tentoonstelling als deze stemt weemoedig. Het feit, dat Amsterdams stadsschoon zulke zware verliezen heeft kunnen lijden en nochtans een bijzonder boeiend beeld heeft behouden, bewijst het sterke karakter van de unieke stadsaanleg. Moge deze goed verzorgde expositie — die tot op heden niet de belangstelling geniet die zij verdient — een waarschuwing zijn voor nieuwe aanslagen, die door hun veel grotere omvang wèl het karakter van de stad bedreigen.

Wij hebben in ons maandblad uitvoerig de bezwaren kenbaar gemaakt tegen het wederopbouwplan Nieuwmarkt en daarom juichen wij deze tentoonstelling op deze plek dubbel toe !

S.V. w.

EEN NIEUWE LEERSTOEL AAN DE AMSTERDAMSE UNIVERSITEIT

Onze voorzitter, Mr H. de la Fontaine Verwey, werd benoemd tot bijzonder hoogleraar in de wetenschap van het boek en de bibliografie, waarvoor een leerstoel is gevestigd aan de Universiteit van Amsterdam door de Dr P. A. Tiele-Stichting. Op 10 Mei hield hij ter aanvaarding van dit ambt een rede „De wereld van het boek”, waarin hij uitvoerig uiteenzette, welk terrein de wetenschap van het boek en de bibliografie beslaan, wat daar reeds is verricht en wat nog allemaal te doen valt. Tot Burgemeester en Wethouders, die hun toestemming gaven tot de vestiging van deze leerstoel, de eerste in ons land — het buitenland ging reeds lang voor — richtte hij woorden van dank en sprak hij tevens zijn voldoening uit, dat door dit besluit aan de Universiteit juist van Amsterdam, vroeger een der metropolen van de Europese boekhandel, waar wetenschap en boekdrukkunst in de laatste halve eeuw weer sterk zijn opgebloeid, deze twee vakken zullen worden gedoceerd.

I.H.v.E.

Van de Boekentafel

Mr P. J. MIJKSENAAR: AMSTERDAM HOOFDSTAD
Uitgave Allert de Lange, Amsterdam, 1954.

Deze brochure bevat in gewijzigde vorm de tekst van de voordracht, die de schrijver 2 December j.l. over dit onderwerp heeft gehouden in het Internationaal Cultureel Centrum. Dit betoog is aangevuld met verschillende bijzonderheden, o.a. naar aanleiding van her debat in de Eerste Kamer tussen Minister Beel en Prof. Dr Gerretson.

De brochure is overzichtelijk ingedeeld in drie hoofdstukken: eertijds, thans en straks. Het eerste

hoofdstuk, dat de kwestie Amsterdam-hoofdstad belicht, eindigt met de vermelding van het artikel van W. J. van Hoboken in her Aprilnummer van ons maandblad, waarvan als publicatie van het Gemeentelijk Bureau voor Pers, Propaganda en Vreemdelingenverkeer inmiddels een door de Stadsdrukkerij keurig verzorgde overdruk is verschenen. Het tweede hoofdstuk motiveert bondig dat Amsterdam de eretitel hoofdstad inderdaad verdient en her laatste hoofdstuk gaat nader in op de problemen, die de stad in de naaste toekomst moet oplossen.

S.v.W.

Mededelingen van het Bestuur

AMSTERDAM IN DE SCHILDERKUNST

De Commissie voor het Jeugdwerk publiceerde in 1948 een boekje, getiteld „Amsterdam in de schilderkunst”, geschreven door Mejuffrouw 7 Dr H. T. van Guldener, bestaande in 25 pagina's tekst met los daarbij 35 afbeeldingen van schilderijen en tekeningen van de 16de tot de 19de eeuw. Deze zijn met één uitzondering alle in musea of andere instellingen in onze stad te vinden. Het bestuur heeft besloten dit aantrekkelijke boekje niet alleen voor scholen, maar ook voor anderen beschikbaar te stellen. Gegadigden kunnen zich wenden tot de Schoolboekhandel, Oudezijds Voorburgwal 67, Amsterdam-C., waar zij het boekje tegen betaling van f0.75 in ontvangst kunnen nemen.

NIEUWE LEDEN

Het Bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1954 tot lid: Mevrouw E. W. Denis, Mevrouw C. Lind—Bax, beiden te Amsterdam, Jhr. J. F. Berg te Naarden, J. F. Daarnhouwer te Bussum en Prof. Mr M. H. van der Valk te Amstelveen.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — SEPTEMBER 1954

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

41e JAARGANG

SEPTEMBER 1954

OPGRAVING BIJ HET OUDEKERKSPLEIN

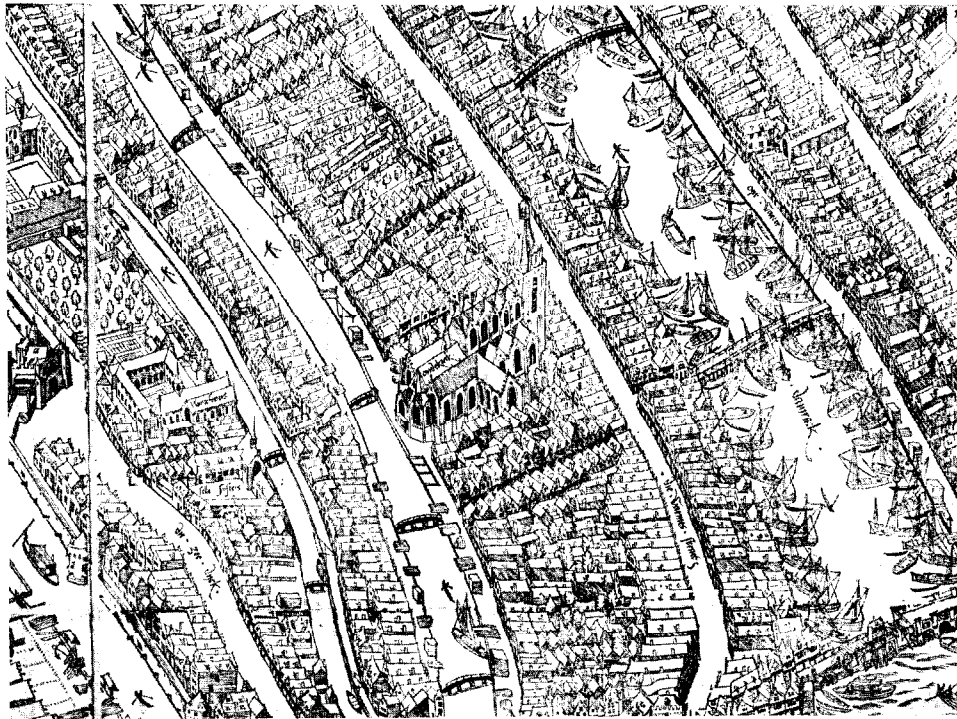
De Amsterdamse bodem heeft nu rust, nadat in de tweede helft van Mei en de eerste helft van Juni een begin werd gemaakt met het archaeologisch onderzoek der vroegste bewoningsporen door het Instituut voor Prae- en Protohistorie, onder auspiciën van het Genootschap Amstelodamum. Hoe lang deze rust zal duren, en waar het onderzoek zijn tweede fase in zal gaan kunnen wij nog niet berichten. Wel willen wij de belofte inlossen, die bij de aankondiging van de „Onderzoekingen naar de oudste bewoning van Amstelland en Amsterdam” in het jongste April-nummer van „Amstelodamum” werd gedaan, en de lezers alvast op de hoogte stellen van een aantal gegevens die de eerste opgraving in Amsterdam openbaarde. Voorlopige gegevens, want men dient wel te bedenken dat een nauwkeuriger bestudering der bodemvondsten een gewijzigde uitkomst kan geven; bovendien zou een volgend onderzoek op een ander punt van de stad het verkregen beeld nog kunnen veranderen.

Het terrein van het onderzoek is een sinds lang onbebouwd stuk grond, dat zich langs de Wijde Kerksteeg uitstrekt van Oudekerksplein naar Warmoesstraat. De ligging aan de binnenzijde van de oude Amsteldijk — de Warmoesstraat -- en juist bij de Oude Kerk deed verwachten, dat hier sporen uit de begintijd van Amsterdam te vinden zouden zijn, en deze verwachting is niet teleurgesteld.

Evenwijdig aan de Wijde Kerksteeg werden drie putten gegraven met een gezamenlijk oppervlak van ca. 20 ma. De middelste put, die juist met een diepe kelder van een der vroegere huizen bleek samen te vallen, leverde geen resultaat op, maar de Westelijke put bij de Warmoesstraat en de Oostelijke put, meer naar het Oudekerksplein toe, stelden niet teleur.

Al aanstonds bleek, dat geen der in de dertiger jaren afgebroken huizen of hun voorgangers onderheid zijn geweest, een verschijnsel dat naar men ons vertelde ook elders langs de Warmoesstraat waargenomen is. Dat evenwel de huizen op zand zouden rusten, zoals eveneens overgeleverd wordt, is niet waar; behalve van een in de laatste drie eeuwen opgebracht zandpakket werd van een oorspronkelijke zandbank niets gevonden, zoals trouwens bij boringen ter plaatse al vroeger is vastgesteld. Blijkbaar heeft de eeuwenlange bewoning en de regelmatige inklinking en daarmee gepaard gaande kunstmatige ophoging van het terrein een dermate vaste ondergrond geschapen, dat heien overbodig, zoal niet onmogelijk bleek, en dit verschijnsel zou dan aanleiding geweest kunnen zijn voor de fabel van het zand. Intussen betekende het ontbreken van heipalen voor ons onderzoek een groot voordeel, daar alle onderliggende grondlagen nu ongestoord werden aangetroffen.

De 0. put werd gegraven tot op een diepte van 2,70 m minus N.A.P., ruim 4½ m onder het maaiveld. Daarbij werd van grondwater in het geheel niets gemerkt, hoewel de bodem

HET TERREIN, WAAR DE OPGRAVINGEN WERDEN VERRICHT, WORDT OP DE HOUDSNEDEKAART VAN CORNELIS ANTHONISZ VAN 1544 JUIST AAN HET OOG ONTTROKKEN DOOR DE TOREN VAN DE OUDE KERK.

van de put toch 2,40 m onder het Amsterdamse grachtenpeil lag — wel een bewijs van de buitengewoon sterke samenpersing van de grond. Op een diepte van 2.10 m minus N.A.P., ruim 4 m onder het huidige maaiveld werd het oorspronkelijke natuurlijke oppervlak aangetroffen. Deze natuurlijke ondergrond bestaat uit een kleilaag, waaronder veen. Het karakter van veen en klei wijst volgens Ir L. J. Pons, deskundige van de Stichting voor Bodemkartering, op een z.g. natuurlijke oeverwal, zoals die in een veengebied langs de waterstromen kan ontstaan. Deze waarneming is van belang, omdat zij bewijst dat de loop van de Amstel zoals wij die kennen van Binnen Amstel via Rokin en Damrak naar het IJ een natuurlijke is, die reeds lang bestond voordat zich hier mensen vestigden. Van een kunstmatige bedding door mensen omgelegd, zoals wel eens geopperd wordt, is dus geen sprake.

Boven het natuurlijke oppervlak werd tot een hoogte van 0.50 m plus N.A.P. een complex aangetroffen van elkaar afwisselende mestlagen en deklagen van klei en veengrond. Vooral in de mestlagen werden veel scherven aangetroffen, die voor de datering der lagen van belang zijn. De lagen vertoonden een duidelijk stijgend verloop in Westelijke richting, dus naar de Warmoesstraat toe. Deze stijging staat in verband met het dijklichaam bij die straat. Geheel aan het Oosteinde van de put, tot een diepte van 2.70 m minus N.A.P. in de natuurlijke ondergrond gegraven, werd de sloot teruggevonden, die langs de binnenvoet van de dijk gelopen zal hebben.

Direct op het oorspronkelijke kleioppervlak werden enkele minuscule scherven van grijs gesmoord aardewerk gevonden. Een definitieve datering hiervan, die een terminus post quem voor de ophogingen zou geven, en een datum voor de oudste menselijke sporen ter plaatse, is nog niet mogelijk. Zeker is wel dat zij Middeleeuws zijn. De oudste beter dateerbare scherven kwamen niet veel hoger te voorschijn uit een laag boven de opvulling

van de juist genoemde sloot. Zij zijn afkomstig van vroege steengoed-kannen met overkragende rand, en stammen uit de XIIIe eeuw. Naar boven toe werd het aardewerk in de mestlagen geleidelijk jonger, en zo stamde de bovenste mestlaag blijkens het aardewerk uit de tweede helft der XVIe eeuw. Deze laag werd op een hoogte van 0.50 m plus N.A.P. aan de bovenkant afgesloten door een uit de laatste eeuwen stammend complex van zand-, puin- en schelplagen dat reikte tot het huidige oppervlak op 2 m plus N.A.P.

De Westelijke put, dicht bij de Warmoesstraat, kon helaas in verband met gevaar voor verzakkingen niet dieper dan tot 1.60 m minus N.A.P. gegraven worden, zodat hier de natuurlijke ondergrond niet bereikt werd. Het beeld was hier in zoverre anders, dat de lagen hier vrijwel horizontaal verliepen, terwijl tussen het diepst waargenomen punt en een niveau van 0.20 m minus N.A.P. een structuur aangesneden werd van lagen dakpansgewijs tegen elkaar gelegde plaggen. Blijkbaar was hier de kern van het dijklichaam getroffen.

Opmerkelijk is het dat in geen der beide putten sporen van huizen zijn gevonden uit de eerste eeuwen van het bestaan van Amsterdam. De oudste resten waren die van een muur van ca. 1500 A.D. Des te duidelijker kon hierdoor de ongerepte stratigrafie spreken, die met name voor de kennis van het Middeleeuwse aardewerk van belang kan blijken te zijn.

Concluderend valt het volgende te zeggen. Het hier verkregen beeld lijkt steun te geven aan hen die voor Amsterdam een ontstaan aannemen in de XIIIe eeuw, nadat de oorspronkelijk ter plaatse stromende rivier hoogstens enkele eeuwen tevoren bedijkt was.¹⁾

Van de vondsten dienen behalve de vele meer en minder fragmentarische stukken gebruiks-aardewerk, stukken leer en de botten van dieren vermeld te worden een fragment van een gegoten loden appliqueiiguurtje voorstellende een Corpus Christi, uit een laag van omstreeks het jaar 1500; twee benen schaatsen en een benen kam; en een geheel buiten stratigrafisch verband gevonden zandstenen kistje dat mogelijk als kinderdoodkist is gemaakt en dat blijkens de twee er op aangebrachte „huismerken” uit de XVe eeuw moet stammen.

Wanneer het definitieve verslag van dit onderzoek in het jaarboek van het Genootschap zal verschijnen is nog niet te zeggen. Mogelijk zullen hiervoor de resultaten van voortgezet onderzoek aan de Oude Zijde, maar indien mogelijk ook ter vergelijking op een overeenkomstig punt aan de Nieuwe Zijde — worden afgewacht.

Ten slotte een woord van dank jegens hen die bij dit onderzoek betrokken waren en door hun enthousiasme steeds een stimulans zijn, jegens de eigenaresse van het terrein, de Vereeniging voor den Effectenhandel, voor haar zeer bereidwillig verleende toestemming; jegens de Gemeente Amsterdam en het Genootschap Amstelodamum voor de door hun verleende onmisbare steun; en jegens de Heren Ir R. Meischke, P. G. Wesselon en K. Volten voor hun waardevolle technische adviezen. Zeer stemt ook tot vreugde dat van de zijde van het Hugo de Vries laboratorium Prof. Dr J. Heimans en de Heer J. Hendriks hun medewerking geven bij het bewerken van botanische gegevens, terwijl Ir L. J. Pons het bodemkundige aspect wil beschouwen.

Indien onder het patronaat van het Genootschap Amstelodamum met deze samenwerking het onderzoek kan worden voortgezet vertrouwen wij dat de moeite niet tevergeefs zal zijn.

Prof. Dr A. E. VAN GIFFEN
J. D. VAN DER WAALS

¹⁾ Men denke in dit verband b.v. aan het artikel van S. J. Fockema Andreae in het „Alg. Handelsblad” van 27 Aug. 1932, met een naschrift herdrukt in het Veertigste Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum, pp. 13-18.

DR LEONIE VAN NIEROP 75 JAAR

Op 12 Augustus van de vorige maand is ons lid Mejuffrouw Dr Leonie van Nierop, die te Washington woont, 75 jaar geworden. Hoe zij, ondanks het feit, dat zij nu reeds vele jaren niet meer te Amsterdam vertoeft, nog altijd met onze stad en met ons genootschap meeleeft, bewijzen de korte en langere artikelen van haar hand, die zij in Amerika schrijft uit de stof, die zij daarvoor verzamelt tijdens haar korte verblijven hier te lande. Het volgende artikel in dit maandblad moge daarvan weer getuigen.

Het zal onze leden minder bekend zijn al is daarvan in een jaarverslag al eens melding gemaakt — dat zij thans bezig is voor het Gemeente-Archief een zeer uitvoerige klapper op alle jaarboeken en maandbladen van ons genootschap samen te stellen. Terugwerkend van het laatste jaarboek af, is zij met haar werk thans reeds gevorderd tot het jaarboek XVII. Deze klapper zal voor de geschiedenis van Amsterdam een bijzondere aanwinst zijn. Het verheugt het bestuur dan ook oprecht, dat op deze wijze de uitgaven van het genootschap door de ijverige bemoeiingen van een van de oudste en trouwste leden voor de Amsterdammers gemakkelijk toegankelijk zullen worden. Het hoopt, dat het haar gegeven moge zijn ook dit werk te voltooien en wil haar bij deze gelegenheid zijn beste wensen voor haar persoonlijk welzijn uitspreken.

SCHOLING IN DE SCHEEPSBOUW

In zijn belangrijk proefschrift: „De Rotterdamse particuliere scheepsbouw in de tijd van de Republiek” wijst Dr S. C. van Kampen meermalen en uitvoerig op het ontbreken van een wetenschappelijke basis van de Hollandse scheepsbouw in die tijd. Het had Peter de Grote zo verdrotten, dat hij „de volkomenheid van de bouwkunst op de geometrische wijs niet had kunnen leeren, omdat de Hollanders dezelve niet hebben, maar wel eenige principieën of beginselen” ¹⁾, dat hij naar Engeland vertrok, waar zijn wensen bevredigd konden worden. De Hollanders stelden zich met ervaring tevreden, die zij volgens Dr van Kampen nog veelvuldig geheim hielden.

Evenwel wijst deze schrijver er ook op, dat „De scheepsbouwer en zijn vrouw” — door Rembrandt in 1633 geschilderd aantoont dat de tekening van een schip niet geheel ongebruikelijk was, daar op het schilderij de bouwer met een voorstelling van een voorsteven is weergegeven. ²⁾

Andere gegevens kunnen dit voor de Amsterdamse scheepsbouw na de alteratie bevestigen.

De *eerste, niet* gedagtekende keur van het gilde, waarvan uitsluitend sloopstimmerlieden leden zullen zijn, is volgens Professor Dr J. G. van Dillen vóór 5 October 1589 afgekondigd. ³⁾ Waar naar deze wet de netto-inkomsten, jaarzangen en boeten aan de armenbus van het gild en niet meer aan het altaar ten goede komen, kan m.i. aangenomen worden, dat zij na 21 Juni 1578 gegeven is. In art. 1 wordt nu van de aspirant-gildebroeder een proefstuk vereist, *o.a.* bestaande in „een planck sloren”. De volgende gildebrief van 5 October 1589 ⁴⁾ negeert dit deel van de proef; de gewijzigde keur van 5 Januari 1591 ⁵⁾

¹⁾ Aangehaald bij Van Kampen, blz. 65.

²⁾ Blz. 45.

³⁾ Dr J. G. van Dillen, Bronnen tot de geschiedenis van het bedrijfsleven en het gildewezen van Amsterdam, 1, n° 1349.

⁴⁾ Ibidem n° 772, blz. 472, noot 2.

⁵⁾ H. Noordkerk, Handvesten van Amsterdam, blz. 1406.

herhaalt het wederom. Tenslotte bepaalt de veranderde brief van 2 Juli 1621 ¹⁾, dat die plank 25 voet lang moet zijn. En waar dit sloren of sloeren naar Nicolaas Witsen niets anders is dan „maet van plancken stellen, die men aan het schip zal voegen”, derhalve afmeten en aftekenen ²⁾ — moet de mr scheepstimmerman een meetkundige scholing in zijn vak, hoe gering dan ook, hebben gehad.

Peter de Grote zelf heeft dit ervaren. Volgens het getuigschrift, dat Gerrit Claesz. Pool, mr scheepstimmerman van de Oost-Indische Compagnie ter kamer Amsterdam”, hem 15 Januari 1698 na de korte leertijd, van 30 Augustus 1697 af, gaf, had hij zich o.a. „int sloeren” als „een neerstig en kloeck timmerman” gedragen. Maar bovendien was hij door deze leermeester in de „scheepsarchitecture en tekenkunst volkomen onderwezen”.³⁾

Vermoedelijk is hem derhalve wel meer dan „eenige principieën” bijgebracht. Ware de scherpzinnige Tsaar geduldiger geweest en langer gebleven, hij had zeker nog meer in Amsterdam kunnen leren als was het niet zoveel als in Engeland.

LEONIE VAN NIEROP

¹⁾ Ibidem, blz. 1408.

²⁾ Woord. Ned. 'Taal i.v.

³⁾ J. F. L. de Balbian Verster, Peter de Grootc te Amsterdam. Zeventiende Jaarboek van Amstelodamum, blz. 33, 34.

AMSTERDAMSE ZEEP (II)

Zeepziedersrequesten uit de 18de eeuw

In zijn „Toen ik nog jong was” (en dat was omstreeks 1860) voert Justus van Maurik zijn lezers langs het Damrak. „Sommige huizen aan 't Water”, merkt hij tijdens die wandeling op, „hadden een algemeene bekendheid, zooals de zeepziederij „De vergulde Hand”, waaruit de weëige, scherpe looglucht door de wijdopenstaande deuren in vochtige, warme dampwolkjes over de voorbijgangers zweefde.”

Het Damrak alias 't Water was van oudsher de straat, waaraan de meeste Amsterdamse zeepziederijen lagen. Doch ook elders waren deze bedrijven gevestigd, onder meer aan het begin van de Nieuwezijds Voorburgwal tussen Nieuwezijds Armsteeg en Sint Jacobstraat, waar in het midden der 18de eeuw Evert Entrop Muller, meermalen overman van het Zeepzieders College, zijn zeepziederij dreef. Ook daar dus looglucht, die door de omwonenden niet altijd met welbehagen zal zijn opgesnoven. Anderzijds bezorgden die burens de zeepziederij overlast, zoals kan blijken uit een request, dat Entrop Muller's weduwe in 1765 tot Mijne Heren van den Gerechte richtte ¹⁾.

Zij was eigenaresse van diverse huizen en erven ter plaatse en zette in een der panden de zeepziederij van haar man voort. Zij was blij daar „soo waerdige perceelen en bestaan” te hebben gevonden. Hoe gaarne zij, naar haar zeggen, ook met haar burens in pais en vree wilde leven, toch moest haar een klacht van het hart, „ter oorsaeke de voormelte Voorburgwal tot het exerceeren van haar Suppliantes voormelte traficq met desselvs aankleeven en negotie bijna onbruikbaar, ja zelfs dat het bewoonen van dezelve ten allen uijterste lastig, inpracticabel en gevaarlijk word gemaakt.”

Tot de burens behoorden talrijke kuipers, die wallen en bruggen met allerhande hout, houtwaren en kuipersgereedschappen bezetten, „maar ook op 's Heeren straten voor de huisjinge afhijningen stellen en aldaar van den vroegen morgen tot bijna des nagts met

¹⁾ R.A. 708, no. 8.

AFBEELDING VAN EEN ZEEPZIEDER
DOOR HENDRIK NUMAN (1736-1788) UIT
„VERZAMELING VAN NEDERLANDSCHE
TAFEREELLEN VAN KUNSTEN ETC.”
(Zalibommel 1830) *Atlas Van Stolk*

het beslaen en kuijpen van seer swaere vaaten bezig zijn”. Door dit „swaer slaan en raesen worden, behalven andere onaangenaamheden, de voorhuisen tot gebruik en om met elkander te spreeken onbruij kbaar”.

Bovendien verdroot het de zeepziedster, dat deze kuipers „zo op den dagh als in den laeten avond sodaenige swaere vaeten (dikwils die met olij en brandstoffen zijn gevult geweest) met daartoe geformeerde vuurstoffen branden en blakeren, dat daardoor de boomen op de wallen uijtgaan”.

Vooral in de avond achtte de suppliantie zich „aen het uijterste gevaer van brand en ongemak geexponeert, welk — indien sulx gebeurde tot onherstelbaere schaeden van haar Suppliantie soude moeten verstrecken, bij alle hetwelke nog meede komt, dat de swaere rook, damp en stank, die door sulx branden en blaekeren word geauseert, in de huisen indringt, voor de gesondhij van de Suppliantie, haar familie en hujsgezin schadelijk en voor de goederen binnenshuis verderfelijk zijn”.

De verstoorde zeepziedster achtte dit alles in strijd met de „goede ordres” en verzocht het Gerecht maatregelen te treffen: het beleggen van de wallen met goederen, alsmede het blakeren van vaten en het branden van vuren op de wallen te verbieden en te bepalen, dat al deze werkzaamheden voortaan binnenshuis moesten geschieden.

Het antwoord van het Gerecht bestond uit slechts één woord: „geseponeert”. Of de betrokkenen waren inmiddels onderling tot overeenstemming gekomen óf (hetgeen waarschijnlijker is) de overheid, niet tot een Salomo's oordeel kunnende komen, liet de onbevredigende toestand zoals hij was.

Enige decennia eerder beklagden de Overlieden van het Zeepzieders College zich bij Burgemeesteren en Schepenen, dat „men sederd eenige jaaren herrewaarts heeft ondervonden (en welk kwaad van teyd tot teyd meerder inkruypt en de overhant neemt) dat diverse Baat Soekende Mensen, in vilipendie van alle deselve voorengemaakte Keuren, dageliks van buiten in dese stadt komen in te brengen, en verder ook debiteren, verkopen en leveren alderhande soorten van vervalste en vermengde olyen”.¹⁾

Gebruik van deze ondeugdelijke grondstoffen zou volgens de Overlieden resulteren in zeep van onvoldoende „deugd en qualiteit”. Zij verzochten derhalve vernieuwing van de zeepkeuren van 1526, 1543, 1551, 1618 en 1621 en vroegen aanvullende bepalingen

¹⁾ B.A. 689, no. 52-53.

tegen de handel in onzuivere of vermengde olie. Alleen uit hennipzaad geperste olie mocht het etiket hennipolie, alleen uit raapzaad of koolzaad geperste olie het etiket raapolie en alleen uit lijnzaad geperste olie het etiket lijnolie dragen; bijmenging was verboden, vooral die met „dik van oly, krodosaad of krodoly, traan of eenige andre vettigheid, hoe die ook zou mogen genaamd worden”, aldus de Overlieden. Zij stelden voor boeten van 25 gulden per vat op te leggen aan overtredende olieslagers en zeepzieders.

Ook dit request sorteerde geen effect, blijkens de kanttekening: „Niet op gebesoigneert.” Het stadsbestuur was van mening, dat de reeds bestaande keuren voldoende waren om knoeiers te betrappen en te bestraffen.

Jan Marcelis, wiens zeepproductie die van alle Amsterdamse zeepzieders te boven ging, wendde zich in 1737 tot het Gerecht. ¹⁾ In zijn affaires had hij een „solder- of stijgerschuijt” nodig. Alvorens dit vaartuig in gebruik te nemen had hij een bijdrage aan het Roei- en Steigerschuitenvoerdersgilde moeten voldoen, welke jaarlijks zou moeten worden herhaald. Marcelis meende niet tot betaling te zijn gehouden, omdat hij nooit uit de Bosse van genoemd gilde zou trekken en omdat de kooplieden, die in andere gilden (bv. het Slepersgilde) waren, evenmin tot het onderhoud dier gilden bijdroegen. Op grond hiervan verzocht Marcelis het Gerecht aan de overlieden van het Roei- en Steigerschuitenvoerdersgilde op te dragen geen jaargelden meer van hem te vorderen.

Over de beslissing van het Gerecht werd slechts vermeld: „Request van Jan Marcelis is bij haar Ed. Groot Agtb. heeden alleen afgedaan in haar kamer.” Die beslissing was moeilijk. Enerzijds wilde de overheid de zeer geziene koopman-industrieel Marcelis niet voor het hoofd stoten, anderzijds wilde men door hem te bevoordelen geen precedent scheppen ten nadele van het Roei- en Steigerschuitenvoerdersgilde. Dit immers kon zich beroepen op de bepaling, dat niemand buiten 't gilde met zijn eigen schuit goederen naar of van boord mocht voeren. Vandaar dan ook, dat de overwegingen en uitspraak, waarvan wij zo gaarne het fijne zouden weten, binnen vier muren en onder vier ogen bleven.

In 1763 was het Cornelis van Dort, de door Burgemeesteren aangestelde brander van de nieuwe en oude zeepvaten, die bij het Gerecht requesteerde. ²⁾ Zijn salaris was zo gering, „dat hij buijten staat is om een gering, veel min een genoegzaam bestaan daarvan te kunnen erlangen”.

Hij klaagde, dat de zeepzieders hem betaling van 2½ stuiver per last voor het brandmerken van oude vaten weigerden. Het kon, aldus Van Dort, nooit de bedoeling van de overheid zijn geweest, „dat den brander voor eene braspenning oud verhaald vaatwerk, waaraan 200 met het uijthakken van het voorige brandsel als andersints oneijndig meerder moeite is dan het branden van het nieuwe vaatwerk, zoude moeten branden voor een en dezelve prijs”. Op grond van artikel 10 van de zeepkeur van 10 Juli 1526, te beschouwen als de grondwet van de Amsterdamse zeepproductie, verzocht de brander het Gerecht te bepalen, dat de zeepzieders hem weer de aloude prijs van 2½ stuiver per last zouden betalen.

Cornelis van Dort kreeg zijn zin: „Toegestaan bij Resolutie”, werd onder zijn request genoteerd.

De Overlieden van het Zeepzieders College zagen scherp toe, dat onbevoegden buiten de vervaardiging en verkoop van zeep werden gehouden. In 1758 signaleerden zij een zekere Kiers en Mulder, die een jaar tevoren in een huurhuis in de Haarlemmer Houwtuinen tussen Dommerstraat en Teertuinen „een Seepsiedereij (hebben) opgerecht, alwaar sij (volgens hunne gedrukte billietten of adevertentien) maaken en verkoopen alle soorten van Spaansche, witte en gemarmerde zeep, insgelijks Engelsche weeke, geele, groene en doorschijnende kroonzeep; werdende onder anderen door deselve Kiers en Mulder van tijd tot tijd zeep in vaaten verkogt en afgeleevert”.

¹⁾ R.A. 693, no. 44.

²⁾ R.A. 707, no. 6.

De beide vrijbuiters hadden noch de zeepziederseed afgelegd noch de zes gulden intreegeld in het Zeepzieders College voldaan en waren dus geen lid van het College. De Overheden verzochten de overheid Kiers en Mulder te verbieden hun bedrijf voort te zetten. ¹⁾

Toen het request begin 1759 in behandeling werd genomen, volstond men met de kanttekening: „Dit request is uytgevallen.” De verklaring van dit uitvallen vindt men in het Notitie Boeck van het Zeepzieders College, waaruit blijkt, dat Kiers inmiddels bakzeil had gehaald en op 18 Januari 1759 tot het College was toetreden. Uit deze notitie blijkt tevens de naam van zijn zeepziederij: de Gekroonde Viervoudige Driehoek. ²⁾

Deze fraaie naam redde Kiers niet van de ondergang. Uit andere bron blijkt, dat hij slechts één jaar zeep stookte: tussen 1 Januari en 31 December 1759 maakte hij 156 vaten zeep (amper één procent van de totale Amsterdamse zeepproductie). De omslag van een stuiver per ton, totaal voor hem dus 7 g. 16 st., kon hij blijkbaar niet voldoen, het College zag althans van invordering af. Men krijgt sterk de indruk, dat Kiers met de Noorderzon was vertrokken; zijn collegae zullen er niet rouwig om zijn geweest. ³⁾

Het laatste 18de-eeuwse request inzake zeepzieden, dat de Rechterlijke Archieven ten Gemeente-Archieve bevatten, dateert van 1791. ⁴⁾ Vele bepalingen van de zeepkeur van 1526 hadden zich zelf overleefd. Onder meer regelden zij tot in details de maat van de zeepvaten, het aantal duigen, de breedte van elke duig enz. Deze precisie had nut, toen de zeep nog per vat, maar was geheel overbodig, sinds de zeep bij gewicht werd verhandeld. Onder een ton zeep verstond men een hoeveelheid van 240 pond.

Ook de houtsoorten uit het begin der 16de eeuw waren op het einde der 18de uit de tijd. De keur van 1526 schreef schoofhout, half klaphout en Deventer hout voor, maar dit was ruim twee en een halve eeuw later Of niet of in veel slechtere kwaliteit verkrijgbaar. „De ondervinding van zeepziedereren heeft reeds geleerd”, aldus requesteerden de Amsterdamse zeepzieders van 1791, „dat de zeep die in vaaten, van boekehout gemaakt, gedaan word, veel beeter blijft als in eekhout, die veelyds de zeep rood aan de kante van het hout doet worden, waardoor dikmaals zeer veele klagten by hen Supplianten inkoomen, alsmeede over de kly of potaart waarmede zy Supplianten verpligt zyn hun vaatwerk digt te smeere, ten eynde de zeep door de naade der vaate niet doorloopt”.

De zeepzieders betoogden, dat de kuipers de prijs der vaten steeds hoger hadden opgeschroefd en dat verdere verhoging de zeepzieders in een nog ongunstiger positie jegens hun niet-Amsterdamse concurrenten zou plaatsen. Deze rivalen „zyn aen geene keure hoegenaamt onderheevig en hebben dus meestendeels een kuyphuys by hunne zeepziedery en maaken aldaar het nieuwe vaatwerk van al zulk hout als zy met hun meeste voordeel vermeenen overeen te koomen; zy zyn daarenboven aan geen getal van duygen onderheevig, maaken de vaaten minder buykig waardoor de bodems in de vaaten beeter vastblyven”.

De gevolgen van deze vrijheid voor de niet-Amsterdamse zeepzieders was, dat zij per last vaten minder hout nodig hadden, dat zij gemakkelijker een nieuwe duig konden inzetten en dat hun vaten beter bestand waren tegen het geweld van transport. De Amsterdamse zeepvaten, indien vervaardigd volgens de keur van 1526, waren veel te groot; er kon wel 260 à 270 in plaats van 240 pond zeep in!

In de practijk werd door de officiële vaten-ijkers tot ieders tevredenheid met de totaal verouderde bepalingen de hand gelicht. De komst van een nieuwe ijker, die plotseling de zeepkeur van 1526 in al haar strengheid ging toepassen, veroorzaakte dan ook grote consternatie in zeepziederskringen. Onverwijld vroegen zij bij de stedelijke overheid meer vrijheid van handelen. Annuleer de oude keuren op de zeepvaten, laat ons de keuze tussen beuken- en eikenhout, hef de voorschriften omtrent aantal en breedte der duigen op, laat

1) R.A. 704, no. 9.

2) Notitie Boeck Zeepz. Coll. 1596—1764, fo. 171.

3) Rekenboeck Zeepz. Coll. 1672-1799, fo. 120.

4) R.A. 725, dl. 11, no. 3.

het model der zeepvaten vrij, sta de zeepziederijen toe zeep tonnen in eigen bedrijf te ver-
vaardigen — zo luidde de noodkreet.

Het request werd ingediend in 1791. Het kwam in behandeling in Januari 1792, maar
werd voor nader overleg aangehouden. Het kwam, aangezien requesten slechts één maal
per jaar onder de loupe werden genomen, opnieuw in behandeling in Januari 1793. Het
resultaat van de tweede behandeling was pover: „Hier omtrend is niets verrigt, alzo het
request, terug verzogt zijnde, aan de supplianten is teruggegeven.”¹⁾

Had de bureaucratische ijker een mildere houding aangenomen, zodat het probleem
minder urgent was geworden? Of voorzag men, bijna vier jaar na het uitbreken van de
Franse Revolutie, dat ook hier weldra de gilden en soortgelijke corporaties zouden worden
opgeheven? Daaronder zouden dan ook de z.g. Voornamen Neringen vallen, een waarvan
de zeepziederij was. Ook zonder request was het Zeepzieders College (en de aepkeur van
1526) ten dode opgeschreven

M. G. EMEIS JR

¹⁾ R.A. 732, fo. 14.

EEN RIJKE TRANSPORTKOPER UIT DE 17DE EEUW

Enkele jaren geleden schreef Mej. L. van Nierop in dit Maandblad een zeer lezenswaardig
artikel over een weinig bekend beroep, dat in het Amsterdam der 17de en 18de eeuw werd
uitgeoefend: dat van transportkoper.¹⁾ Men leert daaruit, dat het bedrijf van een transport-
koper bestond uit het opkopen van de transportbrieven, door middel waarvan degenen,
die in dienst der Oost- of Westindische Compagnie naar de koloniën gingen, een deel
van hun te verdienen gage aan toonder betaalbaar stelden. Aangezien geen uitbetaling
van gage aan de houder van zulk een transportbrief plaats vond, voordat men ten kantore
van de Compagnie bericht had ontvangen van de behouden aankomst van de betrokkene
op zijn bestemming en aangezien voorts bij overlijden of desertie het recht op gage uiteraard
kwam te vervallen, stak er in het opkopen van transportbrieven een sterk speculatief element.
Immers de transportkoper schoot niet alleen feitelijk een bedrag op toekomstige gage
voor, maar hij was daarbij niet zeker, hoeveel de Compagnie te gelegener tijd op vertoon
van de transportbrief zou uitkeren. Dat dan ook niet iedereen het hoofd kon bieden aan
de risico's, die deze handel meebracht, blijkt uit de voorbeelden van gefailleerde transport-
kopers, die Mej. van Nierop ter sprake brengt. Zij meent zelfs — misschien onder invloed
van deze ongunstige voorbeelden — dat de transportkoperij in het algemeen niet winst-
gevend kan zijn geweest en dat niemand er rijk van werd.

Ter correctie van dit wellicht iets te sombere beeld zij daarom nu eens de aandacht
gevestigd op het geval van een transportkoper, die wel rijk werd en bij zijn dood een
aanzienlijk vermogen naliet. Deze heette Harmen Warsinck en was geboortig van Badbergen
in Hannover, vanwaar hij zich in 1685 als wijnverlater te Amsterdam vestigde. Twee jaar
later trad hij in het huwelijk met Catharina Caspers, dochter van een niet onbemiddelde
koopvaardijkapitein. In 1685 kocht hij een huis op de Zeedijk bij de Stormsteeg, van ouds
genaamd de Besemkroegh. Hij heeft daar verder tot zijn dood toe gewoond en de daar
gevestigde affaire met de schilderachtige naam vermoedelijk voortgezet. Men mag eveneens
aannemen, dat hij hier in de havenbuurt veel aanloop van zeelieden kreeg, die bij de waard
van de Besemkroegh gerede aftrek voor hun transportbrieven vonden, wanneer zij om

¹⁾ L. van Nierop, De transportkoper, Amstelodamum 37e jaargang (1950), blz. 136-139.

contanten verlegen zaten of hun drankschulden moesten voldoen alvorens weer het zeegat uit te gaan. Uit de akte van boedelscheiding, die na Warsinck's dood tussen zijn weduwe en zes kinderen werd opgemaakt, blijkt althans, dat hij in transportbrieven belangrijke zaken deed; de waarde van zijn nalatenschap beliep ruim vier ton, waarvan meer dan de helft was belegd in transportbrieven en maandcedullen, die bij honderden gespecificeerd in de akte worden opgesomd. ¹⁾ Gezien het belangrijke aandeel, dat deze waardepapieren in zijn vermogen vertegenwoordigden, mogen wij hem dus stellig als transportkoper betitelen, al kan hij daarbij zeer wel zijn tappersnering hebben aangehouden en stond hij in het poorterboek als wijnkoper geregistreerd.

Opmerkelijk is nog, dat de meeste van Warsinck's nakomelingen niet in Amsterdam, waar hun vader fortuin had gemaakt, zijn gebleven, maar naar het Duitse stamland terugkeerden en wel naar Oost-Friesland, waar zij zich in Embden en Leer vestigden en tot aanzien kwamen. Een van zijn zoons, Gerardus, die in Groningen en Leiden in de rechten had gestudeerd, werd de stichter van de naar hem genoemde Oostfrieze veenkolonie Warsingsfehn.

W. J. VAN HOBOKEN

¹⁾ Not. Arch. 6669/22 i.d. 5 Aug. 1705 (not. W. Denijs).

BEZOEK AAN BROEK IN WATERLAND

In de Raadszaal van Broek's Gemeentehuis verwelkomde burgemeester Paul Zaterdagmiddag 29 Mei de ruim zeventig leden en *introducée's* van ons Genootschap, die de stromende regen getrotseerd hadden voor het bezoek aan een der schilderachtigste dorpen in het bij uitstek Hollandse Waterland. De burgemeester gaf — in aansluiting op zijn artikel in het Mei-nummer van ons maandblad — nog enkele bijzonderheden uit de geschiedenis van dit vooral in de zeventiende eeuw zo welvarende dorp en vertelde een en ander over de zorg, waarmede Broek zijn schoonheid uit dit rijke verleden omringt.

De voorzitter van ons Genootschap, Prof. Mr H. de la Fontaine Verwey, vertolkte de dank der bezoekers voor het gastvrije welkom en releveerde enkele der vele betrekkingen tussen Broek en Amsterdam, waarbij hij o.a. herinnerde aan het Broekerhuis, dat in 1881 te Amsterdam — nabij Schinkelhaven — als museum voor de collectie van Mejuffrouw Aaltje Fregeres werd opgericht. ¹⁾

Ka de aanbieding van een verfrissende dronk noodde de burgemeester het gezelschap tot een bezoek aan Broek's kerk, die door het goede zeventiende eeuwse meubilair een bijzonder stemmig interieur bezit. Het bouwwerk zelve werd in de jaren 1950/51 fraai gerestaureerd door wijlen architect Jan de Meijer. In de kerk gaf de koster toelichting omtrent enkele bijzonderheden uit de bouwgeschiedenis. Ondanks het slechte weer waagden velen de tocht naar de open klokkenkamer van de toren, een klimpartij, die werd beloond met een verrukkelijk vergezicht.

Tenslotte werd onder leiding van de burgemeester en de gemeentesecretaris, de heer J. P. M. van Dieren, een wandeling gemaakt door het dorp. Ook twee fraaie interieurs konden — dank zij de gastvrijheid van Ir H. Wagter en de heer L. de Oude — worden bezichtigd.

S. V. W.

¹⁾ Bijzonderheden omtrent het Broekerhuis in Amstelodamum, November 1923, blz. 67.

DE VISBENNEN VAN DE OUDE VISMARKT

Nu over enkele dagen de hoogst moderne nieuwe vismarkt zal worden geopend, willen wij iets vertellen over de oudste vismarkt in onze stad. Dit is geen eenvoudige opgave: want al geven bijna alle geschiedschrijvers van Amsterdam wel enige bijzonderheden over de verschillende vismarkten, een heldere voorstelling van de gang, die de vis had af te leggen van de vissers af tot de eters toe, krijgt men nergens. Het archief van het gilde van de visverkopers, ook genaamd Sint Pietersgilde, is bijna geheel verloren gegaan en de keuren betreffende de vishandel lichten ons slechts zeer gedeeltelijk in. Hier willen wij daarom niet meer dan een enkel facet van die uiterst gecompliceerde vishandel belichten en wel het probleem van de bennen, de eigenaardige manden, waarin de vis, nadat hij door de keurmeester was goedgekeurd, door de knechten of opslepers van de vismarkt in de ring werd geslept.

Deze bennen — wij zien het op de hierbij afgebeelde gravure — bleven niet voortdurend onder het oog van de verkoopters in de banken. Zij raakten dikwijls zoek en wie moest dan de onkosten vergoeden? Op 1 Januari 1677 werd voor Notaris Dirk Danckertsz een overeenkomst gesloten tussen de zeevisvrouwen of meisjes van de Oude Vismarkt — het waren altijd vrouwen, die de vis daar verkochten — en Antony Vijant, een meester-timmerman, en zijn vrouw, Jannetje Jans. ¹⁾ Dit echtpaar woonde op de Oude Vismarkt in het „Bennenhuijs”, dat zijn naam blijkbaar ontleende aan de opslagplaats van bennen, die er was gevestigd. De visvrouwen verbonden zich althans de eerstvolgende vier jaren met nog twee jaar optie aan het bovengenoemde echtpaar alle bennen, grote en kleine, te leveren, waarvoor dit hun 14 stuivers voor ieder honderd zou betalen. Jannetje's positie moet kort daarna zijn gelegaliseerd; al vóór 1682 werd zij door de stad officieel aangesteld als leverancierster van de visbennen op de Oude Vismarkt ²⁾ Toen zij op 1 April 1710 stierf, werd zij als zodanig opgevolgd door haar man, de bovengenoemde Antony Vijant, die het ambt iets meer dan twintig jaar waarnam. In de vacature door zijn dood ontstaan, werd op 27 Februari 1731 Anna Catharina Wijlen, de vrouw van de stadsbode Cornelis van Swieten, benoemd.

De nieuwe leveranciersters trof het niet. De grote onkosten op het verkopen van de zeevis schrikten de visboeren af hun waar ter markt te brengen in Amsterdam, zodat de vis daar steeds schaarser werd. Ter tegemoetkoming aan de visboeren werd daarom op 14 December 1734 een keur afgekondigd, die de boeren de vrijheid gaf hun vis in of buiten bennen ten opslag te laten presenteren. In geval zij hun vis in een ben ten afslag brachten, zouden zij aan de zogenaamde bennenvrouw — de titel leverancierster in het ambtenboek was deftiger — voor een kabeljauwsben 4 duit en voor een schelvisben 2 duit betalen. De visvrouwen zouden gehouden zijn voor de bennen, die zij aan hun banken kregen, zoveel mogelijk zorg te dragen en deze aan de bennenvrouw te restitueren tegen een vergoeding van $12\frac{1}{2}$ stuiver per honderd.

Deze ogenschijnlijk onschuldige keur betekende voor de leverancierster een genadeslag. Haar inkomsten werden hiermede gehalveerd en daar tegenover die inkomsten ook aanzienlijke uitgaven stonden, bracht het ambt voor de bezitster geen winst meer in, maar werd het in tegendeel tot een schadepost. Zij zette dit in een request aan het gerecht uiteen ³⁾. Vóór de afkondiging van de keur werd van de buitenluiden of boeren door de penningmeester van de vismarkt 5 gulden voor iedere 100 kopen kabeljauw en eveneens 5 gulden 3

¹⁾ N.A. 2850.

²⁾ In 1682 begint het oudste ambtenboek. Uit het ontbreken van een datum achter haar naam blijkt, dat zij toen reeds was aangesteld.

³⁾ R.A. 690, 35 en 692, 38.

⁴⁾ 8 duit = 1 stuiver. 20 stuiver = 1 gulden.

AFBEELDING UIT PHILIPS VON ZESSEN VAN DE OUDE VISMARKT MET DE VISBENNEN OP DE VOORGROND (1664)

voor iedere 100 kopen schelvis ingehouden, waarvoor zij respectievelijk 100 en 200 bennen leverde. Daarvan moest zij aan de visvrouwen een uitkering doen van 14 stuivers per 100 schelvisbennen, voor een kleiner aantal naar rato, en van 14 stuivers voor elke 100 gemijnde kabeljauwbennen, of zij deze terugkreeg of niet. De keur nu van 14 December 1734 bracht de inkomsten tot de helft terug. Het dagelijks zoek raken van bennen, de slijtage, de inkoop van nieuwe bennen en de bezoldiging van drie personen kostten haar zoveel, dat zij in 4 dagen tijds 37 gulden, 2 stuivers en 14 penningen te kort was gekomen. Zij verzocht daarom dan ook de vergoeding door de buitenluiden te betalen weer vast te stellen op het oude bedrag.

Er werd blijkbaar niet gereageerd op het request. De leverancierster herhaalde het althans in 1736 met de bijvoeging, dat zij bij inkoop voor 100 kabeljauwbennen 10 gulden en voor 200 schelvisbennen 5 gulden en 6 stuivers moest betalen. Bovendien legde zij een rekening over van 25 Augustus 1733 tot 25 Augustus 1734. De vergoeding was toen nog op de oude voet geregeld en de inkomsten hadden 3560 gulden, de uitgaven 2426 gulden bedragen ¹⁾, zodat er een winst van 1134 gulden voor haar aan had gezeten. Met de nieuwe regeling zou dit echter over dat jaar een verlies van 646 gulden hebben betekend.

Op hoop van betere tijden zette de bennenvrouw het leveren van de manden voort. Het salaris van haar man — hij werd in 1742 op een inkomen van 3000 gulden aangeslagen — maakte het haar klaarblijkelijk mogelijk het verlies gedurende enige jaren te dragen. Het tweede request had meer succes dan het eerste. Wel werd het verzoek van de requesitante niet ingewilligd, maar er werd althans op 28 Januari 1737 bepaald, dat voortaan alle visvrouwen, die in de afslag vis in bennen kochten, deze ook moesten restitueren aan de bennenleverancierster of bij gebreke van dien voor iedere kabeljauwben vier en voor iedere schelvisben twee duit betalen.

Kwam hiermee het risico van het verloren gaan van bennen voortaan niet meer voor de bennenvrouw, maar voor de visvrouwen, ook in haar andere bezwaren werd zij — zij het dan ook niet officieel — tegemoetgekomen, zoals ons uit het hier na te noemen request van 1764 blijkt.

Op 31 Januari 1737, dus direct na de afkondiging van de keur en waarschijnlijk ten gevolge van de toen ontstane moeilijkheden, besloten Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren het ambt van de leverancierster van de visbennen bij het overlijden van de bezitster tot een mansambt te maken. Toen Anna Catharina Wijlen op 20 October 1744 stierf, werd dan ook een man, Barend Hartmans genaamd, in haar plaats aangesteld en na diens dood een zekere Willem Verbeek op 28 October 1763.. Deze laatste leverancier van de bennen was een voorzichtig man. Hij wendde zich in 1764 tot het gerecht met een request, waarin hij uiteenzette, dat al kort na de afkondiging van de keur van 1734 geen visbennen voor de vastgestelde prijzen te krijg bleken te zijn, zodat de prijzen weer verhoogd waren tot respectievelijk zes en drie duit zonder daaraan echter enige publicatie te geven. Om eventuele moeilijkheden te vermijden verzocht hij deze prijs thans officieel vast te stellen ²⁾. Zijn verzoek werd ingewilligd en de desbetreffende keur op 30 Januari 1765 afgekondigd.

Anna Catharina Wijlen, de laatste leverancierster, heeft dus niet lang hoeven zuchten over de te lage vergoeding, die het stadsbestuur zo willekeurig had vastgesteld om de aanvoer van vis voor de buitenluiden aantrekkelijker te maken. Een dergelijke drastische bezuiniging van 50 % op de leverantie der bennen ten laste van de bennenvrouw was onmogelijk gebleken, zodat de bezuiniging tot 25 % moest worden teruggebracht om de leverancierster een redelijk inkomen te waarborgen. De keur van 1734 was blijkbaar evenals zoveel andere keuren zonder voldoende overleg opgesteld. I. H. v. E.

¹⁾ De uitgaven waren: nieuwe bennen gekogt *f* 1151.—; aan visvrouwen betaald voor 't opseggen van de koopen van de levendige kabeljauw en wederbrengen der bennen *f* 873.—; aan haar knecht *f* 220.—; opschrijver van de koopen *f* 50.—; aan een jongen in haar dienst *f* 72.—; aan solderhuur voor de bennen, (Zij woonde op de Egelantiersgracht en niet in het Benuhuis op de Oude Vismarkt) *f* 60.—; samen dus *f* 2426.—. Merkwaardig is wel, dat zij geen recenter rekening overlegde. Waarschijnlijk echter geschiedde dit, omdat deze van haar standpunt gezien zo bijzonder gunstig was door de grote uitgaven voor aankoop van nieuwe bennen.

²⁾ R.A. 708, 4.

BOUWPLANNEN NEDERLANDSCHE BANK

De voorzitters van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, het Genootschap Amsteldamum, de Bond Heemschut en de Vereniging Hendrick de Keyser hebben zich d.d. 25 Augustus j.l. tot het College van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam gewend met een schrijven van de volgende inhoud:

Voor het onderhoud, dat Uw College, daarbij vertegenwoordigd door den Burgemeester en twee Wethouders der <Gemeente, aan de Voorzitters van de vier samenwerkende Amsterdamse organisaties op het gebied van de oudheidkunde en schoonheidszorg heeft willen toestaan en voor de daarbij Uwerzijds verstrekte toelichtingen op het project voor een nieuw gebouw van de Nederlandsche Bank hier ter stede, zijn ondergetekenden U zeer erkentelijk. Deze bespreking heeft ongetwijfeld verhelderend gewerkt,

Toch hebben genoemde besprekingen bij ondergetekenden niet de verontrusting weggenomen, die de plannen tot het oprichten van een nieuw gebouw van de Bank op de Oude Turfmarkt bij hen gewekt hebben, plannen, die het beeld van het oude Amsterdam op een centraal punt geheel zullen wijzigen.

Ondergetekenden krijgen de indruk, dat het zwaar gewogen heeft, dat de Nederlandsche Bank zowel door haar traditie als door haar werkwijze aan deze ten opzichte van de commerciële banken centraal gelegen plaats gebonden zou zijn. Zij menen de juistheid hiervan te **mogen** betwijfelen. De traditie van de Nederlandsche Bank is nog niet van zeer oude datum en wat haar werkwijze betreft, heeft de Nederlandsche Bank niet, als de commerciële banken, een grote toeloop van verschillende cliëntèle te verwerken, **maar** komt haar leiding van het bank- en geldwezen grotendeels schriftelijk of telefonisch dan wel door besprekingen **met** een beperkte kring van figuren uit de financiële en overheidswereld tot stand. Verplaatsing naar een minder centraal gelegen punt van de stad zou aan de Nederlandsche Bank voor haar werk dus weinig ongerief berokkenen; het ligt niet op de weg van ondergetekenden een dergelijk punt voor **een** nieuw bankgebouw buiten de oude stad aan te wijzen.

Voor de bouw van een blok, dat bijna het gehele terrein tussen Rokin, Doelenstraat en Kloveniersburgwal beslaan zou, lijkt aan ondergetekenden de noodzakelijkheid echter niet voorhanden.

Het ernstigste bezwaar, dat ondergetekenden tegen deze plannen van de Bank hebben, is echter, dat zij grote vrees koesteren, dat zulk een **groot** en waarschijnlijk weinig gedifferentieerd bouwblok door zijn ligging zijn omgeving zal gaan overheersen, en de harmonie van het stadsbeeld in dit centrum van de stad op ernstige wijze zal **gaan** verstoren. Vooral zal dit het geval zijn voor wie van uit de Vijzelstraat het Rokin betreedt. Dit geldt zowel voor de verdere bebouwing van de z.g. stille zijde van het Rokin als meer nog voor de zo sierlijke bocht, die het Rokin voorbij het Spui maakt.

Ook het voornemen, de rooilijn van de Oude Turfmarkt 8 m. achteruit te brengen, lijkt ons om **aesthetische** redenen zeer bedenkelijk.

Waar ondergetekenden dus niet overtuigd zijn van de noodzakelijkheid van de bouw van een massaal bankgebouw aan de Oude Turfmarkt en zeer bevreemd zijn voor de **aesthetische** werking daarvan op zijn omgeving, zouden zij nog enkele andere punten daarbij naar voren willen brengen. Het is hun bekend, dat het Binnengasthuis bestemd is om te verdwijnen, en juist deze verdwijning een rol speelt in het ontwerp voor de Bank en noodzakelijk is voor de uitvoering daarvan. Zij zouden er echter op willen wijzen, dat een andere instelling, van oudere datum en met oudere tradities dan de Nederlandsche Bank, aan het bij het verdwijnen van het Binnengasthuis vrijkomend terrein grote behoefte heeft. Zij denken daarbij aan de Universiteit, met haar gebrek aan voldoende collegezalen, een goede aula, en eventueel een nieuwe bibliotheek. Wanneer de Nederlandsche Bank van het — naar wij vernemen — voor haar bestemde gedeelte van dit terrein zou afzien, zou dit voor onze Universiteit een grote uitkomst betekenen.

En dan mogen ondergetekenden niet nalaten er op te wijzen, wat er voor de plannen van de Nederlandsche Bank opgeofferd zou moeten worden. Het gaat hier om een aantal

gevels aan de Oude Turfmarkt, de Doelenstraat en de Kloveniersburgwal, waarvan het pand Oude Turfmarkt no. 145, door Vingboons in 1642 gebouwd, wel het voornaamste, maar niet het enige te betreuren verlies zou zijn. Het wil ondergetekenden voorkomen, dat behoud van deze, gedeeltelijk op de Voorlopige Monumentenlijst voorkomende percelen, die **tezamen** met zulk een fraaie gevelwand de Oude Turfmarkt afsluiten, van het standpunt van stedenschoon bezien wel enig offer waard is.

Resumerende zouden ondergetekenden er daarom op willen aandringen, dat Uw College tezamen **met** de Directie van de Nederlandsche Bank naar een andere plaats in de stad omziet voor de bouw van een monumentaal bankgebouw.

Ondergetekenden willen tenslotte niet nalaten te verklaren, dat zij het zeer op prijs gesteld hebben, dat Uw College in bovengenoemde bespreking hun de toezegging heeft willen doen, hen **van** het verloop van deze aangelegenheid op de hoogte te houden en de uitgewerkte plannen tijdig te hunner kennis te brengen, zodat zij niet voor onverwachte beslissingen gesteld sullen worden.

JOHN ANTHONY JOCHEMS

Een vraag van een onzer leden naar bijzonderheden omtrent J. A. Jochems, de schrijver van „Amsterdams oude burgervendels” (1888) en „Gewapende burgermacht te Amsterdam” (1890) kunnen wij met een korte mededeling beantwoorden:

John Anthony werd op 1 September 1836 te Amsterdam geboren als zoon van de onderwijzer Ruth Jochems en Mary Ann Binns. Hij koos de militaire loopbaan en bracht het tot majoor der infanterie en daarna tot regiment+adjutant van de schutterij te Amsterdam. Door zijn toedoen en dat van Mr E. J. van Someren Brandt werd de schutterij-verzameling van 1884 tot 1894 gecompleteerd. In het laatste jaar nam de Gemeente de verzameling over en plaatste haar in het Stedelijk Museum. Op 1 Januari 1920 overleed J. A. Jochems te Amsterdam. Het „Handelsblad” van 3 Januari en het „Nieuws van den Dag” van 6 Januari wijdden korte berichten aan de teraardebestelling. Gelukkig heeft J. A. Jochems niet kunnen bevroeden, dat de zorgvuldig bijeengebrachte schutterij-verzameling, later overgebracht naar het Legermuseum in het Kasteel Doorwerth, eens door oorlogsgeweld geheel zou worden vernietigd.

I. H. v. E.

Van de Boekentafel

M. G. EMEIS JK: WAAR MEN 4 EEUWEN OM ZEEP GING. Vrijwel nooit is een jubilerende firma in zo'n bevoorrechte positie als de zeepfabriek Woltman Elpers, die in Juli haar 400-jarig bestaan herdacht. Bedrijfsarchieven zijn in de loop der tijden dikwijls uiterst onachtzaam behandeld en de eigenaren van oude zaken mogen zich al gelukkig prijzen, wanneer hun archief tot in de 19de eeuw teruggaat. Een moeizaam onderzoek in oude adresboeken en andere bronnen, die het Gemeente-Archief biedt, brengt uit vroeger eeuwen het een en ander aan het licht, dat dan meestal gecompleteerd moet worden uit de genealogische gegevens omtrent de vroegere eigenaren. Een onderzoek naar de zeepfabriek „De Vergulde Hand” zou in dat geval niet veel meer hebben opgeleverd dan enkele losse gegevens over de vroegere bezitters. Van 1695 af had men de verschillende leden van de familie Woltman als eigenaren kunnen traceren. Voor de 18de eeuw had men zich verder tevreden moeten stellen met de gegevens omtrent de inspecties van de rooimeesters, die als de

zeepketels waren gebarsten — en dat kwam nogal eens voor: bij de Vergulde Hand o.a. in 1729, 1732, 1737, 1740, 1745, 1750, 1758 en 1759 — hun advies over het plaatsen van een nieuwe pot of ketel uitbrachten en daarvoor ook de burens hoorden. De burens toonden zich gelukkig niet lastig; alleen de Weduwe Busserus, die in de Kapelsteeg een glaswinkel dreef, klaagde op 14 Juli 1732 veel overlast van de hitte te lijden. Rooimeesters stoonden zich daaraan echter niet: de ketel werd herplaatst en de zeepziederij kon op het Damrak blijven, waar zij toen reeds bijna twee eeuwen was en thans nog is.

De schrijver van het gedenkboekje had dergelijk — uiteraard altijd weinig belangrijk — materiaal niet nodig om de geschiedenis van de jubilerende zeepfabriek of zoals men vroeger zei zeepziederij samen te stellen. De Heren Woltman Elpers zijn namelijk in het bezit van een archief, dat wat de eigen fabriek betreft teruggaat tot de 17de eeuw. Toen de eerste Woltman in 1695 de zeepziederij kocht, legde hij een stookboek aan, dat nog is

bewaard. Zijn opvolgers — aanvankelijk leden van de familie Woltman, later van de verwante familie Elpers, die de naam Woltman voor de hunne voegden — wijdden dezelfde zorg aan hun archief. Over de Vergulde Hand kennen wij dan ook allerlei details, waarvan de economisch-historici smullen. Maar niet alleen het eigen archief, ook het archief van het zeepziederscollege, waarin de zeepzieders van Amsterdam waren verenigd, is in het bezit van de Heren Woltman Elpers. Dat archief nu gaat tot in de 16de eeuw terug. Daaruit kon de Heer Emeis niet alleen zijn gegevens over de Vergulde Hand van vóór 1695 putten, maar ook gegevens voor de geschiedenis van de Amsterdamse zeepfabricage in het algemeen. Immers allerlei problemen van gemeenschappelijk belang werden in het zeepziederscollege behandeld.

De Vergulde Hand wordt voor het eerst met deze naam aangeduid in een acte van 1608, maar op een buitengewoon fraai geëncadreerde lijst van zeepzieders in Amsterdam, in 1746 door J. Klumper in schoonschrift geschreven, staan alle eigenaren van de Vergulde Hand met het tekenendc handje aangeduid en als eerste Jan Pauw met het jaartal 1554: het uitgangspunt voor het 400-jarig bestaan.

Deschrijver verwerkte in zijn aardige, geïllustreerde boekje al het bovengenoemd materiaal. Ons maandblad profiteerde daarvan ook nog, daar de Heer Emeis daarvoor enige artikelen over de zeepproductie van Amsterdam in het algemeen schreef, welke werden samengesteld uit gegevens, die in het gedenkboek niet alle konden worden verwerkt. De unieke bronnen, waarin hij zijn materiaal vond, zullen binnenkort dank zij de vriendelijke medewerking van de Heren Woltman Elpers voor onderzoekers gemakkelijk toegankelijk zijn: een film daarvan wordt vervaardigd voor het Gemeente-Archief.

1. H. V. E.

D K I. H. VAN EEGHEN, DE HISTORISCHE VERZAMELING DER UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM (1923-1953). Stadsdrukkerij Amsterdam. Onze redactrice geeft hier een overzicht van het wel en wee van de in de titel genoemde historische verzameling, waarvan zij conservatrice is. In een bestek van zestien bladzijden, met een viertal aardige illustraties verlicht, vertelt zij, hoe de Senaat der Universiteit in 1923 de „Historische Commissie der Universiteit van Amsterdam” in het leven riep, welke commissie werd belast met het beheer en de uitbreiding van de „Verzameling-Clio”. Deze verzameling was de vrucht van een prijzenswaardige activiteit van het in 1882 opgerichte geschiedkundige studenten-geselschap Clio, dat in de eerste tien jaren van zijn bestaan onder leiding van E. W. Moes, de latere directeur van 's Rijks Prentenkabinet, een niet onaanzienlijke collectie gedenkstukken en curiosa met betrekking tot de Universiteit bijeen wist te

brengen. Toen echter in latere jaren de belangstelling hiervoor luwde en het gezelschap Clio werd opgeheven, deed het Amsterdams Studenten Corps te juister tijd afstand van zijn rechten op de verzameling ten behoeve van de Academische Senaat, waardoor het voortbestaan ervan op de best denkbare wijze werd verzekerd.

Sedert de instelling van de Historische Commissie is de verzameling geregeld uitgebreid door toedoen van stuwende krachten als Prof. Dr H. Brugmans, H. van der Bijll en Dr J. C. Westermann — namen, die ook in de kring van ons Genootschap een bekende klank hebben. Vooral de verrijking der verzameling met archieven van studentenorganisaties moet een verheugend verschijnsel worden genoemd, niet in de laatste plaats omdat daardoor het deskundig beheer van dergelijke archieven, waaraan nogal eens iets pleegt te ontbreken — de schrijfster noemt daarvan treffende voorbeelden — wordt gewaarborgd. Het archievenbezit der verzameling overtreft dan ook in omvang en betekenis de museumafdeling, waarvan b.v. de collectie portretten van docenten helaas niet op volledigheid kan bogen. De betekenis der verzameling blijkt tenslotte uit de opsomping van publicaties en tentoonstellingen, waarvoor van haar materiaal gebruik is gemaakt. Zij berust sedert 1928 op de zolder van de Agnietenkapel op de Oudezijds Voorburgwal, waar eertijds in dezelfde ruimte de Athenaeumbibliotheek was gehuisvest. Het is te hopen, dat zij, die nog documenten of museumstukken met betrekking tot de Universiteit onder hun berusting hebben, door de lezing van dit aardige geschriftje zullen worden opgewekt om tot de groei der verzameling het hunne bij te dragen.

W. J. VAN HOBOKEN

THE PORT OF AMSTERDAM (POST-WAR DEVELOPMENT OF AN HISTORIC PORT). Als herdruk van een artikel door Ir T. J. Risselada in „The Dock & Harbour Authority” (Dec. 1953/Jan. 1954) verscheen onder bovengenoemde titel een gedocumenteerde publicatie over de Amsterdamse haven.

Na een historisch overzicht tot de tweede wereldoorlog volgen gegevens over de vernieling van de haven tijdens de Duitse bezetting, over het herstel, over de uitrusting en het beheer en over de naoorlogse technische ontwikkeling. Dit instructieve artikel is geïllustreerd met foto's, technische tekeningen en een plattegrond.

s. v. w.

AMSTERDAM, ZEE- EN RIJNHAVEN. Van deze aantrekkelijke publicatie, die wij reeds in het maandblad van Mei j.l. bespraken, heeft Allert de Lange — in samenwerking met de vereniging „De Amsterdamse Haven” — een goed verzorgde uitgave in de handel gebracht.

s. v. w.

Mededelingen van het Bestuur

Het Bestuur benoemde met ingang van 1 Januari 1954 tot lid: P. de Dood, Mr E. J. van Dijk, A. Elzas, P. W. F. Fransen en H. Lazeron.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — OCTOBER 1954

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

41e JAARGANG

OCTOBER 1954

HET BEZOEK VAN DE ZUID-NEDERLANDER MARCUS VAN VAERNEWYCK AAN AMSTERDAM IN 1556

Marcus van Vaernewyck, die geboren uit een patricisch geslacht te Gent op 21 December 1518, aldaar vele hoge ambten heeft bekleed en op 20 Februari 1569 overleed, is vooral bekend geworden door zijn boeiende gedenkschriften betreffende de gebeurtenissen, waarvan hij van 1566 tot 1568 te Gent ooggetuige was. Zij zijn eerst in het midden van de vorige eeuw teruggevonden, tussen 1872 en 1881 door F. Vanderhaeghen in 5 delen en daarna in 1905/'06 in Franse vertaling door H. van Duyse in 2 delen uitgegeven.

Daarnaast heeft hij ook zeer middelmatige gedichten en verder vrijwel waardeloze geschiedkundige werken geschreven, een aaneenschakeling van in de tijd van de Renaissance verzonden verhalen, die hij zonder kritiek als waar aannam. Merkwaardig is echter, dat hij in een dezer werken mededeelt, dat hij in 1556 een bezoek heeft gebracht aan Holland en aan de in deze provincie liggende steden. Men kan dit vinden op blz. 103 v° van „Den spiegel der Nederlandscher Audtheyt”, gedrukt „te Ghent by Gheeraert van Salenson” in 15681): „In Hollant ligghe veel deghelicke steden, schoone, rycke, ende groot, de welcke wy int corte sullen overloopen, alsoo wij die ghesien ende bevonden hebben anno 1556”. Van Vaernewyck verandert nu plotseling van een ongeloofwaardig croniqueur in een scherp opmerker en mede omdat midden-16de eeuwse beschrijvingen van Amsterdam door niet-Amsterdammers, uit de pen gevloeid na een persoonlijk bezoek, practisch niet bestaan ²⁾, volgt hieronder de beschrijving van onze tegenwoordige hoofdstad in de bewoordingen van de schrijver van „Den spiegel der Nederlandscher Audtheyt”:

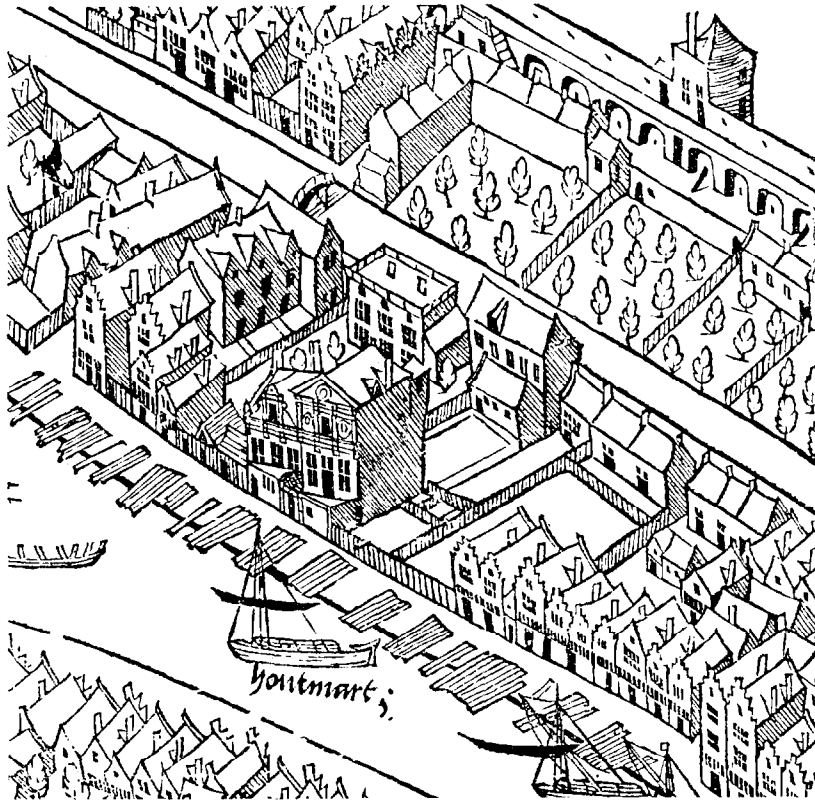
Van Amstelredamme.

Dit is een fijn deghelicke coopstadt, van Ooster goet, een zonderlinghe toevlucht ende navigatie der Oosterlingen, men heetse de rijkste en ingheboren coopliden, de torren ende huysen der selver stadt sijn neder omdat men daer soo qualick fonderen mach om den quelme. Sommighe huysen sijn onder van houte ende boven van steene, ooc zijnder daer ghenoech die slom ³⁾ ende crom staen, alsoo neder ghesoncken zijnde soo dat daer een huys by na alsoo veel cost inde aerde te fonderen, als daer buyten, midts dat den grond seer ghepijlt moet wesen. Het Cooren huys van Amstelredamme is met schaeillen ⁴⁾ ghedeckt ende is 2 hondert ende dertich voeten lanck, al nieuwe ghemaect, ende onder andere so zijnder oock eenighe hooghe huysen, als een huys dwelck boven eenen hof heeft met colom-mekins ront omme afghesloten, so dat men van daer alle de stadt dore sien mach. Item, een huys van houte staende inde Wermoestrate, welc huys seer hooghe is, waer af die symueren

¹⁾ Het werd in 1574 herdrukt onder de titel: De historie van Belgis; de laatste (6de) druk verscheen te Gent in 1829 in twee delen.

²⁾ De „Descrittione di M. Lodovico Guicciardini di tutti i paesi bassi” (Anverso 1567) bevat een niets-zeggende beschrijving van Amsterdam.

³⁾ Dit woord is in het exemplaar van het werk in de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek veranderd in „slim”.

GEDEELTE VAN DE
HOOTSNEEKAART
VAN CORNELIS
ANTHONISZ MET
IN HET MIDDEN
HET HUIS MET HET
PLATTE DAK EN
DE KOLOM MEN

wel hondert voeten lanck zijn, was al tsamen opgheresen XVI. voeten hoghe, *om twaelf* carolus guldenen. Daer en zijn maer twee kercken inde stad, waer af deene de Oude Kercke heet, ende is ghesticht inde eere van Sinte Nicolaus, ende dander de Nieu Kercke, ghemaect inde eere van Sinte Catharina. Item, daer zijn twintich Nonne Cloosters, vier overdeckte caetspelen, ende eenen grooten, dicken muer ront omme die stad, soo datter wel ses mannen nevens malcanderen op gaen moghen, achter die angiegaten, ende het baerbecansel, dwelcke noch buyten dien is."

Het blijkt wel, dat van Vaernewyck een bijzondere belangstelling had voor „wolkenkrabbers”. Op het dak van een dezer is hij zelfs geklommen, vanwaar hij een fraai uitzicht had over de gehele stad. Het huis had een plat dak met een van balustraden voorzien daktuin. Wij vinden het huis gemakkelijk terug op de Amsterdamse plattegrond van Cornelis Anthonisz. : een groot rechthoekig gebouw aan de Oostzijde van de N.Z. Achterburgwal even voor men aan de Rosmarijnsteeg komt. Het huis komt voor op de beide plattegronden van 1536 en 1544. d'Ailly meent dat wij hier naar alle waarschijnlijkheid te doen hebben met een werkplaats en dat het platte dak diende voor het drogen der lakens ¹⁾. Hiermede is wel in tegenspraak hetgeen van Vaernewyck mededeelt: in 1556 bezat het huis een daktuin.

Het honderd voet lange houten huis in de Warmoesstraat vindt men nòch op de plattegrond van Cornelis Anthonisz nòch op die van Pieter Bast uit 1597, wel echter op de plattegrond van Amsterdam die in Guicciardini's „Descrittione di tutti i paesi bassi” (1567) te vinden is. Het bouwsel bevond zich in de Warmoesstraat aan de Westzijde tussen de Papenbrugsteeg en de Dam.

Ten slotte dank ik hierbij mijn collega D. J. Huizinga, verbonden aan de Universiteitsbibliotheek alhier, die mij welwillend toestond de door hem gevonden passage bij Van Vaernewyck te publiceren.

Mr H. F. WIJNMAN

¹⁾ Jaarboek Amstelodamum XXX (1932), blz. 83.

RUMOER ROND EEN COLLECTE

De Amsterdamse katholieken uit de 17e en 18e eeuw waren bekend om hun grote vrijgevigheid. Niet alleen brachten zij zonder tegenzin belangrijke sommen op voor het onderhoud van hun schuilkerkjes en hun priesters en betaalden zij — zij het dan na een zekere aarzeling — de vastgestelde recognitiegelden, maar ook hadden zij zeer veel over voor de verzorging van armen en wezen. De bloeiende instellingen van liefdadigheid, die thans nog de glorie van katholiek Amsterdam uitmaken, werden gesticht in deze gouden eeuw van de katholieke kerk in de hoofdstad.

In het begin van de 17e eeuw ontstond ook het Roomsche Oud Armenkantoor. Hoe het precies tot stand gekomen is, vertellen de archieven niet: maar langzaam aan werd deze stichting de grote steun voor de huiszittende armen. Omdat dit kantoor in den beginne eigenlijk niet als het instituut van armenzorg bedoeld was, was het heel begrijpelijk, dat de verschillende pastoors uit de Amsterdamse schuilkerken op het einde van de diensten „met laatjes” lieten collecteren voor de behoeftigen van hun eigen staties. Toen het Oud Armenkantoor, ondanks tegenwerking van bepaalde zijde, in de 18e eeuw ook door het stadsbestuur als enige charitatieve instelling werd erkend, begon men van de zijde van het bestuur de eis te stellen, dat de geldinzameling in laatjes, waarvan de opbrengst door de pastoors zelf voor hun eigen armen werd aangewend, moest ophouden en vervangen worden door een collecte voor het Armenkantoor. Omdat men echter in de katholieke kerken zich niet zo gemakkelijk de les liet lezen, lokte dit voorstel felle oppositie uit, waarover in de archieven van het begijnhof, het Oud Armenkantoor en de gemeente interessante stukken te vinden zijn, die een bijzonder licht werpen op de charitatieve arbeid uit die dagen.

Het bestuur van het Oud Armenkantoor was in het midden van de 18e eeuw als volgt samengesteld ¹⁾. De leiding was in handen van vier regenten. Voor de verzorging hadden ze de stad in zestien wijken verdeeld en aan het hoofd van iedere wijk was een aalmoezenier geplaatst. Hij werd in zijn charitatieve arbeid ter zijde gestaan door wijkmeesters. In het geheel waren er 50 aangesteld. Voor het ophalen van de gelden langs de huizen en in de kerken waren in iedere statie collectanten aangewezen.

Het meeste contact met de armen hadden de aalmoezeniers en de wijkmeesters. Toen in het midden van de 18e eeuw de inkomsten van de inzamelingen langs de huizen steeds minder werden, stelden zij voor om iedere Zondag een armencollecte te houden in de verschillende kerken en de laatjes achter in de kerken af te schaffen. De regenten van het Oud Armenkantoor, die de redelijkheid van het voorstel inzagen, namen het besluit, over deze aangelegenheid te spreken met de regenten van het Maagdenhuis en het Jongensweeshuis, die ook hun inkomsten hadden van inzamelingen langs de huizen. Men was het er over eens, dat er iets moest gebeuren, maar men kon niets bereiken zonder eerst de mening van de pastoors te vragen. ²⁾ Men was wel enigxins bevreesd voor het resultaat: de pastoors waren in hun bestuur zeer zelfstandig en de aartspriester Eymericus van de Capelle, pastoor van de statie de Lely, een goed en godvruchtig man, had niet zoveel overwicht op de andere priesters, dat hij hun een gedragslijn kon voorschrijven. ³⁾ Zonder al te hoge verwachtingen begaven de heren zich op 22 Nov. 1771 naar de pastoorsvergadering, bijeengekomen in het huis van Eymericus van de Capelle, en hoorden daar allerlei tegengestelde meningen aan, maar tenslotte kwam men overeen om de collecte voor de armen in alle diensten te houden en „dat het Ouden Armenkantoor van de penningen der

¹⁾ Namen en woonplaatsen der heeren regenten van het Roomsche catholyk oude armen comptoir en die der heeren Aalmoezeniers, wykmeesteren en collectanten. Benevens verdeeling der stad in zestien wyken, alsmede grachten, straten en stegen, geschikt volgens het alphabeth. Te Amsterdam, by Gerrit Klyn, boekverkooper in de Beursteeg (zonder jaartal).

²⁾ T. C. M. H. van Ryckevorsel, Geschiedenis van het R.K. Maagdenhuis te Amsterdam, Amsterdam 1887, blz. 132 vlg.

³⁾ J. C. v. d. Loos, Geschiedenis der voormalige S. Catharinakerk te Amsterdam. Haarlem 1935 blz. 63 vlg., A.A.U., Deel VIII blz. 113. In het najaar was hij ziek geworden en had zich niet kunnen laten gelden. Bovendien zat het Armenkantoor met de moeilijkheid, dat ook in de kerken van de cleresie, die geheel afzijdig stonden tegenover de katholieken, op de zelfde voet de collecte moest worden gehouden.

collecten $\frac{3}{6}$ van alles bruto zou genieten, de twee weeshuizen ieder $\frac{1}{6}$ en de heeren pastooren het andere $\frac{1}{6}$ ¹⁾). Maar de pastoor van de Franse kerk voelde daar heel weinig voor. Hij verliet boos de vergadering en eiste het volle pond, omdat hij, naar hij zeide, zoveel armen had. De heren regenten waren ervan geschrokken: ze gingen later nog eens met hem praten en toen na grote concessies eindelijk medewerking werd verkregen, stuurden zij een hooggestemd dankbriefje aan de pastoor, die toch zoveel voor de armen voelde ! ²⁾

Na deze bespreking begaven de regenten zich naar de pastoor van de O.K. Kerk de Pauw in de Keizerstraat, Joannes van Stiphout, die als bisschop van Haarlem beslissingen kon nemen ten aanzien van het collectevraagstuk. Ofschoon Joannes van Stiphout uitermate welwillend was, gingen de onderhandelingen stroef en, zo schreef regent Delsing in zijn notities, die hij over dit bezoek heeft gemaakt, „Hij en zijn onderhoorige pastooren wilden dezelve niet toestaan dan nadat wij ons woord gaaven om, uit dezelve collecten alle half jaren zooveel te geeven, als ze uit de laadjes, waarmede ze voorheen na het eindigen der godsdienst aan de uitgangen of trappen lieten staan, genooten hadden” ³⁾. De bisschop wilde dit standpunt niet prijsgeven, zodat de regenten ten einde raad maar toestemden, echter onder deze conditie, dat zij niets hoefden bij te passen, wanneer de collecte minder zou opbrengen dan de vroegere laatjes.

Zo werd eind 1771 de collecte ingevoerd in de katholieke en cleresiekerken. Maar voordat deze werd aangekondigd, hadden de pastoors er op aangedrongen, dat eerst hun aandeel zou worden afgehouden, zodat eind November de overeenkomst aldus werd gewijzigd: Van het geld wordt 17 % afgehouden voor de pastoor; het overige geld wordt aldus verdeeld: $\frac{3}{5}$ voor het Armenkantoor, $\frac{1}{5}$ voor het Maagdenhuis en $\frac{1}{5}$ voor het Jongensweeshuis. ⁴⁾ De collecte werd met veel ophef aangekondigd: nu zouden de armen pas goed worden bedeld, omdat, naar men zeide, alles hun ten goede kwam. De gelovigen gaven dan ook gul en de opbrengst van de collecten van Dec. 1771 was overweldigend. ⁵⁾

Maar de aalmoezeniers, die het voorstel geopperd hadden, waren met de gang van zaken niet ingenomen. De heren regenten hadden hen bedrogen: zij waren gezwicht voor de aandrang van de pastoors, die maar moeilijk van hun rechten afstand konden doen. Ook hadden zij de twee weeshuizen bij de bedeling betrokken, terwijl het toch algemeen bekend was, dat deze godshuizen over rijke fondsen beschikten. Men strooide op die wijze de katholieken zand in de ogen en handelde niet eerlijk ! De instructie, die bij het begin van het jaar aan de pastoor gezonden werd over de verdeling van het armengeld, moest streng geheim blijven. ⁶⁾ Zij lieten het eerst nog wat op zijn beloop maar toen dit alles voor de armen noodlottig dreigde te worden, lieten zij op 3 Nov. 1772 een waardig protest horen. ⁷⁾ Wisten de heren regenten wel, zo lieten zij weten, dat zij het hele jaar door voor 1960 gezinnen te zorgen hadden en dat dit aantal in de winter opliep tot 2500? Wisten de heren wel, dat er alleen uit liefde voor de armen goed werd geofferd maar dat de inkomsten sterk zouden verminderen, wanneer de gelovigen achter die onrechtmatige verdeling kwamen? Wisten de heren wel, dat door deze gang van zaken geen hogere uitkering dan zes stuivers in de week per gezin kon worden verstrekt? De aalmoezeniers verwachtten, dat er maatregelen zouden worden genomen, omdat men anders genoodzaakt zou zijn volgens gewetensplicht voor het ambt van aalmoezenier te bedanken. Dit schrijven trof de heren regenten pijnlijk en ze lieten hun weten, dat zij de kwestie ernstig zouden bestuderen.

Maar niet alleen van de kant van de aalmoezeniers werden bedenkingen gemaakt, ook onder de pastoors van de cleresie was er een, die zich niet naar het voorstel van de regenten

¹⁾ Archief gem. Amsterdam, Brief van Delsing aan Burg. Temminck 21 Juni 1774.

²⁾ Archief Maagdenhuis no. 61, 16 Jan. 1772. Dankbetuiging van de regenten aan de geestelijkheid van de Franse kerk voor hun welwillende medewerking inzake de collecte.

³⁾ Archief gem. Amsterdam, Katholiek Armwezen. XXXIII no. 5. Aantekeningen van Delsing.

⁴⁾ Archief Maagdenhuis no. 62. Overeenkomst tussen de heren van het Armenkantoor en de godshuizen over de verdeling van de gelden.

⁵⁾ Archief Maagdenhuis no. 60a. Staatje van collecte-opbrengst Dec. 1771.

⁶⁾ Archief Maagdenhuis no. 64. Instructie voor een pastoor over het houden van de armencollecte en over het verdelen van de gelden.

⁷⁾ Factum voor de Oude Armen der Rooms-katholyke gemeente te Amsterdam, contra hunne bezorgers of regenten van 't voor hen opgeregt Cantoor over de vraag: of hetgeene door de armenbesorgers ten behoeve der armen is voorgesteld, door de geestelijken ten behoeve der armen is verzorgd en door de gemeente ten behoeve der armen is gegeven, de armen dat moeten behouden. Te Leiden 1775, blz. 8.

wilde schicken. Dit was pastoor H. Louburg, die na de dood van H. Milius, tegen de protesten van de regenten van het Jongensweeshuis in, in het voorjaar van 1773 tot herder van het Jongensweeshuis was aangesteld. Hij bleef zijn statie op de Brouwersgracht behouden en stuurde een Franse priester, die geen woord Hollands kende, naar de Lauriergracht om de diensten te doen. De kerk, die onder Milius al erg teruggelopen was, werd nu zo goed als door niemand meer bezocht.¹⁾ De armencollecte bracht niet meer dan een honderd gulden op en ondanks dit feit eiste de pastoor jaarlijks een bedrag van f 160,— voor de verzorging van de armen op. De regenten verwezen naar de schikking, die zij gemaakt hadden met de bisschop J. van Stiphout, maar Louburg stoorde zich er niet aan. Als de regenten hem dat bedrag niet garandeerden, dan behoefden zij niet langer bij hem aan te kloppen om de collectegelden. Hij zou ze niet afstaan ! ²⁾ De regenten begrepen, dat zij ook deze kwestie moesten oplossen, anders zouden andere pastoors dit voorbeeld kunnen navolgen en was er in het geheel niets bereikt. Zij gingen praten met bisschop J. van Stiphout, die welwillend was, maar eerlijk moest bekennen, dat hij in deze aangelegenheid niets kon uitrichten. Onderhandelingen met de pastoor zelf liepen evenmin op iets uit en daarom besloten de regenten de zaak met het stadsbestuur te bespreken.

Nu was het stadsbestuur al over het een en ander ingelicht. De aalmoezeniers, die ongeduldig waren geworden over het uitblijven van een beslissing van de regenten, hadden zich tot de burgemeesters gewend met het verzoek om te bemiddelen „dat de gecollecteerde penningen alleen aan de huyszittende armen onser gemeente werden uytgedeelt, gelyk-vormig zooals de heer Delsing in syn regtsinnig vertoog alleen voor de oude armen heeft voorgesteld” ³⁾. Het meest in de oppositie was de heer J. van Wayenburg, die het stuk wel niet had ondertekend maar er toch de hand in had. Had hij met kort tevoren een uitermate beledigende brief geschreven aan pastoor E. van de Capelle? Had hij niet geïnsinueerd, dat de geestelijkheid de gelden ten eigen baat ging aanwenden? Met een felheid, die men in die tijd niet zou verwachten, had hij de aartspriester voor de voeten geworpen: „Als er bij veronderstelling 25000 catholycke communicanten in Amsterdam zijn, die door elkander min of meer aan biechtpenningen op vier gulden yder geschat, dat maakt honderd duizend gulden, zijn die niet genoeg om voor veertien pastorale huishoudingen tot nodig onderhoud te verstrekken? Dat gij er dan het doopen, het trouwen, de zieken zoowel als de gezonden, de intensien voor levenden en dooden enz. bij rekent; zoo dat alles niet genoeg is en gij een gedeelte van de collecte en de armenkas er bij wilt hebben, dat is een begeerlijkheid, die noch met de natuur, noch met de reden, noch met de burgerwetten, noch met uw staat, noch met de kerkelijke decreten, noch met het evangelie overeenkomen.”⁴⁾ Het stadsbestuur vond dit zeer bevreemdend en toen de kwestie Louburg ook nog ter sprake kwam, wilde het het fijne van de zaak weten.

Het werd een geschrijf over en weer. Zowel de regenten als de aalmoezeniers rechtvaardigden tegenover de burgemeesters hun houding en de stadsbestuurders begrepen wel, dat het zwaartepunt lag bij de pastoors, die de regenten wilden ontzien, de aalmoezeniers zonder meer van een soort van oneerlijkheid betichtend. Het was dan ook nodig om inlichtingen te vragen aan de pastoors, die in een lang schrijven hun grieven tegen dit optreden van de armverzorgers openbaarden. Waarom moeten deze heren zo eigenmachtig optreden, zo vroegen zij aan de burgemeesters. Weten zij dan niet dat de R.K. priesters, „die geen vast emolumente of inkomen bezitten” toch iets moeten hebben om hun behoeftige gelovigen, die altijd een beroep op hen doen, te ondersteunen. Waarom dan die stekelige opmerkingen van de kant van de aalmoezeniers en regenten van het armenkantoor, „die door andere veelvuldige liefdegaven zeer fatsoenlijk kunnen leven”? Waren de regenten zelf niet de oorzaak van deze moeilijkheden door „op hunne eigene autoriteit liefdepenningen door de gemeente gefourneerd tot onderhoud der arme leedematen na eigen willekeur

¹⁾ Archief Jongensweeshuis, no. 325. F. Hovius, Beschrijving van het R. Catholyke Jongensweeshuis anno 1783. Handschrift blz. 49.

²⁾ Archief gem. Amsterdam, Katholiek Armwezen, XXXIII no. 5. Aantekeningen van Delsing.

³⁾ Archief gem. Amsterdam, Katholiek Armwezen, XXXIII no. 6. Ongedateerd. Waarschijnlijk had de heer van Wayenburg eerst al op een oplossing aangedrongen; doch de regenten durfden niets te doen uit vrees voor de pastoors. Zij stelden zich echter wel op de hoogte of een rondgang soms betere resultaten opleverde. Archief Maagdenhuis no. 69.

⁴⁾ Factum, blz. 13.

te gebruiken tot aankoop van de geweene comédie en die pragtig op te bouwen na eigen zinnigheid zonder voorkennis van iemand, zelfs der mede armbezorgers onder de naam van aalmoezeniers bekend".¹⁾ De burgemeesters wisten niet, welke maatregelen zij moesten nemen. Alles was zo verward. Tot overmaat van ramp werd door de drukpers het volk van de moeilijkheden in kennis gesteld. Er verschenen enkele brochures, die grif werden gelezen en de zaak voor de armen alleen maar slechter konden maken.

Het stadsbestuur voelde, dat het, tot nut van de armen, maatregelen moest nemen. Het deed niets liever, want geheel overeenkomstig de geest van die tijd wilde het graag op dit gebied leiding geven. Op 23 Oct. 1773 spraken de burgemeesters zich uit voor het standpunt van de aalmoezeniers en verklaarden „dat voortaan tot beter onderhoud der armen en behoeftige ledematen van de roomsche gemeente binnen deze stad, telkens bij de oefening van de godsdienst binnen de roomsche kerken zal worden gedaan een collecte ten behoeve van dezelve armen en behoeftige ledematen zonder dat deze gecollecteerde penningen tot eenig ander gebruik zullen mogen worden geemployeert.”²⁾ En om aan dit alles nog meer kracht bij te zetten, werd deze bepaling op 23 Juni 1774 nog als afzonderlijke keur afgekondigd. Doch de bepaling luidde anders: de regenten, die als vooraanstaande Amsterdammers invloed konden uitoefenen op het stadsbestuur, hadden er aan toe laten voegen dat „de geheele directie, beheering en uitdeeling van dezelve gelaten moet worden aan deselve regenten sonder dat iemand buyten haer sig daarmede sal hebben te bemoeien of eenige directie sig daerover zal hebben aen te matigen.”³⁾ Zo meende het stadsbestuur en de aalmoezeniers en de regenten geheel tevreden te stellen.

Maar de aalmoezeniers begrepen heel goed, dat zij hun doel niet hadden bereikt. Nu de regenten de vrije hand hadden gekregen bij de verdeling van de opgehaalde gelden, konden zij, om wille van de vrede, gerust doorgaan met hun uitkeringen aan de pastoors en aan de godshuizen. Als het stadsbestuur, dat had voorgeschreven alles voor de armen te besteden, daarop aanmerkingen zou maken, zou men met recht zeggen: En hebt U zelf geen toestemming daartoe gegeven? Maar het stadsbestuur zou geen aanmerking maken. Sinds de regenten in de kwestie waren betrokken, werd het stadsbestuur zand in de ogen gestrooid. Heel deemoedig luisterden de regenten naar de minutieuse stadsinstructies⁴⁾, protesteerden een enkele maal voor de vorm⁵⁾, maar namen verder alles voor kennisgeving aan. De heren stadsbestuurders dachten, dat alles volmaakt werd uitgevoerd en waren over de katholieke armenzorg zeer tevreden. In het armenkantoor echter liet men de burgemeesters maar praten.

Toen de aalmoezeniers zagen, dat hun actie geen resultaat had afgeworpen, besloten zij, althans voor het grootste gedeelte, hun ambt neer te leggen. De regenten veroordeelden dit strakke standpunt en voerden nog verschillende besprekingen, maar zij wilden van geen wijken weten. De regenten waren van mening, dat zij in deze omstandigheden onmogelijk anders konden handelen: zij moesten een bepaalde uitkering aan de pastoors verstrekken en zo zich van hun medewerking in zake de collecten verzekeren.⁶⁾ Ook de kerken van de cleresie — deze worden in de stadsstukken uitdrukkelijk genoemd — moesten hun zesde gedeelte hebben. Wat pastoor Louburg betrof, liet men alles maar aan zijn beloop over. Wel had het stadsbestuur bemiddeld in de kwestie tussen hem en de regenten van het Oud Armenkantoor en hem gedwongen om de gelden van de Brouwersgrachtkerk af te staan maar in zake het Jongensweeshuis hadden zij niets kunnen bereiken.⁷⁾ Maar waarom

1) Factum, blz. 15 vlg.

2) Factum, blz. 16.

3) Archief Maagdenhuis, no. 65. Bepaling van de burgerlijke overheid over de collectes in de kerken.

4) Archief gem. Amsterdam, Katholiek Armwezen, XXXIII no. 7. De regenten maken op 6 Juli 1774 overeenkomstig de wens van het stadsbestuur een reglement op voor hun armenzorg. Factum, blz. 16.

5) Archief Jongensweeshuis, Handschrift Hovius blz. 96. Groot Placcaatboek VII blz. 609. Zie ook B.B.H., Deel XV, blz. 212. B. H. Klönne ziet in de hele resolutie van het stadsbestuur een demonstratie ten gunste van de priesters der cleresie. Die hebben echter alle invloed verloren.

6) Klönne meent in B.B.H., XV blz. 212, dat de uitkering maar één keer heeft plaats gehad. Inderdaad bezitten we alleen nauwkeurige gegevens over 1771 en 1772, maar uit algemene staten blijkt, dat men op dezelfde voet is doorgegaan. Archief Maagdenhuis, no. 67. Opgave van de opbrengsten van collectes van 1722-1868. Zie ook Archief Jongensweeshuis 146.

7) Archief gem. Amsterdam, Katholiek Armwezen, XXXIII no. 5. Aantekeningen van Delsing.

zouden de regenten zich daar druk over maken? Het was toch duidelijk, dat deze kerk ten dode was opgeschreven? ¹⁾

De aalmoezeniers echter dachten er anders over. Onder leiding van Van Wayenburg trad een deel der heren af na de regenten het volgende voor de voeten te hebben gegooid: „Wat dunkt U? Hebben de aarts priester, die op het Begijnhof en aan de Buitenkant, het nodig? Hoeveel hebben ze jaarlijks dan wel nodig om als herders en leeraars te bestaan? Zijt gij in conscientie wel overtuigd, dat hun vette kudden nog te schraal geven, moeten zij van de collecte der noodlijdende er nog bij hebben? Of komt conscientie bij het arm-bestier niet te pas?” En zij besluiten hun betoog met de volgende tirade: „Vermits gij het aalmoezenierscollege als loontrekkende dienaren hebt willen gebruiken en als onnutte knechten bedankt, is er voor de armen geene verbetering te wachten nog te hopen. Want uwe wijkmeesters zijn vele van uwe leveranciers en werkbaasen of die uw gunst zoeken — daarom laten ze niet na' brave liën eerlijk en deugdszaam benevens U te zijn, zij blijven bij ons onbesproken — maar zij durven niet uit vrees van de gunst te verliezen u contradiceeren.” ²⁾ Doch de werkelijkheid lag even anders. Door al het geschrijf was de kwestie in het openbaar besproken en hoewel men vrees koesterde, dat dit nadeel zou doen aan de zaak van de armen, was dit niet bewaarheid. De gelovigen, die kennis namen van de milddadigheid, die door vele priesters werd beoefend, moesten de regenten gelijk geven, die hun een jaarlijkse uitkering verzekerden. Men was er achter gekomen, hoevelen aan de pastorieën aanklopten om steun en men begreep heel goed dat de uitgaven aan behoeftigen het aan de priesters uitgekeerde bedrag ver te boven gingen. De regenten stonden daardoor sterk en de verbitterde aalmoezeniers, die hun mening niet wilden prijsgeven, moesten zich terugtrekken tot heil van de armen. En zo luwde eind 1775 het rumoer rond de ingevoerde kerkcollecte !

Amsterdam.

Rector B. VOETS.

- ¹⁾ Spoedig werden besprekingen geopend met de bisschop van Haarlem, A. Broekman, over teruggave van de kerk, omdat deze vrijwel geheel verlopen was. Broekman beloofde alle medewerking, maar alles stiet af op de onverzettelijkheid van pastoor Louburg. Op den duur echter moest het er toch van komen. Handschrift Hovius, blz. 51 vlgg. Archief Jongensweeshuis no. 296. Stukken met betrekking tot de komst van de Jansenistische pastoor.
- ²⁾ Factum, blz. 30. Heel moeilijk konden zij het verkroppen, dat de feiten de regenten gelijk hadden gegeven. De nietszeggende resoluties van het stadsbestuur hadden hen in alles de vrije hand gelaten en de stemming van het volk, waarop zij in hun pamfletten hadden gespeculeerd, was omgeslagen ten gunste van de regenten. Men kon nog niet de wet voorschrijven aan de pastoors, die vooral op het einde van de 18e eeuw koning waren op hun gebied.

EEN TUNNEL IN HET MIDDELEEUWSE AMSTERDAM

Op onverwachte plaatsen kan men soms merkwaardige topografische bijzonderheden over onze stad in vroeger tijd tegenkomen. Ons medelid, Ir J. G. Kam, vond op folio 50 van het register 7 van het archief der Oude Kerk de volgende verrassende mededeling:

„In den Gansoirt: Op Simon Appelmans hujs ende erff van alle die timmeragie tot aen de Aemstel thoe verbij die Cellebroers, alzo hij dit erff gekoft heeft van S. Magdalenen Convent op 't Spuytgen ende plach het Convents Wthoff te wezen. Zij ginghen daer inne onder de straet door.”

Het was bekend, dat het Sint Maria Magdalena Convent op het Spui, gelegen tussen de Nes en de O.2. Voorburgwal, aan de overzijde van de Nes bezittingen had, maar dat de nonnen deze oudtijds ¹⁾ als uithof gebruikten en een onderaardse gang van het klooster daarheen zouden hebben gehad, bleek nergens uit de geschiedenis van dit convent. Aan deze terloopse aantekening in het oudeigenboek van de kerkmeesters van de Oude Kerk, aangelegd in 1578, hebben wij deze wetenschap te danken. Of de schrijver hiervan het bij het rechte eind had — hij sprak over een tijd die lang voor hem lag-, kunnen wij niet uitmaken.

¹⁾ De verkoop was reeds vóór 1554 geschied (I. H. van Eeghen: Vrouwenkloosters en Begijnhof, 218).

DE BEUL TE AMSTERDAM

Het aal op 22 November van dit jaar een eeuw geleden zijn, dat de laatste terechtstelling in Amsterdam plaats vond. Niemand kan meer een persoonlijke herinnering daaraan hebben; wel echter hebben de ouderen van ons hun ouders of grootouders erover horen spreken. De in die tijd reeds zo zeldzaam geworden executies maakten een diepe indruk op de bevolking.

Over de man, die het werk volbracht, vernemen wij intussen vrijwel nooit iets. Hij zelf hield zich uiteraard op de achtergrond en het publiek was klaarblijkelijk ook niet bijzonder verlangend over de beul of scherpreechter, zoals hij officieel werd genoemd, nader te worden ingelicht. Een vraag naar bijzonderheden over de beul van Amsterdam, die mij enige tijd geleden werd gesteld, bleek daarom niet gemakkelijk te beantwoorden. Het enkele jaren geleden verschenen ABC van Amsterdam geeft niets; Bicker Raye vertelt uitgebreid over executies, maar niets over de beul; bij Wagenaar vinden wij de mededeling, dat de beul van elders kwam en in Kernkamp's uitgaaf van Bontemantel lezen wij tenslotte, dat de beul uit Haarlem of Utrecht ontboden placht te worden, met een verwijzing naar het werk van Jacobus Koning: „Geschiedkundige aantekeningen betreffende de lijfstraffelijke regtsoefening te Amsterdam, voornamelijk in de zestiende eeuw” 1828. Twee recentere uitgaven over de beul, C. J. Gonnet's „Meester van den scherpren zwaarde te Haarlem” van 1917 en F. de Witt Huberts „De beul en z'n werk” van 1937 helpen ons wel verder, maar laten toch vele vragen onbeantwoord, daar zij voor het grootste deel gebaseerd zijn op reeds bekende gegevens, niet op een systematisch onderzoek.

Daarom volgt hier een verslag van wat wij te weten kwamen over Amsterdam en de scherpreechter, die hier nu juist honderd jaar geleden voor de laatste maal optrad.

De stad Haarlem had vanouds het voorrecht — indien men het zo noemen wil — de grafelijke scherpreechter binnen haar muren te hebben. Dit ging reeds terug op een privilege van 1291. Enkele steden in ons land hebben vroeger een eigen scherpreechter, dus een stedelijk functionaris, gekend. Ten tijde van de Republiek was het echter in de provincie Holland alleen nog maar de oudste stad, Dordrecht ¹⁾, die een eigen beul er op nahield. De andere steden moesten zich alle bedienen van de scherpreechter van het Hof van Holland, die zoals wij zagen te Haarlem verblijf hield. Een voorstel van het Hof een tweede scherpreechter, die te Delft zou wonen, aan te stellen werd 18 Maart 1620 door de Staten van Holland verworpen.

In de andere gewesten zag men hetzelfde: men had een beul van het Hof en daarnaast als grote uitzondering één of meer steden, die van ouds het recht hadden op een eigen stadsbeul. ²⁾ De beul van het Hof van Holland, onder wie de volkrijke stad Amsterdam ressorteerde, had het ongetwijfeld het drukst. Waar hij voor al zijn verschillende werkzaamheden apart betaald kreeg, verwondert het ons niet, dat het ambt van beul te Haarlem zeer gezocht was en dat wij telkens scherpreechters uit andere plaatsen er naar zien solliciteren bij het Hof van Holland, dat de benoeming had. ³⁾

De Hollandse steden moesten zich van de beul van het Hof bedienen. Alleen wanneer deze verhinderd was of wegens gezondheidsredenen niet in staat te komen — dit gebeurde nogal eens, daar zijn taak bijzonder zwaar was — mochten zij, na eerst vergunning bij het Hof te hebben gevraagd, bij een andere scherpreechter aankloppen. De steden van Zuid-

¹⁾ Ook Den Briel heeft korte tijd, in het eind van de 16de eeuw, een eigen beul gehad, zoals Mr J. J. Beyerman mij mededeelde.

²⁾ De beul te Utrecht was dikwijls in dienst en van het Hof en van de stad Utrecht, waarvan wij later nog een voorbeeld zullen zien.

³⁾ Gonnet heeft de resoluties van het Hof van Holland niet geraadpleegd en geeft daarom een zeer onvolledige, deels ook foutieve lijst van beulen te Haarlem.

Holland wendden zich tot de Dortse beul of ook wel eens tot de beul van de geweldige, een militair ambtenaar, Terschelling tot de beul van Leeuwarden, terwijl Amsterdam begrijpelijker wijze steeds voor de scherprechter naar het dichtbij gelegen Utrecht ging.

Wilde een Hollandse stad van de diensten van de beul van Haarlem gebruik maken, dan verwittigde de schout hem enige weken tevoren per brief. Eén dag voor de executie werd een afgezant met twee brieven naar Haarlem gezonden: de ene bevatte een verzoek aan de hoofdschout van Haarlem de beul te willen afstaan, de tweede een uitnodiging aan de beul zelf om met de bringer van de brief nog die avond naar Amsterdam te komen. In 1725 ontstonden er moeilijkheden tussen de schout van Haarlem en zijn collega's van Delft, Leiden, Woerden, Oudewater en Delfland, die zich rechtstreeks tot de Haarlemse scherprechter wendden en daarbij de schout passeerden. Deze laatste werd door het Hof van Holland in het gelijk gesteld: zijn toestemming moest worden gevraagd. De schout van Amsterdam heeft zich echter steeds zeer formeel gehouden aan het oude gebruik en zijn collega van Haarlem nooit door onbeleefdheid voor het hoofd gestoten.

Voor de brief van de schout aan de scherprechter bestond een vast formulier. De betiteling van de allerwege verachte, maar toch onmisbare functionaris was een zeer bieondere, zoals het volgend voorbeeld, een brief van 11 September 1716 van de schout van Amsterdam aan Mr Herman Voges, bewaarder der scherven zwaarde te Haarlem, leert:

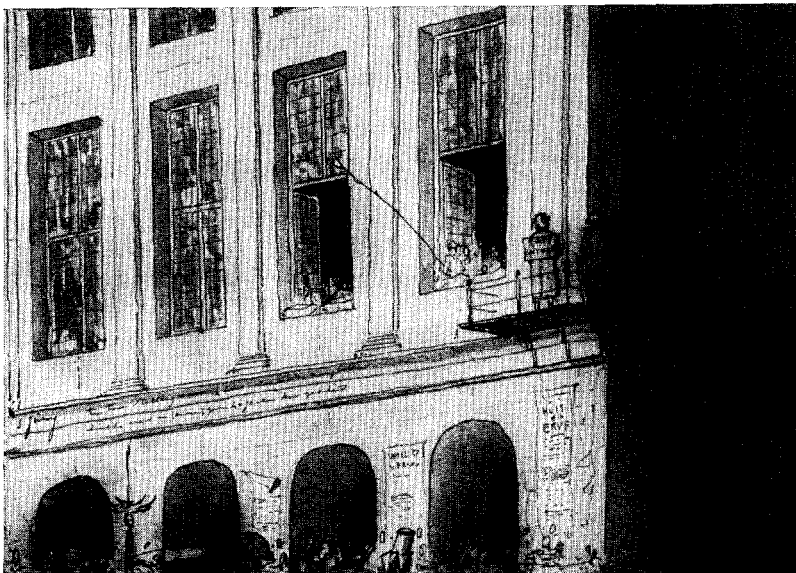
Manhaften, onversaagten

Alsoo vastgesteld blijft, dat de publicque justitie op morgen voortgang neemen sal, soo is 't dat ik van Uw requirere met bringer deeses soo tijdelijk herwaarts te koomen dat wij op morgen van Uw volkomen verseekert sijn. Dog alsoo de Justitie als dan seer swaar sal sijn sult gij bedagt moete weesen, off gij ook meer als een bediende van noden sult hebben, waarop wij ons verlaete te blijve etc.

Manhaften onversaegden U L. Vriend. ¹⁾

Voor een dergelijke „justitiedag” werden een aantal gevallen opgespaard. De beul bracht daar alle vonnissen, die in het openbaar moesten worden geëxecuteerd en meestal pas vlak te voren werden uitgesproken, ten uitvoer, van de capitale straffen, d.w.z. het voltrekken van de doodstraf in zijn verschillende vormen, geselingen, brandmerkingen — in Amsterdam met de drie Andrieskruisen — tot de minder wrede tepronkstellingen toe. Deze justitie was een grote bezienswaardigheid, die door de voltallige magistraat in de bloedrokken werd bijgewoond. Het schavot werd voor het stadhuis opgericht en de be-

1) R.A. 9, 64vo.

1 JUNI 1805
„DE BIGAMIST JAN
HENDRIK RICHTER
AAN DE KAAK TEN
PRONK GESTELD
DOOR DE STADS-
SCHERPREDICHTER,
JAN VAN AANHOUT”

(Atlas Kok)

vólking werd door het gelui van de zogenaamde staclock, die Bredero al vermeldt, naar de Dam geroepen. Niet alleen voor de terechtgestelden was het een zware dag, ook de beul had het dikwijls hard te verantwoorden. Oudtijds was het de gewoonte, dat een beul, die bij een executie met het zwaard er niet in slaagde in één slag het hoofd van zijn slachtoffer af te slaan, een prooi werd van de mensenmenigte. Nog in de 16de eeuw zijn er in ons land om die reden beulen doodgeslagen. In de 17de eeuw is dat niet meer geschied, maar nog zag het er af en toe hachelijk uit voor de meester van de zwaarde, die zich niet goed van zijn taak kweet. In de 18de eeuw veranderde dit. Wel zagen de toeschouwers in spanning toe en spaarden hun kritiek niet, maar daarbij bleef het. Bicker Raye schreef op 12 September 1733 bij een executie door de beul Jan Jurgen Diepenbroek: „de onthoofding gong extra-ordinair wel”, maar over diens opvolger, Jan van Anholt, was hij minder te spreken. Noch met de strop, noch met het zwaard wist deze om te springen. „Hij is niet al te wel geëxecuteert”, was dan Bicker Raye's commentaar over een terechtgestelde.

Werd van de beul op lichamelijk gebied buitengewoon veel geëist, ook verder was zijn positie niet gemakkelijk. Onnodig te zeggen, dat hij een soort paria in de maatschappij was. Daar de beul niet te Amsterdam woonde, vonden wij hier slechts een enkel voorbeeld van de verachting, waarmee men hem en zijn familie bejegende. Een spotvers op een breuksnijder, de schoonzoon van Mr Hans, de beul te Utrecht ¹⁾, uit 1656 zegt o.a.:

„Doch de meeste smaet van allen
 Wert de snijers ²⁾ hier gedaen
 Om dat een van haer gevallen,
 Is mee in dees snoode quaen;
 Want hij heeft hem gaen begeven
 In de echt, om soo *te* Leven
 Met een beul, sijn dochters kint.
 Wat de bloet om 't goet begint.”

De beulen waren — wij zullen er nog enkele voorbeelden van tegenkomen — dikwijls onderling verwant. Ten tijde van de Republiek zijn zij veelal uit Duitsland gekomen. Daar hadden de meeste steden eigen beulen en was er dus verscot van jongere zonen.

Wat vinden wij echter in de Amsterdamse archieven over het werk van de scherprechter daar? Uit de 18de eeuw hebben wij de missiven van de schout van Amsterdam, waarin wij herhaalde malen afschriften van de reeds besproken brieven aan schout en scherprechter van Haarlem vinden, waarbij dikwijls een afschrift van de rekening van de scherprechter is gevoegd. Bovendien zijn van 1732 af de oorspronkelijke rekeningen, die nog op de dag zelf betaald werden, bewaard. Hierdoor weten wij precies, wat de beul, die trouwens voor al zijn werkzaamheden een door het Hof in 1620 en in 1784 nogmaals vastgesteld tarief had, in Amsterdam verdiende. Dat waren dikwijls aanzienlijke bedragen. De hoogste rekening, die wij aantreffen, was die van 12 September 1716. Toen kreeg de Haarlemse beul f 450.— uitbetaald, een voor die tijd enorme som, voor een eenvoudig man een jaar-salaris. Het betrof dan ook de terechtstelling, die zoals wij boven zagen, de beul als bijzonder zwaar werd aangekondigd: Vijf personen werden geradbraakt en twee gehangen. Het was de bende van de beruchte dief Jaco, die hier terecht werd gesteld. Hij zelf heeft, na in hoger beroep bij het Hof te zijn gegaan, pas enige jaren later op het Amsterdams schavot het leven geëindigd ³⁾. Het radbraken, waarvoor de beul per slag betaald kreeg, bracht

¹⁾ Dit moet geweest zijn Hans Hendrick van Gelder (Geldorp of Geldorp), 17 Juni 1643 door het Hof van Utrecht aangesteld, geboortig van Remundt (waarmee waarschijnlijk Roermond wordt bedoeld), die ook in dienst van de stad was, waarvan hij 364 gulden per jaar kreeg, terwijl het Hof hem 75 gulden per jaar gaf. Vriendelijke mededeling van Dr L. Meihuizen.

²⁾ Dit was de breuksnijder Gerardus Nicolai. Hij moet volgens het vers getrouwd zijn geweest met de dochter van de beul, al wordt in dit couplet eenmaal gesproken van de beul zijn dochters kind. Vergelijk voor deze zaak Mr N. de Roever; Uit onze oude Amstelstad 111 pag. 127 en R.A. 267,203.

³⁾ Hij zelf had na tweemaal gepijnigd te zijn niets bekend, waardoor tegen hem niet zoals gebruikelijk was extra-ordinair kon worden geprocedeerd, wat meebracht dat zijn zaak voor het Hof van Holland kwam en daardoor veel langer tijd in beslag nam.

f 42.— à f 54.— per slachtoffer op. Daarom was de betaling op deze dag zo bijzonder hoog. Toch kon de Haarlemse beul in Amsterdam bijna altijd wel op een bedrag van boven de f 100.— en soms f 200.— rekenen.

De rekeningen, welke inhoud alleen de schout en de beul bekend was, bleven uiteraard geheim. Geen van beide partijen zal geneigd zijn geweest deze voor publicatie vrij te geven. Eén rekening is echter — hoe weten wij niet — in vreemde handen gekomen, en wel die van 10 December 1712. Dit is echter ongetwijfeld pas veel later gebeurd. De rekening, die in versvorm is gepubliceerd, geeft althans de datum, de naam en de standplaats van de scherpreechter fout weer: „Copy van een reekening, wegens een Justitie, gedaan tot Amsterdam, op den 17 December, 1712. Door Harmanus de Vogel, scharp-regter van Haarlem.” Wij weten reeds, dat de werkelijke naam van de scherpreechter Herman Voges was. Deze terechtstelling verrichtte hij bovendien nog als beul van Utrecht. In Haarlem was toen Mr Christiaan Christiaanse scherpreechter, die enige maanden later, op 27 Maart 1713, door het Hof werd afgezet wegens „onbequaemheyd” en opgevolgd door Hermanus Voges, zijn Utrechtse collega. Deze onbekwaamheid had blijkbaar het gevolg gehad, dat Amsterdam reeds van October 1711 af de hulp van de beul van Utrecht had mogen inroepen.

De rekening van 1712, de enige bekende uit Amsterdam — de andere zaten in de archieven verscholen —, is herhaaldelijk afgedrukt, zelfs tot in onze tijd toe. ¹⁾ Er slopen daarbij nog meer fouten in: het eindbedrag, dat f 276.— bedroeg, werd f 269.— en de reeds onjuiste datum veranderde nogmaals. Over dergelijke vergissingen bekommerden de uitgevers zich niet. Er bleven immers steeds belangstellenden, die meer van het gruwelijk bedrijf van de beul wilden weten. Zo verschenen ook haast bij elke executie kleine pamfletjes, die meest op belerende, maar soms ook op aanschouwelijke wijze het slechte leven van de terechtgestelden en de treurige afloop daarvan aan de lezers voorhielden. Zij moeten graag gekocht zijn, evenals ook de „Naamlijst van alle personen, die binnen Amsterdam sedert het jaar 1693 tot 1766 door scherpreechters handen zijn ter dood gebragt; met eene korte aanwijzing van hunne afkomst, de misdaden om welke zij gevonnist zijn, en de wijze hoe zij hunne Executie desweegens ontfangen hebben. Merkelijk vermeerderd en verbeterd. Te Amersfoort, bij Maurits Langenwagen, 1766.” Van dit geschrift, dat reeds een herdruk was, volgde in 1774 opnieuw een bijgewerkte uitgave. ²⁾

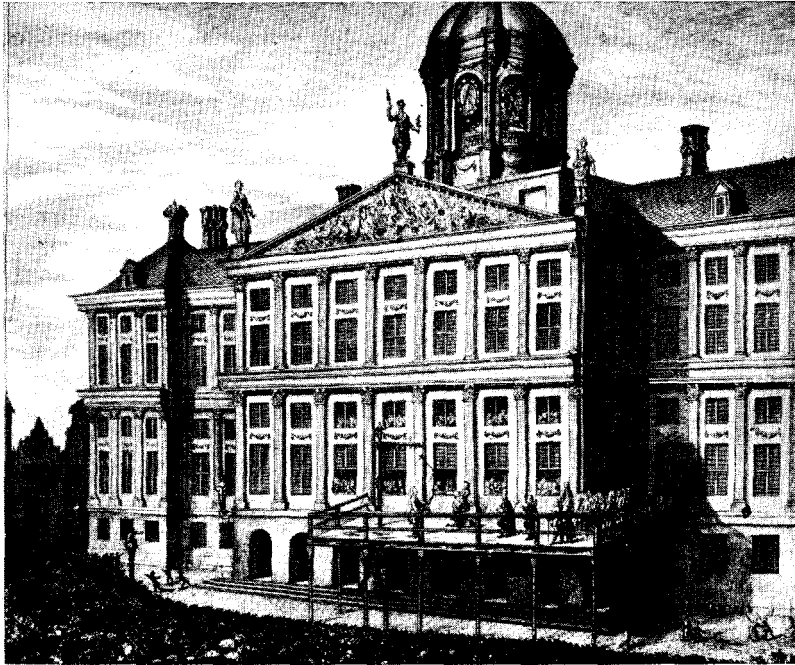
Maar wij dwalen hiermee af van ons eigenlijk onderwerp, de beul en zijn werkzaamheden. De Haarlemse scherpreechter bracht op justitiedagen uitsluitend de vonnissen ten uitvoer, die in het openbaar moesten geschieden. De stad Amsterdam had voor de werkzaamheden, die binnenshuis geschieden dat waren dan vooral het pijnigen ³⁾ en soms ook het geselen — een binnenscherpreechter. Een enkel maal trad deze in het openbaar op, o.a. bij het verbranden van verboden boeken. Ook kwam het voor, dat men in geval van oproer, waartegen men een voorbeeld wilde stellen, de aanstokers direct liet opknopen door de binnenscherpreechter. Dit geschiedde o.a. in 1748 bij het pachtersoproer, toen enkele plunderaars uit de ramen van de Waag werden opgehangen. De binnenscherpreechter, ook wel genaamd dienaar der justitie in de boeien, was een stedelijk ambtenaar. Van 1682 af kennen wij uit het ambtenboek de namen van de personen, die deze functie bekleedden. In 1762, toen de binnenscherpreechter Francois Voogt wegens een zedenmisdrif was afgezet, werd voor zijn opvolger een instructie ⁴⁾ vastgesteld, waarbij o.a. werd bepaald, dat hij iedere dag op de verhoorkamer moest verschijnen, dat hij al het daar verhandelde geheim moest houden en dat hij bij de publieke executies de scherpreechter moest assisteren, o.a. bij het weghalen van de lichamen. Boven zijn jaarlijks tractement, dat oorspronkelijk f 370.—, later f 400.— en tenslotte f 500.— bedroeg, kreeg de binnenscherpreechter nog een vergoeding voor het geselen en voor het visiteren van de gepijnigden en gegeselden, die dikwijls medische hulp van node hadden.

¹⁾ Exemplaren van deze drukken zijn aanwezig in de Bibliotheek van het Gemeente-Archief.

²⁾ Bibliotheek Gemeente-Archief.

³⁾ Hierin had de stad Amsterdam blijkbaar een bevoorrechte positie. Volgens resoluties van het Hof van Holland van 9 Maart en 17 Mei 1618 mocht bv. de baljuw van 's-Gravenhage alleen in geval van haast de scherpreechter te Haarlem voorbijgaan in het pijnigen van vagebonden.

⁴⁾ Groot Memoriaal XII, fol. 82.

4 APRIL 1778

„J. B. F. VAN GOGH
 GEEXECUTEERD MET
 HET ZWAARD DOOR
 JAN VAN AANHOUT,
 DE SCHERPREDICHTER
 UIT HAARLEM”

Gravure Gemeente Archief

De laatste binnenscherprechter van Amsterdam was Jan of Johannes Coenraad van Anholt of Aanhout. Over zijn merkwaardige loopbaan willen wij hier iets vertellen. De Haarlemse beul, Mr Jan Jurgen Diepenbroek, die van 1727 af in functie was geweest, wilde zich in 1765 terugtrekken met behoud van zijn salaris. Het Hof van Holland stond hiertegenover niet onwelwillend, maar de Staten voelden er weinig voor. Tenslotte kwam daarom Diepenbroek met het voorstel zijn neef Jan van Anholt, de scherprechter van Kampen, geboortig uit Aken, als zijn opvolger te benoemen, die zich dan zou verplichten van het tractement van *f* 500.— een som van *f* 300.— aan zijn oom en voorganger uit te keren. Op 10 September 1765 volgde de benoeming van de neef door het Hof van Holland. Al hadden Gecommitteerde Raden speciaal nog bij het Hof aangedrongen zich op de hoogte te stellen van de bekwaamheid van deze candidaat, aan het onderzoek daarnaar moet wel het een en ander ontbroken hebben. Misschien was dat te wijten aan de voordelige financiële regeling, die deze benoeming mogelijk maakte. Jan van Aanhout was immers de beul over wiens wijze van executeren Bicker Raye zich zo misprijzend uitliet. Wij moeten dan ook veronderstellen, dat zijn onbekwaamheid mede reden is geweest, dat hij op zijn beurt ter wille van een familielid, een zekere Jacobus van Anholt, het voordelige beulsambt van Haarlem verwisselde voor het binnenscherprechtersambt van Amsterdam. Op 24 Mei 1784 kreeg hij zijn demissie van het Hof en op 29 Juli 1784 werd hij te Amsterdam aangesteld als opvolger van de binnenscherprechter Carel Clijn, die reeds drie jaren verlamd was en daardoor zijn werkzaamheden niet kon verrichten. Jan van Aanhout was toen \pm 55 jaar oud en het zware ambt van scherprechter van de provincie Holland was daarom ongetwijfeld te veel voor hem. Het was niet de eerste maal, dat hij zich in Amsterdam vestigde. Op 22 December 1758 was hij hier ondertrouwd. Hij woonde toen in de Lange Leidsedwardsstraat en was waarschijnlijk een helper van de binnenscherprechter. Nu betrok hij een woning in de Kerkstraat tussen de Reguliersgracht en de Vijzelstraat, van waar zijn vrouw op 4 Maart 1785 in de Zuiderkerk werd begraven. Uit de aangifte voor het begraven — de aangifte geschiedde in de 2de klasse — bleek, dat de ex-beul van Haarlem goed gesitueerd was. Nog in hetzelfde jaar hertrouwde hij. Uit dit tweede huwelijk werden vier kinderen geboren. Toen hij op 8 October 1806 werd begraven uit zijn huis op de Reguliersgracht bij de Kerkstraat, geschiedde dit op het Leidse Kerkhof. Was deze armelijke

begravenis misschien te wijten aan het feit, dat men de scherprechter niet in een kerk ter aarde wilde bestellen?

Slecht was het Jan van Aanhout immers niet gegaan in zijn laatste levensjaren. Op 4 Juli 1795 — dus op zijn oude dag — was hij namelijk tot stadsscherprechter op een salaris van f 1000.— benoemd: een aanzienlijke vooruitgang, want hij bleef blijkens de bewaarde rekeningen aparte betaling voor alle executies ontvangen net zoals de beul van het Hof voordien.

Hoe die aanstelling tot stadsscherprechter was gegaan, lezen wij in de resolutiën van Representanten van het Volk van Amsterdam van 4 Juli: „De Maire benevens de Procureur der Gemeente stellen den vergadering voor, om de stadsscherprechter, welke reeds driemaal na de laatste omwending de Publieke Executie heeft verricht, voortaan daartoe te gebruiken, zelfs in gevallen van doodstraffen: als rustende het denkbeeld dat de scherprechter juist in Haarlem zouden moeten woenen, en als zodanig eene authorisatie zouden hebben om alleen het zwaard der gerechtigheid, door de geheele Provincie te voeren, allen op de oude rechtspleging der graven: volgens welken ordonnantien de scherprechter binnen een bepaald getal mijlen van het Hoff moest woenen, zijnde thans in geene deele toepasselijk op de constitutie, en vorm van Regeering.”¹⁾

Amsterdam heeft zich dus gehaast zo gauw dit mogelijk was een eigen scherprechter aan te stellen en ook een eigen zwaard voor hem te laten maken met de datum en zijn naam erin gegraveerd dat bewaard bleef en in 1876 op de Historische Tentoonstelling prijkte. Was Jan van Aanhout, de eerste stadsscherprechter, een Duitser, ook de tweede en laatste stadsscherprechter, Gerardus Jansen, was uit Duitsland en wel uit Stadtlohn geboortig. Van Aanhout was Luthers, Jansen Rooms-Katholiek.

Slechts vier jaar is deze Gerardus Jansen in stadsdienst geweest. Op 28 Mei 1807 is hij aangesteld op een tractement van f 800.—. Met de invoering van de nieuwe rechterlijke organisatie in 1811 werden de beulen uit hun ambt ontzet. Elk departementaal cour d'assises, waaraan de criminele rechtspraak werd toevertrouwd, zou een scherprechter hebben. Op 12 September 1811 vroeg de Prefect van het Departement van de Zuiderzee aan de Maire van Amsterdam inlichtingen over de beulen in dit departement, in het Frans aangeduid als „individus chargés de l'exécution des jugemens criminels.” Op 16 September 1811 beantwoordde de Procureur-Impérial Criminel van het Departement het schrijven van de Prefect. De 35-jarige Gerardus Jansen, oorspronkelijk assistent van de Amsterdamse beul, later beul bij het Hof van Gelderland en tenslotte stadsscherprechter van Amsterdam, kreeg goede getuigen. Hij was reeds voorlopig geautoriseerd de executies van arresten van het Cour d'Assises te doen en was door de Procureur-Generaal van het Keizerlijk Hof in 's-Gravenhage geautoriseerd om een doodstraf in Utrecht te gaan voltrekken. Over de scherprechter van het voormalige Hof van Holland, Aanholt²⁾, in Haarlem en over de scherprechter van het voormalige Hof van Utrecht, die reeds was aangesteld als scherprechter van het Département de l'Yssel Supérieur, kon de Procureur-Impérial geen inlichtingen verstrekken.

Gerardus Jansen is de scherprechter van het Cour d'Assises geworden, eerst van het Departement van de Zuiderzee, na afloop van de Franse overheersing van de Provincie Noord-Holland, en gebleven tot zijn dood op 15 October 1826. Van 1821 tot 1826 vinden wij hem in het adresboek vermeld in de Lange Leidse Dwarsstraat. Kort voor zijn dood verhuisde hij naar de Nieuwe Looiersstraat. Zijn overlijden werd aangegeven door zijn 25-jarige neef Dirk Jansen in de Kerkstraat en zijn 23-jarige neef Gerardus Jansen, die daarbij beiden opgaven van beroep scherprechter te zijn. De opvolger van Gerardus Jansen is echter de scherprechter van Overijssel geworden, een zekere Jacobus Ras, die aanvankelijk helper van de stadsscherprechter van Amsterdam was geweest. Bij ministerieel

¹⁾ Dit lijkt een waarschijnlijker opvatting dan die door de Haagse Mercurius van 1735 werd verkondigd, namelijk dat de scherprechter minstens zeven uur van de verblijfplaats der Hollandse graven gevestigd moest zijn, opdat zij „in haar haastighe verbolgenheid altemet niet iets zouden doen, dat haar s'anderen daags berouwen zou.” (De Witt Huberts pag. 37).

²⁾ De scherprechter van Haarlem had blijkbaar geen zeer gunstige reputatie. Hoe hij zich aan overvraging schuldig maakte blijkt uit het Weekblad voor het Recht 1870 (3210, 6) en uit M. E. Kluit, Cornelis Felix van Maanen, tot het herstel der onafhankelijkheid, pag. 171.

besluit van 2 Februari 1827 werd hij benoemd. Op 26 Jan. 1837 werd zijn overlijden aangegeven door zijn schoonzoon, de bovengenoemde Gerardus Jansen, en door diens broer Dirk, de toenmalige assistent-scherprechter in Amsterdam. Dirk, de oudste van de beide broers, werd op 29 April 1837 tot opvolger van de overledene benoemd. Hij was toen 35 jaar en reeds sedert 10 Mei 1820 assistent-scherprechter. In zijn sollicitatie verklaarde hij, dat hij tussen 1820 en 1837 achtmaal een capitale executie had zien voltrekken en er eenmaal zelf een had verricht. ¹⁾

Dirk Jansen is niet alleen de laatste scherpreechter te Amsterdam geweest, maar ook de laatste van het gehele land. Vermindering van werkzaamheden van de scherpreechters leidde namelijk tot inkrimping van hun corps. De Tweede Kamer uitte zijn misnoegen over het handhaven van de verschillende scherpreechters door het verwerpen van de begrotingspost voor hun salarissen voor 1851. Als gevolg daarvan werden met ingang van 1 Jan. 1851 alle scherpreechters ontslagen. Zij werden op wachtgeld gesteld en zouden bij eventuele executies voor elke handeling een bepaald bedrag uitgekeerd krijgen. Een K.B. van 1851 bepaalde, dat er voortaan twee scherpreechters voor het gehele land zouden zijn. Als standplaatsen werden Amsterdam en Arnhem aangewezen. Bij Ministerieel Besluit van 24 Maart 1852 werd Dirk Jansen als scherpreechter te Amsterdam aangesteld. Een verdere inkrimping volgde bij K.B. van 21 Nov. 1854: met ingang van 1 Jan. 1855 zou nog slechts één scherpreechter voor het gehele land fungeren. Daarvoor werd Dirk Jansen aangewezen. ²⁾

Dirk Jansen heeft het minder druk gehad dan zijn 18de eeuwse collega's. Het aantal terechtstellingen liep in de 19de eeuw regelmatig terug. Steeds meer maakte de Koning gebruik van zijn recht gratie te geven. Van de 423 uitgesproken doodvonnissen over de jaren 1811 tot 1860 zijn er slechts 101 ten uitvoer gebracht. ³⁾ De wet van 29 Juni 1854 beperkte het aantal gevallen, waarin de doodstraf zou kunnen worden opgelegd en schafte bovendien het brandmerken en geselen af. De werkzaamheden van de scherpreechter zijn daarna beperkt gebleven tot acht terechtstellingen, die alle door Dirk Jansen werden verricht. De eerste van deze acht terechtstellingen vond te Amsterdam plaats. Op 22 Nov. 1854 werd Johan Heinrich Kemper, die een tuindersvrouw aan de Ringdijk en haar twee kinderen had vermoord, terechtgesteld. Het „Algemeen Handelsblad” geeft slechts een kort bericht: „Heden is voor den ringmuur der cellulaire gevangenis op de Schans bij de Leidschepoort, op het schavot met valluik, de doodstraf voltrokken aan J. H. Kemper.” Een groot verschil met het bericht over de voorlaatste terechtstelling in Amsterdam, op 16 December 1837: „Hedenmiddag, 12 ure, is hier, op de Nieuwe Markt, het doodvonnis voltrokken aan Elias Koster (vadermoorder). Eene talloze schare van aanschouwers, uit alle jaren, stand en kunne, vulde de markt, en belendende straten, grachten en bruggen. Eene diepe, ernstige stilte onder die 200 groote volkmengte bewees den indruk, welken het ontzettend schouwspel, en, reeds het, in afwachting, zien van den straftoestel op dezelve maakte.” Toen had de scherpreechter, de kort tevoren benoemde Dirk Jansen, nog meer werk: 6 mannen en 3 vrouwen werden een kwartier, twee mannen een half uur te pronk gesteld en twee mannen werden geseld en gebrandmerkt.

Van dergelijke werkzaamheden was na 1854 geen sprake meer. Nog zevenmaal is de scherpreechter van Amsterdam uit zijn executies gaan verrichten: in Apeldoorn, Leiden, een dubbele executie in Den Bosch, Leeuwarden, Gouda en tenslotte de laatste maal op 31 October 1860 te Maastricht.

Dirk Jansen, die bij zijn benoeming in 1837 in de Noorderstraat woonde, vestigde zich in Mei 1852 in de Utrechtse Dwarsstraat en in Januari 1854 in de Utrechtse straat, op het tegenwoordige nummer 16. Op 19 April 1862 werden hij en zijn vrouw bij de Burgerlijke Stand te Amsterdam afgevoerd. Zij trokken naar Arnhem, dicht bij zijn geboorteplaats, Steenderen. Daar moet hij in ruste zijn laatste levensjaren hebben gesleten. Als scherpreechter bleef hij namelijk wel in functie, maar trad nooit meer op, daar de Koning steeds

¹⁾ De gegevens over de benoeming etc. van de scherpreechters verstrekte Dr A. R. M. Mommers.

²⁾ Een gedetailleerde beschrijving van de merkwaardige geschiedenis van de scherpreechters in de 19de eeuw zal binnenkort verschijnen in het Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis.

³⁾ Mr J. B. Vos, Strafrecht en strafvordering. Statistieke bouwstoffen nopens de doodstraf in Nederland, gedurende de laatste 50 jaren (Themis Regtskundig Tijdschrift 1863, 19-35).

gratie verleende. Direct na de afschaffing van de doodstraf is hij, op 24 September 1870, op wachtgeld gesteld. Daarmee verdween de laatste beul van Nederland uit de geschiedenis.

Op het Gemeente-Archief van Amsterdam wordt zijn portret bewaard: een typisch 19de eeuwse figuur met bakkebaarden. Het grove raster wijst uit, dat het portret bestemd was als illustratie voor een krantenartikel. Er onder staat dan ook een verwijzing naar de Maasbode van 1931. Misschien kan een onzer leden ons vertellen, voor welk artikel dit portret heeft gediend. Een lid van ons Genootschap deelde mij mede, dat haar grootvader als jongen een kamer bewoond had in het huis van de beul, die een schoenmakerij in de Utrechtse straat had. Inderdaad gaf Dirk Jansen bij zijn trouwen, dat op 14 April 1824 plaats vond, op van beroep laarzenmaker te zijn. Het getuigenis van de grootvader van ons lid was uiterst gunstig: de beul was een vriendelijke zachtmoedige man, die alleen aan de vooravond van de executies wel eens iets te diep in het glaasje keek. Geheel hetzelfde luidde het oordeel van de procureur-generaal in Noord-Holland in 1852, die Dirk Jansen, de scherprechter, als stille, zedelijke en plichtlievende huisvader schetste.

1. H. v. E.

EEN BEZOEK AAN AMSTERDAM IN 1864

De bekende Vlaamse schilder Henri de Braekeleer (1840—1888), wiens werken sterk geïnspireerd zijn door onze 17de eeuwse meesters, heeft in de winter van 1863/64 ons land bezocht. Enkele brieven van deze reis zijn bewaard, waaronder één uit Amsterdam, die wij hier afdrucken ¹⁾ met de oorspronkelijke interpunctie. De stad, geheel omringd door ondergelopen polders, de koude — men reed schaatsen op het IJ —, het hotel de Munt, het eten, zijn bezoek aan het theater, waar een drama de toeschouwers in tranen bracht en men voor zijn f 0,75 ook volop verversingen kreeg, en zijn vriend Engelbert — wie dat is, is niet bekend —, die zowel Zaterdag als Zondag tot zes uur in de kerk vertoefde, passeren de revue. Het merkwaardigste is echter zijn verslag over de drie musea en de voor de 19de eeuw zo typerende Kunstbeschouwing, die hij daar hield.

Amsterdam 3 Janvier 1864

Très cher Papa et Maman,

Je suis arrivé à Amsterdam à 5 heures du soir de la Haye à Amsterdam je ne vois que des polders inondés, je franchis le Rhin arrivée à Leyde patrie de Lucas van Leyde, puis Harlem, avant d'arriver à Amsterdam on voit une mer. Harlemer mer s'est comme si le convoi navigait sur l'eau je ne vois que de l'eau à perte de vue à gauche et à droite je suis tout seul dans le wagon on sonne nous sommes à Amsterdam il fait noir et un froid intense j'entre dans l'omnibus, je traverse le Kalverstraat de la station à mon Hôtel il y a une demi heure je descends à l'hôtel de la Monaie de Munt bon diner après le diner un café, 20 centen après le café Théâtre allemand assez bien fini à 11 heures je rentre il gèle à pierre fendre la chambre où je suis logé est très petite et très gai elle donne sur la rue, toute la nuit j'entends du bruit derrière moi à gauche à droite il y a même un escalier qui passe à côté du lit tout à coup j'entends du bruit je crois qu'on veut m'ataquer, pas du tout se sont des gens qui monte enfin, je m'endort lever à 8½ de klok is acht en half je me rase, il fait tellement froid que l'eau gèle à mon verre mon déjeuner au café après le déjeuner je sors pour aller trouver Englebert je cherche au moins une heure je trouve la maison il n'y est pas, il est à l'Eglise jusqu'à 6 heures je vais au Musée un demi florin le chef d'oeuvre du Musée est le tableau de Van der Helst, Rembrandt et Pieter d'Hooghe, je sort promenade en ville au moins 2 heures j'entre au café pour un Schiedam / diner / après le diner, au café verre de bavière ensuite au Théâtre, troupe Hollandaise on joue un drame, tout le monde pleure, pendant les entractes on vient vous présenter tout se que vous voulez pour vos 75 cents vous

¹⁾ Overgenomen uit Emmanuel de Bom: Henri de Braekeleer en Antwerpen (Antwerpen 1941), pag. 38.

avez droit à voir / boir et manger je prends une glace Ys, puis de l'orgeatte, puis du punch et puis du thé avec des beschuitjes, je rentre à minuit. je dort pas du tout je me lève à 10 heures Dimache, avec un fort Rhume, je vais voir le musée Fodor entrée ½ florin les plus beaux tableaux du Musée sont les Decamps placés à la place d'honneur je vois la collection d'aquarelles vous etes placés devant une table et on vous les montre Kunstbeschouwing je vais au Musée van der Hoop, magnifique, des Jean Steen Metzsu Pieter Hooch Van der meer. Je vais de nouveau chez Engelbert la rue où il demeure est éloigné d'une heure aen het Ye. 11 est à l'église il y reste jusqu'à 6 heures je dis que je le verrai bien au Musée demain, je rentre à mon Hôtel 3 heures très content d'avoir vu de si belles choses, je dine, vais au café, au théâtre, coucher, lever, déjeuner, et je sort Kunst beschouwing.

Adixeu cher Pa et Mama frère et soeurs.

P.S. het Ye est prise par la glace on y patine on voit des paysannes de la Frise qui viennent au marché.

HENRI DE BRAEKELEER

DE ONDIEPTE PAMPUS

De ondiepte Pampus is in dit maandblad meermalen ter sprake gebracht ¹⁾. Er is toen gewezen op de waterschepen, die hun goede diensten bewezen aan schepen met te grote diepgang. Bij een beschouwing van de ontwikkeling van het Amsterdamse havenverkeer in vroeger eeuwen treft steeds weer de geografische gebondenheid van de Amsterdamse haven aan de ondiepten in de Zuiderzee. De concurrentiemogelijkheid onzer handelsstad werd sterk beïnvloed door de kosten van laden en lossen en de ontwikkeling der scheepstypen.

Onderstaande zinsnede uit een bevrachtingscontract van November 1609 toont aan, hoe de ondiepte Pampus zelfs voor geladen schepen van een middelmatige tonnage een belemmering kon zijn. Het betreft hier een schip van 120 lasten (± 240 ton), dat door een Amsterdams koopman waarschijnlijk met graan beladen werd voor een reis naar Italië. Hierin wordt gezegd, dat hij van zijn lading moest innemen:

„hier voor de stadt, soo veele ende niet meerder, dat hij gevoechelijck over Pampus „mach commen in Texel, ende die reste met lichters tot coste van den coopman, omme „onder wegen oft in Texel voorschreven te laden.” ²⁾

De ondiepten in de Zuiderzee speelden niet alleen Amsterdam parten, ook de andere Zuiderzeehavens, als Hoorn en Enkhuizen, leden onder het zelfde euvel. Van een opbloei van deze plaatsen ten koste van Amsterdam is nooit sprake geweest. S. H.

¹⁾ Vgl. Maandblad „Amstelodamum” 1952 bldz. 153 en 1950 bldz. 161. De verklaring, die in het laatstgenoemde artikel gegeven wordt voor de naam Pampus, is zeer onbevredigend.

²⁾ G.A. Amsterdam. Not. Arch. 117 folio 127.

Van de Boekentafel

Mr E. STRAAT: AMSTERDAM AS A CENTER OF CULTURE. Uitgave Gemeente Amsterdam, 1954.

Naar aanleiding van de tournée van het Concertgebouworkest naar de Verenigde Staten heeft de Gemeente een door de Stadsdrukkerij bijzonder goed verzorgd boekje uitgegeven over Amsterdam als centrum van cultuur.

De Engelse tekst en de foto's van verschillende vooraanstaande fotografen geven een aardig beeld van Nederlands hoofdstad als cultuurdraagster in verleden en heden.

Een kleine onnauwkeurigheid mogen wij hier signaleren: Vondel's Gysbreght is niet sinds 1638 iedere eerste Januari ten tonele gebracht. Het verzet der predikanten deed het stuk eerst in de winter 1641/42 zijn tweede reeks uitvoeringen beleven, waarna het ieder jaar als Kerstspel terugkeerde. De opvoering van de eerste jaarlijkse hervertoning op 1 Januari dateert pas uit 1841.

Met deze representatieve uitgave zal Amsterdam in de Nieuwe Wereld stellig eer inleggen!

S. v. w.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — NOVEMBER 1954

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

41e JAARGANG

NOVEMBER 1954

HET TRIPPENHUIS

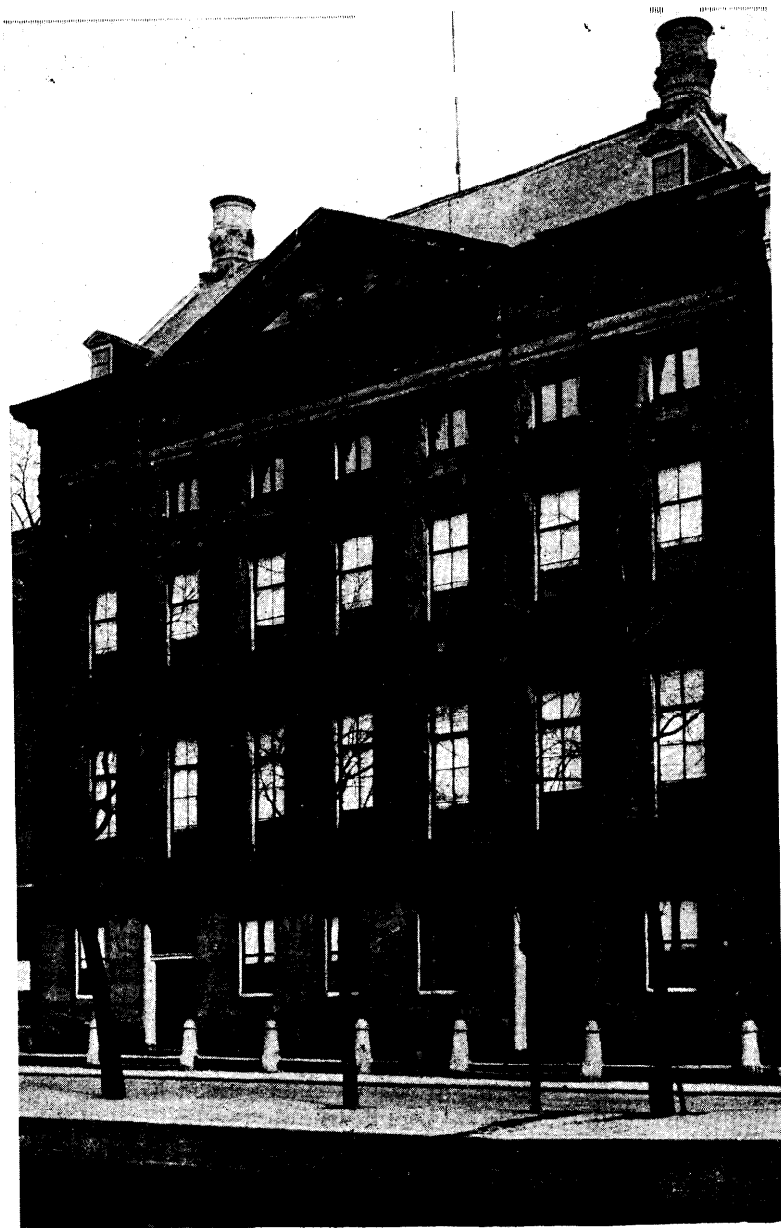
Vooruitlopende op hetgeen ik aan de leden van het Genootschap Amstelodamum op 20 November a.s. bij hun bezoek aan het Trippenhuis nog hoop te vertellen, wil ik gaarne van de gelegenheid, die de redactie mij biedt om een inleiding te schrijven, gebruik maken, om reeds thans heel in het kort iets over de geschiedenis en de inrichting mede te delen.

Al direct trekt het forse, statige gebouw de aandacht wanneer men, van de Dam door de Oude Hoogstraat gaande, de brug over de Kloveniersburgwal passeert. Het bevindt zich aan de overzijde van het water (Oostzijde) aan de linkerhand. Bijna 300 jaar staat het daar nu al en nog altijd dwingt het trotse bouwwerk de bewondering af van ieder, die het ziet. Onwillekeurig denkt men dan terug aan de tijd dat het Trippenhuis gebouwd werd, toen Neerlands koopvaardijochten van heinde en verre de koopwaar en daarmee ook de welvaart naar Amsterdam brachten. Het was in die dagen, dat de gebroeders **Louis** en Hendrik Trip, die in Zweden grote ijzer- en kopermijnen, smeltovens, smederijen en geschutgieterijen bezaten, besloten een nieuw huis te laten bouwen. Ze kozen daarvoor de Kloveniersburgwal, oorspronkelijk geheten Oude Cingel of Oost-Indische gracht, later naar het Trippenhuis ook wel genoemd Trippenburgwal.

24 Mei 1660 werd de eerste steen gelegd; vier jaar later, voor die tijd zeker vlug, was het gebouw reeds klaar. De bouwmeester was Justus Vingboons, een leerling van de grote Jacob van Campen, de bouwer van het beroemde Stadhuis op de Dam. Men herkent in het Trippenhuis dan ook de stijl van Jacob van Campen en uitwendig vertoont het zelfs een zekere gelijkenis met diens wereldvermaarde schepping. De gevel zelf is opgetrokken van Bentheimer en Bremer witte steen, de achtergevel in Hollandse stijl, van rode baksteen. Op het dak staan twee schoorstenen, nu buiten gebruik gesteld, die als zinnebeeld van het bedrijf, dat de bouwheren beoefenden, de vorm van mortieren hadden. Ook in de fries zien we twee kannonnen die op het voornaamste bedrijf der bewoners duiden.

Een grote moeilijkheid was, dat de gekozen bouwstijl alleen maar een oneven aantal vensters mogelijk maakte. Nu wilden de beide broers wel ieder een huis hebben, maar van buiten mocht dit niet te zien zijn en dus moest het geheel onder één kap worden gebracht. Goede raad scheen duur, maar de architect wist wel raad. Als de muur niet tussen twee ramen aangebracht kon worden, dan maar in het midden van het middelste raam. Het leek nog wel even moeilijk, omdat de scheidingsmuur de respectabele dikte van plus minus een halve meter heeft, maar ook dit was voor Vingboons geen onoverkomelijk bezwaar. Hij liet de tussenmuur eenvoudig puntig toelopen. Mag deze oplossing in onze ogen al niet erg geslaagd heten, origineel is zij zeker. De achtergevel heeft een even getal vensters en deze leverde dus geen moeilijkheden op.

Het inwendige van het gebouw werd prachtig uitgevoerd: aan iedere zijde een monumentale wit marmeren gang; beneden de kleinere vertrekken; op de eerste verdieping de ont-

HET TRIPPENHUIS • KLOVENIERSBURGWAL.

vangzalen, waarvan de plafonds met fraaie beschilderingen versierd waren. Een deel hiervan is nog intact. De zolder laat ons nog zien, dat bij de kapconstructie van het dak rekening gehouden is met het aanbrengen van een koepel, net als op het voormalige Raadhuis — nu Paleis — op de Dam. Blijkbaar heeft men hiervan echter af gezien.

Het kan niet anders of zo'n oud gebouw moet wel een hele geschiedenis hebben. Bont is de rij van bewoners en instellingen, die in de loop der jaren binnen zijn muren hebben verblijf gehouden. Na de gebroeders Trip werd het eerst bewoond door enige generaties erfgenamen. Al spoedig diende het echter ook als vergaderplaats van de bewindhebbers der O.I. Compagnie. In 1808 hadden de stad Amsterdam en de Regering ieder een helft in bezit. Koning Lodewijk vestigde er onder meer het door hem opgerichte Koninklijke Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten. In 1814 werd er bovendien het Rijksmuseum ondergebracht, dat er verblijf heeft gehouden tot 1886, toen het gebouw op de Stadhouderskade in gebruik werd genomen. Een gedeelte van het Trippenhuis diende inmiddels de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, in 1851 als opvolgster van het Instituut opgericht, tot huisvesting. Deze instelling is er thans sinds 1886 de enige bewoonster van, terwijl het gebouw in zijn geheel eigendom van het Rijk is. Zo heeft het oude, maar door de tijd slechts weinig aangetaste Trippenhuis een bestemming gekregen, een dergelijk fraai en trots gebouw ten volle waardig.

M. E. 'T HART.

DE VLOER VAN DE OUDE KERK ALS HISTORISCH DOCUMENT VOOR DE VROEGSTE BOUWPERIODEN

Toen aan mij in het najaar van 1951 opdracht gegeven werd om, ten behoeve van de met de restauratie belaste architecten, zoveel mogelijk gegevens omtrent de bouwgeschiedenis van de Oude kerk uit de archieven op te delven, was daarbij uiteraard geen onderzoek inbegrepen naar wat men „het ondergrondse archief” zou kunnen noemen. Want ik ben geen archaeoloog en geen bouwkundige.

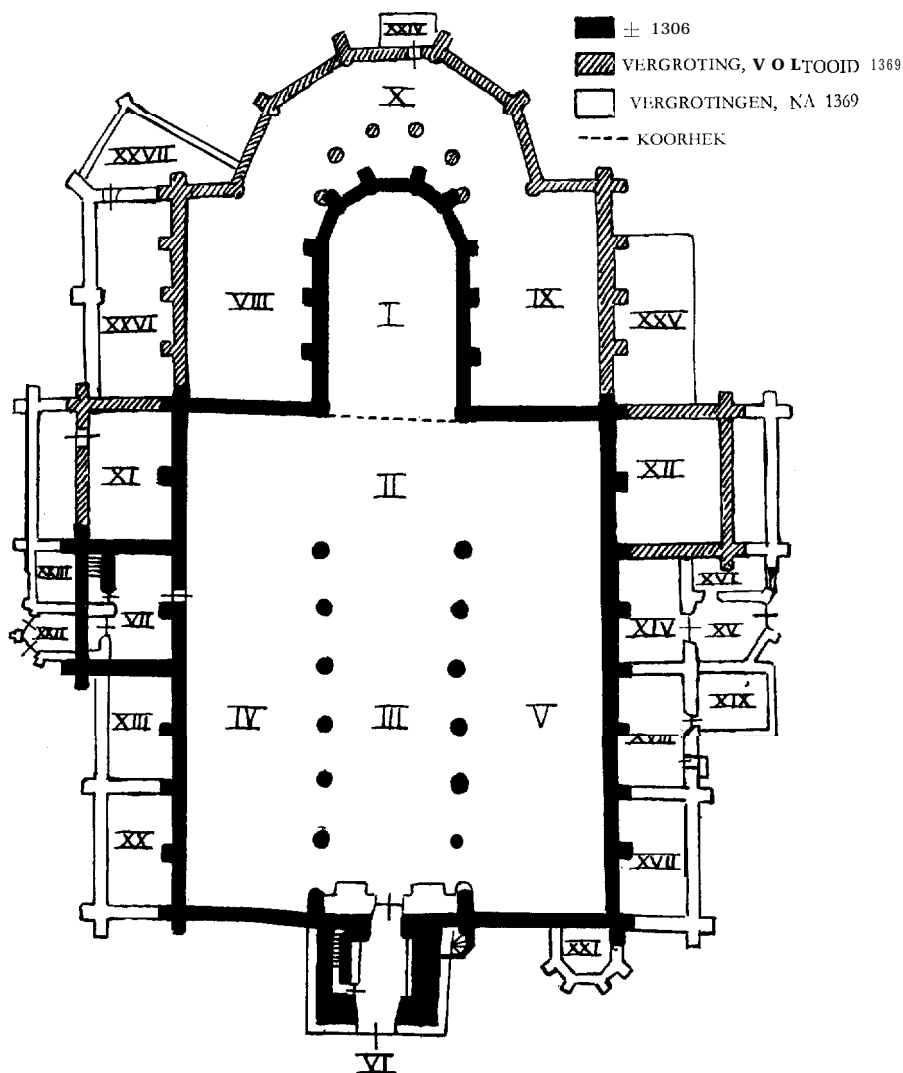
Daarom zie ik met grote belangstelling het ogenblik tegemoet, waarop de heren A. E. van Giffen en J. D. van der Waals hun arbeid zullen beginnen. Bij het onderzoek van de vloer van de Oude kerk met de bijbehorende administratie heb ik namelijk verschillende dingen gevonden en ben op verschillende vragen gestuit, die misschien beantwoord kunnen worden door een onderzoek van de fundering en de grond rondom de kerk.

Het begin van de bouwgeschiedenis van de Oude kerk verdwijnt in de nevelen van het verleden evenals het begin van de geschiedenis van Amsterdam. En doordat tot in de 16de eeuw de geschiedenis van onze stad en haar hoofdkerk vrijwel parallel lopen, kan men door bestudering van het middeleeuwse Amsterdam menigmaal gegevens verkrijgen, die licht verschaffen in een duister punt van de bouwgeschiedenis der Oude kerk.

Behalve de grafzerken, die nog uit de middeleeuwen zijn overgebleven, zijn er als onschatbare bronnen van inlichtingen een in 1523 aangelegd boek van de graven, een iets ouder zakboekje van de Memoriemeesters, ¹⁾ en een in 1557 aangelegd Memorieboek. ²⁾ Alle drie moesten strekken ter vervanging van oudere exemplaren. In het grafboek van 1523 wordt nog af en toe van „het oude boeck” melding gemaakt. Wanneer het nog bestond, zouden er

¹⁾ In het archief van de Hervormde Gemeente.

²⁾ In het archief van het Begijnhof.

I	Hoge Koor.	XIV	Smidskapel, gebouwd vóór 1491.
II	Viering.	x v	Zuiderportaal, gebouwd ± 1490.
III	Middenschip.	XVI	Librije (?) met daarboven de 1 Jzeren Kapel (archieff), gebouwd ± 1490.
IV	Noorder zijbeuk.	XVII	Lysbet Gavenkapel, gebouwd kort na 1487.
V	Zuider zijbeuk.	XVIII	Huiszittenkapel, gebouwd tussen 1497 en 1512.
VI	Toren, met rechts een traptorentje, dat is afgebroken ± 1735.	XIX	Huiszittenmeesterskantoor, gebouwd 1497, verbouwd 1611, en sedert 1654 Kerkmeesterskamer.
VII	Het gebouw, dat waarschijnlijk dienst deed als sacristie en archief, en tegen het einde van de 15de eeuw is verbouwd tot Weitkoperskapel (ook Jan Claesz. van Hoppenkapel genaamd).	XX	Hamburgerkapel, gebouwd 1495-1509.
VIII	Vrouwenkoor, voltooid 1369, en sedert 1556 Snijderskoor geheten.	XXI	Doopkapel, gebouwd 1512.
IX	Buitenlandvaarderskapel, voltooid 1369.	XXII	Noorderportaal, gebouwd ± 1525.
X	Kooromgang, voltooid 1369.	XXIII	Heilig Graf, gebouwd ± 1530.
XI	St. Joriskoor of Voetboogschutterskapel; 1ste gedeelte voltooid 1369, en vergroot ± 1500.	XXIV	Heilig Grafkapel, gebouwd ± 1520.
XII	St. Sebastiaan- of Handboogschutterskapel; 1ste gedeelte voltooid 1369, en vergroot ± 1473.	x x v	Sacristie, gebouwd waarschijnlijk einde 15de eeuw, en sedert herhaaldelijk verbouwd.
XIII	Binnenlandvaarderskapel, gebouwd tussen 1471 en 1492.	XXVI	Nieuwe Vrouwenkoor, gebouwd 1550-1556.
		XXVII	Collegiekamer van het O. L. Vrouwe-gilde, gebouwd 1571, en van 1578-1649. Kerkeraadskamer.

zeer veel vragen opgelost kunnen worden. We moeten ons nu echter behelpen met wat voorhanden is.

Het eerste, wat we uit het grafboek van 1523 leerden, was, dat de afbeeldingen, die Cornelis Anthonisz. op zijn vogelvluchten van Amsterdam geeft, voor de Oude kerk niet altijd juist zijn. Zijn tekening van 1536 b.v. komt een heel eind achter de feiten aan, en in de houtsnijkaart van 1544 zitten enige flinke fouten. De schilderij van 1538 is nog het beste.

In het grafboek komt heel dikwijls de zin voor: „Een blauwe sarck dus ghemerct”, en dan staat het merk vooraan, maar een naam ontbreekt. De samensteller van het grafboek wist dus al niet meer, van wie dit merk geweest was.

Of er wordt medegedeeld, dat een graf met een of ander merk aan een bepaald persoon toebehoort. Dat geeft echter niet de minste waarborg, dat het merk nu ook het merk van de toenmalige eigenaar was. Wanneer een zerk eenmaal een bepaald merk droeg, dan bleef dit merk erop staan, ook wanneer het graf van eigenaar verwisselde. De reden zal wel geweest zijn, dat het graf terug te vinden moest zijn, wanneer voor de vroegere eigenaar een memorie besproken was en er jaarlijks kaarsen op zijn graf gezet en gebeden uitgesproken moesten worden. Een volgende eigenaar zette soms zijn eigen merk onder dat van zijn voorganger. Wanneer we nu weten, van wie het eerste merk was, dan krijgen we ook enig houvast betreffende de ouderdom van het gedeelte van de kerk, waar de zerk ligt. Vooropgesteld natuurlijk, dat de zerk op haar plaats is gebleven.

In het jaar 1523 was men nog niet zo met zerken aan 't verslepen geweest als in de 18de en vooral in de 19de eeuw zou gebeuren. Zo kon het de moeite lonen om het grafboek van 1523 geheel door te werken en met de vloer te vergelijken.

Maar — hoe kwamen we iets meer te weten omtrent al die middeleeuwse Amsterdammers, van wie wel het merk, maar niet de naam in het grafboek vermeld staat?

Wanneer deze mensen kooplieden, reders of ambachtlieden waren zonder meer, dan sporen we ze in veel gevallen niet meer op. Iets anders is het, wanneer ze zitting hebben gehad in de schepenenbank. Dat was de stedelijke rechtbank, bestaande uit de schout en zeven schepenen, inwoners van Amsterdam.

Deze schepenen spraken niet alleen recht in civiele en strafzaken, maar ook allerlei overeenkomsten betreffende overdracht van onroerende goederen, geldleningen en schenkingen werden voor schepenen aangegaan. Aan zulk een „schepenenbrief” kwamen de zegels van twee schepenen te hangen, en die zegels waren voorzien van hun naam en merk, of zo ze dit bezaten, een wapen.

Aangezien de schepenen uiteraard mannen van aanzien waren, was er alle kans hun graf in een van de kerken te vinden. De Oude kerk, de hoofdkerk, kon het meeste materiaal leveren.

Gelukkelijk behoeft men niet meer alle nog bestaande schepenenbrieven in het Gemeente-archief, het archief der Hervormde Gemeente en het Begijnhof-archief moeizaam na te zien en de merken te noteren.

Het Gemeente-archief namelijk is in het bezit van een uitgebreide verzameling wapens en merken van Amsterdamse regeringspersonen, door Jacob Colijns getekend omstreeks 1670. Verder heeft Jhr. Mr. Dr. E. A. van Beresteyn de meeste merken van schepenen gepubliceerd. ¹⁾ Al is zijn werk niet vlekkeloos, bruikbaar materiaal zit er zeker in. Tenslotte heeft Mr W. F. H. Oldewelt een chronologische verzameling van foto's van deze zegels aangelegd, die op het gemeente-archief te raadplegen is.

Wat hebben de schepenenmerken ons geleerd aangaande de bouw van de Oude kerk?

Het was al lang bekend, dat in het jaar 1369 ²⁾ de toenmalige pastoor van de Oude kerk, Johan van Deventer, aan de Bisschop van Utrecht verzocht om het hoogaltaar te mogen afbreken en weer op te bouwen. De Bisschop verleende op 2 December 1369 zijn toestemming onder voorwaarde, dat het werk vóór Sint Jan (24 Juni) 1370 gereed zou zijn.

Zulk een verplaatsing en vernieuwing van het hoogaltaar wijst op een vergroting van de kerk. Maar welke omvang had de kerk gekregen in het jaar 1370?

¹⁾ Jaarboek van het Centr. Bur. voor Genealogie II 1948, bl. 49 vvg.

²⁾ Zie Commelin, en vooral Wagenaar II 90 en 91.

Het is ons duidelijk geworden door vergelijking van de schepenmerken met het grafboek van 1523, het zakboekje van Memoriemeesters, het Memorieboek en de vloer van de kerk. De Regeringslijsten ¹⁾ deelden ons mede, wanneer de betreffende schepenen hun functie vervuld hadden; het uitgebreide werk van Elias: „De Vroedschap van Amsterdam” leverde bovendien verschillende overlijdensdata.

Het eindresultaat ziet men op bijgaand kaartje: in 1370 was de Oude kerk een lange hal-lenkerk met drie bijna even brede beuken, ²⁾ een koor met kooromgang, twee kapellen voor de beide Amsterdamse schutterijen, ³⁾ en een aanbouwsel naast het Sint Joriskoor. Uit dit aanbouwsel is kort voor 1500 de Weitkoperskapel gegroeid, maar in 1370 schijnt het te hebben dienstgedaan als sacristie en bergplaats van officiële stedelijke documenten.

We beschikten nu over gegevens, die tevoren nog niet bekend waren geweest. Maar er rees een andere vraag: In 1370 was een bouwperiode afgesloten, maar *wat* stond er van de Oude kerk, voordat deze bouwperiode was begonnen?

Hier lieten de schepenmerken mij in de steek. Immers, het oudste schepenzegel van Amsterdam, dat nog overgebleven is, dateert van 1333. Het scheen aannemelijk dat de verheffing in 1334 van de Oude kerk tot zelfstandige parochiekerk een stimulans is geweest om de kerk te vergroten. Deze vergroting zou dan beëindigd zijn in 1370. Maar hoe zag de plattegrond eruit vóór 1334?

Het stond vast, dat Guy van Henegouwen, Bisschop van Utrecht, omstreeks half September 1306 te Amsterdam een paar dagen op bezoek geweest was, en hieraan werd door verschillende historici de veronderstelling vastgeknoopt, dat de Bisschop bij die gelegenheid de Oude kerk gewijd zou hebben.

Die veronderstelling vindt steun in het feit, dat de Voetboogschutters (de oudste schutterij van Amsterdam) de verplichting hadden om op Sint Lambertus een vroegmis te houden op hun altaar in de Oude kerk. Zo verklaarden de schutters zelf in het jaar 1570, toen ze opgave moesten doen van hun zilverwerk, altaar-inventaris en eventuele verplichtingen.

Aangezien Sint Lambertus op 17 September valt, lijkt het aannemelijk, dat de schutters die jaarlijkse vroegmis moesten houden ter herdenking van de kerkwijding.

Wat kan er dan van de Oude kerk gestaan hebben, toen bisschop Guy in Amsterdam was?

Bij mijn studie van de vloer hadden de grafzerken van rode zandsteen al lang mijn aandacht gehad. Ze zagen er zo oud uit, vergeleken bij de gele zandsteenzerken en de gewone blauwe zerken. Niet één van die rode zerken droeg een opschrift of een merk, behalve één grote zerk in het Hoge Koor. Maar aan dat opschrift had ik niets, want het dateerde van ± 1600.

Nu valt uit het grafboek van 1523 op te maken, dat er in (*toen* reeds) lang vervlogen tijden nogal eens gebruik was gemaakt van rode zandsteen en blauwe lei. Reeds vóór 1400 moeten deze soorten steen absoluut uit de mode geweest zijn: in de 15de eeuw is de gele zandsteen favoriet. De gewone blauwe zerken bleven door de eeuwen heen in trek.

Amsterdam is niet de enige plaats, waar men dergelijke ervaringen met grafzerken van rode zandsteen kan boeken. Men leze er maar eens „Steenen charters” van Mr. Dr. J. Belonje op na. Rode zandsteen behoort tot het oudste zerkenmateriaal.

Zou een lezer van dit artikel misschien kunnen mededelen of er in Hollandse kerken nog zerken van blauwe lei bestaan? In de Oude kerk is er geen enkele meer over; ze worden slechts vermeld in het grafboek van 1523 en het iets oudere zakboekje van Memoriemeesters; deze noemen zo'n leien zerk een *petra*. Nu is het merkwaardige, dat de blauwe leien alleen voorkomen in die gedeelten van de kerk, waar ook rode zandsteen ligt. We hebben dus blijkbaar met tijdgenoten te doen.

Op een plattegrond van de kerk noteerde ik de plaatsen, waar volgens het grafboek van

¹⁾ Te vinden o.a. in de werken van Commelin, Van Mieris, Wagenaar en Ter Gouw.

²⁾ Merkwaardigerwijs is het middenschip iets smaller dan de zijbeuken.

³⁾ De Voetboogschutterij (beschermheilige Sint Joris) en de Handboogschutterij (beschermheilige Sint Sebastiaan).

1523 blauwe lei en rode zandsteen voorkwam. En ook het zakboekje van Memoriemeesters ¹⁾ werd nagezien, omdat het onderzoek mij reeds geleerd had, dat in de tijd die verlopen was tussen de samenstelling van dit boekje en het aanleggen van het grafboek in 1523 verschillende oude zerken verdwenen waren.

Zo kon een vroegere bouwperiode dan die van ± 1334-1370 worden vastgesteld.

Die vroegere bouwperiode omvatte: het gehele middenschip, de viering, *bijna* het gehele Hoge Koor; van de zuider zijbeuk het gedeelte van de westgevel tot aan de zuidoostelijke vieringpijler, en van de noorderzijbeuk het gedeelte van de westgevel tot aan de noord-oostelijke vieringpijler. Tevens bevond zich aan de noorderzijbeuk een aanbouw, die later de Weitkoperskapel is geworden.

't Is de plattegrond van een kerk in wording. Niettemin is het op het eerste gezicht toch nog een vreemd geval. Hoe komt dat Hoge Koor zo eenzaam te staan tegenover de brede, zichtbaar onvoltooide opzet van middenschip en zijbeuken? Bij andere middeleeuwse kerken begint men met het koor, voorziet het van een omgang, en gaat daarna pas tot de bouw van middenschip en zijbeuken over; waarom is het bij de Oude kerk precies andersom?

Op deze vragen kan ik geen met documenten te staven antwoord geven. Een onderstelling heb ik echter wel.

In de prille jeugd van Amsterdam (toen nog Amestelledamme geheten) moet men een eenvoudig kerkje hebben gebouwd, nog zonder toren. Die kerk stond op de plaats, waar nu het Hoge Koor verrijst, maar strekte zich minder ver naar het oosten uit; de viering kan er nog bijbehoord hebben. 't Zou dan een gewone dorpskerk zijn geweest van vijf traveeën en een absis; de klok hing in een dakruiter.

Omstreeks de tweede helft van de 13de eeuw moet men het plan hebben opgevat om een grote hallenkerk te bouwen voor het groeiende Amestelledamme. De mensen, die de bouw begonnen, wisten wel dat ze de voltooiing niet zouden zien. Ze werkten in het vertrouwen dat een volgend geslacht hun arbeid zou voortzetten. Zoveel kerken zijn immers gebouwd door enige geslachten achter elkaar !

Bij de kerkbouw moest echter terdege worden gerekend. Het goedkoopste was, om zoveel mogelijk te gebruiken van wat er reeds stond. Daarbij had men tevens het voordeel, dat de kerkdienst ononderbroken kon doorgaan, want tenslotte zou er slechts één muur behoeven te worden doorgeslagen om het nieuwgebouwde middenschip met het thans tot Hoge Koor gepromoveerde dorpskerkje te verbinden.

Nu blijft er een voorlopig nog onoplosbare vraag over: behoorde de tegenwoordige viering bij de oorspronkelijke kerk, ja of neen? Zo ja, dan moet de paalfundering van de oude buitenmuren nog in de grond zitten. Of men het kan aantonen is een andere kwestie.

Verder vraagt men zich af, of halverwege de viering aan weerszijden een pilaar gestaan heeft. Dit is niet uit te maken. Een paalfundering ter plaatse kan evengoed een steunbeer van de oorspronkelijke kerk hebben gedragen. Bovendien zouden pilaren in het middenschip (en zo dicht bij het Hoge Koor) als het ware hebben gevraagd om er een altaar tegenaan te plaatsen. We hebben echter niets gevonden wat ons recht geeft om het bestaan van dergelijke altaren ook maar te veronderstellen.

Mocht de tegenwoordige viering inderdaad bij de oudste kerk hebben behoord, dan zullen de muren met vensters en al zijn weggebroken; een constructie van houten spitstongewelven en trekbalken hield het gebouw bijeen. Aan een lichtbeuk op het middenschip dacht men nog niet.

Waar de sacristie van de oorspronkelijke kerk zich bevonden heeft, is niet meer na te gaan; misschien is deze uiteraard *kleine* sacristie wel door de nieuwbouw als het ware opgeslokt. Er zal een grotere sacristie zijn gekomen, en wel op de plaats die pas twee eeuwen later Weitkoperskapel zou heten. Want deze kapel moet in haar vroegste gedaante tot de bouw van de 13de eeuw behoord hebben, getuige de vele rode stenen, die men er nog in 1523 vond. Dat waren geen rode bakken of estriken, want daarvoor waren de afmetingen te groot: maximum 100 × 75 cM. We hebben hier weer met rode zandsteen te doen.

¹⁾ Op dit voor de bouwgeschiedenis van de Oude kerk uiterst belangrijke boekje werd voor het eerst de aandacht gevestigd door Mej. Dr. I. H. van Eeghen in een artikel in het Huldeboek van Pater Kruitwagen, 1949, bl. 131 vvg.

De oppervlakte van die aanbouw was groter dan de vloer van de tegenwoordige Weitkoperskapel (men kan heden ten dage nog de ruwweg ingekorte bogen zien in de scheidingsmuur tussen Weitkopers- en Binnenlandvaarderskapel), en de verdieping gelijkvloers zal hebben dienstgedaan als sacristie, terwijl zich boven een ruimte bevond waar, bij gebrek aan een stadhuis, de charters van de stad werden opgeborgen.

En Bisschop Guy zou dan op Sint Lambertusdag van het jaar 1306 de nieuwgebouwde kerkruimte gewijd kunnen hebben aan Sint Nicolaas.

Een eigenaardige omstandigheid is wel, dat de kerk van Avennes, vanwaar het geslacht van deze Henegouwse prelaat afkomstig was, eveneens Sint Nicolaas tot schutspatroom had, en dat Guy van Henegouwen, vóór hij bisschop van Utrecht werd, kanunnik was van de Sint Lambertuskerk te Luik.

Na de beëindiging van wat we „het rode zandsteen- en blauwe leientijdperk” zouden kunnen noemen, zal het een poos geduurd hebben eer de bouw werd hervat. De nieuwe ruimte moest toch behoorlijk aangekleed worden met altaren en allerlei beeldhouwwerk.

Maar, zoals we reeds opmerkten, in 1334 werd de Oude kerk tot zelfstandige parochiekerk verheven. In die tijd regeerde graaf Willem III en het was jarenlang betrekkelijk rustig geweest. De stad had van de gunstige omstandigheden geprofiteerd, en *de* kerk profiteerde mee.

Waarschijnlijk is men bij de nieuwe vergroting aan de noordzijde begonnen, teneinde zo spoedig mogelijk een mooie grote Mariakapel of Vrouwenkoor te kunnen hebben. Immers, een Mariakapel behoort liturgisch aan de noordzijde van zulke een middeleeuwse, naar het oosten gerichte kerk.

En nu blijkt, dat men verandering heeft gebracht in het bouwplan. De opzet van \pm 1300 was die van een hallenkerk; bij voltooiing van de vergroting in 1370 blijkt de mogelijkheid geschapen te zijn om er in de toekomst een kruiskerk van te maken.

Want ter hoogte van de viering bouwde men aan de noordzijde het Sint Joriskoor of Voetboogschutterskapel, en aan de zuidzijde de Sint Sebastiaan- of Handboogschutterskapel. Zo was een toekomstig gedacht dwarspand alvast in de plattegrond opgenomen.

Uit het zakboekje van Memoriemeesters was mij gebleken, dat zich tegen het Hoge Koor aan de noordzijde en de zuidzijde naast het begin van de absis latrines ¹⁾ moesten hebben bevonden.

Een bewijs temeer, dat het Hoge Koor oorspronkelijk vrij stond en buitenmuren bezat. Want latrines middenin de kerk waren er uiteraard niet; we vinden er in het zakboekje van Memoriemeesters enige vermeld, alle aan de buitenzijde gebouwd.

Onder de Memoriemeesters bevonden zich dikwijls priesters uit omliggende dorpen, die niet tot in finesses op de hoogte waren met de plaatselijke situatie in de Oude kerk. Zo heeft dan de samensteller van het zakboekje automatisch de woorden „ante latrinam” uit het vorige boekje overgeschreven, toen aan weerszijden van het Hoge Koor reeds lang het (oude) Vrouwenkoor en de Buitenlandvaarderskapel waren verrezen, en er van latrines aan het Hoge Koor geen sprake meer was.

Men zou uit de aanwezigheid van latrines ter weerszijden van de absis kunnen concluderen dat zich daar oorspronkelijk traptorentjes hebben bevonden, waar onderin een kleine ruimte was uitgespaard. In die tijd waren de mensen met weinig tevreden op hygiënisch gebied.

Bij het tot stand brengen van de verbinding tussen het Hoge Koor en de nieuw aangebouwde kapellen (het Vrouwenkoor aan de noordzijde en de Buitenlandvaarderskapel aan de zuidzijde) heeft men het zich gemakkelijk gemaakt.

Men brak de vensters van de oudste kerk uit, benevens het metselwerk daaronder, zodat er pijlers ontstonden, ²⁾ en de nieuwe absis werd daarbij passend aangebouwd. Die pijlers

¹⁾ Het boekje spreekt van één latrine aan de noordzijde van het koor en van de middelste en eerste latrine aan de zuidzijde van het koor, zodat wij daaruit moeten opmaken, dat daar ook nog een derde latrine zou zijn geweest. Een groot aantal voor de toen betrekkelijk kleine kerk! Het woord latrine heeft echter, voor zover wij kunnen nagaan, geen andere betekenis. Het wordt ook gebruikt in de bouwrekeningen van de Dom te Utrecht (Bronnen tot de bouwgeschiedenis van den Dom te Utrecht, uitgaaf R. G. P. 1946).

²⁾ Iets dergelijks heeft men gedaan bij de bouw van het nieuwe Vrouwenkoor in 1550 en een brugijzer van het toen verwijderde venster als trekstang gebruikt. Dat is heden nog te zien.

zijn eerst in de tweede helft van de 15de eeuw vervangen door de scheibogen en zuilen, die we heden het Hoge Koor zien schragen. Wat de vieringpijlers betreft, die hebben nog meer avonturen meegemaakt.

Het was van belang, dat de dienst op het hoogaltaar zo lang mogelijk doorging. Welnu, bij de bovenomschreven manier van bouwen kon men alles om het altaar afbreken, een nieuwe absis en een kooromgang bouwen, voordat men aan de Bisschop verlof behoefde te vragen om het altaar af te breken en weer (een eind verder) op te bouwen. Met de verplaatsing behoefde niet veel tijd gemoeid te zijn.

Dat klopt met de beschikking van de Bisschop, dat de werkzaamheden op Sint Jan 1370 moesten zijn afgelopen. Van toen af zal de kerk twee patronen hebben gehad: Sint Nicolaas en Sint Jan.

De kerk, die in 1370 voltooid was, moet een mooi geheel zijn geweest, en, daar ze geen lichtbeuk had, een enorme dieptewerking hebben bezeten, vooral wanneer men door het torenportaal binnentrad. Alle onregelmatigheden, scheve hoeken en onevenwijdig lopende trekbalken konden de werking van het interieur niet schaden. Integendeel: dit alles verhoogt de schilderachtigheid en de stemming.

Wat er na 1370 nog is aangebouwd, behoort niet meer binnen het bestek van dit artikel te worden behandeld. Ik ben begonnen aan een geschiedenis van het hoofdgebouw van de Oude kerk. Daartoe is kennis van de bouwgeschiedenis onontbeerlijk. Veel materiaal is reeds vergaard, maar het begin verdwijnt in een dikke mist. Want — wanneer is die stenen kerk gebouwd, waarvan men later het Hoge Koor zou maken? Houdt die bouw soms verband met het leggen van de dam in de Amstel, waardoor de afwatering verbeterd werd en de bevolking toenam? En is er aan die kleine stenen kerk een houten hulperkje voorafgegaan, of is men al dadelijk met steen begonnen?

Opnieuw ervaren we, hoe nauw de bouw van de Oude kerk samenhangt met de opkomst van Amsterdam.

Mede met het oog daarop ben ik bijzonder benieuwd naar hetgene wat een bodemonderzoek zal opleveren.

B. BIJTELAAR.

MAGDALENA STOCKMANS

Magdalena Stockmans is de 19de Juni 1660 op 62jarige leeftijd te Amsterdam gestorven en juist 225 jaar lang was haar naam volkomen onbekend, behalve dan voor enkele verwanten en genealogen.

In 1885 echter onthulde Mr. Ch. M. Dozy in „Brederoo's Zwanezang”, gepubliceerd in het Brederoo-album van Oud-Holland, dat de geheimzinnige M.S., de laatste beminde van de grote Amsterdamse dichter, de bovengenoemde Magdalena Stockmans was geweest. Zij had boven de dichter de koopman Isaac van der Voort verkozen. Tussen de papieren van Magdalena's dochter, Catharina van der Voort, die getrouwd was met de bekende staathuishoudkundige Pieter de la Court, had Dozy een vers gevonden, geschreven door de dichter zelf, ondertekend „T'can verkeeren, Bredero” en geadresseerd „a Mademoiselle Madame Madalena Stocmans, Roomen”. Het was een opzienbarende ontdekking: het origineel van een gedicht, dat alleen uit de gedrukte werken van Bredero bekend was en daarboven nog het enige handschrift van de dichter met uitzondering van een inschrijving in een album amicorum.

Jan ten Brink verwerkte deze vondst in 1887 in de tweede druk van zijn werk „Gerbrand Adriaensz Bredero”. De gegevens omtrent het leven van Magdalena, die Dozy bijeen had gezocht, maakten het hem mogelijk, nog verschillende voor Magdalena bestemde minnedichten aan te wijzen en ook een minnebrief van begin Januari 1618, waarin de dichter spreekt over zijn „schrikelijke jalousie van den bruijnen Brabander”. Dozy zelf publiceerde in Oud-Holland van 1889 een nalezing, waarbij de portretten van Magdalena Stockmans en haar echtgenoot werden afgebeeld, en in ons jaarboek van 1931 werd een betere reproductie van deze portretten met een kort artikel van Prof. Dr. J. Prinsen opgenomen. Zelfs

in het Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek is Magdalena Stockmans opgenomen. Het beroemde vers:

„Oogen vol majesteit
 Vol grootse heerlyckheden
 Hoe comt dat ghy nu scheyt
 Van U eerwaerdicheyt
 En soete aerdigheyt
 Laes wat lichtvaerdicheyt
 Anneemt gy sonder reeden.” etc.

was intussen nergens meer te vinden. Dozy vermeldde slechts, zoals wij boven zagen dat het in de papieren van Catharina van der Voort berustte. Deze papieren nu maken deel uit van het familie-archief Backer, Catharina's dochter, Magdalena de la Court, was getrouwd met Mr. Willem Backer en tengevolge hiervan zijn een aantal stukken van de familie Van der Voort in het archief van de familie Backer terecht gekomen. Bij het ordenen van dit archief kwam het klaaglied van Bredero niet te voorschijn. Wel bleek, dat in 1731 na de dood van Willem Backer, een geweldige twist was ontstaan onder de kinderen. De familie-archieven waren als gevolg daarvan willekeurig uit elkaar gerukt: een gedeelte bleef bij de zoon, Cornelis Backer, en in de familie van die naam, een ander gedeelte kwam aan een dochter, Catharina Backer, gehuwd met haar volle neef Allard de la Court. Dit laatste gedeelte werd in 1771, enige jaren na Catharina's dood, op de Amsterdamse Weeskamer gedeponereerd en kwam zo tenslotte op het Gemeente-Archief in Amsterdam, waar de archivaris in 1923 de ongelukkige inval had, dit archief zonder er verder enige studie van te maken naar het Leids Gemeente-Archief te zenden, daar de familie De la Court hoofdzakelijk in die stad had gewoond. Ook in Leiden bleven de onderzoekingen naar het vers van Bredero in de papieren Van der Voort zonder resultaat.

Tenslotte echter is de zwanezang van Bredero toch teruggevonden en wel op het Gemeente-Archief van Amsterdam. Dozy moet het vers tussen de De la Court papieren in het Weeskamerarchief gevonden hebben en het met enkele andere stukken uit het archief hebben gelicht, waardoor het gelukkigerwijze in Amsterdam is gebleven. Het werd daar met enkele andere verzen bewaard onder het hoofd Bredero.

Het is echter vrijwel zeker, dat alleen „De oogen vol majesteit” door de beroemde dichter zijn vervaardigd. Een ander vers, een verjaarswens van een zekere H. van 1633, valt al direct buiten beschouwing. Dan zijn er twee verzen van een onbekende, die met onleesbare initialen ondertekent. Eén hiervan, geadresseerd „a Mademoiselle Madalena Stockmans asteur ¹⁾ en Amsterdam”, werd door Dozy mede afgedrukt, maar door Ten Brink als Bredero onwaardig verworpen. Het andere vers, vrolijker van toon, was niet geadresseerd en zeker de dichter nog onwaardiger. Halen wij slechts het naschrift aan :

„Een out wijf van achtien jaer
 Bruijn van oogen geel van haer
 Witt van tanden slap van lenden
 Die daer met sijn leeven mocht enden.”

Tenslotte was er nog een vijfde vers zonder enige aantekening of adres. Wij kunnen hier de gedichten niet afdrucken, maar wel

¹⁾ = à cette heure.

vaststellen, dat uit de inhoud steeds weer naar voren komt, welk een gevierde schoonheid de jonge Magdalena Stockmans, aan wie al deze verzen waren gewijd, moet geweest zijn. De vele bewaarde brieven van familieleden (thans alle op het Gemeente-Archief van Amsterdam) geven een uitstekende indruk van de omstandigheden, waarin Magdalena, die in de winter van 1617/1618 met Bredero intiem verkeerde, heeft geleefd. Wij willen hier iets daaruit vertellen.

Geboren op 12 April 1598 te Dordrecht als derde dochter van de brouwer Jan Stockmans, die zelf uit Antwerpen afkomstig was, en zijn tweede vrouw, Elisabeth Lambrechtsdochter uit Nijmegen, werd Magdalena opgevoed in Dordrecht in een groot gezin, bestaande uit twee halfbroers uit haar vaders eerste huwelijk, twee eigen broers, twee zusters en een halfzuster uit haar moeders tweede huwelijk. Magdalena's vader stierf, toen zij vijf, haar moeder, toen zij elf jaar oud was. De jongere kinderen bleven in de brouwerij het Gulden Vlies wonen, die voortgezet werd door hun stiefvader, Johan Bom, en later door een van de broers. Magdalena's twee zusters trouwden in 1617 en Elisabeth, de oudste, trok naar Amsterdam, waar haar man, Jan Teller, zich als lakenkoper en lakenwinkelier had gevestigd. Hij woonde in later jaren op de Nieuwendijk tussen de Nieuwstraat en de Sint Nicolaasstraat. Dit was de straat voor de lakenhandel en waarschijnlijk was het hier, dat Magdalena vertoefde, toen Bredero haar leerde kennen. De pasgetrouwde zuster Elisabeth was blijkbaar geen strenge chaperonne. Magdalena kon althans geregeld Gerbrand Bredero en ook anderen ontmoeten. Er kwam namelijk een concurrent in de persoon van de rijke Zuid-Nederlander Isaac van der Voort, door Bredero zoals wij zagen aangeduid als de Bruine Brabander. Magdalena heeft aan hem de voorkeur gegeven.

De historici hebben sedert 1885 in Isaac de deftige koopman in tegenstelling tot de eenvoudige dichter, de zoon van de schoenmaker, gezien. De standsverschillen tussen dergelijke beroepen waren in die tijd echter veel minder groot dan men tegenwoordig geneigd is te denken. Isaac, geboren op 30 Mei 1578 in Antwerpen, had op jeugdige leeftijd het weven geleerd en zijn vader had hem tot grote verontwaardiging van zijn oudere broer, de koopman Guillaume, daarna bij een kuiper besteed. ¹⁾ De verlangens van Isaac gingen echter meer in de richting van de handel; de geest, die zijn broer kenmerkte, bezielde ook hem. In 1601 sloot hij een accoord met zijn broer Abraham en met een derde en vestigde zich in navolging van zijn broer Guillaume en tot groot misnoegen van zijn vader in Napels. Het vermanende schrijven, dat zijn vader hem ten afscheid zond, ²⁾ heeft Isaac zich blijkbaar ter harte genomen. Hij is niet ten prooi gevallen aan de wulpse Italiaanse vrouwspersonen, maar was zestien jaar later nog een vrij en gezond man, die met succes kon concurreren tegen een van onze beroemdste dichters. Het was hem — wij mogen dat niet verzwijgen — blijkbaar zeer voorspoedig gegaan in de handel. Bij de huwelijksvoorwaarden, op 5 Juni 1618 in Dordrecht opgesteld, werd bepaald, dat Magdalena bij zijn eventuele dood *f* 30000,— zou krijgen, hij in het omgekeerde geval slechts *f* 3000,—. Op 18 Juni 1618 werd het huwelijk

¹⁾ 3 Aug. 1590 Guillaume van der Voort schrijft uit Napels aan zijn broeder Abraham: „Aengaende dat Vaeder onsen broeder Isaacq op het cuypersambacht besteedt heeft 't welck mij mede oick geschreven heeft doch naer mijnen sin en soude hij dat niet gedaen hebben, om oirsaecke dat gelijck ick gehoopt hadde ende noch hope dat het mocht comen dat den jongen schier oft morgen eenige van onse vrienden die op Italien handelen quaeme te dienen soo waer hem dat ambacht onnoodich gantsch ende onnut. Oick vrese ick dat onsen Vaeder hem besteedt heeft bij eenen cuyper van 2 aes, daer den jongen anders niet bij leeren en sal dan een oudt vadt vermaecken ende verbinden ende een eemerken een scherfberdecken ende ceucken wercxken maecken. Wat connen wij hem schier oft morgen daer in gehelpen oft gevoorderen oft onse vrienden. Ick geloove niet onsen oom Sr Valt. sulcks raeden soude noch oick UE, ick hadde liever dat hij hadde blijven leeren weven oft dat hij Rijsselsche groffgreynen leerde maecken twelck hij lichtelijck leeren soude'mids hij alreede de handelinge van tgetouw heeft, quaeme hij yemant van onse vrienden te dienen soude tenminsten verstandt hebben van de groffgreynen, bleef hij tselve ambacht doende soo souden onse vrienden hem mogen voort heloen ende te doen geven midts men de groffgreynen all gebruyct. Wilt mij hier op UE advis schrijven.”

²⁾ 10 Januari 1601 Guillaume van der Voort schrijft uit Brussel aan zijn zoon Isaac, dat hij liever zou zien, dat Isaac in zijn eigen land bleef: „Voerder Isaacq naerdemael dat ghij zijt geresolveert om te gaen naer Itaillyen, zoe bidde ick wel voer U. Wilt sien ende leven inde vresse des Heeren ende voeral moet U wachten van de vrouwen ende met haer egeen coutenaestie en houdt want het is een heel luycxsuriues lant ende als een jonckman op eenig vrouwen aldaer soe verre hem verloopt het sij int sprecken oft geloeven zoe is hij bedorffven alsoe ghij u experincie wel hebt aen Uwen broeder Guillaume ende aen Uwen oom Joeris van der Merssche, die oick aldaer int lant was vergheven.”

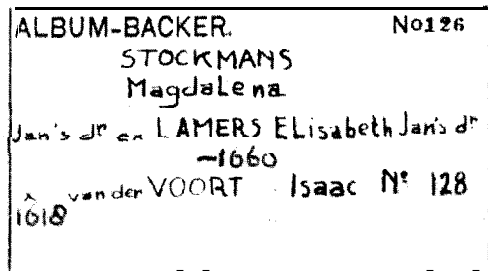
te Oud-Alblas bij Dordrecht gesloten en op Vrijdag 6 Juli vertrok het jonge paar naar Napels om pas op 20 September zijn bestemming te bereiken. Bredero was toen reeds gestorven. Zijn laatste gedicht zal Magdalena pas na zijn dood hebben bereikt.

Iets langer dan elf jaar duurde het huwelijk: Op 9 Augustus 1629 stierf Isaac. De jonge weduwe tekende in haar dagboek aan: „Ende also het Godt heft belieft mijn met veel swaericheden te castiden, twelck is mijnnen man verloren te hebben, en groot gae van twee maenden en met vijff kleijn kinderen in een vremt lant sonder een mens van mijn vrienden oft van mijnnen man. Godt de Heer wil mijn bijstaen!” Juist acht weken later ontviel haar haar vijfjarig dochtertje en op 20 November haar jongste zoontje. De kinderen werden in het graf van hun vader in de kerk van Montolivete begraven. Na de geboorte van haar zesde kind ondernam zij met vier kinderen de lange reis van Napels naar het Noorden om voorlopig in Antwerpen te blijven, waar haar mans familieleden, een zekere familie Van de Heuvel, zich over haar ontfermden. De oorlog maakte contact met Dordrecht en Amsterdam uiterst moeilijk.

Haar zuster Elisabeth vond het verblijf in Antwerpen zeer onwenselijk en drong er in haar brieven voortdurend op aan, dat Magdalena zich in Amsterdam zou vestigen, hetzij bij haar in huis, hetzij in een eigen woning. Tenslotte kwam het zover, dat Elisabeth per 1 Mei 1632 een dienstmaagd en een huis voor Magdalena huurde, welke beide zij in haar brieven tot in de kleinste details voor haar zuster beschreef. Zij ontried Magdalena om huisraad en schilderijen in Brabant te kopen: „Hier sijn oock schilderijen bij meenichte te krijgen. Hebben hier teegenwoordich van de beste meesters woonen. Was hier verleede weeck mart, dat men noemt de Vaste Marckt, sach bij hoope fraije stucken, alsoo een bij mij hadt die daer kennis van heeft en te Pinsteren ist hier weer mart alsoo 3 mael 's jaers marckt is. En offschoon eenige dingen daer bij UL wat beeter koop soude mogen sijn, neemt de onkosten vant overvoeren weer wech.”

Na veertien jaar zag Magdalena Amsterdam terug. Zij betrok het huis op de Herengracht, dat haar zuster voor haar had gehuurd. Ruim een jaar later, op 3 Augustus 1633, werd haar jongste kind vanuit dit huis in de Nieuwe Kerk begraven. Later moet Magdalena zijn verhuisd naar de Keizersgracht; daar woonde zij althans, toen zij op 25 Februari 1638 voor de tweede maal in ondertrouw ging, weer met een veel oudere man en wel de weduwnaar Thomas Verwer, die als Overijsels gedeputeerde ter Staten-Generaal in Den Haag woonde. Het huwelijk tussen de weduwnaar en weduwe was op een zeer commerciële basis opgebouwd. Magdalena zorgde echter wederom bij de huwelijksvoorwaarden aan het langste eind te trekken. In geval van haar vooroverlijden zou de weduwnaar een lijfrente van f 500,— per jaar hebben uit haar goederen, in het geval van zijn vooroverlijden zou die som voor haar het dubbele bedragen.

Hoewel Thomas lang voor Magdalena is overleden, heeft zij niet van deze bepaling uit haar huwelijksvoorwaarden kunnen profiteren. Het huwelijk was namelijk een volslagen mislukking geworden. Welke taferelen zich in de vorstelijke woning van Thomas Verwer op het Spui hebben afgespeeld, kan men lezen in een artikel, dat Frans Gericke in de Waag

van 11 Januari 1940 publiceerde. In 1640 verliet Magdalena met haar dochter — de twee zoons waren in Amsterdam gebleven — het huis van haar echtgenoot om daar nooit meer terug te keren. Zij woonde nog enige jaren op het Voorhout in Den Haag, maar vestigde zich tenslotte met haar drie kinderen op de Oudezijds Voorburgwal in Amsterdam. Daar sleet zij de laatste achttien jaar van haar leven als „de weduwe van Isaac van der Voort”, tevreden met het leven in haar geboorteland. In een brief aan een harer neven, de jonge Isaac van der Voort, die haar had voorgesteld haar zoon op te nemen in zijn zaak in Venetië, schreef zij: „Soo hadt ick liever hier eenen gulden als daar thien in Italiën.” Op 19 Juni 1660 stierf zij en vier dagen later werd zij in de Nieuwe Kerk begraven. Alleen haar zuster Belia, getrouwd met de Dortenaar Jan de Witt, een neef van de raadpensionaris, overleefde haar.

De portretten, ook die op later leeftijd, tonen ons een knappe en geestige vrouw en wat de portretten ons niet kunnen vertellen vullen de enkele brieven aan, die van haar hand zijn bewaard: Magdalena was een zakenvrouw van brede belangstelling en ontwikkeling, een vrouw echter die zelfs met haar zusters, waarvoor zij een grote genegenheid koesterde, hevig overhoop kon liggen. En dan zijn er tenslotte ook nog de gedichten, die een oordeel uitspreken:

„Gaat soeckt een Vrou daer Goodes hant
Een groote Geest heeft ingeplant.
Daer defticheyt en soet gelaet
Vereenicht is met goet en staet.”

maar ook

„U schoonheyt sal beswijcken
Maer U wraeckgierich hert
Sal eeuwich aan mijn blijcken
Tot voetsel van mijn smert.”

1. H. v. E.

AMSTELODAMIANA

Het Amsterdams Historisch Museum (Waag) heeft een anonieme aquarel uit het midden der vorige eeuw aangekocht, die een afbeelding geeft van het interieur van het destijds *Russisch-Griekse kerk ingerichte huis* O.Z. Voorburgwal 91 (maandblad 1923 pag. 64). Een artikel met afbeelding verscheen in De Volkskrant van 18 Augustus.

Voor de eerste maal zullen Amsterdamse straten genoemd worden naar rechtsgeleerden wgens hun verdiensten als jurist. Als eerste werd 8 Maart het bordje *Pad Scholtenstraat* tijdens een korte plechtigheid onthuld in de nieuwe juristenbuurt van Tuinstad Slotermeer.

Het gebouw *Schinkelhaven* (Amstelveenseweg 124) werd in Maart gesloopt om plaats te

maken voor een blok woonhuizen. Schinkelhaven was met het Tolhuis een der **weinige** herinneringen aan de eertijds zo talrijke uitspanningen aan de rand van de stad.

Rijksmuseum kocht te Rome een **staande klok**, die omstreeks 1690 door de Amsterdamse klokkenmaker Steven Huygens werd gemaakt. Een geïllustreerd artikel over deze klok verscheen in het Bulletin van het Rijksmuseum 1954 pag. 59.

Het Brouwerswapen aan het Rembrandtplein gaat naar de achterzijde uitbreiden voor hotelaccommodatie, waartoe enige *huizen aan de Amstel*, waaronder de sobere lijstgevels 120 en 122, zullen worden gesloopt. Hoewel hier geen bijzonder waardevolle gevels verloren gaan, zal deze in zijn geheel nog fraaie gevelwand toch eisen stellen aan de nieuwbouw, speciaal inzake het aanhouden van de bestaande bouwhoogte.

De Lutherse Gemeente heeft het *West-Indisch Huis aan de Herengracht* verkocht aan N.V. De Vries van Buuren & Co. In de Weeshuiskerk werd 4 April de laatste dienst gehouden.

De viering van **Palmpasen** herleeft te Amsterdam ieder jaar in toenemende mate. Zowel door de oude als de nieuwe stad trokken 11 April fleurige optochten.

Er bestaan plannen om op het terrein **naast de Militiezaal**, waar tot 1939 de Sint Catharinakerk heeft gestaan (maandblad 1939 pag. 76), een kantoorgebouw voor de N.V. „De Geïllustreerde Pers” te bouwen. De architect zal hier voor de zware opgave gesteld worden naast de Militiezaal een passende gevel op te trekken.

De Centrale Vereniging voor de Markt-, Straat- en Rivierhandel bestendigde een waardevolle na-oorlogse traditie door ook dit jaar **11 Mei** de *Bevrijdingsmarkt* op het Amstelveld te organiseren.

Het huis *Keizersgracht* 463, waarin kunsthandel Santee Landweer gevestigd was, is in Juni wegens bouwvalligheid gesloopt. De gevel zal bij de herbouw in oude stijl worden opgetrokken. Zeer bouwvallig is ook het aangrenzende pand *Keizersgracht* 465 (M), ¹⁾ een prachtige zeventiende-eeuwse halsgevel met rijke festoenen. Dit reeds lang gestutte huis zal binnenkort worden gerestaureerd.

De nog fragmentarisch bestaande *kapel* van het Sint *Geertrui* klooster aan de Suikerbakkerssteeg is bij de drukkerij 't Kasteel van Aemstel getrokken. Bij de inwendige nieuwbouw zijn de oude kapelmuren gespaard.

De burgemeester opende 3 Juli de *Utrechtsebrug* (maandblad 1954 pag. 79 en 92), waarmee voor de twaalfde maal een brug over de Amstel is geslagen: Nieuwebrug, Oudebrug, Papenbrug, Langebrug, Doelenbrug, Halvemaansbrug, Blauwbrug, Magerebrug, Hogesluis, Amstelbrug en Berlagebrug. Oudebrug en Papenbrug verdwenen in 1883 bij de gedeeltelijke demping van het Damrak, de Langebrug kwam in 1937 te vervallen (maandblad 1937 pag. 97) door de gedeeltelijke demping van het Rokin.

De kunsthandel Bernard Houthakker kocht te Londen twee *schilderijen met Amsterdamse stadsgezichten*: het Leidsebosje in 1759 door Jan Ekels de Oude (1724-1781) en het Leidseplein in 1778 door Izaak Ouwater (1750-1793). Beide schilderijen zijn inmiddels aan Amsterdamse particulieren verkocht en zodoende teruggekeerd in de stad waar zij thuis horen.

Een beeld, dat Amsterdam sedert lang niet meer kende, kwam 7 Juli — op de vooravond van de start van de Tour de France — weer tot leven: kermis *op de Dam*.

Bij de inmiddels voltooide restauratie van het huis Zandhoek 4 (M) is achter het behangsel-papier op een houten schot een negentiende-eeuws schilderstukje te voorschijn gekomen: *gezicht op Amsterdam van de Y-zijde*. Het beschilderde schot is na restauratie in het huis herplaatst.

Het Initiatief Comité Amsterdam organiseerde 13 Juli in het City Theater het jaarlijkse *Stedekennistournooi*, waaraan 500 leerlingen van middelbare scholen deelnamen. Het beste gemiddelde behaalde de Tweede driejarige H.B.S., het beste individuele resultaat A. Troostwijk van de Eerste vijfjarige H.B.S.

Voor het in aanbouw zijnde blok op de hoek van Korte Prinsengracht en Haarlemmerstraat (maandblad 1953 pag. 143) zijn de huizen **Korte Prinsengracht 41** en 45 gesloopt, waarvan het laatste een oude halsgevel bezat. De vroeg achttiende-eeuwse halsgevels **Korte Prinsengracht 47 (M) en 49 (M)** werden wegens bouwvalligheid afgebroken en zullen met de

¹⁾ M achter het huisnummer betekent dat het betreffende pand voorkomt op de voorlopige lijst der Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst in de gemeente Amsterdam (1928).

oude fragmenten ter plaatse worden herbouwd. Onder het fronton van no 49 pronkte een schip met het onderschrift „17 Rysdam 37”.

De Gemeente heeft krachtens raadsbesluit van 22 Juli het in 1949 uitgebrande *Mercurius op het Prinseneiland 75* (M) aangekocht, benevens de daarvoor gelegen grond, waarop zich een plaatijzeren loods bevindt. De eveneens in 1949 door brand verwoeste *pakhuizen Prinseneiland 83* (M) en *85* (M), die tot de groep Vrede behoren, kwamen reeds in 1952 in het bezit van de Gemeente. Herstel van deze prachtige gevels en verwijdering van de loods zullen dit unieke stadsbeeld in oude luister herstellen.

Een door Anton Witzel vervaardigd *bouten beeld van Sint Olof in de zijgevel van het huis Zeedijk 16* werd 12 Augustus — toen de rondvaartboot met de Noorse Koning Haakon VII de 0.2. Kolk passeerde! — onthuld. Het initiatief tot de plaatsing van het beeld in deze aan Sint Olof gewijde buurt is uitgegaan van de heer E. Brandsteder, die enige tijd geleden de huizen Zeedijk 14 (M) en 16 (M) — ter weerszijden van de schilderachtige 0.2. Kolk — deed herstellen.

Het magazijn van Vroom & Dreesmann gaat aan de Westzijde van de Kalverstraat nabij de Munt zijn gebouwen uitbreiden, waarvoor enige jaren geleden reeds enkele aardige topgeveltjes sneuvelden. Een nog ernstiger schending van het stadsschonn dreigt thans: een *luchtbrug* ter verbinding van de panden aan weerszijden van de Kalverstraat. Moge de overheid voor dit dwaze plan een stokje steken!

De architectonisch fel omstreden nieuwe vleugel van *het Stedelijk Museum*, bekostigd uit het legaat van Edw. vom Rath, werd 3 September officieel geopend.

Het Initiatief Comité Leidseplein heeft bij het College van Burgemeester en Wethouders een verzoek ingediend tot **demping van de Lijnbaansgracht tussen Kleine-Gartmanplantsoen en Spiegelgracht** ter verkrijging van parkeerruimte. Wij wensen het comité voor de toekomst meer moderne initiatieven dan dit denkbeeld, dat de geest van tachtig jaar geleden ademt!

De Gemeentelijke Commissie Heemkennis Amsterdam organiseerde dit jaar weder het in 1953 door de burgemeester in ere herstelde **trommelen op de beurs**. Meer dan 600 trommelaars trokken Zaterdag 11 September onder oorverdovend lawaai Berlage's beurs binnen, nadat leerlingen van de Hudsonschool op het bordes „De Weesjongen van Amsterdam” hadden opgevoerd. Een oude Amsterdamse traditie heeft voor de jeugd weer betekenis gekregen.

Het aantal *restauranties* van oude Amsterdamse huizen neemt de laatste tijd — dank zij de activiteit van het nieuwe Gemeentelijke Monumentenbureau — verheugend toe. Van de onlangs voltooide restauraties kunnen ditmaal vermeld worden: Amstel 332 (M), Herengracht 409 (M) en 411 (M), Korte Koningsstraat 9 (M), Reguliersgracht 83 (M), Tweede Leliedwarstraat 14 (M) en Wijde Heisteeg 4 (M) en 6 (M).

S. V. W.

WED. H. W. INGENHOES & ZOON 1848-1954

Op 26 Februari 1846 werd als lid van de Ned. Hervormde Gemeente te Amsterdam ingeschreven Hendrik Wijnand Ingenhoes, wonende in de Jonge Roelofsteeg. Deze jeugdige meubelmaker, afkomstig uit Tiel, werkte enkele jaren als knecht en waagde in 1848 de grote stap naar zelfstandigheid door op het Rusland een eigen meubelmakerij te openen. Tot vrouw koos hij Elisabeth C. Balthazar, die hem een krachtige steun in zijn jonge bedrijf was en de moeder van een groot aantal zoons werd.

Tot Hendrik Wijnand's eerste opdrachten behoorde het repareren van twee stoelen, waarvoor hij een kwartje per zetel berekende. Zijn eerste, bewaard gebleven klantenboek leert, dat een el linnen 18 cent, een el trijp 1.40 gulden en een pond krulhaar 80 cent kostte. Hij beperkte zich niet tot stoelen en tafels, bedden en kasten, maar kon als gedegen vakman elke opdracht-in-hout uitvoeren. Hij vervaardigde een eiken stoof voor zeventien stuivers, een uithangbord voor een gulden, een tiktakbord en een theestoof elk voor zes gulden en een nachtkoffer met tinnen pot voor een tientje. Tussen de bedrijven door verrichtte hij 1001 reparaties, van kraamschutten tot pijpenstandaards toe.

Na ruim dertig werkzame Amsterdamse jaren stierf Hendrik Wijnand. Op 3 Augustus 1880 sloten zijn weduwe en zijn zoon Jan F. H. Ingenhoes (geb. 1852) „eene Vennootschap tot uitoefening van het vak van Meubelmaker en den daaraan verbonden Handel”. De

hiervan opgemaakte notariële acte, waarin mevr. Ingenhoes-Balthazar „meubelfabrikante en winkelierster” werd genoemd, werd gepubliceerd in de Ned. Staatscourant van 7 Augustus 1880. De toen vastgestelde firmanaam Wed. H. W. Ingenhoes & Zoon is nimmer gewijzigd.

Ter vergroting van zijn vakkennis woonde en werkte Jan F. H. Ingenhoes enige tijd in Parijs. In 1914 kwam zijn achttien jaar jongere broer Cornelis P. L. H. Ingenhoes als firmant in de zaak, het jaar daarop ook Jan's zoon Lambertus. De zaak breidde zich gestadig uit. Het pand, waar Hendrik Wijnand in 1848 was begonnen (nu nr. 11), werd verlaten, doch men bleef op het Rusland gevestigd: in de nrs. 5, 3 en 1 alsmede in het hoekhuis van de O.Z.Achterburgwal. In de negentiger jaren verleende Koningin-Moeder Emma de firma het recht tot het voeren van het praedicaat Hofleverancier.

Na de dood van zijn vader Jan en zijn oom Cornelis zette Lambertus (geb. 1889) de zaak alleen voort. Na zijn HBS-tijd had hij in Brussel, Parijs en Londen het meubelmaken tot in elk detail geleerd, zodat de 26-jarige in 1915 bij zijn intrede als firmant wel jong, doch geenszins onervaren was.

De zaak verwierf zich een uitstekende reputatie. „Aan het Ingenhoes” luidde in de dertiger jaren het adres van een brief uit Groningen, die door de Posterijen zonder vertraging ter bestemde plaats werd bezorgd. De firma Ingenhoes leverde meubilair voor de inrichting van Stadhuis, I.C.C., Nederlandsche Bank, Rijksverzekeringsbank en tal van particuliere bankgebouwen. Dat zij zich, evenals in de dagen van haar stichter, niet tot het leveren van meubilair beperkte, bewijzen nog steeds de monumentale deuren van de Grote Club in de Paleisstraat, die eveneens onder Ingenhoes-directie werden vervaardigd.

Dit alles behoort thans helaas tot het verleden. De firma Wed. H. W. Ingenhoes & Zoon heeft haar toonkamers op het Rusland en haar werkplaats in de Agnietenstraat gesloten en ontruimd. ¹⁾ Een opvolger, die bereid was na een degelijke vakopleiding de zaak voort te zetten, bleek in onze dagen van massaproductie, uniformiteit en vervlakking onvindbaar. Boven depreciatie van de reputatie van zijn zaak verkoos de heer L. Ingenhoes opheffing: een 106-jarige is in schoonheid gestorven. M. G. EMEIS Jr.

¹⁾ Om elk misverstand te voorkomen zij met nadruk vermeld, dat de stoffeederij, gordijn- en tapijthandel A. H. Ingenhoes op de O.Z.Achterburgwal, gedreven door twee neven van de heer L. Ingenhoes, onveranderd blijft bestaan.

HUISMIDDELTJES UIT HET JAAR 1712

Een doodgraver van de Oude kerk gebruikte de schutbladen van het begraafboek over de jaren 1712-1721 ¹⁾ voor aantekeningen van allerlei aard. We hebben een drietal overgeschreven:

„Een vel postpapier gesnippert en gekookt in soetemelk, heel goet voor de loop.

„Een eij geleght 12 ure in een glas rinse wyn ²⁾, goet voor de koors die met kou komt, en die wyn gedronken tegen dat de koors komt.

„Brandewyn en sout, gestreeke tegen een warm vier, is goet tegen jigtige beenen”.

(De patiënt moest dus voor een warm vuur gaan zitten, en dan zijn „jigtige beenen” inwrijven met een mengsel van brandewijn en zout.) B. BIJTELAAR.

¹⁾ Archief van de Hervormde Gemeente.

²⁾ Rijnse wijn.

Mededelingen van het Bestuur

NAJAARSEXCURSIE

De leden worden Zaterdagmiddag 20 November a.s. in de gelegenheid gesteld tot het bezichtigen van het Trippenhuys, Kloveniersburgwal 29. Samenkomst te twee uur.

Anmelding — met opgaaf van al dan niet deelnemen van introducée — vóór 15 November a.s. bij de heer L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulstraat 124, Amsterdam-Z. Voor deze excursie worden geen deelnemerskaarten verzonden.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — DECEMBER 1954

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

41e JAARGANG

DECEMBER 1954

EEN ONGEDEMPT AMSTERDAMS OPROER

Nimmer heeft een voorstel betreffende Amsterdams oude stadskern zoveel stof doen opwaaien als het onlangs uitgelekte dempingsplan van de hoofdcommissaris van politie. De uitvoerige publicaties in de dagbladders maken het overbodig thans op de inhoud van dit voorstel nog nader in te gaan.

Met een schok heeft men ervaren, dat de dempingsgedachte nog springlevend is. Deze schok was des te groter, omdat dit plan — door de niet normale publicatie — in zijn volle omvang bekend is geworden.

Indien de voorsteller heeft beoogd de urgentie van het verkeersprobleem te onderstrepen, dan heeft hij ongetwijfeld succes gehad. **Dat** hij door de voorgestelde maatregelen een geweldige anti-dempingsactie heeft ontketend, is iets waarvoor Amstelodamum hem innig dankbaar zal blijven.

Toch schuilt in de omvang van dit thans reeds vrijwel kansloze voorstel een gevaar. De mogelijkheid is niet uitgesloten dat deze „atoombom” de gemoederen murw maakt voor dempingen op kleiner schaal. In dit opzicht blijft waakzaamheid meer dan ooit geboden.

Het standpunt van ons Genootschap inzake deze materie mag bekend geacht worden. Wij zijn niet blind voor de verkeersperikelen, al worden deze veelal overdreven. Ook Amsterdam zal zich echter vertrouwd moeten maken met de gedachte, dat men niet steeds in ijltempo per auto naar een adres in de binnenstad kan rijden en vervolgens de wagen voor de deur een gehele dag kan parkeren. In grote buitenlandse steden kan dat evenmin.

Dempingen en doorbraken zullen het probleem slechts verschuiven, zoals het verleden reeds heeft bewezen. Bovendien zal een toeneming van het zware verkeer het slopingsproces door het trillen van de bodem — een nog te weinig onderkend gevaar — alleen kunnen versnellen.

Het respectabel aantal „oplossingen”, dat thans door leken wordt voorgesteld, willen wij niet vergroten. Het ontbreekt de daartoe bevoegde instanties immers stellig niet aan deskundige krachten. Het ligt echter in de aard van hun technische taak, dat de waarde-bepaling van niet-technische zaken in het gedrang komt en zodoende de oplossingen te veel in één richting worden gezocht. Ook als buitenstaander ontkomt men niet aan de indruk, dat het tegengaan van verdere city-vorming in het centrum op grond van een diepgaande verkeersanalyse (waar en wat zijn de grote „verkeersmagneten” met lange parkeertijden?) een vraagstuk vormt, dat nog niet uitputtend bestudeerd is. Te meer daar ernstige verkeersmoeilijkheden zich slechts enkele uren per dag voordoen, zou men door zulk een onderzoek en de daaruit voortspruitende maatregelen — waarvan als voorbeelden verkeersbepalingen en spreiding der werktijden genoemd worden — tot een betere oplossing kunnen komen.

Het is de taak van de ganse burgerij en in het bijzonder van de oudheidkundige verenigingen om in nauwe samenwerking te trachten de probleemstelling aldus een bredere basis te geven. Eerder mag de hoofdcommissaris het thans ontstane oproer niet dempen!

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

DE AMSTERDAMSE ONDERSCHOUT JACOB PAPEGAAY ALS DETECTIVE

In een der eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog toonde dr G. van Alphen, toenmaals conservator aan de Groninger Universiteitsbibliotheek, thans hoogleraar te Johannesburg, mij een plano — verschenen zonder vermelding van plaats en jaar van uitgave — die hij aangetroffen had in genoemde bibliotheek en waarin een zekere „onderschouwt” Papegaay op lang niet malse wijze werd uitgescholden.¹⁾ Aangezien deze — dit pamflet (dat hierbij wordt gereproduceerd) waardig werd geacht door de stem des volks uit de Amstelstad te worden geschopt, lag het voor de hand te veronderstellen, dat Papegaay te **Amsterdam** in de tijd van de patriotten onderschout was geweest. En inderdaad uit de Herenboekjes bleek, dat Jacob Papegaay, woonachtig op de Keizersgracht tussen de Utrechtsestraat en Binnen-Amstel, van 1782 tot 1795 vermelde functie heeft vervuld. Bij de verandering van zaken in laatstgenoemd jaar werd hij ontslagen; blijkbaar had hij zich bij de Patriotten zeer gehaat gemaakt.

Dr. van Alphen vermeldt het pamflet onder no. 1925 in de door hem bewerkte „Catalogus der pamfletten van de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Groningen” (1944) met de volgende aantekening : „28 regelig hekeldicht in randwerk gericht tegen Jacob Papegaay, substituut-schout te Amsterdam van 1782-1795. Papegaay werd in 1795 als zodanig ontslagen.”²⁾

Nu zou Papegaay zeker niet bijzondere vermelding waard zijn, ware het niet dat er toevallig enkele in zijn tijd in omloop zijnde verhalen omtrent ’s mans buitengewone scherpzinnigheid opgetekend zijn door J. B. Christemeyer — een thans vrijwel vergeten schrijver o.a. van „short stories” — in diens werk „Schakeringen op letterkundig en ander gebied” (Amsterdam, Weyting en Brave 1863).

Christemeyer verhaalt ons, dat bejaarde Amsterdammers in zijn tijd nog menigmaal spraken over de onderschout Papegaay, die vóór ruim een halve eeuw deze post een aantal jaren bekleedde. Meestal geschiedde dit, wanneer **er** een diefstal of ander crimineel feit van wat ingewikkelde aard voorkwam; men placht dan te zeggen: „Als schout Papegaay nu nog leefde, zou hij dat kluwen wel weten te ontwinden”. Dat deze toenmaals nog steeds in het geheugen der Amsterdammers voortleefde, getuigt wel van zijn buitengewone vakbekwaamheid. Een der door Christemeyer overgeleverde verhalen, getiteld „**Vier kommen kokend** water, *ontdekkingsmiddel van een justitie-ambtenaar*” willen wij hieronder navertellen. Het zal blijken, dat de bekende Van Ledden Hulsebosch uit onze dagen in Jacob Papegaay een waardig voorganger heeft gehad.

Op de Oude Schans woonde in het laatste kwart der 18de eeuw de ossenslager Meijlink³⁾. Op een dag ging een van Meylinks knechten, een Duitser van geboorte — dat waren velen in dat vak — terugkomend van het boodschappen lopen met een lege mand langs de Oude Waal. Dicht achter hem kwam een sloopstimmerman, die opeens opmerkte, dat een persoon, vlak achter de slagersknecht lopend, telkens iets opraapte. De sloopstimmerman maakte de slagersknecht daarop attent. Deze bleek de voering van zijn jas losgescheurd en daardoor bijna al het geld uit zijn zak verloren te hebben. De persoon, die zich telkens had gebukt, een Joods koopman, hield echter vol, dat het zijn eigen geld was, dat hij van de straat had opgepakt. Er vielen woorden, een vechtpartij ontstond en tenslotte kwam het zelfs zover, dat een schoutsknecht, die passeerde, alle drie meenam naar het kantoor van de onderschout Papegaay, op de Waal nabij de Montelbaanstoren. Papegaay gaf eerst de,

¹⁾ Later bleek, dat ook het Amsterdamse Gemeente-Archief een exemplaar van deze plano bezit.

²⁾ Met verwijzing naar: Gem. Archief Amsterdam, Nieuw Sted. Bestuur n° 4, f° 971,1001, n° 58 stuk 389a.

³⁾ Jurrian Meylink, geboortig van Hörringhausen, vleeshouwer, werd 28 Juni 1770 poorter van Amsterdam.

BEREYDTE
GEORINGANAS
SILATINA

A A N D E N

Eerloozen, Laaghartigen, Slegten, Meinedi-
gen, Nakenden, Ongodsdienstigen, Singu-
lieren, Schoonen en Fraayen

PAPEGAAY

Eerste Rolspelder, in een gemaakt Exploot;
Hoofd eener Bende Guiten, (alias) de
Oproof • Vlamme Onder • Schouwt.

Eerlooze en laage Fielt ! Gp, Hoofd der Muitelingen
Wiens lang zegraven **mein** op eenmaal **zig zag** springen,
Toen blanke waarheid haar den **doodsteek** gaf in 't hart;
Ga berg UW vuile ziel vol **sidd'ring** angst en **smart**,
Daar **Gy** de Onnozelheid dagt **met** Uw voet te trappen,
Om door een **anders** leed op **hooger** Rand te **stappen** ;
Gevloekte en naakte Schelm! nier waardig 't levenslicht,
Die zuivere **Onschuld heeft** door **valsche schein** beticht;
Die om een hand vol Geld, als Judas zou verraden,
Zyn' allerbesten Vriend; betichten dien met **daaden**,
Waar voor de nacht **steeds** gruwet; die met **zyn Geestenstoet**,
Is vlamme op het Geld en hier op **menschenbloed**.
Die Loogens staanden houdt voor waarheid in het midden,
Onmogelyk in staat 't **Volmaakt** Gebed te bidden.
Gy, Onbetaamde Schelm! op uwen ondeugend prat:
Waard door de Stem des Volks **geschopt** uit de **Amstelstad**,
Te worden, om geen meer Bedriegery te **pleegen** ;
Me ontnem dien Schelm den Rok en zyn **ontziende deegen**. —
Gy hoofd der **Schelmen** Rot ! die als de Wolven loert,
En als den Havik giert, wat heeft U **aërs** vervoert,
Om met Uw Geeatenheir de Onnozelheid te **boefen**,
Dan dat Uw **eigenbeurs** zig vullen zou door 't **bloefen**.
Ontduik **deez' Achtbre** Stad, **o ROODE PAPEGAAY!**
Al geeft Gy aan Uw zaak den **allerslinkte draay**,
Gy xyt de **Haat** des Volks, dat wil U **niet gedooogen** ;
Gy **hebt** een Hydra's **borst** te **langen** tyd **gezoogen**,
Men duldt U **langer** ; **niet** en zo Gy niet **vertrekt**,
Denk dan dat Uwen huid met **slagen** word bedekt.

scheepstimmerman het woord en deze vertelde, wat hij had gezien. Daarna kwam de slagersknecht aan de beurt, die opsomde welke munten hij in zijn zak had gehad, hem in betaling gegeven voor het bezorgde vlees, waarvan hij er bij de ontdekking van zijn verlies nog maar drie op zak bleek te hebben. Tenslotte verklaarde de koopman, dat hij zijn eigen geld, dat hij aan het tellen was, had laten vallen en vervolgens weer had opgeraapt. Toevallig echter waren het dezelfde soort munten als de slagersknecht had laten vallen. Papegaay vroeg daarop alle drie naar hun beroep. De scheepstimmerman zeide als baas te werken op de Admiraal Zoutman, die voor de stad op stroom lag. De koopman vertelde een negotie in glas te hebben. De slagersknecht behoefde uiteraard geen nadere uiteenzetting te geven. Daarop liet Papegaay vier kommen kokend water binnenbrengen, toonde dat het gewoon helder water was en vroeg ieder der aanwezigen zijn geld in de kom, die voor hem stond, te werpen. En zie, wat was het resultaat! Het water in de kommen van Papegaay en de

scheepstimmerman bleef volkomen helder. Het water in de kom van de slagersknecht werd enigszins vettig. De kom van de koopman echter vertoonde zelfs een vlies van vet. Toen hield Papegaay de koopman voor: „Wat doe jij, die in glas handelt, met vettigheid in je zak?” En daarmee had hij inderdaad het overtuigend bewijs geleverd, dat de munten uit de zak van de slagersknecht afkomstig waren. De koopman maakte, dat hij snel wegkwam.

Algemeen vond men, dat de koopman er te goedkoop was afgekomen. Blijkbaar placht Papegaay tegen patriotten strenger op te treden!

Ten slotte volgen hier nog enkele levensbijzonderheden omtrent Jacob Papegaay, die ik grotendeels dank aan de welwillendheid van Mej. dr. I. H. van Eeghen.

Zijn familie behoorde tot de gemeente van de Oude Friezen, vergaderende in „de Arke Noë”, een zeer strenge afdeling der Doopsgezinden die reeds sinds het einde van de 16de eeuw te Amsterdam bestond, doch waarvan de leden weinig op de voorgrond traden. Zijn vader Cornelis Papegaay, een scheepstimmerman, getrouwd met Aaltje van Duynen, bewoonde in 1742 een huis in de Kattenburgerstraat, dat f 350,— per jaar huur deed, en had een geschat inkomen per jaar van f 1000,—.¹⁾ De zoon Jacob, op 22 Maart 1741 geboren,²⁾ werd eveneens scheepstimmerman, kocht zich het poorterrecht van Amsterdam op 23 Febr. 1757 en liet zich op 24 Dec. d.a.v. in de Nieuwe Kerk te Amsterdam Gereformeerd dopen. In 1769 trad hij in het huwelijk met een 12 jaar oudere weduwe, Adriana van Haarst genaamd,³⁾ terwijl hij in 1771 substituut-schout van de Plantage, in 1780 keurmeester van de masten en — zoals wij reeds zagen — in 1782 substituut-schout werd. De overlijdens-actte dd. 14 Maart 1817 vermeldt dat hij op de 8ste tevoren dood was aangetroffen op de Schans bij de Reguliersgracht en dat zijn lijk naar het Gasthuis was overgebracht. Zijn laatste woonplaats was de Verwersgracht. Zijn ontslag als onderschout is als volgt aangetekend:⁴⁾ „Is gehoord het voorstel wegens de burgers Frieseman en Papegaay als het vertrouwen der burgerij niet bezittende, waarop gedelibereerd zijnde is geordineert en verstaan beide burgers van hunne posten en ambten voor vervallen te verklaren, zoals de zelve voor vervallen gehouden worden bij deze”.

Mr. H. F. WIJNMAN

¹⁾ Wijk 16, no. 484, zie: Kohier van de personele quotatie te Amsterdam van het jaar 1742, uitg. door W. F. H. Oldewelt, II (1945), blz. 114.

²⁾ Aangegeven 5 Juni 1741, zie Lidmatenboek van de Oude Friesche gemeente bij de kerk „De Arke Noach” (1676—1751), in Doopsgezind Archief te Amsterdam.

³⁾ Ondertrouwd te Amsterdam op 28 April 1769 (Doopt-, Trouw- en Begraafboeken 615 no. 25vo) Jacob Papegaay, van Am(sterdam), gereformert, oud 28 jaar, op Cattenburg, ouders doot, geas(sisteert) door Lodewijk Mouritz Brugman, en Adriana van Haarst, van A(msterdam) gereformeert weduwe van Pieter Voltelen op de Plantage, zie schrijvers art. Het geslacht Voltelen, in maandblad „De Nederlandsche Leeuw” LVIII (1940) kol 387. Pieter Voltelen was koopman en letterkundige.

⁴⁾ Nieuw Sted. Bestuur no. 4, f° 971, dd. 8 Aug. 1795.

DE AFSCHAFFING VAN HET POORTERRECHT VAN AMSTERDAM

Er is veel geschreven over het poorterrecht of burgerrecht van Amsterdam. Zo berust o.a. op het Gemeente-Archief een lijvig manuscript over dit onderwerp van de hand van Jacobus Noordkerk uit het midden der 18de eeuw. Vraagt men echter naar de afschaffing ervan, dan slaat men tevergeefs een aantal boeken en registers op. Een wettelijke regeling is niet getroffen; elke stad blijkt hierin naar verkiezing te hebben gehandeld. Er blijft daarom niet anders over dan de Amsterdamse poorterboeken zelf te laten spreken. Deze poorterboeken, die van 1656 af volledig zijn bewaard, eindigen met 31 December 1811. Alleen bij de letter M

de nieuwe poorters werden op de eerste letter van hun achternaam ingeschreven — vindt men nog op 7 Januari 1812 vier personen, welke datum later is veranderd in 2 Januari.

Blijkbaar was de inschrijving met ingang van 1 Januari van dat jaar vervallen, maar heeft men nog wel eens de hand over het hart gestreken.

Het poorterecht had toen al veel van zijn aantrekkelijkheid verloren. Was het poorterschap o.a. vroeger vereist geweest voor de intree in een der gilden, deze stonden toen op de nominatie om definitief te worden afgeschaft. Op 9 Mei 1811 werd Charles Howard Hodges, de bekende schilder, die door de Maire als makelaar was aangesteld, nog door het gilde teruggewezen, daar hij geen poortercedul kon vertonen. Hij deed blijkbaar nog moeite aan de dure poorterinschrijving te ontkomen, maar zonder succes: Op 11 Juni 1811 werd hij tegen betaling van de gebruikelijke *f* 50,— ingeschreven als poorter en twee dagen later door het gilde als makelaar, voornamelijk in schilderijen en kunst. Hij was op een na de laatste, die het poortergeld betaalde. De laatste was Jan Fredrik Monsees van Oosterhout, die op 27 November 1811 poorter werd.

Toch werden in die tijd een groot aantal inschrijvingen in het poorterboek gedaan, maar alle van personen, die het poorterecht gratis verwierven. Het waren de zogenaamde ingeboren en behuwde poorters. De eerste categorie bestond uit poorterskinderen, de tweede uit echtgenoten van poortersdochteren of poortersweduwen. Op 31 December 1811 werd nog een zekere Johan Hendrik Jensen van Taastrop in Denemarken, die noch ingeboren, noch behuwd poorter was, ingeschreven. Waarschijnlijk echter gaf men hem op die laatste dag het poorterschap voor niets; van betaling wordt althans niet gerept.

De vele inschrijvingen op deze laatste dag van het jaar vestigen bij ons het vermoeden, dat of er ruchtbaarheid aan was gegeven, dat er voortaan geen poorterinschrijvingen meer zouden geschieden, of men nog gedurende enkele dagen van het nieuwe jaar de gegadigden heeft aangenomen en de datum wat vervroegd, maar zich daarmee bij de M heeft vergist. Lang ging men daarmee echter niet voort. Toen de Regenten van het Burgerweeshuis in Januari de gebruikelijke inschrijving in het poorterboek verzochten voor de jongens, die het Weeshuis zouden verlaten, kregen zij, zoals op 29 Januari 1812 op de vergadering werd medegedeeld, van de Mairie te horen, dat er „geene poorters meer werden gecreëerd”. Blijkbaar waren dus zelfs de Regenten — althans officieel — niet op de hoogte van de afschaffing van de poorterinschrijvingen.

Dit klinkt vreemd! Immers zij waren het, die daarbij in de allereerste plaats belang hadden. Werden er geen nieuwe poorters meer ingeschreven, dan zou hun Weeshuis, dat uitsluitend voor poorterskinderen was bestemd, zijn reden van bestaan geheel verliezen. Deze moeilijkheid heeft men in 1811 blijkbaar niet gezien; pas in 1819 is zij een punt van bespreking in de Gemeenteraad geworden. De Franse tijd was alweer lang achter de rug en men achtte het zoveel jaren later blijkbaar niet wenselijk de gelijkheid nog al te ver door te voeren. Het handhaven van het overoude en nette Burgerweeshuis naast het Aalmoezeniersweeshuis werd algemeen wenselijk geacht. Om de uitsterfing van de burgerwezen te voorkomen werd een reglement, „houdende bepalingen omtrent het innemen van kinderen in het Burgerweeshuis”, vastgesteld, dat o.a. het volgende behelsde: Op de tweede en vierde Woensdag van elke maand van 5 tot 6½ uur des namiddags zouden de Regenten zitting houden voor inschrijvingen, te beginnen met 1 October. Gegadigden zouden, net zoals vroeger voor het poorterecht, *f* 50,— betalen, met uitzondering van hen, wier ouders of grootouders poorters waren geweest, die deswege met *f* 12,— zouden kunnen volstaan.

De Regenten kregen het niet druk op de Woensdagmiddagen: het hoge bedrag hield de mensen weg. Daarom voerde de Raad op 3 Juli 1822 een nieuw reglement in, waarbij de *f* 50,— van 1819 bleef gehandhaafd, en ook de *f* 12,— voor bepaalde stedelijke ambtenaren. Artikel 4 bracht echter een belangrijke wijziging voor kinderen van poorters: „Van de inlage bij art. 3 vermeld worden vrijgesteld de zoodanigen wier vaders, poorters geweest zijnde, ten gevolge van de afschaffing van dat poorterecht, niet in de gelegenheid geweest zijn, hetzelfde op zich, door overteekening, als anderszins, te doen overgaan, maar zullen de zoodanigen slechts *f* 1,50 betalen voor certificaat en registreren, met bevoegdheid dit weer op hun kinderen over te dragen”.

Nog eenmaal heeft het oude poorterecht, dat in 1812 met stille trom was verdwenen, de gemoederen in beroering gebracht. ¹⁾

¹⁾ De stukken over deze kwestie vindt men bij de Afd. Armwezen (portefeuille Burgerweeshuis) en verder in de notulen van Regenten van het Burgerweeshuis.

In 1852 verzocht de Joodse notaris J. van Praag Bzn op de burgerceelen te worden ingeschreven — zo noemde men dit toen — op grond van het feit, dat zijn vader in 1807 poorter van Amsterdam was geworden. Een dergelijk verzoek van Joodse zijde hadden de Regenten nog nooit gehad. Zij verwezen daarom Notaris Van Praag naar Burgemeester en Wethouders. Op 24 Maart 1852 diende deze zijn verzoek bij dit College in, dat het op zijn beurt weer om advies doorzond aan de Regenten. Toen waren dezen wel genoodzaakt hun houding te bepalen. Het afwijzend antwoord werd door de Regent mr C. H. B. Boot, de latere minister van Justitie, opgesteld. Daarin beriepen de Regenten zich o.a. op het feit, dat het Weeshuis een christelijk gesticht was en dat bovendien het oude poortrecht, waarvan de inschrijving bij het Burgerweeshuis een voortzetting was, voor de Joden, die bij uitzondering waren aangenomen, niet meebracht, dat hun kinderen in het Burgerweeshuis konden worden opgenomen.

Burgemeester en Wethouders wonnen echter nader advies in en wel bij de stadsadvocaat mr A. Brugmans. Deze weerlegde de stelling, dat het Burgerweeshuis een christelijk gesticht zou zijn. Ook was naar zijn mening het betoog van de Regenten over het poortrecht niet juist. Burgemeester en Wethouders voelden echter kennelijk al even weinig als de Regenten voor de eventuele opname van Joodse kinderen in het Burgerweeshuis, temeer waar bij raadsbesluit van 10 Maart 1841 het Nederlands <Israëlitisch Armbestuur vermeerdering van subsidie had verkregen. Dat de Israëlieten nu langs deze weg hun kinderen ten laste van een niet-Israëlitisch gesticht wilden brengen, zag men als onbillijk. De bedenkingen lagen dan ook op financieel, niet op godsdienstig gebied. Bezwaren tegen de opvoeding van kinderen van verschillend geloof in één tehuis speelden geen rol in deze zaak; immers de Regenten konden de Burgerwezen op kosten van het Weeshuis elders uitbesteden, zoals bijvoorbeeld sedert 1810 geschiedde met de R.K. burgerwezen in de R.K. weeshuizen.

Op 3 Maart 1853 hadden Burgemeester en Wethouders een samenkomst met de voorzitter van Regenten en de Heer Boot. Besloten werd de zaak in handen te stellen van de Wethouder van het Armwezen. Toen is echter ook nog het advies van de stadsarchivaris Scheltema ingewonnen. Zijn rapport, gedateerd op 23 Maart 1853, luidde geheel anders als dat van de stadsadvocaat. Wel was hij het met hem eens, dat het Burgerweeshuis geen christelijke, maar een burgerlijke en staatsrechtelijke instelling was. Verder was hij het echter eens met de Regenten: Joodse poorters hadden nooit aanspraak gehad op opname van hun kinderen in het Burgerweeshuis wegens de beperkte aard en omvang van het Joodse poorterschap. Zij verwierven dit poorterschap alleen met betrekking tot de handel of de koopmanschap, door hen te drijven. Hun poortrecht was bovendien persoonlijk en ging niet over op hun kinderen of hun vrouw, die steeds opnieuw moesten betalen. Scheltema verwees tenslotte naar een artikel van de reglementen van 1819 en 1822, dat als volgt luidde: „Door dit reglement wordt niet gederogerd aan alle verdere bepalingen, inrigtingen, enz. het Burger-Weeshuis betreffende, als zijnde hetzelfde alleen daargesteld ter vervanging van het afgeschafte poortrecht”. Hij adviseerde daarom de Joden geen vergunning te geven zich op de burgerceelen te laten inschrijven, „althans wanneer zij aan deze inschrijving eenig regt of eenige aanspraak willen ontleenen, dat, bij overlijden van hen, hunne kinderen moeten geplaatst worden in het Burgerweeshuis”.

Het advies van de archivaris, ¹⁾ dat geheel in de geest van het College van Burgemeester en Wethouders was opgesteld, had uiteraard meer succes dan dat van de stadsadvocaat. Op 6 April 1853 besloten Burgemeester en Wethouders, dat notaris Van Praag zich zou mogen laten inschrijven zonder echter daaraan enige rechten te kunnen ontleenen. De inschrijving vond, zoals men begrijpt, niet plaats.

Men is van Joodse zijde blijkbaar nimmer hierop teruggekomen. In het gedenkboek van het Burger-Weeshuis van 1920 vertelt de Heer B. de Ridder, dat er nooit aanbod van Israëlitische wezen is geweest.

Thans bestaat nog de gelegenheid zich te laten inschrijven in de registers van het Burgerweeshuis tegen betaling van f 1,50. Ieder, die één jaar in Amsterdam heeft gewoond, kan

¹⁾ Naar onze mening was dit advies niet juist. Zoals uit de poorterboeken blijkt, werden sedert 1795 geen beperkende bepalingen meer gesteld voor het poorterschap van Joden. Bernard van Praag, de vader van de notaris, was dan ook op 17 Februari 1807 zonder enig voorbehoud als poorter ingeschreven.

zich daarvoor aanmelden, Sedert 1908 is het onderscheid tussen kinderen van vroeger ingeschrevenen en anderen vervallen; iedereen betaalde voortaan 1,50. En hoewel de wezen steeds in aantal zijn verminderd en sedert Juni 1940 de stadsbestedelingen door de stad in het oude en toen vrijwel verlaten Burgerweeshuis zijn ondergebracht en daarmee de samensmelting, die men in 1819 nog als zeer ongewenst zag, wel niet in theorie, maar toch in praktijk zijn beslag heeft gekregen, zijn er nog altijd Amsterdammers, die het oude gebruik trouwblijven en zich in het register van het Burgerweeshuis laten inschrijven.

1. H. v. E.

AFBRAAK OF HERSTEL

Bijdrage tot formulering van het vraagstuk der Amsterdamse binnenstad

Bij de opstelling van het Algemeen Uitbreidingsplan voor Amsterdam in de jaren dertig van deze eeuw, is uitgegaan van de mens, van zijn behoeften en activiteiten. Men groepeerde deze in drie categorieën: wonen, werken en ontspanning. Voor al deze categorieën werden afzonderlijke gebieden gereserveerd: woonwijken, werkgebieden met havens, industrieën en kantoren, parken, sportvelden en volkstuincomplexen. Nu vallen ons twee zaken in deze indeling op: de eerste, dat de binnenstad van Amsterdam tot city, tot werkgebied werd bestemd; de tweede, dat de ontspanning min of meer uitsluitend lichamelijk is gezien: sport en spel, recreatie in de park-natuur, tuinieren. Het bewust scheppen van mogelijkheden op cultureel gebied is niet aan de orde geweest. De behoefte aan groter ontplooiing op geestelijk terrein, de noodzaak daartoe met de toenemende verdorring van de menselijke arbeid, is niet onderkend; de behoeften van hen, die hun werk: op cultureel terrein verrichten zijn al evenmin hoog aangeslagen, getuige het feit, dat voor een goede outillage van onze universiteit geen behoorlijke plannen zijn gemaakt en met de behoeften van kunstenaars ook geen rekening is gehouden. De „culturele werkers” mogen geringer in getal zijn dan de overigen, dat een stad als Amsterdam de vorming van een cultureel centrum in feite aan het toeval heeft overgelaten, is toch wel verwonderlijk. Amsterdam stoft zo gaarne op zijn positie van cultureel centrum van Nederland, maar bezit nog steeds geen Operagebouw, en slechts een klein Stadsschouwburgje. Er is een schreeuwend tekort aan concertzalen; naast de grote zaal van het Concertgebouw en de middelgrote, kleur- en sfeerloze Bachzaal, is er nog de kleine zaal van het Concertgebouw met zijn droge acoustiek, en voorts een aantal kleinere, meestal geïmproviseerde gelegenheden, die de hoofdstad onwaardig zijn. Er is een schreeuwend tekort aan goede ateliers; de atelierwoningen aan de Zomerdijkstraat zijn te duur en te klein, en weinig inspirerend.

Dit alles wijst, hoe onplezierig het ook klinkt, op een schromelijke onderschatting van het geestelijke leven van de hoofdstad, met als logisch gevolg een huisvestingscrisis waar we voorlopig nog niet van af zijn, omdat een plan, dat in étappes uitgevoerd de oplossing stap voor stap dichterbij zou kunnen brengen, ontbreekt. En met incidentele „oplossingen” is ons culturele leven zeker niet geholpen!

We zijn wat nader ingegaan op het culturele aspect, doch noemden hierboven ook als eigenaardigheid van het Algemeen Uitbreidingsplan (in feite een algemeen bestemmingsplan voor het hele grondgebied van de gemeente) dat de binnenstad tot werkgebied werd verklaard. Men moet zich daarover, gezien de tijd waarin deze beslissing werd genomen, niet verwonderen. In de eerste plaats 'was het autoverkeer, vergeleken bij nu, nog maar zeer beperkt, en geschiedde het vervoer van personen over langere afstand nog in hoofdzaak per trein. Dit maakte, dat de in de 19de eeuw begonnen, door de trein gestimuleerde ontwikkeling, waarbij in aansluiting op het Centraal Station een zakenwijk, een „city” werd gevormd, als juist werd beschouwd, en de voortzetting van deze gang van zaken werd bevorderd.

FIG. 1 DE MONUMENTEN. — ZWART GEMAAKT ZIJN DE PERCELEN VAN OUDHEIDKUNDIGE BETEKENIS;
VOOR HET PLAN VAN P.W. MOET HET MEERENDEEL WIJKEN

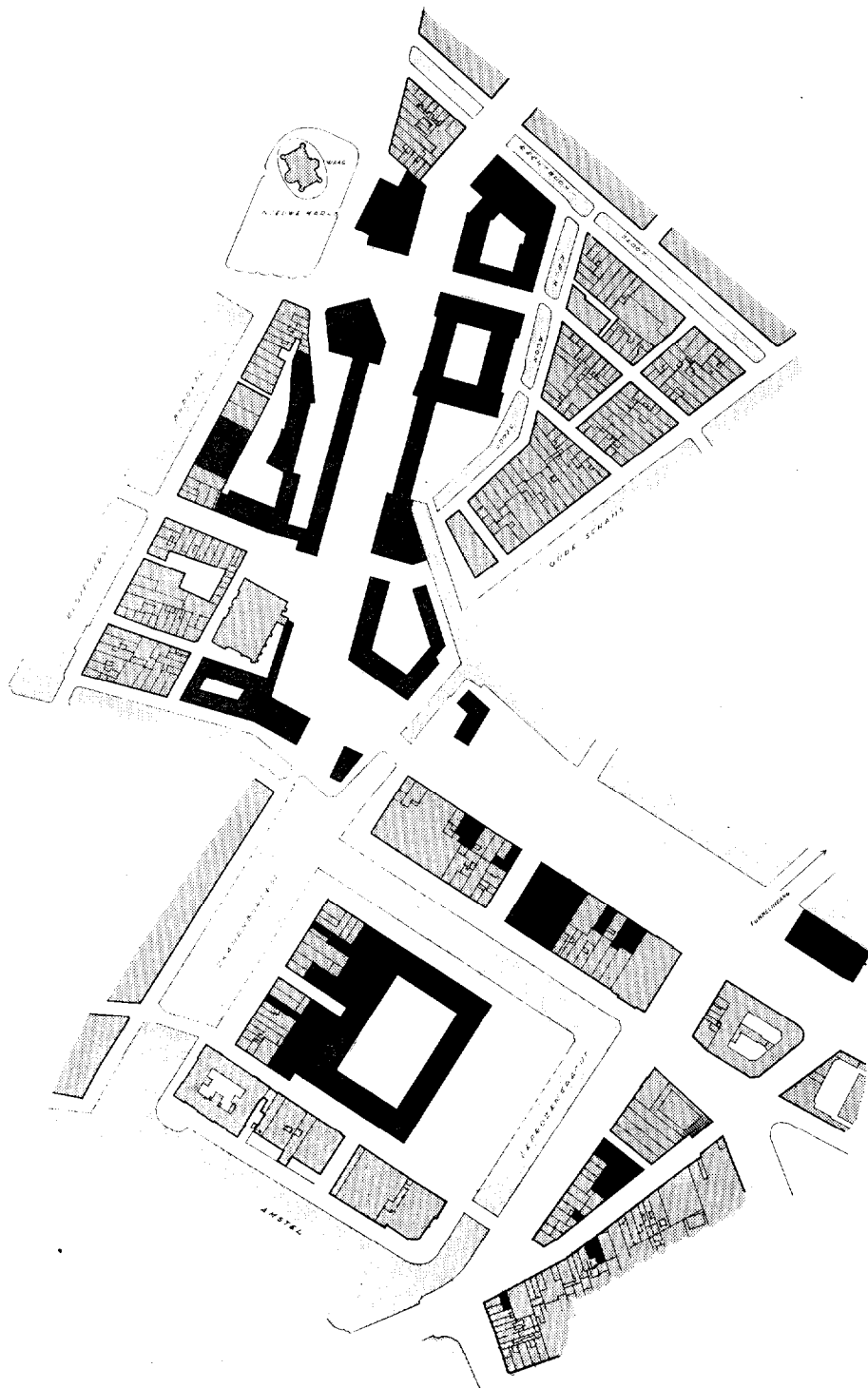
De trek van de leden van de „betere klasse” naar buiten: het Gooi en de duinstreek, stimuleerde de vestiging van kantoren in de grote en kleinere grachtenhuizen. Daarnaast ontwikkelde zich een haast nog krachtiger trek naar „buiten”, d.w.z. naar de nieuwe wijken, van arbeiders en middenstand. Bevorderd door het feit, dat eindeloze woningsplitsing in de 19de eeuw, toen de slechte financiële toestand van Amsterdam nieuwbouw vrijwel uitsloot, had geleid tot de verdeling van aantrekkelijke eensgezins-woningen tot tal van kleine optrekjes; terwijl de omknelling van de stadswal nieuwbouw vrijwel beperkte tot de binnenterreinen, welke in de meer eenvoudige buurten dichtgroeiden door sloppen en achteruitbouwsels. Nu was het „Auskernen”, het „ontpitten” van binnenterreinen nog niet uitgevonden; restaureren was een kunsthistorische liefhebberij, die aan sommige, aesthetisch belangrijke panden kon worden uitgeleefd, maar zeer zeker nog geen sociaal uiterst belangrijk proces, waarbij geleidelijk versjofelende en zelfs rottende stadsdelen konden worden genezen en aan de woningvoorraad tal van goede, gezonde woningen met een persoonlijk karakter en van kunstzinnige vormgeving konden toegevoegd. Ten dele waren de geesten dus nog niet rijp, ten dele ook beschikten zij, die het in dezen voor het zeggen hadden, niet over enig inzicht in de waarde of de mogelijkheden van de oude architectuur. Er wordt van gemeentewege, ook bij de huidige wederopbouwplannen, steeds weer betoogd, dat het aspect van de oude architectuur nauwkeurig is onderzocht, even nauwkeurig als alle andere aspecten. De vraag rijst: door wie? Want bij Stadsontwikkeling (een afdeling van Publieke Werken) moet de eerste kunsthistoricus of architect met ervaring van restauratiewerk nog benoemd worden! Het is dan ook zeker mogelijk een deel van het toenmalige beleid toe te schrijven aan onkunde; het belangrijkste deel rustte echter op de tijdsomstandigheden, en daaraan viel weinig te tornen!

Inmiddels zijn deze omstandigheden ten sterkste veranderd.

In de eerste plaats het verkeer. De functie van de trein is percentsgewijs bezien, sterk verminderd. De plaats van belangrijke zaken is niet meer gebonden aan de nabijheid van een station, getuige het feit dat tal van grote industrieën zich vestigen in plaatsen waar geen spoorverbinding is, en daar ook kantoor houden. De concentratie van zaken in het Amsterdamse centrum daarentegen heeft zo'n toevloed van autoverkeer tengevolge, dat van een noodtoestand kan worden gesproken. Men vergete niet, dat in het Amsterdam van de Gouden Eeuw rijverkeer practisch verboden was (niet voor niets lagen er zulke grote wagenpleinen als parkeerterrein achter de stadspoorten) en de straten en kaden in feite voetpaden zijn, nu voor rijverkeer misbruikt. Dat met doorbraken hier te helpen zou zijn is een illusie. Niet alleen is de snelle groei van het verkeer toch niet bij te houden (hoe lang duurt het niet voordat één doorbraak is verwezenlijkt!), maar het belangrijkste bezwaar schuilt niet in de hoofdaderen maar in de secundaire straten en kaden, waar verkeersopstoppingen schering en inslag zijn. Een werkelijke verkeersverbetering op „ouderwetse” manier, dus met doorbraken, dempingen en straatverbredingen, is alleen te bereiken door radicale en totale wijziging van vrijwel alle details van de stedelijke plattegrond. Alle andere, gedeeltelijke verbeteringen zijn lapmiddeltjes.

De trek naar buiten neemt eveneens af. De forensendorpen zijn uitgegroeid tot ware (tuin)steden, waarin van het buiten wonen niet veel meer is overgebleven dan een zwakke illusie. De grote vlucht van het autoverkeer heeft de rust en betrekkelijke isolatie verjaagd. Wonen in de stad begint daarom weer meer in trek te raken, en er is zelfs een grote vraag naar woningen in de binnenstad.

Dit laatste is zeer verklaarbaar. Er zijn al vrij wat oude huizen gerestaureerd en tot woning ingericht, waarbij overtuigend gebleken is, dat modern comfort en hygiëne uitstekend in een oud huis te bereiken zijn. Doch er is nog een ander feit, dat tot de populariteit van de oude woning bijdraagt. De huidige woningbouw is in hoofdzaak afgestemd op de eisen en behoeften van het kleine arbeidersgezin. Voor grote gezinnen, en vooral voor lieden met grotere culturele belangstelling wordt nauwelijks plaats gereserveerd: wie kan in de minuscule woninkjes die thans gebouwd worden een vleugel, grote boekenkasten, of een groot antiek meubel plaatsen? De oude huizen daarentegen zijn ten volle berekend op omvangrijk meubilair! Vervolgens is de moderne woningbouw tot in benauwende mate genormaliseerd: deuren, ramen, kasten, en hele keukeninrichtingen worden door enkele

**FIG. 2 HET PLAN VAN P.W. → VEEL NIEUWE BEBOUWING, GROTE GATEN IN DE STADSSTRUCTUUR.
 VERKLARING: ZWART = NIEUWE GEBOUWEN; DONKERGRIJS = GEHANDHAAFDE OUDE GEBOUWEN;
 LICHTGRIJS = WATER.**

fabrieken vervaardigd en in willekeurig welke woningen geplaatst. De eindeloze herhaling van dezelfde reeksen woningen versterkt de monotonie.

De woning in de oude stad is „einmalig”; elk huis is anders van indeling en details; deuren, zolderingen en vensters verraden hun herkomst uit een tijd, waarin het materiaal royaal en onbekommerd kon worden verwerkt; niet zelden bezitten de interieurs staaltjes van oude ambachtskunst, die aan de woning een sterk individuele noot en charme verlenen.

Restaureren en herinrichten van oude stadshuizen is mogelijk geworden, nu de belangstelling bij de burgerij aanwezig is, en de overheid meer dan voorheen door subsidiëring tot steunen en stimuleren bereid blijkt te zijn.

Te weinig echter beseft de stedelijke Overheid, dat ook het herstel van de stedenbouwkundige entourage nodig is, ja, dat daarvan het welslagen van de restauraties in hoofdzaak afhangt. Immers, het ontbreken van openbaar groen in de binnenstad is, vooral voor gezinnen met kinderen, een groot inconvenient. Herstel van de open binnenterreinen waar zij zijn volgebouwd, en angstvallig bewaken van die terreinen die nog open zijn, moet als een dringende eis worden beschouwd. Steden als Keulen en Kopenhagen zijn daarin voorgegaan; men heeft daar de binnenterreinen vrijgemaakt, en door plantsoen, beplanting en de aanleg van speelgelegenheden veilige, vrolijke en intieme ruimten voor de jeugd geschapen. Als men weet, dat in Amsterdam misschien nog wel meer mooie achtergevels dan voorgevels zijn bewaard gebleven, is dit wel een kans om van te watertanden!

De praktijk van het ogenblik is gans anders. De huizen in de binnenstad zijn afgeschreven, en dus goedkoop. Zij zijn, anders dan bij restauratie, zonder veel moeite voor industrie geschikt te maken. Vergunning tot het volbouwen van de tuinen wordt door het Gemeentebestuur vlot verleend; het is een publiek geheim, dat men slechts met overplaatsing van zijn bedrijf naar een andere gemeente heeft te dreigen, om het laatste restje tegenstand te verdrijven.

De toestand is thans zo, dat in de binnenstad ongeveer 200.000 mensen in industriële bedrijven werken, tegen 80.000 in 1930.

De binnenstad is daardoor het belangrijkste industriegebied in de gemeente geworden!

Van deze 200.000 mensen woont slechts een klein percentage in de binnenstad. Dit geldt nog meer voor het kantoorpersoneel, zodat stellig meer dan 200.000 werkers de stad op de spitsuren binnengaan of deze verlaten.

In de Gouden Eeuw telde onze stad ongeveer 200.000 inwoners. Wat zou er wel gebeurd zijn, als men die stad in één uur tijds zou hebben willen ontruimen?

Oud-Amsterdam is voor zaken, kantoren en industrieën dus min of meer vogelvrij. Aan deze toestand moet allereerst een einde komen. Daartoe moet aan de betrokken categorie een uitwijkmogelijkheid worden geboden. Aangezien men de tuinsteden die op het ogenblik worden gebouwd „gaaf” wil houden, d.w.z. ze uitsluitend tot woongebied met bijbehorende winkels en een enkel klein bedrijfje wil bestemmen, zal men elders ruimte moeten scheppen. Deze ruimte bieden de 19de eeuwse wijken rondom de binnenstad, waarvan de „Pijp” wel het meest centraal gelegen is. Van restaureren van de totaal versleten bebouwing kan in deze buurt geen sprake zijn; geleidelijke vernieuwing met behoud van de erbarmelijk slechte indeling van de wijk (eindelozes straten, ondiepe blokken) zou getuigen van een meer dan ontstellende zorgeloosheid op stedenbouwkundig en sociaal terrein: de ellende geprolongeerde! Nu hier bovendien geen potentiële woonruimte verloren kan gaan, staat aan radicale sanering met toekenning van ruimte aan het bedrijfsleven alleen het ontbreken van een plan in de weg. Dit bezwaar is minder ernstig dan men denkt. Hoe de sanering van de Pijp in grote lijnen moet geschieden, daarover kan men het in betrekkelijk korte tijd eens zijn. Deze sanering op één punt aan te vatten door een deel van dat plan-in-hoofdzaak te detailleren, kan ook relatief snel zijn gebeurd. De onontbeerlijke steun van de Rijksoverheid zal, waar het een onmiskenbaar levensbelang van de Rijkshoofdstad betreft, toch zeker niet uitblijven!

Voor de binnenstad is een andere koers binnen het bereik gekomen. Het Gemeentebestuur kan tegenover nieuwe plannen voor industrieën of kantoren het been stijf houden. Inschakelen van de burgerij bij het wijk- of bloksgewijs herstellen van de bebouwing wordt

FIG. 3 STUDIEPROJECT VOOR EEN ALTERNATIEF PLAN. — VERKLARING ZIE FIG. 2. DE OPEN PLEKKEN BLIJVEN BEPERKT, HAAST ALLE MONUMENTEN WORDEN GEHANDHAAFD, DE NIEUWE BEBOUWING IS KLEIN VAN OMVANG EN OVERHEERST NIET.

mogelijk. De wederopbouwplannen behoeven niet meer in eerste instantie gericht te zijn op de behoeften van het bedrijfsleven en het daarmee samenhangende verkeer, maar kunnen beter rekening gaan houden met het behoud en herstel van het bestaande stadskarakter. De twee wederopbouwplannen die in onze kringen het meest de aandacht trokken, zijn de plannen Jodenbreestraat en Nieuwmarkt, d.w.z. voor de Jodenbuurt en de Lastage.

Het plan van Publieke Werken (door de Raad goedgekeurd onder voorwaarde van nader overleg met de vier oudheidkundige verenigingen, welk overleg nog steeds moet plaats vinden), dat hierbij is afgebeeld, is gebaseerd op een analyse van het verkeer en op een onderzoek naar de industrieën en industrietjes, thans in de wijk gevestigd. Voor deze bedrijven is vooral ruimte geschapen, met name langs de St. Antoniebreestraat, waarvan het beloop radicaal is gewijzigd, en tussen deze straat en de Kromboomsloot. Industrieflats tot een hoogte van 20 m (± 7 woonverdiepingen) zijn daar geprojecteerd. Het is duidelijk dat door hoogte en massawerking, niet in het laatst ook door de schaal van deze gebouwen, de atmosfeer en het karakter van de buurt zullen worden vernietigd. Daarbij komt, dat de nieuwe St. Antoniebreestraat, ondanks zijn grote breedte, voor deze industrieën te weinig ruimte biedt; het zou ons niets verwonderen indien dit onderdeel van het plan in de toekomst nog tot grote moeilijkheden aanleiding zou geven !

Van de Jodenbuurt blijft al evenmin veel over; de industrieflat op Zwanenburg geprojecteerd gaat plaats maken voor een stadhuisproject. Het alternatief-plan, dat hierbij is afgebeeld, is te beschouwen als een eerste studie van de auteur in de richting van behoud en van herstel van het woonkarakter. Daarbij kon worden uitgegaan van een veel geringer verkeer; de hoofdadere van de wijk is dan ook als volgt ingericht: voor de Noordelijke helft is het tracé van P.W. gevolgd: Lastageweg, Bantammerbrug en Binnenkant voor het verkeer naar de Prins Hendrikkade, de Gelderse kade voor het verkeer terug. Deze splitsing in twee aderen, beide voor éénrichtingverkeer wordt echter in ons plan voortgezet tot ongeveer voor het Rembrandthuis. Bij de Nieuwmarkt en bij de Snoekjessteeg (ter hoogte van de Nieuwe Hoogstraat) is er een verbinding tussen beide routes. De één bestaat uit de ongewijzigde St. Antoniebreestraat, de ander is gevormd door verbreding en doortrekking van de gedempte Rotterdammersloot, waarvoor enkele achteruitbouwen en het monstrueuze gebouw van Flesseman aan de Nieuwmarkt moeten vallen. Vandaar is de verbinding met de Lastageweg bewerkstelligd door een kleine doorbraak, waarbij slechts enkele percelen, en dan nog zonder oudheidkundige waarde, moeten worden gesloopt. De hele operatie vergt slechts een zeer beperkte ingreep.

In de Jodenbuurt is een andere oplossing voor de tunneltraverse nagestreefd. In het gemeentelijke plan is de tunneltraverse recht langs de Mozes- en Aäronkerk doorgetrokken, waarbij de unieke pastorie zou moeten verdwijnen, en de zeer lelijke zijgevel van de kerk in het gezicht zou komen. Deze laatste is bovendien zo ingedeeld, dat daarvan niets is te maken, dat harmonisch aansluit bij de statige voor- en sobere achtergevel. De Jodenbreestraat wordt recht gekruist, onmiddellijk daarna mondt de verkeersader Weesperstraat—J. D. Meyerplein er haaks op uit, en dan snelt de traverse verder in de richting van het overbelaste Muntplein. In ons studie-project is ter plaatse van een groepje ontsierende gemeentegebouwen een rotonde geprojecteerd, waarop de zoëven genoemde wegen uitmonden. De verbinding met het Muntplein wordt wederom gevormd door twee straten voor één-richtingverkeer, waardoor de nadruk komt te liggen op de te verbreden Weesperstraatroute, die het doorgaande verkeer snel buiten de oude stad leidt (verkeer voor het stadscentrum kan de tunnelroute al aan de Prins Hendrikkade verlaten).

Voor de markt op het Waterlooplein is, nu hier aan hergraven van de grachten is gedacht, een plein geprojecteerd op Zwanenburg, waarvoor slechts weinig behoeft te worden gesloopt, en dat intiem van sfeer kan worden. ¹⁾ Daardoor is het tevens mogelijk, het ter-

) De keuze van dit terrein voor een stadhuis acht de schrijver minder gelukkig. Het zal z.i. haast onmogelijk zijn, een gebouw dat alle goede eigenschappen van de moderne architectuur bezit in harmonie te brengen met deze omgeving. Niet alleen de monumentale werking van de Mozes en Aäron-kerk of het stadsgezicht over de Amstel met de torens van de Oude en de Zuiderkerk zullen moeten worden ontzien; ook en vooral het nijpende probleem van het zeer grote schaal- en proportieverschil tussen de oude bebouwing en een stadhuis in moderne geest zal op de een of andere wijze moeten worden opgelost. Vooralsnog is niet duidelijk hoe dit zou moeten geschieden, tenzij met behulp van (valse) romantiek.

rein ten Noorden van de te verbreden Jodenbreestraat ten dele te bebouwen, waarmede bereikt wordt, dat de zeer ontsierende en rommelige achterzijde van de bebouwing van de reeds door P.W. „gesaneerde” eilanden Valkenburg en Uilenburg aan het oog onttrokken blijft.

Op het project is tevens aangegeven, hoe men, door het schoonmaken van de binnen-terreinen zou kunnen komen tot blokken, waarin bij restauratie van de huizen weer gezonde woonmogelijkheden ontstaan.

In het betrokken gebied staan twee kerken: de Zuiderkerk, welke buiten gebruik is, en de Mozes en Raronkerk, die nog maar over een kleine parochie beschikt. Beide kerken zijn zeer belangrijke monumenten, en worden dus in stand gehouden. De grote sommen die dat kost komen alleen aan het monument ten goede, d.w.z. geen gemeente of parochie is aanwezig die het gebouw (of althans zo'n groot gebouw) nodig heeft. Daarom zijn deze gelden moeilijk bijeen te krijgen, omdat ze, gezien uit het oogpunt van de eigenaressen, de kerkgenootschappen, geen of weinig nut afwerpen. Zou men er nu toe kunnen komen, in de buurt nieuwe bewoning aan te trekken, dan wordt het kostbare onderhoud van deze monumenten opeens een nuttige en rendabele zaak; eerst dan zijn deze belangrijke kerken eerst werkelijk gered. Zonder schade aan deze doelstelling zou overigens gepoogd kunnen worden, voor kunstenaars een aantal atelier-woningen in te richten (tal van oude huizen bieden daartoe ideale mogelijkheden) en zouden enkele grote percelen gereserveerd kunnen worden voor culturele instellingen.

Onze conclusie zou dan als volgt kunnen luiden. De binnenstad is niet dan met vernietiging van haar karakter voor city-functies geschikt te maken. Dit karakter wordt daarentegen behouden en versterkt, indien men, meer dan tevoren, de nadruk gaat leggen op het wonen, en aan kunst, wetenschap en religie de mogelijkheden biedt, zich in dit inspirerende milieu te ontplooiën.

De dringend nodige sanering van de 19de eeuwse stadsdelen, met name de Pijp, wordt mogelijk, indien men hier reeds thans de city-vorming zou gaan stimuleren om deze, na leniging van de woningnood zeer krachtig ter hand te nemen. Het is zelfs niet uitgesloten, dat de economische kant van deze sanering iets minder ongunstig zou uitvallen dan bij sanering met behoud van het karakter als woonwijk.

Zo kunnen het streven van de oudheidkundige verenigingen, van de stedenbouwkundigen, en van handel en nijverheid samengaan, in een harmonisch, groots en inspirerend plan.

CORNEILLE F. JANSSEN

AMSTELDIJK-UTRECHTSEZIJD

Op 17 Juni 1954 gaf het Genootschap Amstelodamum aan Burgemeester en Wethouders in overweging de naam Amsteldijk in Utrechtse zijde te wijzigen onder verwijzing naar een stuk in het Meinummer van deze jaargang (Pag. 79). Op 23 October berichtten Burgemeester en Wethouders, dat de Commissie voor de Straatnamen deze wijziging niet wenselijk achtte. Dit niet alleen wegens de moeilijkheden, die een dergelijke naamsverandering steeds voor de bewoners meebrengt, maar ook omdat die naam zich vroeger niet verder uitstreckte dan even voorbij de tegenwoordige Ceintuurbaan. Tenslotte werd er in dit schrijven op gewezen, dat de gemeente Amsterdam alleen de aanduiding Amsteldijk kent: de Amsteldijk Noord en de Amsteldijk Zuid liggen in de gemeenten Nieuwer-Amstel en Uithoorn.

JAARVERSLAG „HENDRICK DE KEYSER”

Dezer dagen verscheen het verslag van de Vereniging „Hendrick de Keyser” over het jaar 1953. Hoewel in dit jaar het huizenbezit niet werd uitgebreid, is het toch zeer belangrijk geweest, omdat door de samenwerking tussen het Rijk en de Gemeente Amsterdam grotere

restauratiemogelijk kheden zijn geopend. Het Rijk heeft namelijk een bedrag van 250.000,— per jaar beschikbaar gesteld voor subsidies en de Gemeente Amsterdam een zelfde bedrag, waardoor de mogelijkheid wordt geopend om huizen met een relatief zeer grote subsidie te laten restaureren. Dank zij deze bijzondere subsidie worden te Amsterdam de volgende vier panden — waarvan het laatste inmiddels is voltooid — gerestaureerd: Prinsengracht 2-4, Brouwersgracht 218, het Aalsmeerder Veerhuis aan de Sloterkade en Zandhoek 4.

Naar aanleiding van het verschil van mening inzake de uitvoering van restauraties tussen het Dagelijks Bestuur der Vereniging en de voorlopige Monumentenraad, is in dit jaarverslag een bijzonder lezenswaardig artikel van de hand van Ir R. Meischke opgenomen: Bouwen, verbouwen en restaureren. Voorts is het verslag verlucht met foto's van het huis Zandhoek 4 vóór en na het herstel en van de in dit huis ontdekte wandschildering vóór en na de restauratie.

s. v. w.

BOECKSTRAAT OF BEUKSTRAAT

Ter Gouw V blz. 98 zegt dat de naam Boeckstraat over St. Olofspoort voorkomt in het register van rooimeesters op fol. 60v^o en 61 en dat de Oude zijdskapelsteeg in 1543 in Keurboek E fol. 88 genoemd wordt „Beukstrate of Benckstrate”. In het Kohier van de 10e penning van 1543, waarvan een fotocopie op het Gem. Archief berust, staat op blad 42 „Boick stege”.

In dit kohier wordt het eerste huis van deze steeg aan de Zuidzijde genoemd „Tjopenvat”. Nu komt ditzelfde huis voor in het inbrenregister van de weeskamer 5 fol. 90v., n.l. in de boedel van IJsbrant Albertsz, cuper int Jopenvat. Ingebracht wordt $\frac{4}{5}$ deel van een huis en erve, staande op de Zuiderhoek van de Kerckstraet, (dus de tegenwoordige Warmoesstraat) „t Joopenvat”. Met Boickstraat kan dus inderdaad niets anders bedoeld zijn dan de Oudezijdskapelsteeg.

Ir J. G. KAM

DE VLAG EN HET WAPEN VAN AMSTERDAM

De Heer C. F. Janssen stelde het bestuur van ons Genootschap voor stappen te ondernemen bij het Gemeentebestuur om de oude Amsterdamse vlag, zoals die gebruikt werd in de 17de eeuw, weer in ere te herstellen. Hij verwees voor die vroegere vlag naar een schilderij van Van de Velde de Jonge in het Scheepvaartmuseum, voorstellend het Engelse koningsjacht Katharine onder Amsterdamse vlag, en een ander schilderij van dezelfde meester in het Rijksmuseum, voorstellende het IJ met het admiraalschip „de Gouden Leeuw”, waarop de sloep van de burgemeesteren met de Amsterdamse vlag voorkomt. Ook de kruisen van het wapen, waarvan de benen niet recht, maar scheef op elkaar staan, zou de Heer Janssen gewijzigd willen zien.

Dat dit alles reeds lang de aandacht van het Gemeentebestuur heeft gehad en dat de zaak niet zo eenvoudig is als op het eerste gezicht lijkt, blijkt uit een rapport, dat in 1948 door de toenmalige adjunct-Gemeente-Archivaris, mr. W. F. H. Oldewelt, thans Gemeente-Archivaris, is uitgebracht en dat wij hier met zijn toestemming laten volgen:

Ik kan U mededelen dat de hoofdstad wel officiële kleuren en een officieel wapen bezit, echter geen officiële vlag. De kleuren zijn rood, wit, zwart.

Ik herinner b.v. aan de half zwarte, half rode jasjes met korte witte broek van de vroegere stadsweten (zie de gekleurde voorstellingen op de sneden van de journalen van het Burgerweeshuis dd. 1636 afgebeeld in mijn „Archiefvondsten” bldz. 42).

Het wapen is bij de beschikking van de Minister van Justitie d.d. 7 Juni 1898 bevestigd.

Wat nu de vlag aangaat valt op te merken dat het stadssecretzegel van ± 1416 twee standaarden vertoont met als vlag het stadswapen zonder kleuraanduiding (zie mijn artikel „De stadszegels van Amsterdam” in het Jaarboek Amstelodamum 1936, afb. 3).

Op de bekende houtsnedekaart van Corn. Anthonisz d.d. 1544 komt een schip voor met deze vlag eveneens zonder kleuraanduiding. Een dergelijke vlag komt voor aan het schip „Amsterdam” op de titelplaat van de Houtman's Journaal van 1598. Op een profiel van Sevilla d.d. 1617 komt een schip voor met dezelfde vlag.

De kaart van Amsterdam van Balthazar Florisz d.d. 1625 geeft twee schepen met deze zelfde vlaggen.

Daarna echter veranderde, om mij onbekende redenen, plotseling de compositie. Zie de schilderijen van Hendrik Cornelisz Vroom (1556-1640) waarop de vlag bestaat uit drie horizontale banen in de stadskleuren met het stadswapen in het midden van de witte baan.

Het prachtige stadsjacht dat in 1655 Amalia van Solms bij haar bezoek aan Amsterdam verwelkomde voerde blijkens het schilderij van Willem van de Velde Jr (afgebeeld in 4e jaarverslag 1920 Ned. Scheepv. Museum) een vlag van zeven horizontale banen in de kleuren wit, rood, zwart, wit, zwart, rood, wit, met het stadswapen in het midden over de vijf binnenste banen.

Het eerste gedrukte Nederl. vlaggenboekje, dat van Allard, hier ter stede in 1695 uitgegeven en kort daarna nog driemaal in vermeerderde edities, geeft de vlag in drie banen rood-wit-zwart en het stadswapen in de witte baan. Het wapen gedekt met de keizerlijke kroon en verder twee leeuwen als schildhouders.

De vele vlaggenkaarten uit de 18de en 19e eeuw welke eigenlijk alle op Allard teruggaan vertonen ook alle deze zelfde vlag. Een uitzondering hierop maken de vlaggenkaarten welke Pieter Mortier in 1700 publiceerde en waarop als „andere” Amsterdamse vlag ook de vlag is vermeld die ons van Willem van de Velde's schilderij bekend is.

Op één bijzonderheid zou ik de aandacht willen vestigen n.l. deze, dat zowel Allard als Mortier het wapen niet in het midden van de witte baan plaatsn maar bepaald wat dichter bij de stok. Een gebruik dat bij meer vlaggen wordt aangetroffen.

Van verschillende schilderijen is mij een rood-wit-blauwe vlag bekend met het Amsterdamse wapen in de witte baan. De rood-wit-zwarte vlag met het wapen in de witte baan lijkt mij echter de meest voor de hand liggende samenstelling. Toch heeft zij één bezwaar en wel dit dat zij bijna niet verschilt van de Nederlandse vlag nu voor het blauw tegenwoordig dikwijls zulk een donkere kleur wordt gebruikt. Inderdaad is het verschil van dit blauw en zwart veelal slechts zeer gering. Dit zou een reden kunnen zijn om tot een geheel andere vlag te besluiten en bijvoorbeeld die te nemen welke wij kennen van Van de Velde en Mortier.

Van de Boekentafel

„BOEKET VOOR BETJE EN AAGJE, VAN EN OVER DE SCHRIJFSTERS WOLFF EN DEKEN”. (Amsterdam, Wereldbibliotheek 1954).

Dit gedenkboek bevat een aantal hoofdstukken van de hand van verschillende schrijvers, gewijd aan uiteenlopende aspecten op dit schrijfsterspaar. Daar Aagje Deken wel is waar een belangrijk deel van haar leven in Amsterdam woonde, maar haar schrijfstersjaren buiten Amsterdam doorbracht en Betje Wolff geen Amsterdamse was, vinden wij in dit gedenkboek over het algemeen niet veel betreffende onze stad. Een uitzondering vormt echter het artikel van H. A. Höweler: „Betje Wolff en Lucretia van Merken”, waarin hij tot in de kleinste details beschrijft, hoe Betjes oorspronkelijke bewondering voor Lucretia, de toen zo beroemde Amsterdamse

dichteres, die zich echter niet boven haar tijd heeft weten te verheffen, zich in de loop der jaren wijzigde en omgekeerd, hoe Lucretia van haar kant over Betje dacht, wat uit haar brieven, bewaard in het familie-archief Six, blijkt. Daarbij geeft de schrijver tal van Amsterdamse bijzonderheden, zo o.a. over het „Likkersveem van de Vijgendam”, een litterair centrum in de boekwinkel van Pieter Meijer. Zijn naam dankte het gezelschap waarschijnlijk aan het feit, dat de psalmberijmers onder de hierin verzamelde vrienden elkaars verzen hadden beschaafd of wel gelikt. Over het litteraire leven van de tweede helft van de 18de eeuw, aanvankelijk in Amsterdam, later in en nabij Leiden, waarheen Lucretia en haar echtgenoot, N. S. van Winter, verhuisden, geeft dit artikel tal van gegevens.

I. H. v. F.

INHOUD

Jaargang 1954

	Blz.
I. I. DE LA FONTAINE VERWEY, „Amstelodamum” in het nieuwe jaar	1
Mr J. H. A. RINGELING, Kentering in de Gemeentelijke Monumentenzorg (met afb.)	2
I. H. v. E., Sinterklaas, Driekoningenavond en Vastenavond (met afb.)	4
W. J. VAN HOBOKEN, De aanleg en gedeeltelijke dempingen van de Reguliersgracht (met afb.)	6
Normaal Amsterdams peil opnieuw aangegeven	9
11. W. ALINGS, De Glazemaker	10
Rectificatie	10
I. H. v. E., De Groenlandse pakhuizen (met afb.)	11 (92)
S. v. W., Bezoek aan Centrale Hemweg	14
VAN DE BOEKENTAFEL	
De Oosterse handel te Amsterdam. door Mr N. W. POSTHUMUS	14
Repertorium van de profielen der stad Amsterdam en van de plattegronden der schutterswijken, door A. E. d'Ailly	16
De Papieren Spiegel, door W. VISSER	16
H. D. L. F. V., Christiaan George Pouw † (met portret)	17
B. BIJTELAAR, Het geslacht van Hoppen en de Oude Kerk	18 (34)
I. H. v. E., Nogmaals Sinterklaas en Driekoningenavond (met afb.)	22
CHR. P. VAN EEGHEN, Isaac de Bruyn	23
J. J. G. VRIESE, Oude huisnamen	24
I. H. v. E., Het luiden van de kerkklokken in Amsterdam	26
I. H. v. E., Het kohier van 1742	30
VAN DE BOEKENTAFEL	
Rembrandt and his critics, door SEYMOUR SLIVE	31
Felix van Maanen, door M. E. KLUIT	31
English travellers abroad 1604-1667, door JOHN WALTER STOYE	32
Mr J. H. A. RINGELING, De Amsterdamsche wederopbouwplannen	33
B. BIJTELAAR, Het geslacht van Hoppen en de Oude Kerk (met afb.)	34 (18)
Drie en vijftigste jaarverslag van het Genootschap Amstelodamum	39
I. H. v. E., De stenen Roeland (met afb.)	43 (79)
S. v. W., Amstelodamiana	46
VAN DE BOEKENTAFEL	
Het landelijk gebied van Amsterdam-Noord	48
W. J. VAN HOBOKEN, De historische achtergrond van Amsterdams grondwettige erkenning als hoofdstad	49
I. H. v. E., „T'Dompelen van de lijcken” (met afb.)	52
CORNEILLE F. JANSSEN, Oud en nieuw in Amsterdams stadskern	54
J. P. M., Onderschrift	57
L. C. SCHADE VAN WESTRUM, Het geheim van de Sint Jansstraat (met afb.)	59
S. v. W., Onze jaarvergadering	60
A. E. VAN GIFFEN en J. D. VAN DER WAALS, Onderzoekingen naar de oudste bewoning van Amstelland en Amsterdam	61
VAN DE BOEKENTAFEL	
Carillon der tijden, door JAN ROMEIN	62
De Februari-staking 25--26 Feb. 1941, door B. A. SIJES	63
Kalenders 1954	63
P. PH. PAUL, Broek in Waterland (met afb.)	65
Jo DAAN, Vondelingen en hun namen	68
L. C. SCHADE VAN WESTRUM, De toekomst van Amsterdams binnenstad	71
I. H. v. E., De bloedreep (met afb.)	72
I. H. v. E., Een ware burgervader	73
I. H. v. E., Tijdschriften van 1953 over Amsterdam	74
H. W. ALINGS, Een Jansenistenkerk in de Spuistraat, gewijd aan St. Nicolaas	78
W. A. DRIESSEN, De Utrechtse brug over de Amstel	79 (92)
I. H. v. E., De Roeland van Bremen	79
VAN DE BOEKENTAFEL	
J. Saks (literator en marxist), door FRITS DE JONG	79
100 jaar waterleiding	80
Amsterdam, Zee- en Rijnhaven	80
M. G. EMEIS JR., Amsterdamsche Zeep	81 (101)
S. A. M. BOTTENHEIM, Een Amsterdams negentiende-eeuws toonkunstenaar herdacht	84
W. J. VAN HOBOKEN, Een Franse winkel met een Roomse keuken	85
I. H. v. E., Amsterdam en Venetië (met afb.)	86

	Blz.
I. H. v. E., Nogmaals „De Groenlandse Pakhuizen”	92 (11)
W. A. DRIESSEN, Nog eens „De Utrechtse brug” over de Amstel	92 (79)
B. BLIJELAAR, Klokkeluiden en beieren	93
Ds. W. J. F. MEINERS, Een geheimzinnige huwelijksinzegening in de Oude Kerk in het jaar 1735	94
S. v. W., Verdwenen stadsschoon	95
I. H. v. E., Een nieuwe leerstoel aan de Amsterdamse Universiteit	96
VAN DE BOEKENTAFEL	
Amsterdam Hoofdstad, door Mr P. J. MIJSENAAR	96
Prof. Dr A. E. VAN GIFFEN en J. D. VAN DER WAALS, Opgraving bij het Oudekerksplein (met afb.)	97
Dr Leonie van Nierop 75 jaar	100
LEONIE VAN NIEROP, Scholing in de scheepsbouw	100
M. G. EMEIS Jr, Amsterdamse Zeep (II) (met afb.)	101 (81)
W. J. VAN HOBOKEN, Een rijke transportkoper uit de 17de eeuw	105
S. v. W., Bezoek aan Waterland	10.6
I. H. v. E., De visbennen van de oude Vismarkt (met afb.)	107
Bouwplannen Nederlandsche Bank	110
I. H. v. E., John Anthony Jochems	111
VAN DE BOEKENTAFEL	
Waar men 4 eeuwen om zeep ging, door M. G. EMEIS Jr	111
De historische verzameling der Universiteit van Amsterdam (1923—1953), door Dr I. H. VAN EEGHEN	112
The Port of Amsterdam, door Ir T. J. RISSELADA	112
Amsterdam, Zee- en Rijnhaven	112
Mr H. F. WIJNMAN, Het bezoek van de Zuid-Nederlander Marcus van Vaernewyck aan Amsterdam in 1556 (met afb.)	113
Rector B. VOETS, Rumoer rond een collecte	115
Een tunnel in het Middeleeuwse Amsterdam	119
I. H. v. E., De beul te Amsterdam (met afb.)	120
Een bezoek aan Amsterdam in 1864	127
S. H., De ondiepte Pampus	128
VAN DE BOEKENTAFEL	
Amsterdam as a center of culture, door Mr E. STRAAT	128
M. E. 'T HART, Het Trippenhuys (met afb.)	129
B. BLIJELAAR, De vloer van de Oude Kerk als historisch document voor de vroegste bouwperiodes (met afb.)	131
I. H. v. E., Magdalena Stockmans (met afb.)	137
S. v. W., Amstelodamiana	141
M. G. EMEIS Jr, Wed. H. W. Ingenhous & Zoon 1848-1954	143
B. BLIJELAAR, Huismiddeltjes uit het jaar 1712	144
L. C. SCHADE VAN WESTRUM, Een ongedempt Amsterdams oproer	145
Mr H. F. WIJNMAN, De Amsterdamse onderschout Jacob Papegaay als detective (met afb.)	146
I. H. v. E., De afschaffing van het poorterrecht van Amsterdam	148
CORNELIE F. JANSSEN, Afbraak of herstel (met afb.)	151
Amstedijk - Utrechtse zijde	158
S. v. W., Jaarverslag „Hendrick de Keyser”	158
Boeckstraat of Beukstraat	159
De vlag en het wapen van Amsterdam	159
VAN DE BOEKENTAFEL	
Boeket voor Betje en Aagje, van en over de schrijfsters Wolff en Deken	160

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR:

Nieuwe leden	16, 32, 48, 64, 80, 96, 112
Contributie	16
Jaarvergadering	32
Gift	48
Algemene ledenvergadering	48
Concert Walenkerk	48
Algemene ledenvergadering	64
Excursie	64
Ledenwervingscommissie	64
Voorjaarsexcursie	80
Algemene ledenvergadering	80
Amsterdam in de schilderkunst	96
Najaarsexcursie	144

ALPHABETISCH REGISTER

(a == afbeelding, p == portret)

	Blz.		Blz.
Aalmoezeniersweeshuis	68	Eeghen (Mr Chr. P. van —)	23
Aalsmeerder Veerhuis	159	Eeghen (Mej. Dr I. H. van —) 5, 22, 30, 31, 32, 41, 42, 46, 54, 63, 73, 77, 79, 92, 96, 109, 111, 112, 127, 141, 151, 160	111, 112, 127, 141, 151, 160
Acta Sanctorum	74	Eekhout (E. J. —)	10
Ailly (A. E. d' —)	16, 40	Emeis (M. G. Jr)	84, 105, 111, 144
Ailly (Mr Arn. J. d' —)	42	Excursies	14, 41, 106
Alings (H. W. —)	10, 43, 78	Familienamen	68
Amstedijk	79, 158	Februari-staking	63
Amstelland	61	Franse winkel	85
Amstelodamiana	46, 141	Gendt (J. H. van —)	10
Amstelodamum (Genootschap —) 1, 39, 60, 110	60, 110	Gevels (De Drie —)	12a
Amsterdam	86, 128	Gevels (De Twee —)	12
Amsterdam-Hoofdstad	49, 96	Gevelstenen	4a, 10
Amsterdam-Noord	48	Giffen (Prof Dr A. E. van —)	62, 99
Andriessen (Jurriaan —)	77	Glaemaker	10
Ånholt (Johannes Coenraad —)	124	Goudbloemstraat	46
Anthonisz (Cornelis —)	76	Graanhandel	74
Anxter	72	Grafzerken	133
Armenkantoor (Roomsche Oud —)	115	Groenlandse pakhuizen	11, 12a, 92
Begraven..	52, 53a	Grolle (Joh. II. —)	41
Beleggingen	74	Grote (Peter de —)	100
Bergsma (E. H. —)	10	Haarlemmersluis	76
Bertelman (Jan George —)	84	Halsteeg	58
Beukstraat	159	Handboogsdoelen	93
Beul	120	Handel (Oosterse —)	14
Beurstrommelen	143	Handelsblad (Algemeen —)	16
Bevrijdingsmarkt	142	Hart (M. E. 't —)	131
Bewoning (Oudste —)	61	Hart (Dr S. —)	128
Binnenstad	54, 71, 145, 151	Haven	74, 80, 112
Bloedreep	72, 73a	Hendrick de Keyser (Ver. —)	158
Bodemonderzoek	61, 97	Herengracht	47, 91a
Boekbesprekingen 14, 31, 48, 62, 79, 96, 111, 128, 160	128, 160	Hoboken (Drs W. J. van —) 9, 41, 52, 85, 106, 112	9, 41, 52, 85, 106, 112
Boekstraat	159	Hoofdstad	49, 96
Bontemantel	52	Hooft (Cornelia —)	76
Botermarkt	7a	Hoppen (geslacht van —)	18, 34
Bottenheim (Mr S. A. M. —)	85	Huidekoper (burgemeester —)	73
Braekeleer (Henri de —)	127	Huismiddeltes	144
Broek in Waterland	65, 66a, 106	Huisnamen	24
Brouwerswapen	142	Huizen :	
Brugmans (Prof. Dr I. J. —)	42	Amstel 332	143
Bruyn (Isaac de —)	23	Brouwersgracht 218	159
Burgerweeshuis	149	Groenburgwal 2a	47
Bussy (Mr A. le Cosquino de —)	39	Haarlemmerdijk 178	85
Bijtelaar (Mej. B. —) 21, 39, 42, 93, 137, 144	21, 39, 42, 93, 137, 144	Herengracht 409-411	143
Campen (Jacob van —)	77	Herengracht 475	63
Centrale Hemweg	14	Herengracht 524	77
Collecte	115	Keizersgracht 463-465	142
Commelin	34	Keizersgracht 704	77
Compagnie (Noordse of Groenlandse —)	11	Korte Koningsstraat 9	143
Cultuurinvloeden	74	Korte Leidsedwardsstraat 69	47
Daan (Jo —)	70	Korte Prinsengracht 41-49	142
Dam	4, 10, 122, 142	Lange Leidsedwardsstraat 139	47
Damstraat	58	Leidseplein 5-9	47
Deken (Aagje-)	160	Nieuwe Keizersgracht 7	46
Dibbets (geslacht —)	94	Nieuwezijds Voorburgwal 52	44
Doleantie	63	Nieuwezijds Voorburgwal 78	78
Dompelen	52, 53a	Nieuwezijds Voorburgwal 272-274	47
Dompeler (Gerrit van —)	94	Oudezijds Voorburgwal 91	141
Driekoningenavond	4, 22a	Prinsengracht 2-4	159
Driessen (W. A. —)	60, 79, 92	Reguliersgracht 83	143
Duvelshoek	58		

	Blz.		Blz.
Sint Jansstraat 23-27	59a	Nederlandsche Bank	110
Sint Jansstraat 40-42	59a	Nierop (Dr Leonie van -)	100, 101
Tweede Leliedwarsstraat 14	143	Nieuwebrug	10
Weesperstraat 40	46	Nieuweajids Achterburgwal	114
Wijde Heisteeg 4	143	Nieuwezijds Voorburgwal	43
Zandhoek 4	47, 142, 159	Oldewelt (Mr W. F. H. -)	43, 159
Zeedijk16	143	Opgraving	61, 97
Huwelijksinzegening	94	Oudebrug	142
Huygens (Steven -)	142	Oudekerksplein	97
Ingenhoes (Wed. H. W. - & Zoon)	143	Ouderkerk	61
Jaarvergadering	60	Oude Turfmarkt	110
Jaarverslag	39	Oudezijdskapelsteeg	159
Jaco	122	Paleis (Kon. -)	77, 121a, 124a
Jan Krimpengang	47	Paleis van Justitie	54, 68
Jansen (Dirk -)	126	Palmpasen	142
Jansen (Gerardus -)	125	Pampus	128
Janssen (Corneille F. -)	56, 158	Papegaay (Jacob -)	146
Jochems (John Anthony -)	111	Papenbrug	142
Jodenbuurt	157	Paul (P. Ph. -)	67
Jong (Frits de -)	79	Paul Scholtenstraat	141
Kalenders	63	Peil (Normaal Amsterdams -)	9
Kalverstraat	143	Pierson (A. C. -)	10
Kam (Ir J. G. -)	119	Poortrecht	148
Kartuixerklooster	75	Posthumus (Prof Mr N. W. -)	14
Keizersgracht	11	Pottebakkerssteeg	43
Kerkeglas	37a	Pouw (C. G. -)	17p, 39
Kerken :		Prinsengracht	45, 54
Begijnenkerk	27	Profielen.. ..	16
Jansenienkerk	78	Publieke Werken	2, 33, 40
Mozes en Aäron Kerk	29	Ree (G. J. -)	40, 41
Nieuwe Kerk	18, 26, 36, 84, 140	Regt (Jan de -)	43
Nieuwezijdskapel	27	Reguliersgracht	6, 7a
Oude Kerk 18, 26, 34, 42, 62, 93, 94, 131, 132a		Reguliersplein	8a
Russisch-Griekse Kerk	141	Reisbeschrijvingen	32, 113, 127
Vondelkerk	30	Rembrandt	31, 76
Westerkerk	28	Rembrandtplein	7a, 8
Zuiderkerk	27	Restaureren	54, 159
Kerkklokken	26, 93	Ridder (B. de -)	41
Klapper	100	Riel (Mr H. van -)	15, 80
Klokkenluiden	26, 93	Ringeling (Mr Dr J. H. A. -)	3, 33, 42
Kluit (Mej. M. E. -)	31	Rocland (Stenen -)	43, 44a, 79
Koenen (H. J. -)	9	Romein (Prof. Dr J. -)	62
Kohier 1742.. ..	30	Rosmarijnsteeg	71
Korte Kolksteeg	43	Saks (J. -)	79
Krasnapolsky	58	Saskia	42
Kraijenhoff (Generaal -)	9	Schade van Westrum (L. C. -) 14, 16, 41, 47,	
Laan(A. van der -)	60	48, 61, 72, 80, 95, 96, 106, 112, 128, 143, 145, 159	
Langebrug	142	Scheepsbouw.. ..	100
Ledenwervingscommissie	41	Scheffer (Ir L. S. P. -)	33
Leeuw (David -)	76	Schinkelhaven	141
Leidsebosje	142	Schmidt-Degener (Dr F. -)	77
Leidseplein	47, 142	Schutterswijkkaarten	16
Luiden	26, 93	Sieuwerts (Walich -)	4, 26
Lijnbaansgracht	143	Sinterklaas	4a, 22 a
Maanen (Felix van -)	31	Sinterklaasmarkt	47
Marius (Leonardus -)	75	Sint Geertruiklooster	142
Maurik (J. van -)	10	Sint Jansstraat	58, 59a
Meihuizen (Mr J. -)	41	Sint Maarten	46
Meiners (Ds W. J. F. -)	95	Sint Maria Magdalena Convent	119
Meischke (Ir R. -)	60, 159	Sint Olof	143
Mercurius (pakhuis -)	143	Slive (Seymour -)	31
Meynerts (Egbert -)	75	Splitgerber (atlas -)	42
Mieras (J. P. -)	14, 42, 54, 58	Spuistraat	78
Moddermolens	74	Stadskern	54, 71 145, 151
Monumentenzorg	2, 40	Stadsschoon	95
Mijksenaar (Mr P. J. -)	96	Stadsschouwburg	47

	Blz.		Blz.
Stedekennistournooi	142	Visbennen	107, 108a
Stedelijk Museum	143	Vismarkt	107, 108a
Steenen Roeland	43, 44a, 79	Visser (W. —)	16
Steenen Roelandsgang	45	Vlag	159
Steenmangang	45	Voets (Rector B. —)	119
Stockmans (Magdalena —)	137, 138p, 140p	Volger (Dr W. —)	63
Stoombaggers	74	Vondelingen	68
Stoye (John Walter —)	32	Voort (Isaac van der —)	137, 141p
Straat (Mr E. —)	128	Vriese (J. J. G. —)	24
Studenten.. ..	74	Vrouwenkoor	35
Sijes (B. A. —)	63	Vijgendam	4
Synagoge (Hoogduitse —)	46	Waals (J. D. van der —)	62, 99
Synagoge (Port. Isr. —)	46	Wagenaar	34, 43
Telle (Reinier —)	75	Wapen	159
Thorbeckeplein	8a	Warmoesstraat	45, 62, 97
Tip Top-theater	46	Warsinck (Harmen —)	105
Transportkoper	105	Waterleiding	80
Trippenhuis	129, 130a	Wederopbouwplannen	33, 39, 41, 151
Troelstra (Mej. Dra G. —)	41	Weitkoperskapel	19, 35, 134, 136
Tunnel	119	West-Indisch Huis	142
Turfmarkt	73	Wiedijk (P. —)	79
Tuschinski	58	Wolff (Betje —)	160
Tijdschriftartikelen	74	Woltman (C. A. — Elpers' Zeepfabriek „De Vergulde Hand”)	81, 111
Universiteit	110, 112	Wijde Kerksteeg	97
Utrechtsebrug	79, 92, 142	Wijnman (Mr H.F. —)	114, 148
Utrechtsezijde	79, 158	Y	88a, 142
Vaernewyck (Marcus van —)	103	Zandhoek	47
Vastenavond	4	Zeep (Amsterdamse —)	81, 101, 111
Venetië.. ..	86	Zeepzieder	102a
Verkeer	71, 145, 153	Ziekenverpleging	75
Verwey (Prof Mr H. de la Fontaine —) 2, 17, 41, 42, 60, 96, 106		Zuidergang	47
Vingbooms (familie —)	76		

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG - JANUARI 1954

Het Genootschap **Amstelodamum**, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden **van** Amsterdam, **stelt zich** ten doel het wekken van belangstelling voor de oude **en** de hedendaagse geschiedenis **van** Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap pooft dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door de leden gelegenheid te **verschaffen** tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen **en** **instellingen**, het houden van tentoonstellingen **enz.** De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen f 8.— en minder dan f 15.—; donateurs **betalen** jaarlijks f 15.— of **meer**. Het **vereenigingsjaar** valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór** 1 December geschieden.

* * *

UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de **Bussy**, Amsterdam
Onderstaande prijzen zijn verhoogd met 6% omzetbelasting

Jaarboek. Voor zover nog voorhanden nummer 1 **t/m** 40 f 2.50. Nummer 41 **t/m** 44 f 4.—, voor niet leden f 6.—.

Maandblad. Voor zover nog voorhanden; **de** jaargangen 1 **t/m** 32 fl.—, afzonderlijke **nummers** f 0.15. De jaargangen 33 **t/m** 38 f 5.—, afzonderlijke nummers f 0.60.

J. W. **Enschedé**, Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij. **Klaviers** bewerking door J. H. **Garms** Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, Van Raadhuis tot Paleis. Documenten **betreffende** de overgang van het Amsterdams & stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3.—; voor de kden tot f 1.25.

J. N. Jacobs **Jensen**, Supplement op reizigers te Amsterdam, 1937, f 1.50, voor de leden fl.—.

A. W. **Weissman**, Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

A. E. d'Ailly, Historische **Gids** van Amsterdam. Prijs voor de leden f 5.—.

A. **E. d'Ailly**, Catalogus van Amsterdamsche **plattegronden** f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijl**, Register op bijdragen en **afbeeldingen** in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek **Amstelodamum** en het Maandblad Amstelodamum f 4.50, voor de leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, Kohier van de **personale** quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742. Prijs f 10.—, voor **leden**. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. **F. M.** den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. **F. M.** den Boer en Mej. S. **Duparc**, Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945. Prijs (met aanvulling) f 3.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de **Heer** J. **F. M.** den Boer, Vechtstraat 120 huis.

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermbeer **MR. ARN. J. D'AILLY**
Burgemeester van Amsterdam

Bestuur

voorzitter **MR. H. DE LA FONTAINE VERWEY**

tweede voorzitter **PROF. Da. I. J. BRUGMANS**

secretaris **MR. J. H. A. RINGELING**
Jacob **Marisstraat** 80, W.

penningmeester **C. G. POWW**, Vossiusstraat 3
(Gem. **Giro** Serie A, No. 65: Post-Giro
No. 52391, **ten** name van **het** Genootschap
Amstelodamum)

redactrice maandblad **Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN**
Prinsengracht 556, C

J. P. MIERAS

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

administrateur v. d. ledenlijst **J. F. M. DEN BOER**
Vechtstraat 120 huis **Z.** tel. 9-17 **uur** 723255

Rotterdamsche Bank

ADMINISTRATIE EN
BEHEER VAN VERMOGENS
3
BELEGGINGSADVIEZEN

250 **Vestigingen** in Nederland

FA. M. VOLKERS JR.

AANNEMERS VAN

**Lood-, Zink-
en Sanitaire werken**

plaatselijk en landelijk erkend
gas- en waterfitter.

RUSTENBURGERSTRAAT 106.108, A'DAM.2
TELEFOON 723490.98317

Zojuist verschenen:

WEGWIJZER IN KLEUTERLAND

door **LILY PETERSEN**
met medewerking van **Herman Broekhuizen**

Een praktisch boekje voor ouders van jonge kinderen, geschreven door twee bekende radio-medewerkers. Zij geven vele waardevolle wenken over speelgoed, kinderpartijtjes, het inrichten van een speelhoekje, kortom het bezig houden van kleuters met goede en eenvoudige middelen.

INHOUD:

- 1 Het inrichten van kinderkamer of speelhoekje
- 2 Wat geef ik mijn kind voor speelgoed?
- 3 Hoe houd ik mijn kinderen bezig?
Knutselen — Spelletjes binnen en buiten — Kleutergymnastiek — Fantasie-
spelletjes — Sprookjes en oude kinderrijmpjes
- 4 Muzikale kindertaal
- 5 Het voorbereiden en leiden van kinderpartijtjes

Prijs f 3,90, gebonden in fleurig bandje met vele illustraties

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

UITGAVE J. H. DE BUSSY — ROKIN 62 — AMSTERDAM

CERTIFICATES OF VALUE AND INVOICES OF GOODS

voor *export naar alle delen van het*

BRITSE GEMENEBEST, en
INDIA
IRAK
ISRAEL
PAKISTAN

Onmisbaar voor elke export-zending naar **deze** gebieden. **Prijs 6 cent per stuk**

Verkrijgbaar bij de Uitgeverij J. H. de Bussy • Rokin 62 • Amsterdam • Telefoon 63511

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

Amsterdam Singel 250
Rotterdam *Mathenesserlaan 235*
's-Gravenhage *L. Vijverberg 11*

*

ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

ALBRACHT & CO N.V.

*Het beste adres voor alle
kantoorbenodigdheden*

★

*Showroom kantoormeubelen
en moderne opbergssystemen
op le étage.*

KALVERSTRAAT 73 — AMSTERDAM-C
TELEFOON 31074

DE PRAKTIJK VAN HET PORCELEIN VERZAMELEN

*door Nanne Ottema
Conservator van het prinsessehof-Museum
te Leeuwarden*

✂

Omvang 256 pagina's met 120 afbeeldingen in **zwart/wit** en in kleuren
Gebonden, prijs f 14,90 — Voorzien van fraai **stofomslag**.

Dit boek is onmisbaar voor iedere ernstige **collectionneur**, elke museum-directeur,
antiquair of belangstellende in Chinese ceramiek.

In het eerste gedeelte wordt de lezer ingelicht over de fabricage-techniek, over
de opeenvolging en karakteristiek van de **dynastieën** van alle Chinese **Keizers**
en hun merken. Het tweede gedeelte geeft een overzicht van de ontwikkeling
der Chinese **ccramick gedurende meer** dan 5000 **jaar**.

Verkrijgbaar bij Uw Boekhandelaar

UITGAVE J. H. DE BUSSY — AMSTERDAM

DE STEM VAN PARIJS

DE **CULTUUR-GESCHIEDENIS** VAN EEN STAD.

Rijk geïllustreerd met foto's en tekeningen gebonden in **pracht hand f 14,—**

Mot medewerking van Prof. Dr F. W. S. van Thienen
Pierre en Henri Bellaunay
Jean Albert-Sorel
Charles Wentinck
Frank Onnen

Verkrijgbaar bij Uw boekhandel

U I T G A V E J . H . D E B U S S Y — A M S T E R D A M

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — FEBRUARI 1954

Het Genootschap **Amstelodamum**, Vereniging tot **bevoeder**ing der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam **en** tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap **poogt dit doel te bereiken door het verzamelen** van gegevens **en het** uitgeven van geschriften; door de leden gelegenheid te **verschaffen** tot het bezoeken van **belangwekkende gebouwen en instellingen**, het houden van **tentoonstellingen** enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone **leden** betalen tenminste **f 8,— en** minder dan **f 15,—**; donateurs betalen jaarlijks **f 15,—** of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór 1** December geschieden.

* * *

UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de **Bussy**, Amsterdam

Onderstaande prijzen zijn verhoogd met 6% omzetbelasting

Jaarboek. Voor zover nog voorhanden nummer **1 t/m** 40 **f 2.50**. Nummer **41 t/m** 44 **f 4,—**, voor niet leden **f 6,—**.

Maandblad. **Voor zover nog** voorhanden; de jaargangen **1 t/m** 32 **f 1,—**, afzonderlijke **nummers f 0.15**. De jaargangen **33 t/m** 38 **f 5,—**, afzonderlijke nummers **f 0.60**.

J. W. **Enschedé**, Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij. Klavierbewerking door J. H. **Garms Jr.**, 1912, **f 0.60**.

H. Brugmans, Van Raadhuis tot Paleis. Documenten **betreffende** de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot **f 3,—**; voor de **leden** tot **f 1.25**.

J. N. **Jacobsen Jensen**, Supplement op reizigers te Amsterdam, 1937, **f 1.50**, voor de leden **f 1,—**.

A. W. Weissman, Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam. (Nederlandse en Engelse editie) **f 0.25** (in het **Paleis** verkrijgbaar).

A. **E. d'Ailly**, Historische **Gids van Amsterdam**. Prijs voor de leden **f 5,—**.

A. E. **d'Ailly**, Catalogus van Amsterdamsche **plattegronden** **f 3,—**, voor de leden **f 2,—**.

H. van der **Bijl**, Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek **Amstelodamum en** het Maandblad Amstelodamum **f 4.50**, voor de leden **f 2.50**.

W. F. H. **Oldewelt**, Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742. Prijs **f 10,—**, voor leden. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, **Vechtstraat** 120 huis.)

J. F. M. den Boer en Mej. **S. Duparc**, Kroniek van Amsterdam **over** de jaren 1940-1945. Prijs (met aanvulling) **f 3,—**. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, **Vechtstraat** 120 **huis**.)

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermer MR. **ARN. J. D'Ailly**
Burgemeester van Amsterdam

Bestuur

voorzitter **MR. H. DE LA FONTAINE VERWEY**

tweede voorzitter **PROF. DR. I. J. BRUGMANS**

secretaris **MR. J. H. A. RINGELING**
Jacob **Marisstraat** 80, W.

penningmeester

(Gem. Giro **Serie A**, No. 65: **Post-Giro** No. 52391, **ten** name van het Genootschap **Amstelodamum**)

redactrice maandblad **Mej. Dr. I. H. VAN EGGHEN**
Prinsengracht 556, C.

J. P. MIERAS

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

administrateur v.d. ledenlijst **J. F. M. DEN BOER**
Vechtstraat 120 huis **Z**, tel. 9-17 **UUC** 723255

Rotterdamsche Bank

ADMINISTRATIE EN
BEHEER VAN VERMOGENS

★
BELEGGINGSADVIEZEN

250 Vestigingen in Nederland

FA. M. VOLKERS JR.

AANNEMERS VAN

**Lood-, Zink-
en Sanitaire werken**

plaatselijk en landelijk erkend
gas- en waterfitter.

RUSTENBURGERSTRAAT 106.108, A'DAM-Z.
TELEFOON 723490-98317

Zojuist verschenen:

WEGWIJZER IN KLEUTERLAND

door **LILY PETERSEN**
met medewerking van Herman Broekhuizen

Een praktisch boekje voor ouders van jonge kinderen, **geschreven** door twee bekende **radio-**medewerkers. Zij geven vele waardevolle wenken over speelgoed, kinderpartijtjes, het inrichten van een speelhoekje, kortom het bezig houden van **kleuters** met goede en eenvoudige middelen

INHOUD:

- 1 Het inrichten van kinderkamer of speelhoekje
- 2 Wat geef ik mijn kind voor speelgoed?
- 3 Hoe houd ik mijn kinderen bezig?
Knutselen — Spelletjes binnen en buiten — Kleutergymnastiek — **Fantasie-**spelletjes — Sprookjes en oude kindერიimpjes
- 4 Muzikale kindertaal
- 5 Het voorbereiden en leiden van kinderpartijtjes

Prijs f 3,90, gebonden in fleurig bandje met vele illustraties

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

UITGAVE J. H. DE BUSSY — ROKIN 62 — AMSTERDAM

CERTIFICATES OF VALUE AND INVOICES OF GOODS

voor export naar alle delen van het

BRITSE GEMENEBEST, en
INDIA
IRAK
ISRAEL
PAKISTAN

Onmisbaar voor elke export-zending naar deze gebieden

Prijs 6 cent per stuk

Verkrijgbaar bij de Uitgeverij J. H. de Bussy - Rokin 62 - Amsterdam - Telefoon 63517

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

Amsterdam Singel 250
Rotterdam *Matbenesserlaan* 235
's-Gravenhage *L. V'verberg* 11

*

ALLE **BANK**- EN EFFECTENZAKEN

ALBRACHT & CO N.V.

*Het beste adres voor alle
kantoorbenodigdheden*

★

*Showroom kantoormeubelen
en moderne opbergssystemen
op le étage.*

KALVERSTRAAT 73 — AMSTERDAM-C
TELEFOON 31874

DE PRAKTIJK VAN HET PORCELEIN VERZAMELEN

*door Nanne Ottema
Conservator van het Princessehof-Museum
te Leeuwarden*

Omvang **256** pagina's met 120 afbeeldingen in **zwart/wit** en in kleuren
Gebonden, prijs **f 14,90** — Voorzien van fraai stofomslag

Dit boek is onmisbaar voor iedere ernstige **collectionneur**, elke museum-directeur,
antiquair of belangstellende in Chinese ceramiek

In het eerste gedeelte wordt de *lezer* ingelicht over de fabricage-techniek, over
de opeenvolging en karakteristiek van de dynastieën van alle Chinese Keizers
en hun merken, Het tweede gedeelte geeft een overzicht van de ontwikkeling
der Chinese ceramiek gedurende meer dan 5000 jaar

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

UITGAVE J. H. DE BUSSY — AMSTERDAM

DE STEM VAN PARIJS

DE CULTUUR-GESCHIEDENIS VAN EEN STAD

Rijk **geïllustreerd** met foto's en tekeningen — gebonden in pracht band f **14,—**

Met medewerking van Prof. Dr. F. W. S. **van** Thienen
Pierre en Henri **Bellaunay**
Jean Albert-Sorel
Charles Wentinck

Frank **Onnen** *Verkrijgbaar* bij Uw boekhandel

U I T G A V E J . H . D E B U S S Y — A M S T E R D A M

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41 s JAARGANG - MAART 1954

Het Genootschap **Amstelodamum**, Vereniging tot **bevordering** der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van **belangstelling** voor de oude en de hedendaagse **geschiedenis** van **Amsterdam en tracht deze** uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doei te bereiken door het **verzamen van gegevens en het** uitgeven van geschriften; door de leden **gelegenheid** te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van **tentoonstellingen enz.** De leden worden **door** het bestuur benoemd, op **voordracht** ook van de leden. Gewone **leden betalen** tenminste f 8.— en minder dan f 15.—; donateurs betalen jaarlijks f 15.— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het **kalenderjaar**. Opzeggingen van het **lidmaatschap** moeten schriftelijk **vóór** 1 December geschieden.

* * *

UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP

verkrijgbaar door tussenkomst van de **Boekhandel** en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de **Bussy**, Amsterdam
Onderstaande prijzen zijn verhoogd met 6% omzetbelasting
Jaarboek Voor zover nog voorhanden nummer 1 t/m 40 f 2.50. Nummer 41 t/m 44 f 4.—, voor niet leden f 6.—.

Maandblad. Voor zover nog voorhanden; de jaargangen 1 t/m 32 fl.—, **afzonderlijke** nummers f0.15. De jaargangen 33 t/m 38 f 5.—, **afzonderlijke** nummers f 0.60.

J. W. **Enschede**, Oude marsen van de **Amsterdamsche schutterij**, Kiavierhewerking door J. H. Garms Jr., 1912. f 0.60.

H. Brugmaas, Van Raadhuis tot Paleis. Documenten **betreffende** de overgang van het **Amsterdamsche stadhuis** tot **koninklijk paleis**, 1913; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

J. N. **JacobsenJensen**, Supplement op reizigers te Amsterdam, 1937, f 1.50, voor de leden **fl.—**.

A. W. Weissman, Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam. (Nederlandse en Engelse editie) f0.25 (in het **Paleis** verkrijgbaar).

A. E. **d'Ailly**, Historische **Gids** van Amsterdam. Prijs voor de leden f 5.—.

A. E. **d'Ailly**, Catalogus van **Amsterdamsche plattegronden** f3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijl**, Register op bijdragen en afbeeldingen in het **Amsterdams Jaarboekje**, het **Jaarboek Amstelodamum** en het **Maandblad Amstelodamum** f 4.50. voor de leden f 2.50.

W. F. H. **Oldewelt**, Kohier van de personele **quotisatie** te Amsterdam over het jaar 1742. Prijs f 10.—, voor leden.

(Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, **Vechtstraat** 120 huis.)

J. F. M. den Boer en Mej. S. Duparc, **Kroniek** van Amsterdam over de jaren 1940-1945. Prijs (met aanvulling) f 3.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, **Vechtstraat** 120 huis.)

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermer MR. **ARN. J. D'AILLY**
Burgemeester van Amsterdam

Bestuur

voorzitter MR. H. DE LA **FONTAINE VERWEY**

tweede voorzitter **PROF. DR. I. J. BRUGMANS**

secretaris M^r. J. H. A. **RINGELING**
Jacob **Marisstraat** 80, W.

penningmeester

(Gem. Giro Serie A, No. 65: **Post-Giro**
No. 52391, ten name van het Genootschap
Amstelodamum)

redactrice maandblad **Mej. DR. L. H. VAN EEGHEN**
Prinsengracht 556, C.

J. P. MIERAS

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

administrateur v. d. ledenlijst **J. F. M. DEN BOER**

Vechtstraat 120 huis **Z**, tel. 9-17 uur **723255**

Rotterdamsche Bank

ADMINISTRATIE EN
BEHEER VAN VERMOGENS
*
BELEGGINGSADVIEZEN

250 Vestigingen in Nederland

FA. M. VOLKERS JR.

AANNEMERS VAN

**Lood-, Zink-
en Sanitaire werken**
plaatselijk en landelijk erkend
gas- en waterfitter.

RUSTENBURGERSTRAAT 106.108, A'DAM-Z.
TELEFOON 723490-98317

Zojuist verschenen:

WEGWIJZER IN KLEUTERLAND

door **LILY PETERSEN**
met medewerking van **Herman Broekhuizen**

Een praktisch boekje voor ouders van jonge kinderen, geschreven door twee bekende radio-medewerkers. Zij geven vele waardevolle wenken speelgoed, kinderpartijtjes, het inrichten van een speelhoekje, kortom het bezig houden van kleuters met goede en eenvoudige middelen

INHOUD:

- 1 Het inrichten van kinderkamer of speelhoekje
- 2 Wat geef ik mijn kind voor speelgoed?
- 3 Hoe houd ik mijn kinderen bezig?
Knutselen — Spelletjes binnen en buiten — Kleutergymnastiek — Fantasie-
spelletjes — Sprookjes en oude kinderrijmpjes
- 4 Muzikale kindertaal
- 5 Het voorbereiden en leiden van kinderpartijtjes

Prijs f 3,90, gebonden in fleurig bandje met vele illustraties

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

UITGAVE J. H. DE BUSSY — ROKIN 62 — AMSTERDAM

CERTIFICATES OF VALUE AND INVOICES OF GOODS

voor export naar alle delen van het

BRITSE GEMENEBEST, en
INDIA
IRAK
ISRAEL
PAKISTAN

Onmisbaar voor elke export-zending naar deze gebieden **Prijs 6 cent per stuk**

Verkrijgbaar bij de Uitgeverij J. H. de Bussy - Rokin 62 - Amsterdam - Telefoon 63511

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

Amsterdam Singel 250
Rotterdam *Matbenesserlaan 235*
's-Gravenhage *L. Vijverberg 11*

*

ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

ALBRACHT & CO N.V.

*Het beste adres voor alle
kantoorbenodigdheden*

★

*Showroom kantoormeubelen
en moderne opbergssystemen
op 1e etage.*

KALVERSTRAAT 73 — AMSTERDAM-C
TELEFOON 31874

DE PRAKTIJK VAN HET PORCELEIN VERZAMELEN

*door Nanne Ottema
Conservator van het Prinsessehof-Museum
te Leeuwarden*

✂

Omvang 256 pagina's met 120 afbeeldingen in **zwart/wit** en in kleuren
Gebonden, prijs **f 14,90** — Voorzien van fraai stofomslag

Dit boek is onmiabaar voor iedere ernstige collectionneur, elke museum-directeur,
antiquair of belangstellend in Chinese **ceramiek**

In het eerste gedeelte wordt de lezer ingelicht over de fabricage-techniek, over
de opeenvolging en karakteristiek van de **dynastieën** van alle Chinese Keizers
en hun merken. Het tweede gedeelte geeft een overzicht van de ontwikkeling
der Chinese ceramiek gedurende meer dan 5000 jaar

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

UITGAVE J. H. DE BUSSY — AMSTERDAM

IN DE LOOP VAN DE MAAND MAART
VERSCIJNT DE

L E I D R A A D

voor de Vermogensbelasting 1954 en Inkomstenbelasting 1953
(Effectenkoerslijst)

Prijs f 1,70 per exemplaar

Deze Leidraad bevat een uitgewerkte tabel van de Inkomstenbelasting, geldig voor de jaren 1951 t/m 1953 en een dergelijke tabel welke geldt voor 1954 en volgende jaren.

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar * UITGAVE J. H. de BUSSY - AMSTERDAM

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — APRIL 1954

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot **bevordering** der **kennis** van het verleden en heden van **Amsterdam**, stelt zich ten doel het wekken van **belangstelling** voor de oude **en** de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam **en** tracht **deze** uit de bronnen te **leren** en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel **te** bereiken door het verzamelen van **gegevens** en het uitgeven van geschriften: door de leden **gelegenheid** te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende **gebouwen** **en** Instellingen. **het** houden van **tentoonstellingen enz.** De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8.— en minder dan f 15.—; donateurs **betalen** **jaarlijks** f 15.— of meer. Het **verenigingsjaar** valt **samen** met het **kalenderjaar**. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór** 1 December geschieden.

* * *

UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de **Bussy**, Amsterdam
Onderstaande prijzen zijn verhoogd met 6% omzetbelasting
Jaarboek. Voor **zover** nog voorhanden nummer 1 t/m 40 f2.50. Nummer 41 t/m 44 f4.—, voor niet leden f 6.—.

Maandblad. Voor zover nog voorhanden; **de** jaargangen **1 t/m** 32 f1.—, afzonderlijke nummers f0.15. De jaargangen 33 t/m 38 f 5.—, afzonderlijke nummers f 0.60.
J. W. **Enschedé**, Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij. **Klavierbewerking** door J. H. **Garms** Jr., 1912 f 0.60.

H. Brugmans, Van Raadhuis tot Paleis. Documenten **betreffende** de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f3.—; voor de leden tot f 1.25.

J. N. **Jacobsen Jensen**, Supplement op **reizigers** te Amsterdam. 1937, f 1.50, voor de leden f1.—.

A. W. **Weissman**, Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam. (Nederlandse **en** **Engelse** editie) f0.25 (In **het** Paleis verkrijgbaar).

A. E. **d'Ailly**, Historische **Gids** van Amsterdam. **Prijs** voor de leden f 5.—.

A. E. **d'Ailly**, Catalogus van Amsterdamsche **plattegronden** f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijl**, Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek **Amstelodamum** **en** het Maandblad Amstelodamum f 4.50, voor de leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, Kohier van de personele quotisatie **te** Amsterdam **over** het jaar 1742. Prijs f 10.—, voor leden. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de **Heer J. P. M. den Boer**, **Vechtstraat** 120 huis.)

J. **P. M. den Boer** en Mej. S. **Duparc**, Kroniek van Amsterdam over de **jaren** 1940-1945. Prijs (met aanvulling) f 3.7 (Uitsluitend verkrijgbaar bij de **Heer J. P. M. den Boer**, **Vechtstraat** 120 huis.)

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermer MR. ARN. J. D'AILLY
Burgemeester van Amsterdam

Bestuur
voorzitter MR. H. DE LA FONTAINE VERWET

woede voorzitter PROF. DR. I. J. BRUGMANS

secretaris MR. J. H. A. RINGELING
Jacob **Marisstraat** 80, W.

penningmeester ANDR. VAN DER LAAN
(Gem. Giro **Serie A**, No. 65: Post-Giro
No. 52391, ten name van het Genootschap
Amstelodamum)

directrice maandblad Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN
Prinsengracht 556, C.

W. A. DRIESSEN

IR. R. MEISCHKE

J. P. MIERAS

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

administrateur v. d. ledenlijst J. F. M. DEN BOER
Vechtstraat 120 huis 2. tel. 9-17 uur 723255

Rotterdamsche Bank

ADMINISTRATIE EN'
BEHEER VAN VERMOGENS
*
BELEGGINGSADVIEZEN

250 **Vestigingen** In Nederland

FA. M. VOLKERS JR.

AANNEMERS VAN

Lood-, Zink- en Sanitaire werken

plaatselijk en landelijk erkend
gas- en waterfitter.

RUSTENBURGERSTRAAT 106.108, A'DAM-Z.
TELEFOON 723490-98317

In Mei as. zal verschijnen :

TIN DOOR DE EEUWEN

door A. J. G. Verster

Inhoud:

Tin in huis en herberg
Tin in kerk en klooster
Gieters en Gilden
Merken en bewerking
Verzamelaars en vervalsers

*

formaat 16 x 24 cm
85 pagina's tekst
120 afbeeldingen (gehele pagina's)

Voor na 1940 is de belangstelling voor tin sterk ~~estegen~~ estegen en de vraag naar literatuur op dit gebied kon tot nog toe alleen door buitenlandse boeken, waarin bovendien het Nederlandse tin slechts zeer beknopt wordt beschreven, worden bevredigd.

De goede naam en de grote deskundigheid van de auteur staan er borg voor dat de belangstellende en de liefhebber in dit boek de juiste voorlichting krijgen die zij zo nodig hebben, juist in deze tijd nu zoveel z.g. oud tin wordt gefabriceerd.

Prijs, gebonden in geheel linnen, en voorzien van een fraai stofomslag **f 18,90**

Plaats nu reeds Uw bestelling bij Uw boekhandelaar

CERTIFICATES OF VALUE AND INVOICES OF GOODS

voor export naar alle delen van het

BRITSE GEMENEBEST, en
INDIA
IRAK
ISRAEL
PAKISTAN

Onmisbaar voor elke export-zending naar deze gebieden Prijs 6 cent per stuk

Verkrijgbaar bij de Uitgeverij J. H. de Bussy • Rokin 62 • Amsterdam • Telefoon 63511

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

Amsterdam Singel 250
Rotterdam *Matbenesserlaan 235*
's-Gravenhage *L. Vijverberg 11*

*

ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

ALBRACHT & CO N.V.

*Het beste adres voor alle
kantoorbenodigdheden*

★

*Showroom kantoormeubelen
en moderne opbergssystemen
op 1e étage.*

KALVERSTRAAT 73 — AMSTERDAM-C
TELEFOON 31674

DE PRAKTIJK VAN HET PORCELEIN VERZAMELEN

*door Nanne Ottema
Conservator van het Prinsessehof-Museum
te Leenwarden*

Omvang 256 pagina's met 120 afbeeldingen in **zwart/wit** en in kleuren
Gebonden, prijs f 14,90 — Voorzien van fraai **stofomslag**

Dit boek is onmisbaar voor iedere ernstige **collectionneur**, elke museum-directeur,
antiquair of belangstellende in Chinese ceramiek

In het eerste gedeelte wordt de **lezer** ingelicht over de fabricage-techniek, over
de opeenvolging en karakteristiek van de dynastieën van alle Chinese Keizers
en hun merken. Het tweede gedeelte geeft een overzicht van de ontwikkeling
der Chinese ceramiek gedurende meer dan 5000 jaar

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

UITGAVE J. H. DE BUSSY — AMSTERDAM

ZO JUIST VERSCHENEN:

LEIDRAAD

voor de Vermogensbelasting 1954 en Inkomstenbelasting 1953
(Effectenkoerslijst)

Prijs f 1,70 per exemplaar

Deze Leidraad bevat een uitgewerkte tabel van de Inkom-
stenbelasting, geldig voor de jaren 1951 t/m 1953 en een
dergelijke tabel welke geldt voor 1954 en volgende jaren.

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar * **UITGAVE J. H. de BUSSY • AMSTERDAM**

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41. JAARGANG

-

MEI 1954

Het **Genootschap** Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, **stelt zich ten doel** het wekken van **belangstelling** voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door de leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen **enz.** De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden **betalen** tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het verenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van **het lidmaatschap** moeten **schriftelijk vóór** 1 December geschieden.

* * *

UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam
Onderstaande prijzen zijn verhoogd met 6 % omzetbelasting
Jaarboek. Voor zover nog voorhanden nummer 1 t/m 40 f 2.50. Nummer 41 t/m 44 f 4.—, voor niet leden f 6.—.

Maandblad. Voor zover nog voorhanden; de jaargangen 1 t/m 32 fl.—, afzonderlijke nummers f 0.15. De jaargangen 33 t/m 38 f 5.—, afzonderlijke nummers f 0.60.
J. W. Enschede, Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij. Kiavicrbewerking door J. H. Garms Jr., 1912. f 0.00.

H. Brugmans, Van Raadhuis tot Paleis, Documenten **betreffende** de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

J. N. **Jacobsen** Jemen, Supplement op reizigers te Amsterdam, 1937, f 1.50, voor de leden fl.—.

A. W. Weissman, Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

A. E. d'Ailly, Historische Gids van Amsterdam. Prijs voor de leden f 5.—.

A. E. d'Ailly, Catalogus van Amsterdamsche plattegronden f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijll**, Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum f 4.50, voor de leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742. Prijs f 10.—, voor leden. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en **Mej. S. Duparc**, Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945. Prijs (met aanvulling) f 3.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis.)

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermer **MR. ARN. J. D'AILLY**
Burgemeester van Amsterdam

Bestuur

voorzitter **ME H. DE LA FONTAINE VERWEY**

tweede voorzitter **PROF. DR. I. J. BRUGMANS**

secretaris **MR. J. H. A. RINGELING**
Jacob **Marijstraat** 80. W.

penningmeester **ANDR. VAN DER LAAN**
(Gem. Giro Serie A, No. 65: Post-Giro
No. 52391, ten name van het Genootschap
Amstelodamum)

redactrice maandblad **MEJ. DR. I. H. VAN EBGHEN**
Prinsengracht 556. C.

W. A. DRIESSEN

IR. R. MEISCHKE

J. P. MIERAS

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

administrateur v. d. ledenlijst **J. F. M. DEN BOER**
Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 723255

Rotterdamsche Bank

ADMINISTRATIE EN
BEHEER VAN VERMOGENS

*
BELEGGINGSADVIEZEN

250 Vestigingen in Nederland

FA. M. VOLKERS JR.

AANNEMERS VAN

Lood-, Zink-
en Sanitaire werken

plaatselijk en landelijk erkend
gas- en waterfitter.

RUSTENBURGERSTRAAT 106-108, A'DAM-Z.
TELEFOON 733490-98317

In Mei a.s. zal verschijnen :

TIN DOOR DE EEUWEN

door A. J. G. Verster

Inhoud:

Tin in huis en herberg
Tin in kerk en klooster
Gieters en Gilden
Merken en bewerking
Verzamelaars en **vervalsers**

*

formaat 16 x 24 cm
85 pagina's tekst
120 afbeeldingen (gebele pagina's)

Voor al na 1940 is de belangstelling voor tin sterk **gestegen** en de vraag naar literatuur op dit **gebied** kon tot nog toe alleen door **buitenlandsse** boeken, waarin bovendien het Nederlandse tin slechts zeer beknopt wordt beschreven, worden bevredigd.

De goede **naam** en de grote deskundigheid van de auteur staan er borg voor dat de belangstellende en de liefhebber in dit boek de **juiste** voorlichting krijgen die zij zo nodig hebben, juist in deze tijd nu zoveel z.g. oud tin **wordt** gefabriceerd.

Prijs, gebonden in geheel linnen, en voorzien van een fraai stofomslag **f 18,90**

Plaats nu reeds Uw bestelling bij Uw boekhandelaar

CERTIFICATES OF VALUE AND INVOICES OF GOODS

voor *export naar alle delen van het*

BRITSE GEMENEBEST, **en**
INDIA
IRAK
ISRAEL
PAKISTAN

Onmisbaar voor elke export-zending naar deze gebieden **Prijs 6 cent per stuk**

Verkrijgbaar bij de Uitgeverij J. H. de Bussy • Rokin 62 • Amsterdam • Telefoon 63511

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

Amsterdam Singel 250
Rotterdam *Matenesserlaan 235*
's-Gravenhage *L. Vijverberg 11*

*

ALLE BANK. EN EFFECTENZAKEN

ALBRACHT & CO N.V.

*Het beste adres voor alle
Rantoorbenodigdheden*

★

*Showroom kantoormeubelen
en moderne opbergssystemen
op 1e étage.*

KALVERSTRAAT 73 — AMSTERDAM-C
TELEFOON 31874

DE PRAKTIJK VAN HET PORCELEIN VERZAMELEN

*door Nanne Ottema
Conservator van het Prinsessehof-Museum
te Leeuwarden*

✂

Omvang 256 pagina's met 120 afbeeldingen in **zwart/wit** en in kleuren
Gebonden, prijs **f 14,90** — Voorzien van fraai stofomslag

Dit boek is onmisbaar voor iedere ernstige collectionneur, elke museum-directeur,
antiquair of belangstellende in Chinese ceramiek

In het eerste gedeelte wordt de lezer ingelicht over de fabricage-techniek, over
de opeenvolging en karakteristiek van de dynastieën van alle Chinese Keizers
en hun merken. Het tweede gedeelte geeft een overzicht van de ontwikkeling
der Chinese ceramiek gedurende meer dan 5000 jaar

Verkrijgbaar bij u w boekhandelaar

UITGAVE J. H. DE BUSSY — AMSTERDAM

ZO JUIST VERSCHENEN:

LEIDRAAD

voor de Vermogensbelasting 1954 en Inkomstenbelasting 1953
(Effectenkoerslijst)

Prijs f 1,70 per exemplaar

Deze Leidraad bevat een uitgewerkte tabel van de Inkom-
stenbelasting, geldig voor de jaren 1951 t/m 1953 en een
dergelijke tabel welke geldt voor 1954 en volgende jaren.

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar * UITGAVE J. H. de BUSSY • AMSTERDAM

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41^e JAARGANG — JUNI 1954

DE MAANDEN JULI EN AUGUSTUS VERSCHIJNT DIT BLAD NIET

Het **Genootschap** Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en beden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doei te bereiken door **het verzamelen** van gegevens en **het** uitgeven van geschriften; door de leden **gelegenheid te** verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en **instellingen**, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op **voordracht** ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste **f 8,—** en minder dan **f 15,—**; donateurs betalen jaarlijks **f 15,—** of meer. Het verenigingsjaar **valt** samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór** 1 December geschieden.

* * *

UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de **Bussy**, Amsterdam
Onderstaande prijzen zijn verhoogd met 6% omzetbelasting
Jaarboek. Voor zover nog voorhanden nummer 1 **t/m** 40 f 2.50. Nummer 41 **t/m** 44 f **4,—**, voor niet leden **f 6,—**.

Maandblad. Voor zover nog voorhanden: de jaargangen 1 **t/m** 32 f 1.—, afzonderlijke nummers f 0.15. De jaargangen 33 **t/m** 38 f 5.—, **afzonderlijke** nummers f 0.60.

J. W. **Enschede**, Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. **Brugmans**, Van Raadhuis tot Paleis, Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot **f 3,—**; voor de leden tot f 1.25.

J. N. **Jacobsen Jensen**, Supplement op reizigers te Amsterdam, 1937, f 1.50, voor de leden **f 1,—**.

A. W. **Weissman**, Gids voor de bezoekers van het Koninklijk **Paleis** te Amsterdam. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (**in het** Paleis verkrijgbaar).

A. E. **d'Ailly**, Historische Gids van Amsterdam. Prijs voor de leden **f 5,—**.

A. E. **d'Ailly**, Catalogus van Amsterdamsche **plattegronden** **f 3,—**, voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijl**, Register op bijdragen en **afbeeldingen** in het **Amsterdams** Jaarboekje, **het** Jaarboek **Amstelodamum** en het Maandblad Amstelodamum **f 4,50**, voor de leden f 2.50.

W. F. H. **Oldewelt**, Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742. Prijs **f 10,—**, voor leden. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. **Duparc**, Kroniek van Amsterdam **over** de jaren 1940-1945. Prijs (met aanvulling) f 3.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis.)

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermbeër MR. ARN. J. **d'Ailly**
Burgemeester van Amsterdam

Bestuur

voorzitter MR. H. DE LA FONTAINE VERWEY

tweede voorzitter PROF. DR. I. J. **BRUGMANS**

secretaris MR. J. H. A. **INGELING**
Jacob **Marisstraat** 80, W.

penningmeester **ANDR. VAN DER LAAN**
(Gem. Giro Serie A, No. 65: **Post-Giro**
No. 52391, ten name van het Genootschap
Amstelodamum)

redactrice maandblad Mej. Dr. I. **H. VAN EEGHEN**
Prinsengracht 556. **C**

W. **A. DRIESSEN**

Ia. **R. MEISCHKE**

J. P. **MIERAS**

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

administrateur v. d. ledenlijst J. F. M. DEN **BOER**
Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 723255

Rotterdamse Bank

ADMINISTRATIE EN
BEHEER VAN VERMOGENS
★
BELEGGINGSADVIEZEN

250 **Vestigingen** In Nederland

FA. M. VOLKERS JR.

AANNEMERS VAN

Lood-, Zink- en Sanitaire werken

plaatselijk en landelijk erkend
gas- en waterfitter.

RVSTENEVRGERSTRAAT 106.108, A'DAM-Z.
TELEFOON 723490.98317

Zeer binnenkort *verschijnt*:

TIN DOOR DE EEUWEN

door A. J. G. Verster

Inhoud:

Tin in huis en herberg
Tin in kerk en klooster
Gieters en Gilden
Merken en bewerking
Verzamelaars en vervalsers

*

formaat 16×24 cm
85 pagina's tekst
120 afbeeldingen (gebele pagina's)

Voor na 1940 is de belangstelling voor tin sterk gestegen en de vraag naar literatuur op dit gebied kon tot nog toe alleen door buitenlandse boeken, waarin bovendien het Nederlandse tin slechts zeer beknopt wordt beschreven, worden bevredigd.

De goede naam en de grote deskundigheid van de auteur staan er borg voor dat de belangstellende en de liefhebber in dit boek de juiste voorlichting krijgen die zij zo nodig hebben, juist in deze tijd nu zoveel z.g. oud tin wordt gefabriceerd.

Prijs, gebonden in geheel linnen, en voorzien van een fraai stofomslag **f 18,90**

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

CERTIFICATES OF VALUE AND INVOICES OF GOODS

voor export naar *alle delen van het*

BRITSE GEMENEBEST, en
INDIA
IRAK
ISRAEL
PAKISTAN

Onmisbaar voor elke export-zending naar deze gebieden **Prijs 6 cent per stuk**

Verkrijgbaar bij de Uitgeverij J. H. de Bussy • Rokin 62 • Amsterdam • Telefoon 6351 1

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

Amsterdam Singel 250
Rotterdam *Matbenesserlaan 235*
's-Gravenhage *L. Vijverberg 11*

*

ALLE BANK. EN EFFECTENZAKEN

ALBRACHT & CO N.V.

*Hef besfe adres voor alle
kantoorbenodigbeden*

★

*Showroom kantoormeubelen
en moderne opbergsystemen
op 1e étage.*

KALVERSTRAAT 73 — AMSTERDAM-C
TELEFOON 31074

DE PRAKTIJK VAN HET PORCELEIN VERZAMELEN

*door Name Ottema
Conservator van het Princessehof-Museum
te Leeuwarden*

✻

Omvang 256 pagina's met 120 afbeeldingen in **zwart/wit** en in **kleuren**
Gebonden, prijs **f 14,90** — Voorzien van fraai stofomslag

Dit boek is onmisbaar voor **iedere** ernstige **collectionneur**, elke **museum-directeur**,
antiquair of belangstellende in Chinese ceramiek

In het eerste gedeelte wordt de lezer ingelicht over de fabricage-techniek, **over**
de opeenvolging en karakteristiek van de **dynastieën** van alle Chinese Keizers
en hun merken. Het tweede gedeelte geeft een overzicht van de ontwikkeling
der Chinese ceramiek gedurende meer dan 5000 jaar

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

UITGAVE J. H. DE BUSSY — AMSTERDAM

ZO JUIST VERSCHENEN;

LEIDRAAD

voor de Vermogensbelasting 1954 en Inkomstenbelasting 1953
(Effectenkoerslijst)

Prijs f 1,70 per exemplaar

Deze Leidraad bevat een uitgewerkte tabel van de Inkom-
stenbelasting, geldig voor de jaren 1951 t/m 1953 en een
dergelijke tabel welke geldt voor 1954 en volgende jaren.

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar * UITGAVE J. H. de BUSSY • AMSTERDAM

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — SEPTEMBER 1954

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering **der** kennis van het **verleden** en heden van **Amsterdam**, stelt zich ten doel het wekken van **belangstelling voor** de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de **bronnen** te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel **te** bereiken door **het** verzamelen **van** gegevens en het uitgeven van geschriften; **door de leden gelegenheid** te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het **bestuur** benoemd, op **voordracht** ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8.— en minder dan f 15.—; donateurs betalen jaarlijks f 15.— of meer. **Het verenigingsjaar** valt samen met het kalenderjaar. **Opzeggingen van het lidmaatschap** moeten schriftelijk **vóór** 1 December **geschieden**

* * *

UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en Lij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam

Onderstaande prijzen zijn verhoogd, met 6 % omzetbelasting

Jaarboek. Voor **zover** nog voorbanden nummer 1 t/m 40 f2.50. Nummer 41 t/m 44 f 4.— voor niet leden f 6.—.

Maandblad. Voor **zover** nog voorhanden; de jaargangen 1 t/m 32 fl.—, afzonderlijke nummers f0.15. De jaargangen 33 t/m 38 f 5.—, afzonderlijke nummers f 0.60.

J. W. **Enschede**, Oude marsen van de Amsterdamsche **schutterij**, Klavierbewerking door J. H. **Garms** Jr., 1912, f 0.60.

H. **Brugmans**, Van Raadhuis tot Paleis, Documenten **betreffende** de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; **verminderd** tot f 3.—; voor **de** leden tot f 1.25.

J. N. **Jacobsen Jensen**, Supplement op reizigers te Amsterdam, 1937, f 1.50, voor de **leden** fl.—.

A. W. **Weissman**, Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

A. E. **d'Ailly**, Historische Gids van Amsterdam. Prijs voor de **leden** f 5.—.

A. E. **d'Ailly**, Catalogus van Amsterdamsche **plattegronden** f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijl**, Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje. **het** Jaarboek **Amstelodamum** en het Maandblad **Amstelodamum** f 4.50, voor de leden f 2.50.

W. F. H. **Oldewelt**, Kobier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742. Prijs f 10.—, voor leden. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de **Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat** 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. Duparc, Kroniek **van** Amsterdam over de jaren 1940-1945. Prijs (met aanvulling) f 3.—, (Uitsluitend verkrijgbaar bij de **Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat** 120 huis.)

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht f in 1900

Beschermer MR. **ARN. J. D'Ailly**
Burgemeester van Amsterdam

Bestuur

voorzitter PROF. **MR. H. DE LA FONTAINE VERWY**

tweede voorzitter PROF. **DR. I. J. BRUGMANS**

secretaris MR. **J. H. A. RINGELING**
Jacob **Marisstraat** 80, W.

penningmeester **ANDR. VAN DER LAAN**
(Gem. Giro Serie A, No. 65; Post-Giro
No. 52391, ten name van het Genootschap
Amstelodamum)

redactrice maandblad Mej. **DR. I. IC. VAN EEGHEN**
Prinsengracht 556, **C.**

W. A. DRIESSEN

IN. R. MEISCHKE

J. P. MIERAS

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

administrateur v. d. ledenlijst **J. F. M. DEN BOER**
Vechtstraat 120 huis Z., **tel.** 9-17 uur 723255

Rotterdamse Bank

ADMINISTRATIE EN
BEHEER VAN VERMOGENS
★
BELEGGINGSADVIEZEN

250 **Vestigingen** In Nederland

FA. M. VOLKERS JR.

AANNEMERS VAN

Lood-, Zink- en Sanitaire werken

plaatselijk en landelijk erkend
gas- en waterfitter.

RVSTENEVRGERSTRAAT 106.108, A'DAM-Z.
TELEFOON 723490.98317

Zeer binnenkort *verschijnt*:

TIN DOOR DE EEUWEN

door A. J. G. Verster

Inhoud:

Tin in huis en herberg
Tin in kerk en klooster
Gieters en Gilden
Merken en bewerking
Verzamelaars en vervalsers

*

formaat 16×24 cm
85 pagina's tekst
120 afbeeldingen (gebele pagina's)

Voor na 1940 is de belangstelling voor tin sterk gestegen en de vraag naar literatuur op dit gebied kon tot nog toe alleen door buitenlandse boeken, waarin bovendien het Nederlandse tin slechts zeer beknopt wordt beschreven, worden bevredigd.

De goede naam en de grote deskundigheid van de auteur staan er borg voor dat de belangstellende en de liefhebber in dit boek de juiste voorlichting krijgen die zij zo nodig hebben, juist in deze tijd nu zoveel z.g. oud tin wordt gefabriceerd.

Prijs, gebonden in geheel linnen, en voorzien van een fraai stofomslag **f 18,90**

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

CERTIFICATES OF VALUE AND INVOICES OF GOODS

voor export naar *alle delen van het*

BRITSE GEMENEBEST, en
INDIA
IRAK
ISRAEL
PAKISTAN

Onmisbaar voor elke export-zending naar deze gebieden **Prijs 6 cent per stuk**

Verkrijgbaar bij de Uitgeverij J. H. de Bussy • Rokin 62 • Amsterdam • Telefoon 6351 1

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

Amsterdam *Singel 250*
Rotterdam *Matthenserslaan 235*
's-Gravenhage *L. Vijverberg 11*

*

ALLE BANK. E N **EFFECTENZAKEN**

Zojuist verscheen :

Hilary Page

ZIJN SPELEN IS LEREN

Het spel bij baby en kleuter met
14 foto's en 72 tekeningen

f 8,90 geb.

met een voorwoord van
Dra. Wilh. J. Bladergroen

Dit boek is een warm pleidooi tot
alle ouders en a.s. ouders zich in-
tensief met het spel van hun kin-
deren bezig te houden en hun door
het verschaffen van goed, verant-
woord speelmateriaal het geluk en
het geestelijk evenwicht te geven,
dat zij voor later nodig zullen
hebben.

Een boek, dat uit de praktijk van
„omgang met kinderen” gegroeid
is : boeiend, onderhoudend en uiter-
mate belangrijk.

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

Uitg. J. H. de Bussy ■ Amsterdam

Binnenkort verschijnt:

WAAR BLIJFT HET?

*Huisboekkasboek uitgegeven in samenwerking met
de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen*

Een geheel nieuw kasboek, uiterst praktisch,
voorzien van afwasbaar, gevernist, omslag.

Met seizoenrecepten en -artikeltjes, praktische
wenken voor huishouding en sociale gegevens
voor de huisvrouw.

Prijs f **2,50**

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

DIE hebt U voor jaren!

De complete *collectie kunt*
U inzien bij

ALBRACHT & Co., N.V.

Kalverstraat 73 — Amsterdam
Telefoon : 31874

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP

AMSTELODAMUM

41e JAARGANG - OCTOBER 1954

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het **verleden** en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van **belangstelling** voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de **bronnen** te leren en te doen kennen, Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het **verzamelen** van **gegevens** en het uitgeven van geschriften; door de leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van **belangwekkende** gebouwen en instellingen, het houden van **tentoonstellingen** enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; **donateurs** betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het vermogensjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk **vóór** 1 December geschieden.

* * *

UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de **Bussy**, Amsterdam **onderstaande prijzen zijn verhoogd met 6% omzetbelasting** Jaarboek. Voor zover nog voorhanden nummer 1 t/m 40 f 2.50, Nummer 41 t/m 44 f 4,—, voor niet leden f 6,—.

Maandblad Voor zover nog voorhanden: de **jaargangen** 1 t/m 32 f 1.—, afzonderlijke nummers f 0.15. De jaargangen 33 t/m 38 f 5.—, afzonderlijke nummers f 0.60.

J. W. Enschede, **Oude marsen** van de Amsterdamsche schutterij. **Klavierbewerking** door J. H. Garms Jr., 1912, f 0.60.

H. Brugmans, Van Raadhuis tot **Paleis**, Documenten **betreffende** de overgang van het Amsterdamsche stadhuys tot **koninklijk paleis**, 1913; verminderd tot f 3,—; voor de leden tot f 1.25.

J. N. **Jacobsen Jensen**, Supplement op **reizigers** te **Amsterdam**, 1937, f 1.50, voor de leden fl.—.

A. W. Weissman, Gids voor de bezoekers van het **Koninklijk Paleis** te Amsterdam. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

A. **E. d'Ailly**, Historische Gids van Amsterdam. Prijs voor de leden f 5.—.

A. E. **d'Ailly**, **Catalogus** van Amsterdamsche **plattegronden** f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der **Bijl**, Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek **Amstelodamum** en het Maandblad **Amstelodamum** f 4.50, voor de leden f 2.50.

W. **F. H. Oldewit**, Kohier van de personele quotisatie te **Amsterdam** over het jaar 1742. Prijs f 10.—, voor leden. Uitsluitend **verkrijgbaar** bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. Duparc, Kroniek van Amsterdam over de jaren **1940-1945**. Prijs (met **aanvulling**) f 3.—. (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer **J. F. M. den Boer**, Vechtstraat 120 huis.)

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermer **MR. ARN. J. D'AILLY**
Burgemeester van Amsterdam

Bestuur

voorzitter **PROF. MR. H. DE LA FONTAINE VERWEY**

tweede voorzitter **PROF. DR. I. J. BRUGMANS**

secretaris **MR. J. H. A. RINGELING**
Jacob **Marisstraat** 80, W.

penningmeester **ANDR. VAN DER LAAN**
(Gem. Giro Serie A, No. 65: Post-Gii
No. 52391, ten name van het Genootschap
Amstelodamum)

redactrice maandblad **MEJ. DR. I. H. VAN BEGHEN**
Prinsengracht 556, C.

W. A. DRIESSEN

IR. R. MEISCHKE

J. P. MIERAS

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

administrateur v. d. ledenlijst **J. F. M. DEN BOER**
Vechtstraat 120 huis **Z.**, tel. 9-17 uur 723255

Rotterdamse Bank

ADMINISTRATIE EN
BEHEER VAN VERMOGENS
★
BELEGGINGSADVIEZEN

250 **Vestigingen** In Nederland

FA. M. VOLKERS JR.

AANNEMERS VAN

Lood-, Zink- en Sanitaire werken

plaatselijk en landelijk erkend
gas- en waterfitter.

RVSTENEVRGERSTRAAT 106.108, A'DAM-Z.
TELEFOON 723490.98317

Zeer binnenkort *verschijnt*:

TIN DOOR DE EEUWEN

door A. J. G. Verster

Inhoud:

Tin in huis en herberg
Tin in kerk en klooster
Gieters en Gilden
Merken en bewerking
Verzamelaars en vervalsers

*

formaat 16×24 cm
85 pagina's tekst
120 afbeeldingen (gebele pagina's)

Voor na 1940 is de belangstelling voor tin sterk gestegen en de vraag naar literatuur op dit gebied kon tot nog toe alleen door buitenlandse boeken, waarin bovendien het Nederlandse tin slechts zeer beknopt wordt beschreven, worden bevredigd.

De goede naam en de grote deskundigheid van de auteur staan er borg voor dat de belangstellende en de liefhebber in dit boek de juiste voorlichting krijgen die zij zo nodig hebben, juist in deze tijd nu zoveel z.g. oud tin wordt gefabriceerd.

Prijs, gebonden in geheel linnen, en voorzien van een fraai stofomslag **f 18,90**

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

CERTIFICATES OF VALUE AND INVOICES OF GOODS

voor export naar *alle delen van het*

BRITSE GEMENEBEST, en
INDIA
IRAK
ISRAEL
PAKISTAN

Onmisbaar voor elke export-zending naar deze gebieden **Prijs 6 cent per stuk**

Verkrijgbaar bij de Uitgeverij J. H. de Bussy • Rokin 62 • Amsterdam • Telefoon 6351 1

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

Amsterdam Singel 250
Rotterdam Matheneserlaan 235
'e-Gravenhage L. Vijverberg 11

*

ALLE BANK. EN EFFECTENZAKEN

Verschenen :

Hilary Page

ZIJN SPELEN IS LEREN

Het spel bij baby en kleuter met
14 foto's en 72 tekeningen

f 8,90 geb.

met een voorwoord van
Dra. Wilh. J. Bladergroen

Dit boek is een warm pleidooi tot
alle ouders en a.s. ouders zich in-
tensief met het spel van hun kin-
deren bezig te houden en hun door
het verschaffen van goed, verant-
woord speelmateriaal het geluk en
het geestelijk evenwicht te geven,
dat zij voor later nodig zullen
hebben.

Een boek, dat uit de praktijk van
„omgang met kinderen” gegroeid
is : boeiend, onderhoudend en uiter-
mate belangrijk.

Verkrgbaar bij Uw boekhandelaar

Uitg. J. H. de Bussy - Amsterdam

Binnenkort verschijnt:

WAAR BLIJFT HET?

*Huishoudkasboek uitgegeven in samenwerking met
de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen*

Een geheel nieuw kasboek, uiterst praktisch,
voorzien van afwasbaar, gevernist, omslag.

Met seizoenrecepten en -artikeltjes, praktische
wenken voor huishouding en sociale gegevens
voor de huisvrouw.

pros f 2,50

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

DIE hebt U voor jaren!

*De complete collectie kunt
U inzien bij*

ALBRACHT & Co., N.V.

Kalverstraat 73 - Amsterdam

Telefoon : 31874

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41 s JAARGANG - NOVEMBER 1954

Het Genootschap Amstelodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse **geschiedenis** van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit **doel** te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door de leden gelegenheid te **verschaffen** tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8.— en minder dan f 15.—; donateurs betalen jaarlijks f 15.— of meer. Het **verenigingsjaar** valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

* * *

UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP

verkrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam *onderstaande prijzen zijn verhoogd met 6% omzetbelasting*

Jaarboek. Voor zover nog voorhanden nummer 1 t/m 40 f2.50. Nummer 41 t/m 44 f 4.—, voor niet leden f 6.—.

Maandblad. Voor zover nog voorhanden: de jaargangen 1 t/m 32 fl.—, afzonderlijke nummers f0.15. De jaargangen 33 t/m 38 f 5.—, afzonderlijke nummers f 0.60.

J. W. Enschede, Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr., 1912, f0.60.

H. Brugmans, Van Raadhuis tot Paleis, Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

J. N. Jacobsen Jensen, Supplement op reizigers te Amsterdam, 1937, f 1.50, voor de leden f 1.—.

A. W. Weissman, Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

A. E. d'Ailly, Historische Gids van Amsterdam. Prijs voor de leden f 5.—.

A. E. d'Ailly, Catalogus van Amsterdamsche plattegronden f 3.—, voor de leden f 2.—.

H. van der Bijll, Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum f 4.50, voor de leden f 2.50.

W. F. H. Oldewelt, Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742. Prijs f 10.—, voor leden. Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. Duparc, Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945. Prijs (met aanvulling) f 3.—, (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis.)

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermer Mr. ARN. J. D'AILLY
Burgemeester van Amsterdam

Bestuur

voorzitter PROF. MR. H. DE LA FONTAINE VERWEY

tweede voorzitter PROF. DR. I. J. BRUGMANS

secretaris Mr. J. H. A. RINGELING
Jacob Marisstraat 80, W.

penningmeester ANDR. VAN DER LAAN
(Gem. Giiro Serie A, No. 65: Post-Giro
No. 52391, ten name van het Genootschap
Amstelodamum)

redactrice maandblad Mej. Dr. I. H. VAN EEGHEN
Prinsengracht 556, C.

W. A. DRIESSEN

IR. R. MEISCHKE

J. P. MIERAS

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

administrateur v. d. ledenlijst J. F. M. DEN BOER
Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 723255

Rotterdamsche Bank

ADMINISTRATIE EN
BEHEER VAN VERMOGENS
*
BELEGGINGSADVIEZEN

250 Vestigingen in Nederland

FA. M. VOLKERS JR.

AANNEMERS VAN

Lood-, Zink-
en Sanitaire werken

plaatselijk en landelijk erkend
gas- en waterfitter.

RUSTENBURGERSTRAAT 106-108, A'DAM-Z.
TELEFOON 723490-98317

Verschenen:

TIN DOOR DE EEUWEN

door A. J. G. Verster

Inhoud:

Tin in huis en herberg
Tin in kerk en klooster
Gieters en Gilden
Merken en bewerking
Verzamelaars en vervalsers

*

formaat 16 x 24 cm
100 pagina's tekst
120 afbeeldingen (gebele pagina's)

Voor al na 1940 is de belangstelling voor tin sterk gestegen en de vraag naar literatuur op dit gebied kon tot nog toe alleen door buitenlandse boeken, waarin bovendien het Nederlandse tin slechts zeer beknopt wordt beschreven, worden bevredigd.

De goede naam en de grote deskundigheid van de auteur staan er borg voor dat de belangstellende en de liefhebber in dit boek de juiste voorlichting krijgen die zij zo nodig hebben, juist in deze tijd nu zoveel z.g. oud tin wordt gefabriceerd.

Prijs, gebonden in geheel linnen, en voorzien van een fraai stofomslag **f 18,90**

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

CERTIFICATES OF VALUE AND INVOICES OF GOODS

voor export naaf alle delen van het

BRITSE GEMENEBEST, en
INDIA
IRAK
ISRABL
PAKISTAN

Onmisbaar voor elke export-zending naar deze gebieden **Prijs 6 cent per stuk**

Verkrijgbaar bij de Uitgeverij J. H. de Bussy • Rokin 62 • Amsterdam • Telefoon 63511

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

Amsterdam *Singel 250*
Rotterdam *Matthiesseerlaan 235*
's-Gravenhage *L. Vijverberg 11*

ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

Verschenen:

Hilary Page

ZIJN SPELEN IS LEREN

Het spel bij baby en kleuter met 14 foto's en 72 tekeningen

f 8,90 geb.

met een voorwoord van
Dra. **Wilh. J. Bladergroen**

Dit boek is een warm pleidooi tot alle ouders en a.s. ouders zich intensief met het spel van hun kinderen bezig te houden en hun door het verschaffen van goed, verantwoord speelmateriaal het geluk en het geestelijk evenwicht te geven, dat zij voor later nodig zullen hebben.

Een boek, dat uit de praktijk van „omgang met kinderen” gegroeid is : boeiend, onderhoudend en uitermate belangrijk.

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

Uitg. J. H. de Bussy • Amsterdam

Binnenkort verschijnt:

WAAR BLIJFT HET?

Huishoudkasboek uitgegeven in samenwerking met de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen

Een geheel nieuw kasboek, uiterst praktisch, voorzien van afwasbaar, gevernist, omslag.

Met seizoenrecepten en -artikeljes, praktische wenken voor huishouding en sociale gegevens voor de huisvrouw.

Prijs f2,50

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

DIE hebt U voor jaren!

De complete collectie kunt U inzien bij

ALBRACHT & Co., N.V.

Kalverstraat 73 — Amsterdam
Telefoon : 31874

AMSTELODAMUM

MAAND-BLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

41e JAARGANG — DECEMBER 1954

Het Genootschap Amsteiodamum, Vereniging tot bevordering der kennis van het verleden en heden van Amsterdam, stelt zich ten doel het wekken van belangstelling voor de oude en de hedendaagse geschiedenis van Amsterdam en tracht deze uit de bronnen te leren en te doen kennen. Het Genootschap poogt dit doel te bereiken door het verzamelen van gegevens en het uitgeven van geschriften; door de leden gelegenheid te verschaffen tot het bezoeken van belangwekkende gebouwen en instellingen, het houden van tentoonstellingen enz. De leden worden door het bestuur benoemd, op voordracht ook van de leden. Gewone leden betalen tenminste f 8,— en minder dan f 15,—; donateurs betalen jaarlijks f 15,— of meer. Het vetenigingsjaar valt samen met het kalenderjaar. Opzeggingen van het lidmaatschap moeten schriftelijk vóór 1 December geschieden.

* * *

UITGAVEN VAN HET GENOOTSCHAP

verrijgbaar door tussenkomst van de Boekhandel en bij N.V. Drukkerij en Uitgeverij J. H. de Bussy, Amsterdam onderstaande prijzen zijn verhoogd met 6% omzetbelasting Jaarboek. Voor zover nog voorhanden nummer 1 t/m 40 f2.50. Nummer 41 t/m 44 f 4.—, voor niet leden f6.—.

Maandblad. Voor zover nog voorhanden: de jaargangen 1 t/m 32 fl.—, afzonderlijke nummers f0.15. De jaargangen 33 t/m 38 f 5.—, afzonderlijke nummers f 0.60.

J. W. Enschedé, Oude marsen van de Amsterdamsche schutterij. Klavierbewerking door J. H. Garms Jr.. 1912, f 0.60.

H. Brugmans, Van Raadhuis tot Paleis, Documenten betreffende de overgang van het Amsterdamsche stadhuis tot koninklijk paleis, 1913; verminderd tot f 3.—; voor de leden tot f 1.25.

J. N. Jacobsen Jensen, Supplement op reizigers te Amsterdam, 1937. f 1.50, voor de leden f 1.—.

A. W. Weissman, Gids voor de bezoekers van het Koninklijk Paleis te Amsterdam. (Nederlandse en Engelse editie) f 0.25 (in het Paleis verkrijgbaar).

A. B. d'Ailly, Historische Gids van Amsterdam. Prijs voor de leden f 5.—.

A. E. d'Ailly, Catalogus van Amsterdamsche plattegronden f 3.—, voor de leden f 2.—.

H van der Bijll, Register op bijdragen en afbeeldingen in het Amsterdams Jaarboekje, het Jaarboek Amstelodamum en het Maandblad Amstelodamum f 4.50, voor de leden f 2.50.

W .F. H. Oldewelt, Kohier van de personele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742. Prijs f 10.—, voor leden. Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heer J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis).

J. F. M. den Boer en Mej. S. Dupatc, Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945. Prijs (met aanvulling) f3.—, (Uitsluitend verkrijgbaar bij de Heet J. F. M. den Boer, Vechtstraat 120 huis.)

GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

Opgericht in 1900

Beschermer MR. A. N. J. D'ALLY
Burgemeester van Amsterdam

Bestuur

voorzitter PROF. MR. H. DR LA FONTAINE VERWEY

tweede voorzitter PROP. DR. L. J. BRUGMANS

secretaris MR. J. H. A. RINGELING
Jacob Marisstraat 80, W.

penningmeester ANDR. VAN DER LAAN

(Gem. Giro Serie A, No. 65: Post-Giro
No. 52391, ten name van het Genootschap
Amsteiodamum)

redactrice maandblad Mej. Dr. I. H. VAN EGGHEN
Prinsengracht 556, C.

W. A. DRIESSEN

IR. R. MEISCHKE

J. P. MIERAS

L. C. SCHADE VAN WESTRUM

administrateur v. d. ledenlijst J. F. M. DEN BOER

Vechtstraat 120 huis Z., tel. 9-17 uur 723255

Rotterdamse Bank

ADMINISTRATIE EN
BEHEER VAN VERMOGENS
★
BELEGGINGSADVIEZEN

250 **Vestigingen** In Nederland

FA. M. VOLKERS JR.

AANNEMERS VAN

Lood-, Zink- en Sanitaire werken

plaatselijk en landelijk erkend
gas- en waterfitter.

RVSTENEVRGERSTRAAT 106.108, A'DAM-Z.
TELEFOON 723490.98317

Zeer binnenkort *verschijnt*:

TIN DOOR DE EEUWEN

door A. J. G. Verster

Inhoud:

Tin in huis en herberg
Tin in kerk en klooster
Gieters en Gilden
Merken en bewerking
Verzamelaars en vervalsers

*

formaat 16×24 cm
85 pagina's tekst
120 afbeeldingen (gebele pagina's)

Voor na 1940 is de belangstelling voor tin sterk gestegen en de vraag naar literatuur op dit gebied kon tot nog toe alleen door buitenlandse boeken, waarin bovendien het Nederlandse tin slechts zeer beknopt wordt beschreven, worden bevredigd.

De goede naam en de grote deskundigheid van de auteur staan er borg voor dat de belangstellende en de liefhebber in dit boek de juiste voorlichting krijgen die zij zo nodig hebben, juist in deze tijd nu zoveel z.g. oud tin wordt gefabriceerd.

Prijs, gebonden in geheel linnen, en voorzien van een fraai stofomslag **f 18,90**

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

CERTIFICATES OF VALUE AND INVOICES OF GOODS

voor export naar *alle delen van het*

BRITSE GEMENEBEST, en
INDIA
IRAK
ISRAEL
PAKISTAN

Onmisbaar voor elke export-zending naar deze gebieden **Prijs 6 cent per stuk**

Verkrijgbaar bij de Uitgeverij J. H. de Bussy • Rokin 62 • Amsterdam • Telefoon 6351 1

NATIONALE HANDELSBANK N.V.

Amsterdam *Singel 250*
Rotterdam *Schiedamse Vest 154*
's- Gravenhage *L. Vijverberg 11*

*

ALLE BANK- EN BEVEEGENDE ZAKEN

Verschenen:

WAAR BLIJFT HET?

*Huisboek uitgegeven in samenwerking met
de Nederlandsche Vereniging van Huisvrouwen*

Een geheel nieuw kasboek, uiterst praktisch, voorzien van afwasbaar, gevernist, omslag.

Met seizoenrecepten en -artikeltjes, praktische wenken voor huishouding en sociale gegevens voor de huisvrouw.

Prijs f 2,50

Verkrijgbaar bij Uw boek handelaar

Sheaffer's
new SNORKEL pen

vanaf f 55,- — f 1275,- (set)

IS HET MEEST

IDEALE GESCHENK
voor elke gelegenheid
Het **precisie-mechaniek** en de **unieke**
Sheaffer's patenten maken de

Sheaffer's
's werelds beste Vulpen

*De complete collectie kunt
U inzien bij*

ALBRACHT & Co., N.V.

Kalverstraat 73 — Amsterdam
Telefoon: 31874

Verschenen:

Hilary Page

ZIJN SPELEN IS LEREN

Het spel bij baby en kleuter met
14 foto's en 72 tekeningen

f 8,90 geb.

met een voorwoord van
Dra. Wilh. J. Bladergroen

Dit boek is een warm pleidooi tot alle ouders en a.s. ouders zich intensief met het spel van hun kinderen bezig te houden en hun door het verschaffen van goed, verantwoord speelmateriaal het geluk en het geestelijk evenwicht te geven, dat zij voor later nodig zullen hebben.

Een boek, dat uit de praktijk van „omgang met kinderen” gegroeid is: boeiend, onderhoudend en uitermate belangrijk.

Verkrijgbaar bij Uw boekhandelaar

Uitg. J. H. de Bussy • Amsterdam

Verschenen:

30 JAAR ONDER DE AARDE

door NORBERT CASTERET

met 25 pagina's foto's

gebonden in fraai linnen stempelband en voorzien van stofomslag **f 6,90**

De expeditie Pierre Saint Martin, de afdaling in de diepste afgrond der aarde, waarbij Marcel Loubens om het leven kwam en andere boeiende herinneringen van de bekende Franse grottonderzoeker.

Verkrijgbaar bij de boekhandel

EEN UITGAVE VAN J. H. DE BUSSY — AMSTERDAM